

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

Doktori disszertáció

Katona Éva

**Az észtországi orosz nyelv
szociolingvisztikai vizsgálata**

DOI: 10.15476/ELTE.2022.002

Nyelvtudományi Doktori Iskola

A doktori iskola vezetője: Prof. Tolcsvai Nagy Gábor DSc, az MTA doktora

Orosz Nyelvészet Doktori Program

A program vezetője: Dr. habil Zoltán András DSc, professor emeritus, az MTA doktora

A bizottság tagjai:

A bizottság elnöke: Dr. habil Zoltán András DSc, professor emeritus, az MTA doktora

Hivatalosan felkért bírálók: Dr. Janurik Boglárka, Dr. Laczházi Aranka

A bizottság további tagjai: Dr. Janurik Szabolcs (a bizottság titkára), Dr. Varga Éva Katalin

Póttagok: Dr. Hegedűs Iván, Dr. Lyavinecz-Ugrin Marianna

A disszertáció témavezetője: Dr. Palágyi Angela, egyetemi adjunktus

Budapest, 2022

Köszönetnyilvánítás

Köszönettel tartozom konzulensemnek, Palágyi Angelának, hogy az elmúlt években mindvégig mellettem volt és bármikor rendelkezésemre állt, legyen szó bármilyen jellegű kérdésről vagy kérésről. Köszönöm, hogy hasznos tudományos meglátásaival irányt mutatott a disszertáció megírásához, és hogy a pandémia és lezárások ideje alatt még a saját otthonában is vendégül látott, hogy a disszertációmról beszélgethessünk. Külön köszönettel tartozom a többszöri, tüzetes lektori munkáért!

Köszönöm Mamámnak és a barátaimnak, hogy ennyi sok éven át töretlenül biztattak, és egy pillanatra sem kételkedtek abban, hogy esetleg ne tudnám megcsinálni! Aitäh sulle, Tannu, et alati vastasid kõigile mu küsimustele eesti keele kohta ja toetasid mind oma positiivse suhtumisega!

A második észtországi terepmunkámat és így az identitáskonstrukcióval kapcsolatos kutatás létrejöttét az Észti Köztársaság és az Európai Regionális Fejlesztési Alap támogatta. Köszönettel tartozom az ösztöndíjas időszak alatti társtémavezetőmnek, Anastassia Zabrodskajának, a Tallinni Egyetemnek és a Dora Plus ösztöndíjnak, hogy elősegítették a terepmunkám megvalósulását.

Hatalmas köszönettel tartozom Ana Vasilievnek, aki gyakorlatilag bármely napszakban, szinte azonnal, egyetlen zokszó nélkül segített kibogarászni a nehezen hallható vagy érthető hangfelvételek tartalmát, akárhányszor nehézségbe botlottam, töretlenül, újra és újra. Nélküled az interjúk elemzése sokkal, de sokkal nehezebb lett volna!

I would like to thank Anna Verschik and Anastassia Zabrodskaja for many things. Their well-written papers and excellent scholarship got me into seriously considering dealing with Sociolinguistics in the first place. I owe my thanks to Anna for the eye-opening discussion we had about research during the SLE Conference in Leipzig, which ultimately formed the dual structure of this dissertation.

I would like to thank all my interview participants for their time and helpfulness. I would especially like to give a shoutout to those amazing folks who became my friends during the process: a special thanks goes to Darja Volkova, Kira Varvarova and Petr Zakharchenko for always standing by my side, helping with practicalities such as finding more respondents, but also for always being ready to answer my (sometimes silly) questions about life as a Russian Estonian. You guys did a lot for introducing me to this community and thus facilitating my fieldwork!

Előszó

2018 októbere, besétálok a tallinni Solaris pláza gyorséttermébe, hogy megtízóraizzak. A Hesburgerben kifüggesztett étlapon nincsenek részletezve az ételek összetevői, így az egyik kiszolgálóhoz fordulok: „Milyen süteményeik vannak?”. Észül szólalok meg elsőként, lévén Észtország fővárosában vagyunk, és nem például Narvában, ami köztudottan orosz többségű – itt minden bizonnyal oroszul szólaltam volna meg. A gyorséttermi dolgozó, szegény, tétovázik, nem tud a kérdésemre válaszolni, megakad a kommunikáció. Persze, nem először vagyok Tallinnban, tudom már, hogyan működnek a dolgok. Rápillantok a fiatal férfi névtáblájára – itt ez alapján szokás eldönteni, de legalábbis megtippelni, hogy ki milyen nemzetiségű, vagy mi az anyanyelve. A nevek többsége már megfelelő irányt mutat abban, hogy milyen nyelven szólítsuk meg az adott személyt.

Alig érek a tábla olvasásának végére, Immanuel elmosolyodik, és elkezd velem oroszul beszélni – még mielőtt én egy szót is szóltam volna ezen a nyelven. Felteszem ugyanezt a kérdést immáron az ő anyanyelvén, és végbemegy a tranzakció. A szokás, hogy a kétnyelvűek a névtáblák alapján tájékozódnak, már annyira beleivódott az emberekbe, hogy az alkalmazott automatikus reakciója arra az egy pillantásomra az orosz nyelvre való átváltás volt... Pedig neki nincs is tipikusan „oroszos” neve. De itt végül nem is a név vitte tovább az interakciót, hanem maga a névtábla elolvasása – hiszen, ha a neve felől érdeklődöm, bizonyára többnyelvű vagyok.

Az ilyen és ehhez hasonló szituációk a többnyelvű Észtországban mindennaposak, a helyi élet velejárói, a lakosság többnyelvű tagjainak nagy része tétovázás nélkül, teljes természetességgel alkalmazkodik az előtte álló nyelvi szituációhoz. Az ilyen fokú nyelvi diverzitás mindennapos tapasztalása, a nyelvek közötti dinamikus váltakozás, a beszédmódok és kommunikációs kódok közti egyezkedés és alkalmazkodás elsőkézből való megélése indította el azt a kutatói érdeklődést és kíváncsiságot, ami végül elvezetett ezen disszertáció megszületéséhez.

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés az észtországi orosz közösség tanulmányozásába.....	1
1.1. A témaválasztás indoklása	3
1.2. A kutatás célja.....	5
1.3. A disszertáció tagolása	7
1.4. Az orosz és az észt nyelv viszonya.....	9
1.5. Kutatási kérdések és hipotézisek	12
2. A szociolingvisztika kutatási ágazatai.....	14
2.1. Kétnyelvűségkutatás	16
2.2. Kontaktusnyelvészeti jelenségek.....	16
2.2.1. A kódváltás és a kölcsönszóhasználat szembenállása.....	18
2.2.2. A kölcsönzés leírásának különféle modelljei.....	23
2.2.2.1. A kódmásoló modell.....	24
2.3. A nyelvészeti etnográfia.....	25
2.4. A nyelv szerepe a szociális identitásban	26
2.4.1. Az identitás szociolingvisztikája	30
2.4.2. A nyelvi identitás szerepe kisebbségi helyzetekben	31
3. Az észtországi oroszajkú kisebbség múltja és jelene.....	34
3.1. Észtország történelmének áttekintése.....	34
3.1.1. Észtország történelme az Észt Szovjet Szocialista Köztársaságig.....	34
3.1.2. Észtország mint a posztszovjet tagállamok egyike	43
3.1.3. Az észtországi oroszajkúak a Szovjetunió felbomlása után.....	48
3.2. A nyelvi kontaktus eredményei.....	54
3.2.1. Lexikai változások az észtországi orosz nyelvben.....	63
3.3. Az észtországi oroszajkúak új identitása.....	67
3.3.1. Az identitás rekonstruálása a Szovjetunió felbomlása után	67
3.3.2. Az észtországi oroszajkú lakosság identitása napjainkban.....	73

4. Az észtországi fiatal oroszajkú generáció nyelvhasználata	79
4.1. Kutatási anyag és módszer	79
4.2. Eredmények.....	82
4.2.1. A kétnyelvű mindennapok sajátosságai	82
4.2.2. Észti nyelvű lexikai elemek internetes felületeken	97
4.2.3. Kódmásolás az interjúkban	105
4.2.3.1. Globális másolatok.....	108
4.2.3.2. Szelektív másolatok.....	116
4.2.3.3. Kevert másolatok	116
4.2.4. Kódváltások az interjúkban és az élőbeszédben	118
4.2.5. A lexikai teszt eredményei	125
4.3. Következtetések.....	130
5. Az észtországi fiatal orosz generáció többnyelvű identitása.....	134
5.1. Anyag és módszer.....	134
5.2. Eredmények.....	138
5.2.1. Az orosz identitás konstruálása és jelentősége	169
5.2.2. A különféle identifikációs címkék népszerűségének megoszlása.....	174
5.2.2.1. Az észtföldi mint kifejezés.....	176
5.2.2.2. A baltikumi orosz megnevezés	178
5.2.2.3. Az orosz és az oroszajkú csoportmegjelölés közti különbségek	180
5.2.3. Inkonzisztencia a terminusok használatában.....	182
5.2.4. Észtországi orosz és szlovákiai magyar nyelvi attitűdök összevetése	184
5.3. Következtetések.....	191
6. Összegzés	204
Bibliográfia.....	209
Mellékletek.....	221

1. Bevezetés az észtországi orosz közösség tanulmányozásába

A disszertáció célja bemutatni egy olyan szociolingvisztikai helyzetet, amellyel Magyarországon ezidáig még csak elenyésző mértékben foglalkoztak, azt legfeljebb csak politikai, nyelvpolitikai, állampolgársági kérdésekkel kapcsolatosan, szociolingvisztikai szempontból azonban csak felületesen érintették. A magyarországi ruszisztikában eddig meglehetősen hanyagolt téma volt a legészakabbi balti állam, Észtország oroszajkú lakossága sorsának alakulása. Az írás ezt a második világháború után kialakult, észtországi, orosz nyelvű posztszovjet diaszpórát vizsgálja kontaktusnyelvészeti és nyelvészeti szempontból.

A szovjet korszak és az azzal járó migrációs hullámok, áttelepülések és áttelepítések a legtöbb volt szocialista köztársaság demográfiai struktúráját jelentősen átalakították (Zabrodskaja–Ehala 2015: 161). A posztszovjet országok orosz lakossága tanulmányozásának meglehetősen széles irodalma van. A posztszovjet térben kialakult viszonyok tanulmányozásra kerültek nyelvpolitikai, kontaktológiai, szociolingvisztikai szempontból is, lásd például Aneta Pavlenko általános, összevető tanulmányait (Pavlenko 2008; Pavlenko 2013), Nyina Boriszovna Mecskovszkáját a fehéroroszországi többnyelvűségről (Мечковская 1994), Palágyi Angelát az aknaszlatinai háromnyelvűségről és az oroszról mint a posztszovjet tér lingua francájáról (Palágyi 2011) és a grúz, örmény, azerbajdzsáni többnyelvűségi helyzetéről (Палади 2006), a kárpátaljai többnyelvűségről Cserniczkó István, Beregszászi Anikó, Molnár Anita és Molnár József összegyűjtött tanulmányait (Cserniczkó 2010), az ukrainai orosz nyelvről Jevgenyij Sztjepanov monográfiáját (Степанов 2004).

A második világháború után Észtországban is számottevő népességcsere ment végbe, amelynek első szembetűnő jele a nagyszámú oroszajkú populáció jelenléte az országban, amely az elmúlt évszázadban jelentősen átformálta az ország képét¹. (Az észtországi oroszajkúakkal foglalkozó kutatások kezdetét a dolgozat 3.4. számú fejezete tárgyalja.)

A vizsgált, észtországi, orosz anyanyelvű beszélőközösség meghatározása, jellegének definiálása nem egyszerű feladat. Beszélhetünk-e egy közösségről, ha azt több, eltérő történelmi háttérű és identitású csoport alkotja? A Szovjetunió volt tagállamai közül ugyanis az észtországi orosz lakosság a legheterogénebb összetételű (Zabrodskaja 2006b: 160), és Észtország irányából közelítve is az oroszajkúak az állam legheterogénebb közössége (Verschik 2002: 247). A jelleg meghatározása mellett szintén problémás a populáció elnevezése.

¹ Észtország történelméről bővebben a 3.1, 3.2, 3.3 fejezetekben

A többek által is hangsúlyozott heterogenitás okán Ammon Cheskin és Angela Kachuyevski szerint kimondottan veszélyes az „oroszejúkák” (*Russian speakers* [saját fordítás]) szóösszetételt és ehhez hasonló megnevezéseket használni a teljes populációra, mert ezzel megerősítjük azt az elképzelést, hogy ez a csoport egy egészként kezelhető. A megnevezés szerintük túlságosan korlátozó, a populáció heterogenitását figyelembe nem vevő, azt leegyszerűsítő terminus². David Laitin (1998) azonban úgy gondolja, az oroszok, ukránok, belaruszok, zsidók és azok leszármazottjai egy konglomerátumot alkotnak, amelyre a legjobb meghatározás épp az „oroszul beszélők”, „oroszejúkák” (*Russian speakers* [saját fordítás]), vagy „oroszejúk lakosság” (*Russian-speaking population*), hiszen az új, kisebbségi helyzetben a beszélt nyelv az, sőt, sokszor az az egyetlen, ami ezeket a csoportokat összeköti.

Mindenképpen szükséges az észak-oroszországi oroszok lakosságát két alcsoportra osztani: a 16-17. században az országba érkezettek és az új bevándorlók, akik a második világháború időszakában és azután érkeztek (Zabrodskaja 2006b: 139; КЮЛЬМОЯ 2009: 14). Az első orosz telepesek a 16. században érkeztek az ország területére, majd az úgynevezett óhitű szakadár-csoport a 17. században telepedett meg a Peipszi-tó környékén. A legszámtalvobb orosz migráció a 20. század közepén történt – a szovjet megszállás alatt oroszok százait telepítették Szovjet-Észak-országba. Az 1946-1950 közötti szovjet migrációs hullám elsősorban az iparosítás és munkaerőhiány, az 1970-es évek migrációs hulláma pedig Észak-ország magasabb életszínvonalá miatt ment végbe (КЮЛЬМОЯ 2000: 84).

Vizsgálatunk alanyai ez utóbbi csoport tagjai, tehát a 20. századi jövevények és az ő leszármazottaik, az ő általuk beszélt orosz nyelvváltozat és nyelvi identitásuk. A szovjet időkben érkezett betelepülők egy színes, többpólusú közösséget alkotnak, akiknek elképzelései a nyelvekről, azok viszonyáról és státuszáról más és más. Nyelvhez és asszimilációhoz való hozzáállásukat befolyásolja lakhelyük, szocializációjuk és társadalmi státuszuk is.

A válasz a kérdésre, hogy a vizsgált csoport diaszpóra vagy kisebbség-e, esetleg migránsok vagy vendégmunkások csoportja, korántsem egyértelmű. Különböző kutatók más-más szempontból vizsgálják a kérdést, és a csoport más jellegét ragadják meg a megfelelő megnevezés hozzárendelése érdekében. Anastassia Zabrodskaja szerint a „gyarmatosítók” (*colonizers*) a legmegfelelőbb megnevezés (Zabrodskaja 2015: 224), azonban Pavlenko a terminus ellen van, mivel szerinte a szovjet időkben megvolt a lehetőség a nemzeti nyelvek művelésére is, és az orosz bevándorlók nem voltak privilegizáltabbak mint más nyelvek beszélői (Pavlenko 2011: 38–39), ezért nem tekinthetjük őket „igazi” gyarmatosítóknak.

² „...we acknowledge the inherent danger of reproducing group labels in an essentialising fashion. ‘Russian speakers’, we admit, is a potentially constraining, catch-all term that does not do justice to the great heterogeneity within this group.” (Cheskin–Kachuyevski 2019: 3)

Zabrodszkaja szerint a klasszikus értelemben vett bevándorlóknak sem lehet őket nevezni, hiszen a rendszerváltás előtti időkben a Szovjetunió területén bárhol lehetett csupán orosz nyelvtudással boldogulni, az újonnan érkezett bevándorlók az Észtsországba történő migrációt csak egy saját hazájukon belüli költözésnek tekintették (Zabrodszkaja 2013: 90).

1.1. A témaválasztás indoklása

Mint ahogy azt a dolgozat elején bemutattuk, a posztszovjet tér oroszajkú lakossága a társadalomtudományokban és a nyelvészetben egy nagyon gazdagon kutatót és bemutatott tárgykör, a dolgozat témáját adó szociolingvisztikai anyag egy szempontból mégis egyedülálló. Az észtsországi oroszajkúak kétnyelvű gyakorlatai és identitása abból a szempontból mondhatók páratlannak, hogy egy finnugor nyelv (és identitás) van jelentős³ hatással az oroszra – a szakirodalomban általában arról olvashatunk, hogy épp a többségi orosz nyelv hatására változik meg az Oroszország területén, kisebbségben élő finnugor népek nyelve (lásd például a mari nyelvről Efremova 2013; az erzáról Janurik 2013; az udmurtról F. Gulyás–Speshilova 2014 és Salánki–Kondratieva 2018; a hantiról Csepregi 2018).

Emellett a vizsgált szituáció meglehetősen frissnek tekinthető, így a kontaktusnyelvészeti mechanizmusokat mondhatni azok születésének pillanatában vagy életük első éveiben, „a gyökerüknél” foghatjuk meg. Mivel a kisebbség kétnyelvűvé válása csupán a függetlenedés, tehát 1991 után indult meg, mindazok a nyelvi változások, amiket vizsgálunk, mindössze három évtized, tehát gyakorlatilag egy generáció alatt mentek végbe. Korábban az oroszajkú kisebbségnek egyáltalán nem volt szüksége az észts nyelvre, hiszen az „internacionalizmus nyelvén” mindent el lehetett intézni (Bereczki 1998: 193, kiemelés az eredetiben), továbbá az oroszajkúak túlnyomó többsége orosz-többségű településeken, és azokon belül is oroszajkú, koncentrált lakótelepeken élt, így az észts nyelvvél alig találkozott.

A vizsgált nyelvi anyag tehát egy finnugor és egy szláv nyelv kontaktsusa, csak úgy, mint a magyar kontaktsusa az ukránnal (Csernicskó–Fenyvesi 2012; Gazdag 2021), szerbvel (Pilipenko 2012), vagy a szlovákkal (Misad 2009; Szabómihály–Lanstyák 2011), azonban egy teljesen más makroszociolingvisztikai helyzetben, ahol a finnugor nyelv a domináns, a szláv pedig a kisebbségi, átvevő nyelv (a magyarországi szerbek, szlovákok mára gyakorlatilag a magyart használják fő nyelvükként, gyökereik elsősorban a hagyományőrzésben jelenítődnek meg). A történelmi Magyarország területén tipikusan a szláv nyelvek hatnak a helyi magyar

³ A finnországi oroszajkú bevándorló csoportok nyelvhasználatára is hatással van a finn nyelv, így ennek a témának is növekszik a szakirodalma. Ez a szituáció azonban eltér az általunk vizsgálttól, ugyanis a kontaktus fennállásának ideje és a kisebbség számarányai meglehetősen eltérőek. A témában lásd például Viimaranta et. al. 2018, Viimaranta 2019.

változatokra, ennek az ellentétjét csak ritkán figyelhetjük meg. Kiemelten érdekes lehetne megfigyelni, hogy a magyar nyelv alapvetően nem átadó nyelvi, elnyomott jellege ellenére is végbemennek-e hasonló interlingvális változások a szláv átvevő nyelvben. A disszertáció egy ezzel foglalkozó, finnugor–szláv kontaktusnyelvészeti összehasonlító kutatás orosz–észt „oldalát” is adhatja. A szláv-magyar kisebbségi kapcsolatok teréről a dolgozatban egy összehasonlító nyelvi attitűd-vizsgálat kerül bemutatásra a szlovákiai magyarok és az észtországi oroszajkúak megnyilatkozásainak összevetésén keresztül.

A disszertáció szerzője szlovákiai magyar, aki kisebbségi nyelvi tapasztalatokkal igen, korábbi észt vagy orosz kapcsolatokkal, gyökerekkel azonban nem rendelkezik. Ez a szituáció azonban előnyt is jelenthet. Egy ilyen érzékeny téma vizsgálatánál fontos szem előtt tartani a pártatlanság, objektivitás tényezőjét – az abszolút objektivitás egy ilyen jellegű kutatásban sokszor problematikus lehet. Bár a szerzőnek a terepmunka végzésekor, kisebbségi kétnyelvű közösségből származván a többnyelvűségi mechanizmusokra volt már rálátása, az észtországi orosz közösségben mégiscsak kívülállónak számított. Épp annak a ténynek köszönhetően, hogy egy más, földrajzilag is távoli közegből érkezett, több hónap terepmunka után is fenntartható volt a kívülálló állapota, ami mindig segíti a kutatókat relatíve pártatlannak és elfogulatlannak maradni (Egbo 2004: 252).

Szintén a kívülálló-lét előnyeire világít rá Palágyi: sokszor egy helyi lakos számára problematikusabb lehet egy olyan érzékeny kérdés vizsgálata, mint az orosz nyelvnek a posztszovjet térségben betöltött szerepe. Egy kívülálló, akár földrajzilag is máshol élő kutató számára az ilyen „nem politikailag korrekt és anakronisztikus” kérdések vizsgálata nem okoz olyan mértékű kényelmetlenséget, mint amit esetleg egy, az adott szituációban élő kutató számára okozhat (Palágyi 2011: 12). Ez egybehangzik Heller állításával, miszerint a kutató társadalmi pozíciója hatással van arra, hogy milyen és mennyi információhoz tud hozzáférni, vagy kap hozzáférést (Heller 2011: 42).

Gerhard Fink és szerzőtársai szerint azonban több kutató tapasztalata alapján is elmondható, hogy a kutatási résztvevők nagyobb eséllyel nyílnak meg olyasvalakinek, aki velük azonos kultúrából érkezik (ám az efféle kulturális közelség érzete könnyen megteremthető azzal is, ha az interjút vezető személy beszéli az adatközlők nyelvét, és elegendő mértékben ismeri a kultúrájukat), de Catherine Welch szerint épp akkor mutatnak az emberek nagyobb hajlandóságot arra, hogy szabadon fejezzék ki a véleményüket bizonyos témákkal kapcsolatosan, ha egy olyan idegennel beszélnek, akinek nincsenek helyi kapcsolatai vagy kötődése (Welch et al. 2002: 622; Fink–Köllnig–Neyer 2005: 13).

Emellett a szerző szlovákiai magyar mivolta egy további előnyt is ad – a disszertáció, ha nem is törekszik az észti orosz és a szlovákiai magyar kisebbségi szociolingvisztikai helyzetek teljeskörű összevetésére, bizonyos figyelemreméltó párhuzamokra és ellentétekre rá tud világítani, és a két közösség mindennapi életét össze tudja vetni – természetesen szociolingvisztikai szempontból.

1.2. A kutatás célja

Vizsgálódásunk során abból az ismert feltételezésből indulunk ki, hogy ha egy közösségnek vannak kétnyelvű tagjai, a nyelvek legalább egyikében ez valamilyen változást fog elindítani. A jelen írás az észti orosz–észti kétnyelvű közösség nyelvhasználatát, a helyi orosz nyelv észttel való kontaktusainak eredményeit, és e nyelvi kontaktust megélő emberek identitását hivatott legalább részben bemutatni.

Mivel a nyelvek nem önmagukban, hanem használóik által léteznek, ezért a nyelveket és a konkrét nyelvhasználatot, nyelvi formákat nem is célszerű és teljességükben nem is lehetséges a beszélőközösségből kiragadva, önmagukban vizsgálni. Nyelvhasználatunkat a minket körülvevő környezet, az etnikai és társadalmi mobilitás, a nyelvpolitika és nyelvtervezés, a kommunikációs igények megváltozása és a nyelvről alkotott ideológiák folyamatosan alakítják. A munka célja így az észti oroszok nyelvét a beszélők irányából megközelíteni, a nyelvet és használóit több dimenzióban leírni. A cél természetesen nem egy mindenre kiterjedő, reprezentatív kutatás, amely egy holisztikus és mindent magában foglaló képet ad az észti oroszok szociolingvisztikai helyzetéről – ekkora feladatra egy doktori értekezés, vagy bármely más monográfia, nem lenne elegendő. Ehelyett célunk a bő témának két szűkebb pontját vizsgálni – fókuszunkban az észti orosz nyelv lexikai változásai és az ezeket a lexikai változásokat a gyakorlatban is használó személyek nyelvi identitása, nyelvről alkotott elképzelései, ideológiái, mindennapi kétnyelvű gyakorlatai állnak. Ezzel összhangban így természetesen nem is állítjuk, hogy a munka kitér a helyi orosz nyelv összes, oroszországi oroszokkal való eltérésére, ahogy azt sem, hogy az itt leírtak minden észti oroszok lakosra érvényesek. Kutatásunk tehát kvalitatív – a kapott eredményeknek csupán pár sarkalatos pontját kvantifikálja, ehelyett inkább a különféle jelenségek minél alaposabb, mélyrehatóbb, részletesebb, értelmező leírására törekszik. Ezzel együtt a kutatás nem reprezentatív – az adatközlők és a közölt adatok megválogatása önkényes. Úgy gondoljuk azonban, hogy az innen megismerhető adatok ettől függetlenül értékelhetők és tanulságosak lehetnek.

A disszertáció tekinthető egy nyelvészeti etnográfiai munkának is, ami egyben az elsőszámú kutatási megközelítésünk is volt. A nyelvészeti etnográfia célja megérteni, hogyan működnek a társas és kommunikációs folyamatok különféle helyzetekben (Shaw–Copland–Snell 2015: 1). A kommunikációba beletartozik az üzenet átadásának minden momentuma, a nyelvi közlés megtervezésétől a beszédprodukciónak, ahol vizsgálható maga a produktum is, vagy épp a hallgatóság interpretációja, esetleg a beszélő későbbi reflexiói is.

A kutatás élőnyelvi terepmunka keretein belül zajlott, a beszélők mindennapjait megfigyelve, velük kötetlen interjúkat készítve, továbbá résztvevő-megfigyelőként mindennapi tevékenységeik során. A beszélőket a természetes közegükben, a kutató–kutatási résztvevő hierarchia nélkül igyekeztük megfigyelni.

A kommunikációban, szűkebben értelmezve a különféle nyelvi közlendők megformálásában szerepet játszik az egyén identitása is. A kommunikáció során a beszélők nem csupán lexikai és szintaktikai egységeket formálnak meg, hanem mondandójukba szinte minden esetben beleviszik saját személyiségüket, világról alkotott elképzelésüket, vágyaikat – magukat beszédpartnerük számára minden esetben valamilyen színben szeretnék feltüntetni, és a közlés pontos formáját is ez alapján választják meg. Az identitás és a nyelv pedig kölcsönhatásban vannak: ha meg akarjuk érteni bizonyos személyek és csoportok társadalmi és kulturális identitásépítését, a nyelvészet segítséget nyújthat a diszkurzív folyamatok megértésében (Rampton–Maybin–Roberts 2015: 20). Más szavakkal élve, mivel az identitás hat a közlendő nyelvi megformálására, a nyelvi formákból is tudunk visszafelé következtetni a beszélő szándékára.

A kutatás identitással foglalkozó része segítség lehet a nem konfliktusmentes észt–orosz viszony enyhítésében azzal, hogy rámutat a két csoport közös értékeire, hasonlóságaira, hasonló céljaira és hátterére. Ezt kiegészítve a kontaktusnyelvészeti részből leszűrhető, kulturális hasonlóságokra utaló közös szókinccs tovább erősítheti a „közös élet és élettér” érzését.

A disszertáció egyedülállóságát emellett az adja, hogy az egyik alfejezetben egy összehasonlító kutatást mutat be. Az 5.2.4. számú fejezet két történelmileg eltérő hátterű, ám jelenleg hasonló szociolingvisztikai körülmények közt élő, hasonló mindennapi problémákkal szembetalálkozó populációt állít szembe. A fejezetben az észtországi oroszok mellett a szlovákiai magyar kisebbséget vizsgáljuk szociolingvisztikai szempontból. Összehasonlításra kerülnek a két lakosság nyelvi attitűddel, iskolanyelv-választással, nyelvi identitással és nyelvi tájképpel kapcsolatos megnyilatkozásai.

1.3. A disszertáció tagolása

Az értekezés a következő módon épül fel. A disszertációt bevezetés indítja, amely rövid betekintést nyújt az észtországi oroszajkú kisebbség tanulmányozásába. A dolgozat második fejezete a szociolingvisztika ágazatait és a dolgozat vizsgálati keretét tekinti át. A harmadik fejezet Észtország, majd az észtországi orosz kisebbség történelmét foglalja össze, és összegzi az észtországi orosz nyelvvel foglalkozó korábbi kutatások eddigi eredményeit. A negyedik és az ötödik fejezet a saját kutatási eredményeinket mutatja be – a negyedik a nyelvhasználatra, az ötödik pedig a nyelvi identitásra fókuszálva. A hatodik, lezáró fejezet összegzi a két fejezetből együttesen levonható következtetéseket. A dolgozatot a felhasznált irodalom listázása és a mellékletek zárják.

A disszertáció kutatást bemutató fő része két nagyobb fejezetre tagolódik. Mindkét rész ugyanazt a populációt és „anyagot” vizsgálja, más-más megközelítésből. Ez a két rész egymást nemcsak kiegészíti, hanem amellet, hogy a részek közösen rajzolnak ki egy teljesebb képet, meggyőződésünk, hogy témánk teljes megértéséhez különválaszthatatlanok. A disszertáció empirikus anyagát a 2018 szeptembere és októbere, majd 2020 márciusa és novembere között Észtországban töltött terepmunkánk anyaga adja. Ezalatt a tizenegy hónap alatt a résztvevő-megfigyelés és az interjúzás során számos szociolingvisztikai elemzésre érdemes adatot gyűjtöttünk. A szóban, interjúk és spontán beszélgetések során elhangzott adatokat egy online kutatás egészíti ki, amely betekintést ad az orosz–észt kétnyelvű internetes kommunikációba is.

A disszertáció első, az önálló kutatásról beszámoló fejezete (tehát a 4. fejezet) a szociolingvisztika egy klasszikusabb, formális, leíró ágával, a kontaktusnyelvészettel foglalkozik. Az észtországi orosz nyelv tulajdonságait, jelenségeit kontaktológiai szempontból írja le, egyaránt elemelve konkrétan elicított és spontán nyelvi anyagot is. Azonban ezek a nyelvi jelenségek soha nem egy légtüres térben léteznek, hanem egy komplex társadalmi rendszerbe vannak beágyazva. A második fejezet a szociolingvisztikát egy modernebb, posztstrukturalista megközelítésben értelmezi. Monica Heller szavaival élve ebben a megközelítésben a szociolingvisztika „nem a szakértő tudás egy formája, hanem egy tájékozott és szituációba ágyazott⁴ társadalmi gyakorlat⁵” (Heller 2011: 6). Tájékozott, mert figyelembe veszi a nyelvhasználat körülményeit, kontextusát, és tekintettel van a gyakorlatok megvalósulásának körülményeire, és szituatív, mert a gyakorlatokat a tágabb társadalmi

⁴ A *situated* kifejezéshez Zentai Violetta fordítását vesszük át (Haraway 1994).

⁵ „*I argue for a sociolinguistics that is not a form of expert knowledge, but rather an informed and situated social practice*”. A nem magyarnyelvű idézetek a továbbiakban a szerző saját fordításában olvashatók.

szerveződés és gyakorlatrendszerek részeként, azokba beágyazva szemléli. Ez a megközelítés továbblép a szigorúan elkülönített, kontextusból kiemelt nyelvi formák vizsgálatán, és összeköti a kommunikációt és nyelvhasználatot azzal az intézményi, politikai és gazdasági háttérrel, amelyben az lezajlik. A fejezetben olvasható irányzatot a szociolingvisztika etnográfiai megközelítésének is nevezhetjük⁶. A tény, hogy az etnográfiai megközelítés segít rávilágítani a társadalmi tevékenység és a társadalmi struktúra közti összefüggésre, egy kisebbségi helyzet vizsgálatánál kimondottan hasznossá teszi azt.

Bár a két fejezet megközelítése, módszertana, elméleti kerete meglehetősen különbözik, azok egymást nem zárják ki, sokkal inkább kiegészítik. A disszertációt olvasva az olvasó képet kaphat ennek a gyakorlóközösségnek⁷ a szociolingvisztikai mindennapjairól és magukról a nyelvhasználati gyakorlatokról is. Mivel a nyelvi formák és gyakorlatok vizsgálása által a társadalmi változásokról és folyamatokról is képet kaphatunk, a két kiindulási pont összeér és egységet alkot.

A kontaktológiai részben bemutatjuk, hogyan jelennek meg az észtországi oroszajkú beszélők mindennapi beszédmódjai korábban csak kismértékben vizsgált terekben (Facebook-kommentszekciók; spontán, barátok közti élőbeszéd; interjúzás külföldi személlyel), és egy olyan generációban, amelynek a nyelvhasználatának leírására korábban még nem került sor. Zabrodskaja egyetemi diákok körében végzett kutatásai elsősorban 2006-2007-es gyűjtésekből és korpuszokból származnak (Zabrodskaja 2006a; Zabrodskaja 2007; Zabrodskaja 2013), így aligha tudta az Y generáció kései képviselőinek és a Z generáció tagjainak nyelvhasználatát vizsgálni. A dolgozatunk így kizárólagosan a 18-35 év közötti fiatal oroszajkúak nyelvhasználatára koncentrál. Az identitáskonstrukcióval foglalkozó fejezet tovább viszi a Triin Vihalemm és Anu Masso, továbbá Martin Ehala és Anastassia Zabrodskaja által elindított kutatásokat⁸, amelyek már a '90-es évektől kezdve említettek különféle kialakulóban lévő, az oroszától egyre távolabb kerülő nyelvi identitásokat. Ezek a kutatások azonban vagy az előző évezredből származnak, vagy az észtországi orosz identitást csak részlegesen érintik (például Zabrodskaja 2015 mindhárom balti ország oroszajkúinak identitásával foglalkozik), és vizsgálatuknak nem része a jelenlegi fiatal felnőtt populáció – akikről azonban feltételezhető, hogy más attitűdökkel bírnak, mint a rendszerváltás előtt született társaik. A disszertáció újdonsága tehát az, hogy a fiatal, sokszor még középiskolát látogató vagy egyetemista személyek nyelvi identitásába és nyelvhasználatába enged betekintést, hiszen adatközlőink jelentős része 25 év alatti.

⁶ A megközelítés hasznosságáról lásd továbbá Heller monográfiáját: Heller, Monica, 2011. *Paths to Post-Nationalism: A Critical Ethnography of Language and Identity*.

⁷ „community of practice” (Eckert 2006), magyarul lásd például Hargitai 2015

⁸ Ezek bővebben bemutatásra kerülnek a dolgozat 3.7. fejezetében.

1.4. Az orosz és az észti nyelv viszonya

A rendszerváltás után megváltozott az ország teljes szociokulturális és szociolingvisztikai képe is, az orosz nyelv marginalizált pozícióba került (Адамсон 2018: 63). Az újonnan létrejött posztszovjet államok erős nyelvpolitikát indítottak el annak céljából, hogy az új nemzeti nyelvek pozícióját megerősítsék, státuszát helyreállítsák, és a nyelveket intézményesítsék – mindezt azért, hogy búcsút inthessenek az orosz nyelv korábbi domináns pozíciójának (Zabrodskaja–Ehala 2014: 2).

Bizonyos körökben az orosz nyelvhez való viszonyulás egyenesen ellenségessé vált, napjainkra viszont már sokkal inkább a gyakorlatias hozzáállás a megfigyelhető (Адамсон 2019: 60), és a többségi nemzet tagjai az oroszban nem a korábbi, „gyarmatosító” nyelvet látják. Ez azt jelenti, hogy az emberek felismerték az orosz nyelvben lakozó üzleti és turisztikai-gazdasági potenciált, így növekszik az orosz nyelv iránti érdeklődés. Ennek ellenére továbbra is meglehetősen alacsony az orosz nyelv ismerete az észtek körében (Адамсон–Росс 2016: 1587).

Emellett azonban Észtország az Európai Unió leginkább többnyelvű országai közé tartozik. Egy 2016-os EU-s kutatás⁹ szerint a 25 és 64 év közötti lakosság több, mint harmada (39,1%-a) anyanyelvén kívül további két idegen nyelven is beszél (Magyarországon ez a lakosság 11,1%-a), az észti lakosság 25,7%-a anyanyelvén kívül még legalább 3 másik idegen nyelven tud beszélni (Magyarországon ez a lakosság 2,7%-ára igaz), az idegen nyelveket nem ismerők aránya pedig mindössze 8,8% (Magyarországon 57,6%).

A második-harmadik generációs oroszajkúak, akikhez mára már hozzátartoznak az eloroszosított kisebbségek is, mint a tatárok, beloruszok, ukránok (Zabrodskaja 2014: 108) észti nyelvtudásának képe szintén nem homogén. Vannak még továbbra is olyan oroszajkú lakosai az országnak, akik a kisebbségi helyzetük ellenére is egynyelvűek maradtak. Martin Ehala és Anastassia Zabrodskaja szerint ők főként a Szovjetunió után is fennmaradt, magukkal hordozott, „birodalmi” identitás miatt nem hajlandóak észtil tanulni, annak ellenére sem, hogy tisztában vannak vele, hogy ez jelentősen korlátozza az esélyeiket a munkaerőpiacon (Ehala 2015: 181; Zabrodskaja 2015: 237).

Az 1989. január 18-án elfogadott Észt Nyelvtörvény (Rüütel 1990) az észti nyelvet kiáltotta ki egyetlen hivatalos államnyelvnek, továbbá az állami alkalmazottak számára előírta az észti nyelv felsőfokú ismeretét. A nyelvtörvény kimondja, hogy a hivatalos érintkezésben,

⁹https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Foreign_language_skills_statistics#Number_of_foreign_languages_known (Utolsó elérés dátuma: 2022. január 15.)

ügyintézésben, minden állami intézményben az észt nyelv a használatos. Az orosz nyelvet a törvény csak mint a központi szovjet adminisztrációval történő kommunikációban használatos nyelvet említi meg, és elismeri, hogy bizonyos embereknek az orosz az anyanyelve¹⁰.

A nyelvtörvény bevezetése mellett az oroszajkúak részéről további elégedetlenségre adott okot az, hogy a Szovjetunió felbomlása után Észtországban és Lettországban az oroszajkúak egy részét szándékosan gátolták a helyi állampolgárság megszerzésében, ezzel belső határokat létrehozva a népességen belül (Cheskin–Kachuyevski 2019: 11). A saját nyelv háttérbeszorulása, és a „másodrendű állampolgárság” érzete természetesen nyomott hagyott a kisebbség hozzáállásában. Ezek a változások természetesen különféle társadalmi, integrációs, és nyelvpolitikai problémákat vetettek fel, erről lásd bővebben (Verschik 2005; Schulze 2011; Dougherty–Kaljurand 2015).

Bár az állampolgárság megszerzéséhez elegendő egy B1-es szintű észt nyelvi és egy állampolgársági vizsga, az országban továbbra is élnek úgynevezett hontalanok, „szürke útlevelesek” (*ceponacnopтнuku*), akik állampolgárság nélkül élnek¹¹. Közülük van, aki nem tudja letenni a vizsgát és megszerezni az állampolgárságot, de olyan is, aki nem szándékozik dönteni az észt vagy az orosz állampolgárság mellett sem – ugyanis a szürke útlevél előnnyel is jár: a szürkeútleveleseknek nem szükséges vízum sem az Európai Unió többi tagállamába, sem az Oroszországba való beutazáshoz.

Az orosz közösség kétnyelvűsödése az 1990-es évek végén kezdődött. Az azt megelőző években az orosz betelepülők egynyelvűek voltak, a jövevények az orosz nyelv minden más nyelvvel szemben való elsőbbségét hirdető propagandában nőttek fel, és Észtországot saját szovjet hazájuk részének tekintették, ezért nem érezték szükségesnek elsajátítani az észt nyelvet (Zabrodskaja 2006b: 134). A rendszerváltás óta viszont sebes tempóban folyik a lakosság kétnyelvűvé válása (Verschik 2008: 114).

A kétnyelvűsödés folyamata azonban javarészt egyirányú. Az orosz nyelvnek a modern korban nem volt számottevő befolyása az észt nyelvre, az észtek kimondottan defenzíven és ellenzőleg álltak hozzá az oroszhoz, a saját nemzeti nyelv védelme és a kolonizáló szovjet-orosz erő felé tanúsított passzív ellenállás mindvégig erős volt (Verschik 2008: 28, 41). Az orosz nyelv észtre való hatása elsősorban történelmi – Valeria Dolgorukova szakdolgozatában például egy meglehetősen alapos listát készít ezekről a szavakról (Dolgorukova 2015). A szovjet korszakban ezeken az adaptálódott kölcsönszavakon felül tehát legfeljebb kifejezések egy szűk köre került át az észt köznyelvbe és szlengbe (például *davai* – ’gyerünk, hajrá’, *pobmell*

¹⁰ A nyelvtörvény magyar fordításának egy részlete és további változatai a 3.1. fejezetben kerülnek bemutatásra.

¹¹ 2011-ben az ország lakosságának 7%-a határozatlan állampolgárságú volt (Berezki 2011: 64).

– 'másnap', továbbá számos orosz nyelvű káromkodás), de ez a hatás nem fogható az észti orosz nyelvre gyakorolt jelenlegi hatásához – amennyiben a mindennapi köznyelvet vizsgáljuk. Az oroszul beszélő lakosságban egyre inkább a középkorú és idősebb emberek dominálnak, akik többségében egynyelvűnek számítanak, a fiatal generáció azonban egyre inkább nyit az észti felé és kétnyelvűvé válik. Az észtek körében ellentétes a kép, csupán az idősebb generáció tagjai, akik még a Szovjetunióban nőttek fel vagy voltak fiatalok, beszélnek vagy legalábbis értenek oroszul, a fiatal észtek azonban általában egynyelvűek, vagy második nyelvük az angol, és nem az orosz.

Az észti tanítási nyelvű általános iskolákban kötelező két idegen nyelv tanulása, aminek keretein belül számos esetben az oroszot tanítják másodnyelvként. A legtöbb gimnáziumban bevett gyakorlat a három idegen nyelv oktatása, a legnépszerűbb nyelvek általában az angol, német, francia, finn és orosz. Ebből következően meglehetősen nagy az esélye annak, hogy egy átlag gimnáziumot végzett észti a diákévei során legalább érintőlegesen találkozik az orosz nyelvvel. Ettől függetlenül azonban az orosz nem minden esetben a diákok fókuszja, így az iskolákból nem feltétlenül olyan diákok kerülnek ki, akik jól is beszélnek oroszul. Ezzel szemben az orosz tanítási nyelvű gimnáziumok érettségi vizsgájának része a középfokú észti nyelvvizsga. Emellett sokan ráadásul a felsőfokú észti nyelvvizsga letételét választják, tehát gyakorlatilag az oroszajkú érettségizettek orosz–észti kétnyelvűnek, sokszor orosz–észti–angol háromnyelvűnek tekinthetők.

A beszélők szociolingvisztikai profilja nagyon eltérő lehet: különböznek nyelvi tudatosságukban, az észti nyelvvel kapcsolatos ismereteikben és nyelvtanulási, idegennyelv-használati hajlandóságukban is. A vizsgált csoport tagjai különböznek abban is, hogy milyen gyakorisággal kerülnek kapcsolatba észtekkel: egyes helyi oroszajkúak csak minimális kapcsolatban vannak az észti anyanyelvűekkel, mások azonban hamar megtanulnak folyékonyan észtil, és mindennapjaikat észtdomináns nyelvi környezetben, észtil kommunikálva töltik, oroszul is főként más orosz–észti kétnyelvűekkel beszélnek.

Ahogy a közösség kétnyelvűvé válása megindul, és a beszélők az anyanyelvük mellé egy további nyelvet is elsajátítanak, a nyelvi tudatosságuk, és a megfelelő, elfogadható nyelvhasználatról, nyelvi formákról alkotott képük, érzékelésük is megváltozik, az új tapasztalatokkal gyarapodva már sokszor új nyelvi formákat is helyesnek érzékelnek (Verschik 2008: 114). Ez még inkább katalizátorként hat a nyelvi változásokra – amikor a kétnyelvű közösség tagjai nyelvi kreativitásukat kihasználva mindkét nyelvet beemelik a társalgásukba, mikroszinten a mondatszerkesztésbe is, azt (a szintén kétnyelvű) beszédpartnerük nem feltétlenül fogja helyteleníteni, így a kétnyelvű megnyilatkozások hamar mindennapivá és

elfogadottá válnak. A dolgozat kontaktológiai fejezete ennek a kétnyelvűsödésnek a jelenleg is dinamikus alakuló eredményét, tehát a mai, élő, használatban lévő észtországi orosz nyelvváltozatot vizsgálja.

1.5. Kutatási kérdések és hipotézisek

A kutatásnak két fő témaköre van, mindkettő ugyanazt a közösséget vizsgálja két más megközelítésmód felhasználásával. A kontaktusnyelvészeti fejezet célja kiegészíteni a már rendelkezésünkre álló tudást az észtországi oroszajkú kisebbség nyelvhasználatának lexikai részével kapcsolatosan. A cél, hogy élőnyelvi, valós, elhangzott, lehetőleg spontán nyelvi adatok elemzésével ismerhessünk meg olyan megnyilatkozásokat, amelyek nem jöhettek volna létre az észt nyelv hatása nélkül. Az interjúkban lejegyzett lexikai változások vizsgálatára Johanson kódmásoló modelljét használjuk, ahol minden szóátvétel kódmásolásnak tekinthető¹². A 4. fejezet azt vizsgálja, hogy az írott és beszélt informális nyelvben milyen esetekben találkozhatunk kódmásolással, és hogy azok globális vagy szelektív másolatok-e. A lexikai teszt célja felmérni azt, hogy kontrollált „vizsgahelyzetben” mennyire magas a beszélők nyelvi tudatossága, vagy mennyire honosultak meg a kódmásolások olyan mértékben, hogy azokat a beszélők egy ilyen feladatlap megoldása esetén is használják. Vizsgáljuk emellett a kódmásolatok morfológiai integrációját, és megpróbálunk magyarázatot adni az integráció meglétére vagy elhagyására is.

A kutatás második része megfordítja a kérdést – azt akarjuk vizsgálni, hogy kik azok az emberek, akik ezt a kétnyelvű nyelvváltozatot használják, mit gondolnak a nyelvváltozatról, mit gondolnak saját kétnyelvűségükről, kisebbségi létükről, nyelvi identitásukról. Arra keressük a választ, hogy 30 évvel az észt függetlenedés után hogyan gondolkodnak magukról és nyelvhasználatukról, nyelvi identitásukról azok az oroszajkú beszélők, akik már a független Észtországban nőttek fel. A fejezet végén a nyelvi attitűdöket és a különféle megjelenő metanyelvi diskurzusokat röviden összevetjük a szlovákiai magyar kisebbségben élő beszélők nyelvi attitűdjeivel is.

Két fő hipotézisünk az, hogy az interjúkban és a spontán beszédben találkozunk olyan lexikai elemekkel, amik eddig nem kerültek lejegyzésre, és amelyeket a beszélők spontán használnak. Második fő hipotézisünk, hogy interjúalanyaink közül számos személy nem orosznak vallja magát, hanem ettől eltérő megnevezéseket és címkéket alkalmaz. A címkékkel

¹² A kódmásoló modell a nyelvi kontaktus hatására létrejött változásokat másolásnak tekinti, ezzel feloldva többek között a kölcsönszó és az egyszavas kódváltás meghatározásának problémáját. A modell választásának indoklása és annak bemutatása bővebben a 2.2.2.1. fejezetben olvasható.

kapcsolatban feltételezzük, hogy közülük számos valamilyen módon az észtséget vagy észtt állampolgárságot hangsúlyozza ki.

A kutatás során a következő kérdésekre igyekeztünk választ adni:

Kontaktusnyelvészeti kérdések

- Milyen kontextusokban használnak a beszélők észttől származó lexikai elemeket, és erre hogyan hat a megnyilatkozás médiuma és a szó anyanyelvi elérhetősége?
- Milyen példákat találunk globális, szelektív és kevert kódmásolásra?
- Hogyan épülnek be az orosz mondatba az észttől származó lexikai elemek? Figyelembe veszik a beszélők az integrációnál a másolat végződését?

Metanyelvi és nyelvi attitűddel kapcsolatos kérdések

- Hogy gondolkodnak a beszélők saját nyelvváltozatukról, és milyen kétnyelvű jelenségeket észlelnek a mindennapokban?
- Találkozunk-e a kétnyelvű megnyilatkozásokat elítélő purista nézetekkel?
- Jobban zavarja-e a szlovákiai magyarokat a kétnyelvű feliratok hiánya, mint az észttországi oroszajkúakat?
- Eltérő mértékű-e az arra irányuló kedv a szlovákiai magyarok és az észttországi oroszajkúak közt, hogy gyermeküket többségi tanítási nyelvű iskolába írassák be?

Identitáskonstrukcióval kapcsolatos kérdések

- Milyen mértékben vesz részt az anyanyelv a beszélők identitáskonstrukciójában?
- Melyek az elfogadható identitást jelölő címkék, és melyiket preferálják a beszélők, melyeket említik spontán?
- Hogy gondolkodnak a beszélők a „balti orosz”, az „észttföldi”, az „orosz észtt”, és az „észtt orosz” kifejezésekről?
- Különbséget tesznek a beszélők az „orosz” és az „oroszajkú” kifejezések által jelölt emberek vagy embercsoportok közt?

2. A szociolingvisztika kutatási ágazatai

A szociolingvisztika a nyelvészet azon ága, amely a nyelvet mint egy szociális és kulturális jelenséget vizsgálja. Vizsgálódásának színtere a nyelv és a társadalom, és közeli kapcsolatban áll a társadalomtudományokkal, különösen a szociálpszichológiával, antropológiával, humánföldrajzzal és a szociológiával (Trudgill 2000: 21).

A szociolingvisztika két fő vizsgálati területe, hogy mit csinálnak az emberek a nyelvvel, és hogy mit csinál a nyelv az emberekkel (Blommaert 2020: o.n.). A beszélők mindennapi nyelvhasználatuk során a nyelvet mint kódrendszert a számukra legmegfelelőbb módon, a céljaik eléréséhez legjobban illeszkedő, arra leeffektívebb formában használják, a számukra éppen elérhető eszközöket felhasználva. Így a nyelv folyamatosan változik, hiszen bizonyos társadalmi, gazdasági és kulturális változások hatására folyamatosan változik az is, hogy milyen nyelvi elemekkel kívánnak és tudnak a beszélők élni.

Mivel bizonyos preferált nyelvi elemek és nyelvhasználati gyakorlatok fokozatosan egyre nagyobb teret nyernek, azok idővel elnyomják és kiteszítják a kevésbé kívánatos vagy elavult nyelvi elemeket és gyakorlatokat. Ilyen például a magázás visszaszorulása bizonyos kultúrákban, az informatikával kapcsolatos angol eredetű szakszavak bekerülése a mindennapi nyelvhasználatba, a migrációs folyamatok hatására teret nyerő többnyelvűsödés és a nyelvek funkcionális megoszlása. Azonban a használt nyelv és nyelvek is visszahatnak az emberekre, az őket körülvevő nyelvek és nyelvi ideológiák befolyásolják mindennapi életüket és akár a kommunikációs preferenciáikat is. Ezzel összhangban az értekezés 4. fejezete az előbbi, az 5. fejezet pedig az utóbbi lényeges pontjait és a vizsgált populációra vonatkoztatható kérdéseit tárgyalja.

A legelső, nyelvi kontaktushatásokkal kapcsolatos gondolatokat még Uriel Weinreich fogalmazta meg 1953-ban, akinél még a kódváltás mint egy elítélendő, nyelvet károsító, negatív gyakorlat jelent meg, azonban ezt a gondolatot a későbbi kontaktusnyelvészeti kutatásokban elvetették. A leíró szociolingvisztika a labovi variacionista kezdetek (Labov 1966; Labov 1972) óta sok változáson ment át. Az 1980-as években indultak meg azok a kutatások, amelyek elsősorban az előnyelvre fókuszálnak. A labovi tradíció több gondolata azonban a mai napig érvényes. Ilyen például a kutatók számára továbbra is problémát okozó megfigyelői paradoxon (Labov 1972: 61), miszerint a szociolingvisták célja az lenne, hogy megfigyeljék azt, hogyan beszélnek az emberek akkor, amikor nincsenek megfigyelve.

Szintén Labov nevéhez köthető a disszertáció egyik fő gondolata – a nyelv és identitás közti szoros összefüggés fel- és elismerése. Gondoljunk csak a Martha's Vineyard-on végzett

kutatására (Labov 1963) – az üdülőközponttá alakult sziget lakói épp a szigetlakói identitásuk kiemelése céljából kezdték el a helyi nyelvváltozat fonetikai jellemzőit eltúlozva használni a beszédjükben, ezzel mintegy passzív ellenállást tanúsítva az otthonukat elárasztó, más nyelvváltozatokat beszélő turistákkal szemben. Az identitás kidomborítására irányuló igény annyira erős volt, hogy az valódi fonetikai változást idézett elő, és megváltoztatta bizonyos diftongusok helyi kiejtését¹³. Emellett azok a helyiek, akik a szigetről inkább elvándoroltak, nem éltek beszédükben ezzel az eltúlozott, centralizált hangot tartalmazó diftongussal.

A nyelv tehát a csoportidentitás egyik lényeges tényezője, amellyel különbözőséget vagy épp hasonlóságot jelölhetünk. Ha egy csoport külső fenyegetettséget észlel, a különbséget jelölő jegyek fontossága megnőhet (Trudgill 2000: 13). Ezzel ellentétes folyamatként pedig, ha egy csoport egy másik csoport iránti szolidaritását akarja kifejezni, szintén alkalmas eszköz lehet számára a nyelv, amennyiben azt a célcsoport nyelvéhez teszi hasonlatossá.

Mára a szociolingvisztikának megannyi irányzata van. A már említett variacionista szociolingvisztika a nyelvi változatok leírásával foglalkozik (például iskolázottság, kor, lakhely szerinti variációk), az interakcionista szociolingvisztika azt kutatja, mit tudhatunk meg a nyelvhasználat vizsgálatával a társadalmi folyamatokról (Heller 1984: 47), a nyelvpolitika a nyelvtervezéssel (státusztervezés és korpusztervezés), nyelvmegőrzéssel foglalkozik, a többnyelvűségkutatás (gyakran csak kétnyelvűségnek nevezve, akkor is, ha kettőnél több nyelv van jelen) a többnyelvű társadalmak jellemzőiről és gyakorlatairól ír, többek között a nyelvi tájkép kutatásával foglalkozik (Landry–Bourhis 1997). A kontaktusnyelvészet vagy kontaktológia az egymással kapcsolatban álló nyelvek és nyelvváltozatok mechanizmusait, a pidginizációt, a kétnyelvűségi mechanizmusokat írja le. A dialektológia és a geolingvisztika a nyelvi változatok földrajzi eloszlását kutatják, az antropológiai nyelvészet pedig elsősorban kevésbé kutatott, általában nem európai népcsoportok nyelvi gyakorlataiba és az ehhez kapcsolódó nézeteibe, képzeteibe enged betekintést (Trudgill 2000: 21). A szociokulturális nyelvészet egy olyan széles, interdiszciplináris irányzat, amely a nyelv, kultúra és társadalom kölcsönhatásait vizsgálja (Bucholtz–Hall 2005: 5). A kritikai szociolingvisztikai irányzatok figyelembe veszik a társadalom alá- és fölérendeltségi hatalmi viszonyait, továbbá azt, hogy a társadalmat a nyelv által kreáljuk és tartjuk fenn – ezzel a nyelvet felruházzuk azzal a hatalommal is, hogy különféle hegemónikus ideológiákat kérdőjelezen meg vagy reprodukáljon (Rampton 2007: 3). A kritikai irányzatok közé tartozik az említett amerikai

¹³ „A hagyományos életmódot folytatók, különösen a Chilmarkban élő halászok, egyre növekvő ellenszenvvel viselkedtek a nyaralókkal szemben. Az ő beszédükben megfigyelhető volt az /ay/ és az /aw/ diftongusok első elemének centralizációja: [a] ~ [ɛ] ~ [ə], olyan szavakban, mint *price*, *hide*, illetve *mouth*, *loud*. Ahol ők [əɪ]-t ejtettek, a szárazföldi nyaralók [aɪ]-t ejtettek.” (Kontra 2018: 3)

antropológiai nyelvészet európai (brit) „párja”, a nyelvészeti etnográfia is, amelyről a későbbiekben lesz szó.

2.1. Kétnyelvűségkutatás

A szociolingvisztika egyik legnagyobb figyelmet kapó irányzata a kétnyelvűségkutatás. A kétnyelvű személyek, országok élete bőséges kutatási anyagot szolgálhat – a föld lakosságának ugyanis csak elenyésző százaléka éli mindennapjait kizárólagosan egy nyelven – a többség többnyelvű (Valdés 2012).

A kétnyelvűségkutatásnak két fő irányzata van: a pszicholingvisztikai irányzat inkább az egyéni kétnyelvűséggel foglalkozik, a szociolingvisztikai irányzat pedig inkább egy beszélőközösség kétnyelvűségével. A kontaktusnyelvészet fő vizsgálódási területe maga a beszélők által használt nyelv, és az azt érő, a másik nyelv hatására létrejövő változások.

Egy beszélőközösség akkor is kétnyelvűnek tekinthető, ha nem minden tagja kétnyelvű. Elégséges, hogy a közösség tagjai rendelkezzenek kétnyelvű kompetenciával, és legalább részben a kontaktusváltozatot beszéljék (Lanstyák 1998: 58) – így az észtországi orosz beszélőközösség egy kétnyelvű közösségnek tekinthető.

Egy ilyen közösségben sok, tipikusan kétnyelvűségi helyzetben felbukkanó nyelvhasználati mechanizmus figyelhető meg. A következő fejezetben tárgyalt, nyelvek közti mechanizmusok mellett megfigyelhető az a jelenség is, hogy egy kétnyelvű beszélgetésben mindkét beszédpartner a saját anyanyelvét, vagy a számára megfelelőbb nyelvet használja, amit a beszédpartnere megért, de egy másik nyelven válaszol neki – ezt nevezik passzív kétnyelvűségnek, együttműködő nonakkomodációnak, nem kölcsönös kétnyelvűségnek, vagy nem akkomodáló kétnyelvűségnek (vö: Bilaniuk–Melnik 2008: 358; Pavlenko 2008: 62; Verschik 2008: 43; Palágyi 2011: 64). Ez a kommunikációs stratégia enyhítheti a feszültséget az eltérő anyanyelvű beszédpartnerek között, és elősegítheti a kommunikációt. Emellett megfigyelhető még az úgynevezett paradox udvariasság is, ahol a beszélők nem a saját, hanem a partnerük anyanyelvén kommunikálnak az adott dialógusban, szimbolikusan nyelvet cserélnek, amivel a beszédpartnerük felé tulajdonított udvariasságukat tudják kifejezni (Verschik 2008: 43).

2.2. Kontaktusnyelvészeti jelenségek

A nyelvi interferenciajelenségekről először Uriel Weinreich (1953) monográfiájában olvashatunk, aki akkoriban még nemkívánatosnak titulál mindenféle kontaktushelyzet által

előidézett interferenciajelenséget – szerinte a kétnyelvűségnek ezek a tipikus jegyei kerülendők. Bár a könyv annak idején nagy előrelépésnek számított, sok állítása mára már nem elfogadott a nyelvtudományban.

Két nyelv együttélése elképzelhetetlen a nyelvek egymásra való hatása nélkül. Kiváltképp igaz ez akkor, hogyha a két nyelv közül az egyik a társadalomban a domináns nyelv szerepét tölti be, a többség ezt beszéli, és ez a nyelv van jelen a nyelvi tájképben is. Ezek hatására a kisebbségi nyelv beszélőinek a repertoárjába óhatatlanul bekerülnek többségi nyelvi elemek. Ez megjelenhet a nyelv minden szintjén, tehát a szavak, kifejezések, kiejtés, beszédtempó és mondat szerkesztés terén is.

A különféle, kontaktushatás által létrejött, új nyelvi változatokat azért is érdemes vizsgálni, mert ezek az elemek eleinte csak mint a normától való esetenkénti eltérések kerülnek be a nyelvbe, később viszont a nyelvi rendszer részévé válnak (Ицаднева 2002: 300).

A továbbiakban áttekintjük a nyelvi kontaktushatás által leggyakrabban előidézett nyelvi változásokat. A magyar szakirodalomban a legkiterjedtebb kontaktusnyelvészeti terminológiai jegyzéket Lanstyák István (2006: 38–44) állította össze, aki a kölcsönszavak rendszerezésére az alábbi terminusokat találja a legmegfelelőbbnek, alapvetően a felvidéki magyar nyelvi kontaktus által létrejövő szókincsre alkalmazva. Az ő modelljében a két nyelvet átvevő és átadó nyelvnek nevezi el. Az átadó nyelv általában a domináns, többségi nyelv.

- Közvetlen kölcsönszó: a szó morféma-helyettesítés nélkül kerül bele az átvevő nyelvbe, legfeljebb az alakotani rendszerbe való beépüléshez szükséges a morféma-helyettesítés;
- alaki kölcsönszó: egy meglévő átvevő nyelvi szó hangalakja módosult az átadó nyelvi analóg szó hatására, az átvett szó az átadó nyelvi alakkal megegyezik;
- hibrid tő: az átadó és átvevő nyelvből származó, hasonló jelentésű és hangalakú szavakból jött létre. Alakja nem egyezik sem az átadó nyelvvel, se az átvevővel, egy kompromisszumos forma a két alak között;
- hibrid kalk: az átadó nyelv hatására jön létre, egy része közvetlen átvétel útján, másik része átvevő nyelvi elemmel helyettesítődik. Az átadó nyelvi modell alaki szerkezetét követi, vagy legalábbis jelentéstani szempontból hasonlóan motivált;
- egynemű kalk: minden egyes eleme átvevő nyelvi elemekkel helyettesítődött, többé-kevésbé követi az átadó nyelvi modell alaki szerkezetét;
- jelentésbeli kölcsönszó: nem jön létre új szóképzési elem az átvevő nyelvben, egy meglévő elem tesz szert új denotatív jelentésre, más szóval jelentéskiterjesztés megy végbe;
- stílusbeli kölcsönszó: megváltozik a szónak a stílusértéke, például régies helyett kollokvialisnak számít.

2.2.1. A kódváltás és a kölcsönszóhasználat szembenállása

A kódváltást általában két különálló nyelvtani rendszerből vagy alrendszerből származó elemek egy megnyilatkozáson belüli egymás mellé helyezéseként (Gumperz 1982: 59), vagy mint „egynél több nyelvi változat ugyanazon beszélő által, ugyanabban a társalgásban” (Heller–Pfaﬀ 1996: 594) való használatként definiálják. Tehát kódváltás létrejöhet akkor, ha egy beszélő több nyelvet váltakoztat a beszéde során, de kódváltás létrejöhet egyazon nyelv két változata (pl. tájnyelv és sztenderd nyelv) között is.

Zabrodszkaja (2006a: 131) a kódváltást egy kontinuumként kezeli, amely a váltott kódhasználattól a kódkeverésig tart. A kontinuum egyik végpontja a váltott kódhasználat, más megnevezésben ’kódváltogatás’ (*code alternation*, eltérő helyzetekben eltérő kódok használata, Sarah Grey Thomason (2001: 136) nézete szerint), a másik pedig az ún. *mixed code*, ami már egy olyan kevert kód, amikor a nyelvek közti határok nem kivehetőek, a nyelveket a beszélők bármiféle elkülönítés nélkül vegyítik.

Egy nagyobb kategorizálási probléma azonban a kölcsönszavak megkülönböztetése az egyszavas kódváltásoktól. Szinte lehetetlen megállapítani, mikortól számít egy másnyelvű lexikai elem kölcsönszónak, mikortól mondhatjuk el róla azt, hogy meghonosodott a befogadó nyelvben. Az egyszavas kódváltások sok esetben csak egyszeri, többször nem ismétlődő események – legalábbis egy darabig. Idővel előfordulhat, hogy több ember is elkezd ugyanazt a másnyelvű elemet beemelni a megnyilatkozásába, és ez a változás olyan méreteket is ölthet, hogy az átadó nyelvi elem használatának természetessége már-már elkezd a befogadó nyelv elemével vetekedni. Innentől már minden bizonnyal kezelhetjük az elemet konvencionalizálódott kölcsönszóként, azonban a pillanat kijelölése, amikor ez a konvencionalizáció megtörténik, nem lehetséges. Ezért fontos annak a tudatosítása, hogy céltalan minden esetben arra törekedni, hogy pontosan azonosítsuk a kölcsönszavakat és az egyszavas kódváltásokat, és hogy bizonyosan eldöntsük, hogy egy elemet kölcsönszónak nevezünk, vagy sem.

Thomason 2001-es monográfiájában szintén nem igyekszik feloldani a kódváltás és a szókölcsonzés meghatározásában rejlő problematikát, a jelenséget ezért egy kontinuumként írja le, amelynek egyik végén a kölcsönzés, a másik végén pedig a kódmásolás van. Peter Auer (1999) kontinuumja is a kódváltással kezdődik, azonban a másik végpontja az úgynevezett összeolvadt lektus¹⁴ (*fused lect*). A kevert lektus már egy stabil kódváltási szituációra utal, ahol az eltérő kódok használati módja konvencionalizálódott.

¹⁴ Janurik fordítása (Janurik 2013: 120)

A tradicionális szemlélet szerint a kódváltás több kód (nyelv vagy nyelvváltozat) egy megnyilatkozáson belüli használatát jelenti, azonban a kódváltásokat meg kell különböztetnünk az alapján is, hogy milyen mértékben hatják át a megnyilatkozást a másnyelvi elemek és struktúrák. Pieter Muysken felosztásában 'beillesztés' (*insertion*) esetében csak egy elemet illesztünk be a befogadó nyelv struktúrájába, 'váltakoztatás' (*alternation*) esetén egész nyelvi struktúrákat váltakoztatunk, egy harmadik esetben pedig létrejön az, amit Auer fúziós lektusnak nevez.

Ez a harmadik eset az úgynevezett *congruent lexicalisation* ('egybevágó lexikalizáció' [saját fordítás]), amely során a két nyelv együttesen alkotja a megnyilatkozást. Ebben az esetben a nyelvtani struktúra nem egyik vagy másik nyelvből származik, hanem azt közösen hozza létre a két nyelv, és a grammatikai vázat közösen töltik ki a két nyelvből származó szavak. Az ilyen kétnyelvű megnyilatkozásokban az elemek vagy mondatrészek nem feltétlenül sorolhatók egyik vagy másik nyelvhez, ugyanis az így megszülető megnyilatkozás nem feltétlenül vág egybe egyik nyelv egynyelvű nyelvtani szabályrendszerével és szókészletével sem (Muysken 2000: 3–5).

A kölcsönszó és egyszavas kódváltás megnevezés közti döntést befolyásolhatja a másnyelvi elem integrációjának mértéke is – teljesen integrált elemnél inkább a kölcsönszó státusz odaítélése a jellemzőbb. Ez azonban egy téves megközelítés, mert ha az átvett szó egy olyan szintaktikai pozícióban van, ahol nem igényel semmiféle morfológiai integrációt, akkor csupán ezen kritériumok alapján nem tudjuk meghatározni a jellegét.

Auer megkülönböztet inzerációs és alternációs kódváltást, tehát beillesztést és váltakoztatást. Beillesztés során csak egy másnyelvi elemet helyezünk a megnyilatkozásba, és strukturálisan ki van jelölve az első nyelvbe való visszatérés. A váltakoztatás során nincsen megadva visszatérési pont, a nyelvek váltakoztatása látszólag kötetlen (Auer 1984: 26). Muysken meghatározása az inzerációra azonban sokkal kötetlenebb, az ő modelljében a beillesztés egyszerűen egy más nyelvből származó lexikai elem vagy komponens beillesztése a megnyilatkozásba, ami lehet egy egyszavas, vagy több szóból álló kifejezés is (Muysken 2000: 3).

Az inzerációs (amikor csak egy-egy másnyelvi elemet helyezünk a megnyilatkozásba) és alternációs (amikor gyakrabban váltogatunk a nyelvek közt) kódváltásokat motiválhatja egy szó, vagy megfelelő kifejezőeszköz nehéz elérése (amikor a beszélőnek nem jut eszébe a megfelelő szó), stilisztikai hatás elérésére való törekvés, a diskurzus kreatív felépítésére irányuló vágy, vagy egyik vagy másik nyelvvel kapcsolatos asszociációk keltése a beszédpartnerekben (Matras 2009: 105–106). A kétnyelvű nyelvi repertoár nagyon dinamikus,

és megannyi lehetőséget ad arra, hogy a beszélő a beszédét színesítse, érdekesebbé tegye, mások számára érthetőbben fejezze ki magát, vagy szabadabbnak érezze magát, mivel bármelyik, hamarabb eszébe jutó kifejezést használhatja, nyelvtől függetlenül, amennyiben azt partnere is érti. Egy teljes megnyilatkozás beillesztése más nyelven szolgálhat kommentár hozzáfűzésére, idézésre, olyan magyarázatra, ami nem kötődik szorosan az adott beszélgetés narratívájához. A két nyelv közötti kontraszt ki tudja emelni a két beszédmód, vagy a megnyilatkozások célja közötti kontrasztot is.

Ad Backus használatalapú kódváltás-elméletében a kódváltás és a kölcsönszó-használat mondhatni egy és ugyanaz a jelenség. A kódváltás egy szinkrón jelenség, aminek a diakróniában a szókölcsonzés az eredménye. Tehát a beillesztéses (vagy egyszavas) kódmásolás a másnyelvű elemek használata szinkróniában, valós, elhangzott megnyilatkozásokban. A kölcsönzés egy diakronikus folyamat, amely során ezek a szavak használatuk során meghonosulnak az egyes beszélők nyelvhasználatában, majd elterjednek a beszélőközösségben (Backus 2015).

A kódváltás vizsgálatokor feltételezzük, hogy a nyelvek váltakoztatása nem teljesen önkényes, azt valamiféle nyelvi feldolgozással kapcsolatos mechanizmusok vezérlik. Auer szerint a kétnyelvű személyek esetében is mindig van egy előnyben részesített nyelv, amit a beszélő az adott beszédhelyzetben használni kíván, és szükséges valamiféle külső, a diskurzusra ható körülmény, ami által a beszélő az előnyben részesített nyelvtől mégis eltér (Auer 1999).

Mivel a nyelvhasználat információt közvetít a nyelv használójáról is, a kölcsönszó-használat is sok, nyelven túli dologra is utalhat. Mielőtt áttekintjük, hogy bizonyos nyelvészek milyen indokrendszereket állítanak fel a kódváltás magyarázására, fontos megemlítenünk azt a François Grosjean által leírt pszicholingvisztikai ténytet, hogy egy kétnyelvű beszélő esetében aligha lehetséges az egyik nyelv használatakor a másikat teljes mértékben deaktiválni, kikapcsolni (Grosjean 1995: 262). Ettől függetlenül a kódváltás sok esetben szándékos, és jelölhet a beszélő számára identitás-kinyilvánítást, alkalmazkodást (beszédpartnerhez vagy beszédhelyzethez), értékrendet, a másik nyelv mögött álló kultúrának elfogadását, vagy épp megjelenítheti azt a vágyat is, hogy a beszélő a másik nyelvű kultúrához szeretne tartozni (Sándor 2014: 124).

Auer szekvenciális megközelítése szerint a kódváltásnak a következő okai lehetnek (Auer 1995: 121):

- idézet;
- változás a résztvevők felállításában;
- megjegyzés hozzáfűzése;
- ismétlés;
- a tevékenységtípus megváltozása;
- témaváltás;
- nyelvi humor, szójáték;
- tematizálás.

Idézet során a beszélő egy korábbi, vagy egy hipotetikus beszédhelyzetet idéz fel, amelyben vagy saját magától, vagy valaki mástól elhangzottakat idéz, általában azon a nyelven, ahogy az a megnyilatkozás eredetileg elhangzott (vagy ahogyan elhangzana egy hipotetikus szituációban).

Ha megváltozik a résztvevők felállása, a beszélgetésből kilép például egy egynyelvű személy, vagy egy új személy érkezik, a többi résztvevő visszatérhet, vagy áttérhet arra a nyelvre, amit mindenki ért, és ami a legkényelmesebb, de legalábbis kielégítő mértékben érthető a résztvevők többsége számára.

A nyelvváltással a beszélő kifejezheti azt is, hogy a mondandója nem szorosan kapcsolódik a folyamatban lévő beszélgetéshez, vagy a jelenleg tárgyalt témához, és a nyelvváltással jelzi, hogy az általa mondott, a nyelv által is elkülönített megnyilatkozás csak egyfajta megjegyzés, amellyel nem kívánja megbolygatni a beszédfolyamatot.

Szintén megfelelő eszköz a kódváltás egy már elhangzott dolog más nyelven történő megismétlésére, aminek a motivációja lehet akár az, hogy a beszélő szeretné az általa mondottakat mindenki számára érthetőbbé és világosabbá tenni, vagy akár az is, hogy a mondandót akár a közösség által dominánsnak tekintett nyelven is megismétli.

Nemcsak a beszélők összetétele, hanem a tevékenységtípus is meghatározhatja a használt nyelvet (például munkavégzés az állam hivatalos nyelvén és szabadidős cselekvés pedig az otthoni nyelven), így az új cselekvés kezdete is indokolhatja a kódváltást. Szintén jelzésértékű lehet a kódváltás akkor, ha egy beszélő új témát kíván a beszélgetésbe behozni, a nyelvváltással még jobban érzékelteti a téma más mivoltát, és figyelemfelkeltésként is használhatja a nyelvváltást.

Kétnyelvű beszélők esetében nem tekinthetünk el a kétnyelvűség adta nyelvi humor lehetőségeinek kihasználására irányuló vágytól, hiszen több nyelv ismerete és azok kreatív kombinálása a beszédet érdekesebbé, szórakoztatóbbá teheti.

A tematizálás a témaváltástól annyiban különbözik, hogy tematizálás esetén nem a téma változik, hanem ugyan azt a témát ismételheti el vagy folytathatja a beszélő egy más nyelven. Ezzel jelzi a hallgatóság felé annak komolyságát, vagy épp komolytalanságát, például kisebbségi oktatási helyzetben az óra többségi nyelven való folytatása annak az érzékeltetésére, hogy ez a tanulás, a komoly munka időszaka (lásd például Katona 2020).

Jakobson felosztása kicsit más típusú, ő meglehetősen régi, de nem idejétmúlt monográfiájában a következő kódváltási funkciókat sorolja fel (Jakobson 1960):

- referenciális funkció;
- direktív funkció;
- expresszív funkció;
- fatikus funkció;
- metanyelvi funkció;
- poétikai funkció.

Az ő megközelítésében nem annyira a kiváltó okok, hanem az elérni kívánt cél a fontos. A kódváltással utalni tudunk egy témára, egy helyre, egy személyre, vagy a nyelvválasztással irányíthatjuk a beszélgetőpartnerünk figyelmét. A más nyelv használata expresszív funkcióval bírhat, például, ha valaki az érzelmeit inkább az anyanyelvén fejezi ki, vagy a hivatalosság megjelölésére a közösség által magasabb presztízsű nyelvet használja. A fatikus funkcióba tartozhat minden olyan megnyilatkozás, amely elsősorban nem információátadásra, hanem csak a kapcsolatfenntartásra irányul, így például a másnyelvi köszönés vagy udvariassági fordulatok.

A metanyelvi funkció alatt azt értjük, amikor a beszélő épp magáról a nyelvről szeretne valamit mondani, jellemezni szeretné a kommunikációt vagy annak lefolyását, és ehhez célravezetőnek tartja a nyelv váltást. Utolsó sorban pedig a különféle nyelvű elemek kombinációjának, vagy egy elem másikkal szemben való előnyben részesítésének poétikai, költészeti, esetleg hangulatfestő funkciói is lehetnek.

Bármilyen kölcsönszóról is legyen szó, annak a befogadó nyelv nyelvtanába, mondattanába valamilyen módon illeszkednie kell. Nem hagyható figyelmen kívül természetesen a nyelvtani integráció szándékos elhagyása sem, de gyakrabban találkozunk az illeszkedés valamilyen fokával. A kölcsönszavak morfológiai integrációjával az észtországi orosz beszédben található észti névszókra levetítve Zabrodskaja (2009a: 38) foglalkozott bővebben. Disszertációjában egy hétfokú skálát állít fel az alaktani beilleszkedésre, amely a következő fokozatokból áll:

- teljes integráció, ahol a névszót integrálják a mondatba és egyeztetik a nem és eset szempontjából is;
- az integráció elhagyása, annak ellenére, hogy a névszó illeszkedik valamelyik orosz ragozási paradigmába;
- az integráció elhagyása abból kifolyólag, hogy a névszó szintaktikai pozíciója azt nem igényli;
- a névszónak csupán nem szerinti integrációja, ahol a környező lexikai elemekből tudható a nyelvtani nem, például melléknévegyeztetés vagy múltidejű ige révén;
- továbbá ahol a nem és eset hozzárendelése sem lehetséges, mert az ész névszó többes számban van;
- amikor nem megállapítható a névszó nyelvtani neme, mert nincs sem integráció, sem melléknév, vagy más, ami a hozzárendelt nemre utalna;
- az ész szó utolsó hangja egybeesik a kívánt esetvégződéssel, általában előjárós esetben, így a szó kvázi-integrált.

Ezek közül többet csak bizonyos kontextusban tudunk természetesen megfigyelni, a nembeli egyeztetés csak akkor válik láthatóvá, hogyha a főnév előtt névmás vagy melléknév áll, amely megmutatja a szó nemét.

2.2.2. A kölcsönzés leírásának különféle modelljei

Sarah Grey Thomason és Terrence Kaufman minden kontaktus által előidézett nyelvváltozást (*contact induced language change*, a továbbiakban CILC) kölcsönzésnek nevez. A kölcsönzés során bármelyik nyelvi tulajdonság átvihető egy másik nyelvi elembe (Thomason–Kaufman 1991: 14). Ebben nem számít akadálynak a nyelvek tipológiai különbsége sem, csupán a megfelelő szociolingvisztikai feltételek szükségesek hozzá (Thomason–Kaufman 1991: 35).

Carol Myers-Scotton szerint egy kétnyelvű megnyilatkozásban a felszínen is előfordulhatnak több nyelvből származó szavak is, de konvergencia esetén elég, ha a nyelvtani szerkezetek, szintaktikai viszonyok egy másik nyelvből származnak (Myers-Scotton 2006). Myers-Scotton a kódváltások szisztematikus kutatására és elemzésére a mátrixnyelv-modellt (*Matrix Language Frame*, Myers-Scotton 1993) dolgozta ki. Az MLF-modell univerzális alkalmazhatóságát azonban több ízben is megkérdőjelezték (Zabrodskaja 2009a: 37; Zabrodskaja–Verschik 2015: 452). Az MLF-ben a mátrixnyelvbe épül bele az úgynevezett beágyazott nyelv (*matrix language* és *embedded language*). A modell főként azért kapott kritikát, mert rengeteg olyan eset létezik, ahol a kódváltást tartalmazó megnyilatkozás grammatikai szerkezetet meghatározó mátrixnyelvét lehetetlen kijelölni az adott kritériumok alapján (Zabrodskaja 2009b: 231).

2.2.2.1. A kódmásoló modell

A kontaktusnyelvészetben gyakran használt „kölcönzés”, „kölcönző”, „szóátvétel” szavakat bizonyos nyelvészek kritizálják, azokat félrevezető metaforáknak tartják. A kritika fő oka az, hogy ezek a metaforák azt sugallják, hogy az egyik nyelv a másik nyelvtől valamit kölcsönvesz, tehát erre az időre a másik nyelvet valamitől megfosztja, majd pedig a kölcsönvett elemet vissza kell adnia (Johanson 2002a: 8; Verschik 2008: 49).

A törökségi nyelvekkel foglalkozó Lars Johanson a metaforák félrevezető, sokszor nem egyértelmű mivolta, és a sokszor túlságosan negatív konnotációkkal rendelkező szakkifejezéseket tartalmazó modell helyett dolgozta ki a kódmásoló modellt. Az ő modellje (*code-copying framework*) azért is hasznos, mert „egy kalap alatt” említhető az összes CILC, magában foglalja a nyelvi kreativitást és egyéb szociolingvisztikai motivációkat is, és mentes a téves egynyelvű szemlélettől, vagy más szóval az „egynyelvűség ideológiájától” (Pachné Heltai 2017: 10)¹⁵. Johanson egyrészt egyetért Thomasonnal és Kaufmannal, hogy egy nyelvi elem bármelyik tulajdonsága átvehető, azonban ő ezt már nem transzfernek vagy kölcsönzésnek nevezi, hanem másolásnak (*copying*). A modellben ugyanazt terminológiát használva elemezhető a korábban „konvergenciának”, „tükörfordításnak”, és „szóátvételnek” nevezett mechanizmusok is.

A magyar szakirodalomban nem alkalmazzák gyakran Johanson modelljét, tudomásom szerint csak Schmidt Szonja Emese (Schmidt 2008) és Olach Zsuzsanna (Olach 2014) használta fel turkológiai kutatásaiban. A továbbiakban a terminusokat Schmidt magyar fordításában alkalmazom. Johanson modellje azért kiváltképp előnyös a kontaktushatások tanulmányozására, mert bármely nyelv bármely elemének interakcióit könnyen le lehet vele írni. A modellben egy dominált „A” kód és egy domináló „B” kód áll kapcsolatban, ahol a kisebbségi helyzetben lévő közösség báziskódja számára a magasabb presztízsű csoport mintakódja szolgáltatja a különböző nyelvi egységeket. Fontos megemlíteni, hogy egy másolat, ha tulajdonságait nézve meg is egyezik a kiinduló modellel, sosem ugyanaz, mint a modell, a másolás bekövetkezte után önálló életet él a befogadó báziskódban.

Egy nyelvi elem alapvetően négyféle tulajdonsággal rendelkezik, amelyek bármelyike, vagy akár egyszerre mindegyike is másolható: anyagi tulajdonságok, szemantikai tulajdonságok, kombinációs tulajdonságok és gyakorisági tulajdonságok. Ha egy elem összes jellemzője másolásra kerül, globális másolásnak nevezzük, ha az elemek valahányra, de nem összesre, akkor

¹⁵ A *monolingual bias* kifejezést Pachné Heltai az 'egynyelvűség ideológiájának' nevezi, azonban olvasatunkban ez a kifejezés nem tartalmazza azt a negatív konnotációt, amelyet az angol kifejezésben a *bias* (részrehajlás, elfogultság) előidéz.

pedig szelektív másolásnak. Kevert másolás során egy elem (például egy összetett szó vagy kifejezés) valamely része globális másolat, egy része pedig szelektív másolat (Johanson 2002b: 289–293).

2.3. A nyelvészeti etnográfia

Az etnográfia egy résztvevő megfigyelésen alapuló, empirikus szociolingvisztikai kutatási ágazat. Az etnográfia egy olyan írásmű, amely számot ad egy közösség társadalmi elrendeződéséről, szokásairól, közösségi tevékenységeiről, kommunikációs és interpretív gyakorlatairól (Duranti 1997: 85). Egy olyan, elsősorban kvalitatív módszerekkel dolgozó kutatási ágazat, amelynek fókusza nemcsak a nyelv, amelyet a társalgás résztvevői használnak, hanem a kulturális szokások, amelyekről ezek a megnyilatkozások tanúskodnak. A sikeres etnográfia megírásához elengedhetetlen, hogy a kutató hosszabb ideig a közösség részeként, velük együtt éljen, és közben megragadja a nyelvi gyakorlataikat és attitűdjeiket (Canagarajah 2006: 155). Ezáltal a kutató olyan anyagokhoz juthat, amihez semmilyen más módon nem lenne hozzáférése – megismerheti a közösség nyelvi viselkedését, elvárt normáit, és azt a kulturális tudást, ami a helyi kommunikáció teljes megértéséhez szükséges (Wardhaugh–Fuller 2014: 229).

A nyelvészeti etnográfia az Egyesült Királyságból indult, ahol kutatók egy csoportja megalapította a LEF-et, tehát a Nyelvészeti Etnográfiai Fórumot, amely kutatási elgondolásának magját Dell Hymes „a kommunikáció etnográfija” elméletéből (Gumperz–Hymes 1972) eredezteti. A nyelvészeti etnográfia alapjait a BAAL, tehát a Brit Alkalmazott Nyelvészeti Társaság fektette le az 1990-es években, akik olyan nyelvészeti témákkal foglalkoztak, mint az interakcionista szociolingvisztika, írástudással kapcsolatos kutatások, kritikai diskurzuselemzés, a nyelvi és kognitív fejlődés kutatása és az interpretációra fókuszáló alkalmazott nyelvészet (Rampton et al. 2004). A LEF célja az volt, hogy összekösse azokat a kutatókat, akiket érdekelt a nyelvészeti és etnográfiai módszerek házasítása, és akik ki szeretnék volna tágítani a nyelvészet és szociolingvisztika módszertani és elméleti határait.

A nyelvészeti etnográfia összeköti a társadalmi ideológiákra és tágabb társadalmi gyakorlatok kutatására irányuló etnográfiai kutatásokat a konkrét nyelvi gyakorlatok elemzésével. Egy értelmező megközelítés, amely a nyelvi cselekvés résztvevőinek helyi és közvetlen tevékenységét vizsgálja az ő saját nézőpontjukból, és magyarázatot keres arra, hogy ezek a gyakorlatok hogyan ágyazódnak be a tágabb társadalmi kontextusba és struktúrákba (Copland–Creese 2015: 12). A cél tehát kombinálni a cselekvések és interakciók szűkebb helyi vizsgálatát azok társadalmi kontextusba beágyazottságával (Creese 2008: 233), ahol a különféle

végbemenő interakciók értelmezésekor kiemelt szerepet kap a szociális valóság, amely ezeknek az interakcióknak helyet ad.

Minden megnyilatkozás sokkal többről árulkodik, mint amennyi információt maguk a nyelvi egységek hordoznak – a megnyilatkozás teljeskörű értelmezése érdekében meg kell vizsgálnunk azt a kontextust, amiben az adott interakció végbemegy, továbbá a vizsgálat elvégzésekor szem előtt kell tartanunk azt, hogy a beszélő pozíciója, identitása, státusza mind jelölve van a szövegben, ha a sorok közt olvasunk. Ezért fontos megfigyelni a verbális és egyéb szemiotikai adatok belső szerveződését, hiszen azok elengedhetetlenek az üzenet helyes interpretálásához (Rampton 2007: 3).

A nyelvészeti etnográfia egy központi pontja, hogy a nyelvi gyakorlatokon keresztül azonosítani tudjuk a fennálló hegemónikus ideológiákat, amelyeket a beszélők újateremtnek üzeneteiken keresztül, vagy bizonyos esetekben megnyilatkozásaikkal megkérdőjelezik azokat (Wardhaugh–Fuller 2014: 242). A nyelvészeti etnográfia tehát összeköti az etnográfiát mint egy csoport szokásait leíró kutatási ágazatot a kritikai szociolingvisztikával, ami minden kommunikációs gyakorlatot a fennálló hatalmi viszonyok fényében vizsgál.

2.4. A nyelv szerepe a szociális identításban

Az ezredfordulón a társadalomtudományokban több gyökeres változás is végbement. Az identitás a társadalomtudományok terén és a nyelvi vizsgálódásokban is egy központi kutatási elem lett, a szociolingvisztika pedig alkalmazott tudománnyá lépett elő. Az identitás a 2010-es évek közepén került a szociolingvisztika középpontjába (Thornborrow–Coates 2005: 14; lásd továbbá a tanulmányokat itt: Omoniyi–White 2006a). A tudományág képviselői úgy érezték, fontos megkérdőjelezni a régi elemzési paradigmákat annak érdekében, hogy kiszélesíthessék a megszerzett tudás határait. A kezdeti variacionista szociolingvisztika számottevő növekedésen ment keresztül, és egy olyan tudománnyá alakult át, ami a társadalmi elméletek sorát is figyelembe veszi (vö. Coupland 2003), hiszen a jelenlegi tényállásban a multidiszciplináris megközelítés „nemcsak hasznos, de nélkülözhetetlen is” (Omoniyi–White 2006b: 2). A modern, posztstrukturalista szociolingvisztika (másnéven kritikai szociolingvisztika), amely elsősorban nem a nyelvet, hanem a beszélőt helyezi előtérbe, és őt a hatalmi viszonyok tükrében vizsgálja, olyan társadalmi problémák megoldásában is segítségünkre lehet, mint a kisebbségi oktatás, bűnügyi nyelvészet vagy az egészségügyi nyelvészet. A szociolingvisztika és az identitás kérdése azért is elválaszthatatlan, mert, ahogy Jack Chambers fogalmaz, „a szociolingvisztikai különbségek oka [...] a szociális identitás kialakítására és megtartására irányuló ösztön” (Chambers 2003: 274).

A '90-es években Robert Brock Le Page és Andrée Tabouret-Keller monográfiája által elindított új szociolingvisztikai hagyomány elkezdte az identitást mint egy szociális tevékenység részeként létrehozott entitást vizsgálni (Page–Tabouret-Keller 1985). Korábban, a strukturalista nézet szerint (Labov 1966) az identitások eleve létező kategóriák, amikhez az egyéneket hozzárendelhetjük, őket azokba csoportosíthatjuk. A posztstrukturalizmus előnyben részesíti azt a nézetet, ami az identitást egy egyéni, konstruált tényezőként kezeli, és az identitást az úgynevezett performativitással (Pennycook 2003) köti össze. A nyelv a posztstrukturalista paradigmaváltás során is mindvégig ennek a folyamatnak egy központi eleme marad.

John Earl Joseph szerint bármely nyelvről szóló tanulmány számításba kell, hogy vegye az identitást is mint befolyásoló tényezőt, ugyanis a nyelvészeti vizsgálódás csak ezzel kiegészülve lesz teljes, gazdag és jelentőségteljes (Joseph 2004: 224). Elemezhetők a nyelvi jelenségek önmagukban is, azonban minden megnyilatkozásról sokkal többet tudhatunk meg akkor, ha meg tudjuk állapítani azt is, hogy a beszélő milyen megfontolásból választott egy adott nyelvi formát. Az ezt befolyásoló tényezők között ott van az is, hogy az adott nyelvhasználó milyennek akarta magát és az általa közölt információt feltüntetni, ezt pedig legalább részben az identitása diktálja.

Az elhangzott szöveg minden esetben legalább pont annyit elmond a szöveg megformálójáról, mint amennyi információt maga a közölt üzenet tartalmaz. Egy nyelvben kódolt üzenet tökéletes megértéséhez szükségünk van tehát az identitás vizsgálatára is, csak akkor ismerhetjük meg egy-egy közlés jelentését teljes mértékben, ha tudjuk, hogy ki mondta és kinek címezve, és azt, hogy a beszélő identitása hogyan jelenik meg az üzenetben, azt pedig a címzett miként értelmezi. Más szóval, a beszélők maguk is mindig a jelentés részét képezik (Joseph 2004: 226).

A szociális identitás¹⁶ az emberek magukról alkotott képe, aminek megalkotása során magukat a beszélők egy (vagy több) csoport részeként definiálják, a csoportokhoz tartozó értékek internalizálásával, és a csoporthoz tartozás érzelmi fontosságának elfogadásával (Tajfel 1981: 255). Az etnikai identitás ennek a tágabb szociális identitásnak egy része.

Az identitást tágabb értelemben úgy definiálhatjuk, mint „az a vonatkoztatási keretrendszer, amelyben egy egyedet azonosítunk” (Omoniyi 2006: 12). A szociális identitás egyfajta címke, amit az emberek magukra „függesztenek” (vagy mások őrájuk), amikor magukat egy bizonyos társadalmi kategória vagy csoport részeként azonosítják, és ennek a csoportnak a történelmével és jelenlegi szokásrendszerével azonosulnak (Laitin 1998: 16).

¹⁶ Angolul *social identity*, magyar fordítását lásd pl. Serdült 2015.

Az ember a felnőtté válás során a családi, közösségi és nemzeti háttérből építkezik, egy bizonyos nyelvi repertoárral és beszédstílussal körülvéve nő fel, bizonyos vallási és egyéb tradícióknak van kitéve. A bővebb társadalmi környezetben elsajátít különféle társadalmi, helyi, nemzeti, nyelvi, vallási és kulturális ismereteket, amelyeknek az összessége hatással van az identitására.

Az identitást definiáló leírások száma mondhatni végtelen, azonban alapvetően mindnek központi eleme az, hogy az identitás egyfajta önmeghatározás, önmagunk egy vagy több szociális csoporthoz való hozzárendelése, melynek folyamán a minket, vagy a csoportunkat a többi egyéntől vagy a többi csoporttól megkülönböztető jegyekre is fókuszálunk (Masso 2010: 52). Ezt az identitást a nyelvészek is egyre gyakrabban, különféle módszerekkel vizsgálják.

Az azonosításnak két komponense van: egy vizuális (az adott személy megjelenése, bőrszíne, ruházata, látható viselkedése, mint a gesztusok) és egy kognitív (elvontabb feldolgozás, a másik által mondott dolgok, cselekedetek és motivációk és az általa közvetített attitűd megértése).

A megjelenített identitásra hatással van természetesen az egyén belső világa mellett a fizikai és társadalmi környezet is, tehát más-más környezetben az identitás dinamikusan változik. Az identitás instabil, fluid (tehát folyékony, könnyen alakot, helyzetet váltó) és töredezett (Omoniyi–White 2006b: 3), azt a beszélők folyamatosan alakítják, felülvizsgálják és rekonstruálják.

Emellett nem tekinthetünk el a szociális struktúrák egyénre gyakorolt hatásától: amellett, hogy az egyénnek nincs teljes szabadsága az identitás megkonstruálásában, azt elsősorban nem a rassz vagy a nem határozza meg, hanem a gyakorlóközösségek (család, iskola, munkahely, hobbi), amikben az egyén részt vesz (vö. Block 2006: 37). A rendelkezésre álló identitások sora tehát nem teljesen szabad és kötetlen, a szociális identitásunkat egy előre meghatározott repertoárból konstruáljuk. Korlátozó tényezők a választásban a családi, közösségi környezet, az embereket körülvevő, rendelkezésre álló identitások és az „adott kor lehetséges identitásai” (Laitin 1998: 17–20).

Így tehát, annak ellenére, hogy a felnőtté válás során ránk ható környezet az elsődleges formálója az identitásnak, az nem határozza meg az identitást teljes mértékben. Az identitás külső, történelmi és egyéb tényezők hatására gyakorlatilag bármikor megváltozhat. Bhikhu Parekh szavaival élve, „ha az identitások a történelem produktumai, akkor azokat a történelem meg is tudja változtatni” (Parekh 1994: 503–504). A külső hatás nemcsak a többségi nemzet

befogadása vagy kirekesztése lehet, a szociális identitás könnyen megváltozik, amikor a társadalmi lehetőségekben változás áll be (Laitin 1998: 20).

Az identitás megjelenésmódjai tehát többretegűek: az identitás nemcsak egy megjelenített felszín, hanem szerepek és játszmák összessége, amiben értékek, normák, képzetek jelennek meg, attól függően, hogy az adott személy melyik „képzelt közösséghez” vagy közösségekhez tartozik (A.Gergely 2016: 4). A. Gergely András ezen gondolata is egybeesik azzal, hogy az identitás sokkal közelebb van egyfajta konstruktumhoz, mint egy előre meghatározott állapothoz, így az identitást nem kezelhetjük állandó entitásként.

A folyamatosan változásban lévő, hibridnek, többszörösnek tekinthető identitás önmagában is problémás lehet egy személy önazonosításában. Az identitást befolyásoló tényezők összehangolása, a múlt, jelen és jövő folyamatos összeegyeztetése a mindennapi interakciókkal és hatásokkal természeténél fogva konfliktusforrás (Block 2006: 35). Az identitás, önreprezentálás egy folyamatos, életen át tartó útkeresés, az egyén törekvése valamiféle egyensúly elérésére, az önazonosságra. A „valahová tartozás” érzése, amit az identitás magában foglal, sokszor kettős érzésekhez és bizonytalansághoz vezethet.

Különösen releváns az identitás problematikus mivolta a kisebbségi, vagy többnyelvű közösségekben, akiknek sokkal többféle identitás áll rendelkezésükre, amikből válogatni tudnak, és amelyeket szintetizálhatnak is. A. Gergely szerint azok a csoportok, amelyek veszélyeztetve érzik etnikai karakterüket, hajlamosak a megosztottságra. Tagjaik közt lesznek olyanok, akik a beolvadást pártolják, olyanok, akik akár nyíltan be is olvadnak, továbbá akik csak részkultúrákat vesznek át, és olyanok is, akik távolságtartóak, mert számukra az asszimiláció a megszűnéssel egyenlő (A.Gergely 2016: 5). Ez utóbbi csoport tagjai így biztosan nem asszimilálódnak, és ha valamilyen integrációs vagy adaptációs folyamaton át is esnek, mindenképp megőrzik az etnikai másságukra utaló jegyeiknek legalább egy részét, ha sokszor csak rejtve is.

Mivel az etnikai identitás akkor válik kimondottan jelentőssé, amikor a migráns közösségek egy új társadalomban lelnek hazára és új kulturális csoportokkal találkoznak (Phinney et al. 2001: 494), a különféle befogadó, vagy épp kirekesztő stratégiák, amiket egy többségi nemzeti a kisebbségi felé tanúsít, reakciós identitások kialakulását segítik elő a kisebbség köreiben (Laitin 1998: 11–16).

Láthatjuk, hogy a szociális identitás egy összetett tényező, amely a különféle társadalmi és környezeti tényezőktől, a társadalmi struktúrától és az egyén etnikai, vagy egyéb csoportjának relatív státuszától függ. Egy ilyen, identitásra ható társadalmi tényező a beszélő anyanyelve, környezeti nyelve és természetesen minden további nyelv is, amit beszél.

2.4.1. Az identitás szociolingvisztikája

A nyelv identitásban betöltött szerepét érdemes szociolingvisztikai szempontból is vizsgálni, hiszen a nyelv központi szerepet játszik az identitás kinyilvánításában és értelmezésében is.

Az identitás szociolingvisztikája (*sociolinguistics of identity*, Omoniyi–White 2006b: 1) azt vizsgálja, hogyan pozicionálják és definiálják magukat az emberek a nyelv segítségével. Az elmélet az identitást úgy kezeli, mint egy nem fixált, rugalmas jellemzőt, amit az egyén és a közege folyamatosan konstruálnak.

Az identitás nem egy örökölt, megkapott vagy megszerzett állapot, sokkal inkább egy véghezvitt tevékenység („*identity is performed*” Omoniyi 2006: 16) – valami olyan, amit minden helyzetben másként fejezünk ki a tetteinken és szavainkon keresztül. Jonathan Potter és Derek Edwards szerint a tettek alatt itt érthetünk minden olyan gyakorlati, technikai, vagy interperszonális feladatot, tevékenységet, amit az emberek a mindennapi életük, emberi kapcsolataik, munkájuk, vagy különféle kulturális tevékenységeik során véghez visznek (Potter–Edwards 1999: 448). A performativitás tehát azt jelenti, hogy az ént és az identitást a környezetünk, a többi emberrel létrejövő gyakorlataink által alakítjuk (Butler 1990).

Számos szociolingvisztikai kutatás kiindulópontja, hogy az ént, az identitást és a kultúrát narratívákon keresztül fejezzük ki. Ezek a narratívák elemzésre érdemesek, mert megismerésük kulcsszerepet játszik a világ és az egyes személyek társadalomban betöltött szerepének megértésében. A modern szociolingvisztika eljutott oda, hogy nemcsak a narratívák szerkezeti tulajdonságait vizsgálja, a korai labovi hagyomány szerint (Labov–Waletzky 1997), hanem az azok által betöltött funkciókat is (Johnstone 2001). Az egyén személyisége is legjobban narratívákkal kerül kifejezésre (Holmes–Marra 2005: 201), de a narratívák által az egyének „felett” álló rendszerről is képet kapunk, hiszen egy ilyen narratíva egyfajta lencse, amin keresztül a társadalomban élő ideológiák is megfigyelhetők (Mullany 2006: 169). A beszélők, bár egyénileg megszabott identitáskonstrukcióban vesznek részt, önmagukat nem a társadalomtól függetlenül, hanem „egy sor jelentés, bevett gyakorlat és eszme fényében értelmezik” (Schiffrin 1996: 170).

A nyelv – az identitás egyik fő komponensként – az ideológiai nemzetépítés egyik jelentős eszköze is, így a kisebbségek számára a különféle nyelvekhez való viszonyulás különösen is figyelemre méltó vizsgálati pont. A különféle kisebbségek, migráns közösségek és diaszpórák tagjai képesek újradefiniálni, hogy mit jelent egy bizonyos társadalmi csoportnak (például nemzetnek, nemzeti kisebbségnek, etnikai kisebbségnek) a tagja lenni, ki tartozhat oda és ez az identitás milyen módon viszonyul a többségi társadalomhoz. A kisebbségben élő,

többnyelvű személyek körében azért is produktív ez a vizsgálódási forma, mert ezek a beszélők már egy egyszerű kódváltás által is újrapozícionálhatják magukat, ami során egy másik csoporttal tudják magukat azonosítani.

Minden nyelvi cselekvés egyben az identitás kinyilvánítása is (Tabouret-Keller 1997: 315), így a kettő elválaszthatatlan egymástól. Már a pusztán tény, hogy valamilyen nyelven, valamilyen módon, akcentussal, vagy anélkül, tájszólásban, vagy sztenderd köznyelven, tegeződve, esetleg magázódva megszólalunk, vagy valakit megszólítunk, rengeteg dolgot árulunk el magunkról. A beszélők kimondottan tudatosan is felhasználhatják a nyelvi variációt mint eszközt: bizonyos nyelvi elemek megválasztásával vagy elkerülésével egy bizonyos identitást is jelezhetnek, legyen az nemzeti, etnikai, társadalmi, foglalkozásbeli vagy nemi identitást érintő. Emellett az, ahogyan ezeket a nyelvi elemeket megválogatjuk, szintén az identitásunk kinyilatkoztatása. Bár ahogyan a továbbiakban látni fogjuk, nem minden esetben határozza meg a nyelv az identitást, és nem feltétlenül szoros és egymást kölcsönösen feltételező a kapcsolat a kettő között, általános esetben a beszélők nagy része az általa beszélt anyanyelvvel (is) azonosítja magát.

Joseph egyenesen úgy fejezi ki magát, hogy az identitás a nyelvben gyökeredzik és fordítva, így az identitás értelmezése a nyelv működésének központi eleme (Joseph 2004: X). Ez azt jelenti, hogy a nyelv nem egy független létező, aminek a szociális következményei csak melléktermékek. Ellenkezőleg, a nyelvi cselekvés eredményezi a különféle identitásokat és szociális jelenségeket, amelyek pedig visszahatnak a nyelvi cselekvésre. Sőt, a szerző ennél tovább is megy, és azt mondja, hogy az identitás jelensége egy az egyben egy nyelvi jelenség (Joseph 2004: 12).

2.4.2. A nyelvi identitás szerepe kisebbségi helyzetekben

Témánk esetében azért is elkerülhetetlen a nyelvet a társadalom és az identitás tükrében vizsgálni, mert az etnikailag továbbra is problematikus posztszovjet országokban a nyelvi és nyelvhasználati viták nem magáról a nyelvről mint kommunikációs eszközről szólnak. A „nyelvek” harca sokkal inkább a kollektív identitás harca, nem pedig a nyelvi rendszereké, kódoké. Ezt támasztja alá például Észtország 1989-es lépése, amikor még a függetlenség kivívása előtt, a másik kettő balti állammal, Lettországgal és Litvániával egyetemben, az észtet (a lettet és a litvánt) nyilvánították ki az ország hivatalos nyelveként. Ez a lépés egy politikai üzenet volt a Szovjetunióknak – Yasir Suleiman szavaival élve, a nyelvet mint közvetítőt (*language as a proxy*) felhasználva megfogalmazták, megüzentek valami olyat a Szovjetunióknak,

amit tényként, a nyilvános, politikai szférában nem nyilatkoztathattak volna ki – azaz az észti nemzeti identitást és függetlenedési vágyat (Suleiman 2006: 59).

Bizonyos nyelveket bizonyos kollektív identitásokkal azonosítunk, a nyelvi viták ezen kollektív identitások és az ezekhez a kollektív identitásokhoz sorolható emberek relatív státuszának és hatalmának a csatái is (Zabrodszkaja–Ehala 2015: 163) – így tehát az észti nyelv elsőbbsége az észti államban az észti lakosok dominanciáját is hivatott kihangsúlyozni. Ezek a kollektív identitások és azoknak a státusza így elválaszthatatlan a különféle nyelvi normalizációs (russzifikációs, naturalizációs) próbálkozásoktól, tevékenységektől (Zabrodszkaja–Ehala 2015: 165).

A nyelv megváltozása az identitáson belüli, sokszor visszafordíthatatlan változásokhoz is elvezethet. Azonban a függőség fordítva is igaz, a nyelvmegtartás az identitás függvénye egyben – egy erős nemzeti identitással rendelkező csoport aligha kíván megválni a becsben tartott anyanyelvétől. Nyelvcseré esetén, amikor a használt nyelvből eredő nyelvi identitás és az etnikai identitás eltér, a nyelvi identitás eleinte nem jelent többet magánál a nyelv használatánál, de hatására később az etnikai identitás is megváltozhat. Generációkon át egyre gyengülhet az érzelmi kapocs az etnikai identitással, és egy újféle, az „új” beszélt nyelvvé összekapcsolt identitás alakulhat ki (Ehala 2015: 183). Azzal, hogy egy etnikai csoport nyelvét beszéljük, az azt használó csoporthoz is közelítünk, hiszen a nyelv az első kapcsolódási csatorna és közelítési forma bármely emberhez vagy csoporthoz.

Ahogy Edward Sapir lassan egy évszázada megfogalmazta: „a közös nyelvnek már a pusztán megléte az adott nyelv beszélőivel való társadalmi szolidaritás egy különlegesen erős szimbóluma”¹⁷ (Sapir 1933: 159). Bár Sapir tanulmányának sok gondolata Joseph szerint esszencializmussal vádolható, az alap kiindulási pontja nem tekinthető tévedésnek. A kiemelt gondolat fő hibája Joseph szerint az, hogy a nyelvet mint egy önmagától a beszélőkre ható erőt írja le, mintha egy nyelvi tény önmagában jellemezni tudna egy társadalmi jelenséget (Joseph 2004: 85). Így tehát pontosabb megfogalmazás lehet egyrészt az, hogy a közös nyelv a társadalmi szolidaritás egy nagyon fontos alkotóeleme, és azt általában a két (a cselekvő és a befogadó is) társadalmi csoport tagjai szolidaritásként értelmezhetik. Ez azonban azt is jelentheti, hogy a szolidaritás később szimpátiává alakulhat, sőt, a kellő társadalmi és gazdasági faktorok megléte esetén ahhoz is elvezethet, hogy az egyén a másik csoporthoz kívánjon tartozni.

Az új nyelv elsajátításának mértékét érdemes tehát nyomon követni, ugyanis az szinte kivétel nélkül (a kivétel általában az erőszakos nyelvcseré, amire Ehala a Közép-Ázsiába

¹⁷ „the mere fact of a common speech serves as a peculiarly potent symbol of the social solidarity of those who speak the language”, saját fordítás

deportált krími tatárokat hozza példának) kulturális beolvasztáshoz, az új nemzeti értékek elfogadásához is vezet (Ehala 2015: 184). Ez a folyamat bizonyos észtországi orosz csoportokban már megfigyelhető, annak egy kezdetleges státuszában, ahol a nyelvi és etnikai identitás határai elmosódnak (Zabrodszkaja 2015: 232–233).

Ehala szerint azonban az észti identitás nem olyan könnyen elérhető a nem-észtek számára, mert annak fontos komponense az észti nyelv jó ismerete és olyan alap értékek elfogadása, amelyek távol állhatnak bizonyos orosz nyelvű identitások értékeitől (Ehala 2015: 187). Kutatásunkban épp azokat a beszélőket próbáltuk megtalálni és megismerni, akik Ehala feltételeinek megfelelően jól ismerik az észti nyelvet és elfogadják az észti értékeket. Arra a kérdésre kerestük a választ, hogy az itt elhangzottakkal összhangban valóban lehetséges-e a nyelv és kultúra ismerete birtokában elérni a társadalmi szolidaritásnak azt a fokát, ahol a kisebbségi beszélők kapcsolata az etnikai gyökerekkel meggyengül, és helyébe a többségi társadalom keretében való önazonosítás lép.

3. Az észtországi oroszajkú kisebbség múltja és jelene

Ahhoz, hogy témánkat jobban megértsük, előbb foglalkozni kell Észtország történelmével és az országban élő oroszajkúak történelmi hátterével. A következő fejezetben röviden bemutatjuk Észtország történelmét és azokat a történéseket, amik végül elvezettek Észtország Szovjetunióhoz való kényszerített csatlakozásához, ami az orosz és ukrán betelepülésnek és betelepítésnek a közvetlen előzménye volt. Ezután saját kutatásunknak előbb a korábbi, az észtországi orosz nyelvváltozatról szóló szakirodalom áttekintésével ágyazunk meg, összefoglalva pár fontosabb tanulmányt és eredményt. Az utolsó alfejezetben az észtországi „oroszajkú” csoportidentitás konstrukciójához majd megerősödéséhez elvezető utat mutatjuk be.

3.1. Észtország történelmének áttekintése

3.1.1. Észtország történelme az Észt Szovjet Szocialista Köztársaságig

Észtország történelmének utolsó hét évszázadában bizonyos szinten végig szerepet játszik az orosz történelem. Az időszámításunk utáni első évezred második felére már kialakul az önálló észt nép¹⁸, azonban az államiságra való törekvést évszázadokon át ellehetetleníti az infrastruktúra hiánya és a húsz éven át tartó kereszties hadjárat a 13. század elején. Ekkorra a meglévő tartományok laza szövetséget alkotnak a mai Észtország, Lettország és Litvánia területén, de nincsenek meg az erőforrások egy egyesült állam kialakításához.

A 13. század elején a Német Lovagrend északi kereszties hadjáratain belül megtámadja az észtek, lívek, lettek, latgalok és egyéb pogány népek által lakott területeket. A livóniai hadjárat eredményeként 1207-ben megalapítják a mai Lettország és Észtország területén elhelyezkedő Livóniát mint a Római Birodalom egy újabb hercegségét. A katonai uralmat a Kardtestvérek rendje veszi át, akik a Saule-i csata elvesztésével 1237-ben összeolvadnak a poroszok Német Lovagrendjével, így a 13. századra majdnem a teljes Baltikum a Lovagrend kezére jut. Németajkú telepések költöznek Livóniába és az észt városokban a városi középosztály a németekből alakul ki.

Ezzel együtt a Német Lovagrenden belül létrejön a Livóniai Lovagrend, akik az 1238-as stensby béke aláírásával a Dán Királyság segítségével cserébe Észtország északi részét dán

¹⁸ Az észtek egyik legkorábbi említése a 6. századból, Cassiodorus irataiból származik (Cassiodorus– Hodkin 1886: 265)

kézre juttatják. A Livóniai Lovagrend fokozatosan elfoglalja teljes Livóniát, Kurföldöt és Szemigalliát.

Ez idő alatt a területeken jelenlévő német Hanza-szövetség megerősödik, Hanza-városokat alapítanak, később, 1494-ben, a fő Hanza-kereskedelmi állomás igazgatása is átkerül Tallinnhoz, Tartuhoz és Rigához. A német kereskedő-szövetség befolyása a területen erős, a szövetség csak 1669-re szűnik meg.

1410-ben a grünwaldi csatában vereséget szenvedett Német Lovagrend fokozatos hanyatlásnak indul, az 1385-ben megalakult Lengyel–Litván Unió azonban megerősödik.

1435-ben a Livóniai Lovagrend vereséget szenved a vilkomiri csatában, amelyben több Livóniai Lovagrendbe tartozó vezető személyiség is életét veszti, a csata azonban megerősíti a Lovagrend szomszédaival ápolt kapcsolatait. Ennek hatására ugyanebben az évben aláírják a Livóniai Konföderációs Egyezményt és a tartományok konföderációként működnek tovább.

1520-ban Észtországot is eléri a reformáció, aminek a vezetését és terjesztését később a svéd hatóságok veszik át.

1558-ban hatalmas orosz és tatár seregek törnek be Livónia területére IV. Iván vezetésével, és megindul az Livónia megszerzésére irányuló Livóniai háború Oroszország, Svédország és különböző dán és lengyel–litván koalíciók között. 1561-ben a vilniusi béke során felosztják a Livóniai Lovagrendet. 1561-ben egy svéd sereg megszállja Tallinnt és átveszi a hatalmat Livónia északi része felett. A háború végére az észti területek fölött Svédország, Lengyelország, Oroszország és Dánia veszik át a hatalmat, a lett területek pedig Lengyelország és Litvánia között kerülnek felosztásra.

Livóniát két adminisztratív régióra osztják fel: az északi területeket magába foglaló Észtországra (Estland) és a dél-észti és észak-lett területeket magába foglaló Livóniára (Livland).

Az 1600-ban kezdődő svéd–lengyel háború végére teljes Észtország svéd kézre kerül. 1631-ben II. Gusztáv Adolf megalapítja a Tartui Egyetemet és a nemesi osztályt arra kényszeríti, hogy a parasztságnak nagyobb önrendelkezést adjanak.

I. Péter orosz cár a Nagy Északi Háborúban 1704-ben megveri a svéd csapatokat. 1710-ben Estland és Tallinn, később pedig Livland kénytelen kapitulálni, hűséget esküdnek a cárnak. Az észti háborút követő 1721-es ussikaupunki békeszerződés rögzíti, hogy Svédország átengedi az Estland és Livland feletti formális hatalmat Oroszországnak. Ettől függetlenül a jogrendszer, a lutheránus egyház, a helyi és városi vezetés és az oktatás továbbra is német kézen marad, a kereskedő és nemes elit továbbra is balti németekből áll, egészen a 19.

század legvégéig. A 19. második felében azonban már megindul a németek visszaszorítására irányuló russzifikáció.

A 20. század elején a cári rendszer kezd szétesni és az oroszországi forradalom Észtországra is áttérjed 1905-ben, amit azonban véres megtorlás követ a németek és az oroszok irányából is. Az orosz központi kormányzat igyekszik a balti-német befolyást visszaszorítani, mégerősebben folytatja russzifikációs tevékenységét. Pavlenko russzifikációnak azt a folyamatot nevezi, amikor az orosz döntéshozók kitartó és hosszútávú törekvéseket tesznek azért, hogy a „nem oroszokat oroszokká tegyék” (Pavlenko 2013: 264).

Ezek az orosz intézkedések jó talajnak bizonyulnak egyben az észti nemzeti függetlenségi mozgalmak kialakulásának is. Az észti nemzeti mozgalom az 1850-es években kezdődik, de csak a 19. század végén – 20. század elején kezd igazán felerősödni. Az észtek 1905-ben fogalmazzák meg először az Oroszországon belüli autonómia kívánságát.

A cári rezsim 1917-es végleges összeomlásával az addigra nemzetté szerveződött őslakos etnikumok a politikai autonómia megvalósítását tűzik ki célul, eltörlik a helyi adminisztrációs szerveket, átszervezik az önkormányzatokat és követelik Estland és Észak-Livland egyesítését. Az észtek választásokat tartanak, pártokat alakítanak és megalakítják a Maapäevet, azaz a tartományi gyűlést. A bolsevikok 1917 decemberében fegyver nélkül átveszik a hatalmat és beszüntetik a tartományi gyűlést, földeket vesznek el, és betiltják az összes politikai pártot, a bolsevik forradalom utáni 1917-es választásokon még ők kapják a szavazatok majdnem felét. Az 1918-as észti alkotmányozó nemzetgyűlésen a nem-szocialista szavazatok száma már túllépi az 56%-ot, ezért a politikai vereséget szenvedő bolsevikok felfüggesztik a választást (Raun 2001: 120–121).

Az észteket a függetlenség gondolatához végül a német megszállástól való félelem vezeti el. 1918 januárjára a bolsevikok kivételével minden észti párt támogatja a függetlenség gondolatát, így már nem csak az autonómia, hanem a függetlenedés a cél. A függetlenség valódi kihirdetése azonban csak akkor történik meg, amikor a vereség után a bolsevikok politikai hadjáratot indítanak ellenfeleik, a balti németek ellen. Németország megérzi, hogy katonai beavatkozásra van szükség, és megszállja Észtországot.

1918. február 24-én a Tartományi gyűlés független és demokrata köztársasággá kiáltja ki az országot. Ideiglenes kormányt alakítanak és 1920-ban érvénybe lép az első észti alkotmány. 1918 novemberében az észteknek egyszerre kell a Vörös hadsereg és a német hadsereg ellen is harcolniuk. Az 1920–1932 közötti időszak a liberális demokrácia korszaka, ahol a fő feladat a független állam gazdaságának újrászervezése. Az 1920-as évek elején a magas munkanélküliség növeli a kommunista párt támogatottságát, 1924-ben megkísérelnek

egy kommunista államcsínyt, ami azonban kudarcba fullad. A Veteránok Ligája nevű fasiszta jellegű szerveződés megnyeri a választásokat, és ezzel még inkább súlyosbítja a válsághelyzetet.

Tőlük Konstantin Päts helyettes államfő veszi át a hatalmat a radikalizálódástól való félelemmel érvelve, az 1933-as alkotmánymódosítással rendkívüli állapotot rendel el, ahol elfogadják, hogy a végrehajtó hatalomnak nagy erőt biztosítsanak, továbbá Päts 1935-ben feloszlát minden politikai pártot. Tekintélyelvű rezsimét főként az ország felépülésének reményében és a terjeszkedő náci Németország és a sztálinista Oroszországtól való félelem tükrében, a hazai stabilitás biztosítása érdekében fogadják el az észtek. A következő években Észtország legfőbb problémája a biztonság kérdése, el kell dönteni, hogy létrehoznak-e egy balti uniót, vagy valamelyik nagyhatalommal szövetkeznek, és elővigyázatosságból egyelőre meg nem támadási szerződést kötnek Szovjetunióval és Németországgal. 1937-ben stabilizálódni kezd a politikai helyzet és a demokrácia, bár Päts emberei továbbra is előnyt élveznek, Päts lesz az első köztársasági elnök, és megindul az ipari fellendülés.

Az 1920-tól 1940-ig tartó függetlenségi időszakban az orosz nyelv elveszíti minden privilégiumát, már nem számít az elit nyelvének (éppúgy, ahogy a német is elveszti korábbi státuszát), az Észt Köztársaság politikai életében az oroszok nemigen vesznek részt, legfeljebb néhány képviselőt juttatnak az országgyűlésbe. Az oktatás bár elérhető orosz nyelven alap- és középszinten is, a nem-észt iskolákban kötelező az észt nyelv oktatása.

1930-ban 104 általános iskolában, 7 magángimnáziumban és egy műszaki főiskolán folyik orosz nyelven az oktatás (Bereczki 2011: 59). Emellett azonban tovább működik az orosz kulturális infrastruktúra, megmaradnak a kisebbségi intézmények, a média, szociális klubok is (Verschik 2008: 26), Tallinnban és Narvában működik félig hivatásos orosz színház, 60 újság és közel 20 folyóirat jelenik meg orosz nyelven (Bereczki 2011: 59), de ebben az időszakban Észtország nemzetállamnak tekinthető (Rannut 2004: 2).

A Molotov–Ribbentrop paktum titkos záradékában rögzítik, hogy az ország a szovjet érdekszférához tartozik. Észtország kénytelen kölcsönös segítségnyújtási szerződést kötni a Szovjetunióval, az országban szovjet katonai támaszpontokat hoznak létre. Nem sokkal később a Vörös Hadsereg 160 ezer katonát vezényel az észt határra. A szovjetek katonai szövetséget követelnek az észtektől, katonai bázisokat állítanak fel az országban. Egyre többször jelenik meg az országban a szovjet flotta, szovjet bombázók sértik meg az ország légterét. Először 25 000 katona érkezik, azonban 1940-ben Észtország koholt vádak miatt új ultimátumot kap arra, hogy szovjetbarát kormányt állítson fel. Június 17-én megkezdődik a teljes katonai megszállás. A választásokat az Észt Munkásszövetség nyeri, szinte az összes szavazatot elnyerve.

Az új kormány 1940. július 22-én kikiáltja a szovjethatalmat Észtországban, augusztus 6-án pedig a Szovjetunió tagállamának nyilvánítják mindhárom balti országot (Raun 2001: 166). 1940. augusztus 24-én megszületik az Észt Szovjet Szocialista Kormány alkotmánya, amelynek stabilitását katonák biztosítják, és az élet minden területén megindul a szovjetesítés. Kivégzések és deportálások útján egy új, a szovjet rendszerhez hűséges elit jelenik meg, 1940 és 41 közt 94 000-es a népességcsökkenés (Parming 1972: 54–55), az észtek dupla besorozásnak vannak kitéve.

1941-ben a náci Németország megkezdí támadását a Szovjetunió ellen, július 5-ére eléri Észtországot. Eleinte felszabadítóként tekintenek rájuk, de a háborút követő több tízezer haláleset és elmenekült észt hatására újra növekedésnek indul az Észt Kommunista Párt népszerűsége.

Hatalmas népességcsere megy végbe az országban: Észtország 1939 és 1945 között népességének negyedét elveszti. 1939 és 1941 között körülbelül 100000-es népességveszteséggel kell számolnunk, ennek 55%-a végleges veszteség. A német megszállás alatt körülbelül 25000 ember menekül Svédországba, további 5000-6000 Finnországba, körülbelül 10000 veszik el a harcban a német oldalon, 5627 személyt koncentrációs táborba küldenek, 70000 embert soroznak be SS-katonának, 6000 észt kerül német, 5500 orosz fogságba. 1945-ben körülbelül 53000 letartóztatás történik. 1949-ben további 20702 személyt deportálnak Észtországból, amelynek csak egy része tér vissza 1956-tól kezdődően (Rahitamm 2005: 26–32).

Emellett az 1940-es évek második felében részben a munkaerőhiány pótlására egy óriási bevándorláshullám indul meg. Az 1934-es adatok szerint 41700 orosz él az országban, 1959-re ez öt és félszeresére, 240227-re gyarapszik (Parming 1972: 60). Megindul a városiasodás, Tallinn lakossága egy évtized alatt majdnem megduplázódik, és 1946-ban az olajipar miatt megalakul Kohtla-Järve városa is (Raun 2001: 208).

1. táblázat: Az etnikai csoportok megoszlásának alakulása 1934–1970 között az Észt Szovjet Szocialista Köztársaság területén (Parming 1972: 61 alapján):

	1934	1959	1970
Észtek	92,4%	74,6%	68,2%
Oroszok	3,9%	20,1%	24,7%

Sztálin 1953-as halála után új közigazgatási rendszert hoznak létre, az Észt Kommunista Párt új első titkára eleinte segíti az észt nemzeti mozgalmat, és bár 1968-ban

fellép egy észtek ellenzék, 1977-ben az új alkotmány stabilizálja a Kommunista Párt vezető szerepét. Az 1960-as, 70-es években ismét nő az orosz és ukrán bevándorlók száma. Sok más kisebb bevándorló etnikum van jelen Észtországban, akik nem alkotnak közösséget, közvetítő nyelvük az orosz, így hamar eloroszosodnak. Az 1960-as években észtek városokba bevándorlók 70%-a a tagköztársaság határain túlról érkezik: Narva orosz lakosságának aránya 1934 és 1979 között 29,7%-ról 85,1%-ra növekszik, Kohtla-Järve-é pedig 6,1%-ról 60,4%-ra (Taagepera 1982: 112). 1979-re az oroszok már az ország lakosságának 28%-át teszik ki (Raun 2001: 247), és tovább folyik az oroszosítás. Az 1970-es évek végére orosz lesz a közigazgatás nyelve, és az orosz–észtek kétnyelvűek száma is csökken. Az 1970-es évek népszámlálási adatai arra utalnak, hogy sem az észtek, sem az oroszok nem hajlandóak egymás nyelvének megtanulására, a feszültség a két etnikum között egyre erősödik. Az orosz iskolákban kötelező tantárgy az észtek, azonban ez csak formalitás, a helyi oroszoktól egyáltalán nem várják el az észtek nyelv ismeretét (Verschik 2008: 29). Az észtek iskolákban az orosz nyelvoktatás kötelező, azt ráadásul nem mint idegen nyelvet hanem mint második nyelvet tanítják (Rannut 2004: 3).

1978 után kiszélesedik a szovjetellenes ellenzék támogatottsága, 1980 októberében az orosz hatalom megszüntetését követelő diáktüntetést szerveznek. Mihail Gorbacsov 1985 márciusi hatalomra kerülésével egy reformmozgalom indul el, lehetőség adódik a szovjet rendszer hiányosságainak megvitatására a glasznoszty és a peresztrojka jegyében. Az 1980-as évek közepén egy nagyon sebesen lezajló nemzeti ébredés veszi kezdetét az észtek körében (Ehala–Zabrodskaja 2014a: 77).

A tüntetések fő katalizátora a környezetvédelem – az észtek fellépnek a foszforitbányászat folytatása ellen, mely a vízkészlet jelentős részét is szennyezné és további vendégmunkások behozatalát követelné meg. A tüntetéssorozat 1987-ben társadalmi vitához vezet arról, hogy kinek van joga Észtország erőforrásaival gazdálkodni. Az ügy végül azzal zárul, hogy a Szovjetunió Minisztertanácsa leveszi a tervet a napirendről.

A kulturális szövetségek vezető szerveinek 1988. áprilisi ülésén felszólítják a Szovjetunió Kommunista Pártja XIX. Kongresszusát, hogy biztosítsa az összes köztársaság számára a föderalizmust és a szuverenitást, tartson többjelöltes választásokat, és garantálja a kulturális jogokat a Szovjetunió összes nemzetisége számára. Ebben a hónapban indul el az Edgar Savisaar vezette demokratikus népfront legkorábbi formája is, az Észt Népfront az év október elsején tartja alakuló kongresszusát. Április közepén a Történelmi Örökség Társasága megtartja a Történelmi Örökségek Napját és először vonulnak fel az önálló Észtország nemzeti színeivel. Június elejére a hagyományos észtek zászló egyre több és több helyen

megjelenik, amely a Legfelsőbb Tanácsot a nemzeti lobogó elfogadására kényszeríti, az észteket pedig közelebb hozza nemzeti múltjukhoz.

Karl Vaino-t növekvő népszerűtlensége miatt elmozdítják a főtitkári székből. Helyette Moszkva javaslatára Vaino Väljas lesz az Észt Kommunista Párt főtitkára, aki közel 40 év után az Észt Kommunista Párt első észt születésű főtitkára, és elsőként szólal fel a köztársasági és észt nemzeti jogok védelmében. A német–orosz paktum titkos záradékának nyilvánosságra hozatalát kizsarolják Gorbacsovól, szövegének megjelenésekor újabb tüntetéseket szerveznek, ahol a szovjeturalom végét követelik, és kijelentik, hogy az 1940-es szovjet hatalomátvétel katonai megszállásnak tekinthető.

A Molotov–Ribbentrop paktum évfordulóján újabb tüntetést szerveznek. A tüntetés legimpozánsabb és legemlékezetesebb momentuma az úgynevezett Balti Lánc (*Balti Kett*), amelynek keretein belül 1989. augusztus 23-án a három balti fővárost összekötő, mintegy 600 kilométeres élőláncot alkot a három ország mintegy kétfélmillió, egymást kézen fogó lakosa. A Balti Lánc 2009 óta az UNESCO Világemlékezet listáján is szerepel.

Sorra jelennek meg a különféle politikai csoportosulások, mint az Észt Népfront (1988 április) és az azt ellenző, szinte kizárólag orosznyelvűekből álló Internacionalista Mozgalom (1988 június), vagy az Észt Nemzeti Függetlenségi Párt (1988 augusztus), amelyeket temérdek további követ 1990 közepére. Az Észt Szovjet Szocialista Köztársaság Legfelsőbb Tanácsa 1988 novemberében deklarálja a szuverenitást, ami a szovjet politikai rendszer leépítésének első fontos állomása, és az Észt Kommunista Párt is a Szovjetunió decentralizációjáért folyó küzdelem élére áll. Az első választásokat az akkor még Szovjet-Észtországban 1989. március-áprilisában tartják meg, rendkívülien magas részvételi aránnyal, amelynek a legnagyobb vesztese az Észt Kommunista Párt. Gorbacsov eleinte pozitívan áll a népfrontok létrejöttéhez, azonban azok elég hamar radikalizálódnak a teljes függetlenség irányába.

Az észt nyelvet hivatalos nyelvvé nyilvánítják, 1989-ben pedig elfogadják a nyelvtörvényt (Rüütel 1990), ami a többségi nyelvet az egyedüli államnyelvként tünteti fel. A nyelvtörvényben meghatározzák, hogy minden állami létesítmény rendelkezéseit észtül adják közzé, egy rövid átmeneti időszakban oroszul is. A munkavállalóknak kötelező tudniuk észtül, ha az állami szférában, vagy újságíróként, orvosként, vagy a kereskedelemben akarnak dolgozni. Akik jelenleg ilyen pozíciókat töltenek be, négy évet kapnak, hogy megtanulják az államnyelvet. Minden nyilvános felirat és tábla elrendelt nyelvre észt, kivéve, ha az történelmi vagy kulturális háttérű. A kisebbségek részesülhetnek kisebbségi nyelvű oktatásban, azonban az orosz nyelv oktatását a többi intézményben semmi nem szabályozza (Laitin 1998: 89–90).

Az ezt követő, 1995-ös nyelvtörvény¹⁹ továbbá rögzíti, hogy az észt nyelven kívül minden más nyelv idegen nyelvnek tekintendő. A 2011-es nyelvtörvény később azzal egészült ki, hogy az észt jelnyelv is az észt nyelvnek egy változata²⁰.

Szemelvények az Észt Szovjet Szocialista Köztársaság Nyelvtörvényéből²¹:

1.§ Az Észt SZSZK Alkotmánya 5.§-ának megfelelően az Észt Szovjet Szocialista Köztársaság hivatalos nyelve az észt nyelv.

Jelen törvény az Észt SZSZK hivatalos nyelve, az orosz nyelv és egyéb nyelvek használatáról rendelkezik.

2.§ Az Észt SZSZK területén a magánszemélyeknek joguk van az észt nyelvű ügyintézéshez és érintkezéshez az Észt SZSZK államhatalmi és államigazgatási szerveinél, illetve az intézményekben, vállalatoknál és szervezeteknél.

4.§ A magánszemélyekkel munkaköri tevékenység során érintkező személyek, minden vezető beosztású munkavállaló, az államhatalmi és államigazgatási szervek, a társadalmi szervezetek, az igazságszolgáltatás, a rendfenntartó és nyomozó szervek munkavállalói, az egészségügy személyzete, az újságírók, a szolgáltatás, a kereskedelem, a tömegtájékoztatás munkavállalói számára nyelvismereti kötelezettség lép érvénybe. Az észt és orosz nyelv, valamint az egyéb nyelvek ismerete és használata a jelen törvény 37.§-a alapján érvénybe lépő kötelezettségek körén belül kötelező.

6.§ A szolgáltatásban és a kereskedelemben a szolgáltató fél nyelvismereti kötelezettségének körén belül köteles a szolgáltatást igénybe vevő fél által megválasztott nyelvet használni.

37.§ A jelen törvény 4.§-a fokozatosan kerül alkalmazásra a törvény hatályba lépésétől számított négy éven belül.

A jelen törvény 4.§-ában megállapított szakterületek és munkahelyek jegyzékét, a megfelelő személyekkel megkötendő munkaszerződések nyelvismereti követelményeit, a munkavállalói minősítések feltételeit, a nyelvek oktatásának rendjét és a 4.§ alkalmazásának határidőit az Észt SZSZK Minisztertanácsa állapítja meg az Észt SZSZK Legfelső Tanácsa Elnökségének Nyelvvédő Bizottságának egyetértésével.

31.§ Az Észt SZSZK-ban észt nyelvű űrlapok használatosak. Az észt nyelvű szöveghez fordítások mellékelhetők.

Más nyelvű űrlapok a jelen törvény 12., 20., 25. paragrafusainak megfelelően és az Észt SZSZK-n kívüli érintkezéskor használhatóak.

32.§ A pecsétek és bélyegzők szövege észt nyelvű, szükség esetén fordítással kiegészíthető.

33.§ A nyilvánosan elhelyezendő cégtáblák, hirdetések, közlemények és reklámok szövege észt nyelvű. Alatta elhelyezhető a feliratnak az észt szövegnél nem nagyobb méretű fordítása vagy kiejtés szerinti átírása. A fordítás mellékelésekor figyelembe veszik a helyi lakosság, a szövetségi köztársaságközi és a nemzetközi érintkezés szükségleteit.

¹⁹ <https://www.riigiteataja.ee/akt/835593> (Utolsó elérés dátuma: 2021. június. 23.)

²⁰ [https://nyelvmuveles.hu/erdekessegek/az-eszt-nyelvtorveny-](https://nyelvmuveles.hu/erdekessegek/az-eszt-nyelvtorveny-2011)

[2011](https://nyelvmuveles.hu/erdekessegek/az-eszt-nyelvtorveny-2011) -[-eesti-keeleseadus-2011-ungari-keeles](https://nyelvmuveles.hu/erdekessegek/az-eszt-nyelvtorveny-1989-aasta-keeleseadus) (Utolsó elérés dátuma: 2021. június. 23)

²¹ A törvény magyarnyelvű fordítását Mészáros András készítette, amely megtalálható a <https://nyelvmuveles.hu/erdekessegek/az-1989-es-eszt-nyelvtorveny-1989-aasta-keeleseadus> webcímen (Utolsó elérés dátuma: 2021. június. 23.), az eredeti, észt nyelvű nyelvtörvény megtalálható a <https://www.riigiteataja.ee/akt/30669> weboldalon (utolsó elérés dátuma: 2021. június. 23.).

1989 novemberében jogilag érvénytelennek nyilvánítják Észtország Szovjetunióhoz csatolását. 1990 februárjában megalakul az Észt Kongresszus, egy alternatív parlament, és a testület megtartja az első választásokat a képviselőhelyek betöltésére. Az 1990 márciusában megválasztott Legfelsőbb Tanács bejelenti, hogy kezdetét veszi a független Észtország visszaállítása, májusban átnevezik az Észt Szovjet Szocialista Köztársaságot Észt Köztársaságra, a Kongresszus pedig levezeti a függetlenségi tárgyalásokat. Áprilisban a Legfelsőbb Tanács miniszterelnöke Edgar Savisaar lesz, aki Észtországban ötven év után az első nem kommunista kormányfő. A tárgyalásai Gorbacsovval nem érnek el eredményt, aki viszont elmozdul a demokratikus iránytól, Litvániában és Lettországból véres megtorlásra kerül sor.

1991 főbb problémái az országban állomásozó szovjet katonák és az állampolgárság kérdése, a fő cél pedig a gazdaság kiépítése és a privatizáció. Az utolsó szovjet csapatok 1994 nyaráig elhagyják az országot, a maradni vágyóknak pedig letelepedési engedélyt adnak. Az Észtországban élő keleti szlávok aránya eléri a 35,2%-ot, Tallinn észt lakosságának aránya pedig 50% alá esik (Raun 2001: 262–263).

2. táblázat: Az etnikai összetétel alakulása a szovjeturalom utolsó két évtizedében

(Kull 1990: 1)

	1970	1979	1989
Észtek	68,2%	64,7%	61,5%
Oroszok	24,7%	27,9%	30,3%
Ukránok	2,1%	2,5%	3,1%
Fehéroroszok	1,4%	1,6%	1,8%

Ez etnikai feszültségekre ad okot, a két legnagyobb nemzetiség nem mutat hajlandóságot egymás nyelvének megtanulására, csupán az oroszok tizede beszél jól észtül (Kull 1990: 1).

Egy radikális csoportok által lefolytatott moszkvai puccs lehetőséget teremt az észt függetlenség helyreállítására. 1991 augusztusában a puccs felgyorsítja a Szovjetunió szétesését, augusztus 20-án a Legfelsőbb Tanács egyhangúlag jóváhagyja Észtország függetlenségét. Alkotmányozó Nemzetgyűlést hoznak létre az Észt Kongresszus tagjaival együtt, ahol alkotmánytervezetet készítenek és 1992 júniusában megrendezik az általuk kiírt népszavazást, ahol hatalmas fölényrel elfogadják azt. Szeptemberben kerül sor országgyűlési és kormányfőválasztásra is, ahol politikusok új generációja kerül hatalomra, Mart Laar lesz a

miniszterelnök, Lennart Meri pedig az államfő. A parlamenti választás a jobboldal győzelmével és egy hárompárti koalíció felállításával végződik, azonban a következő években sok kormányváltásra kerül sor. 1996-ban a szovjet rezsím idején meghúzott határvonalat fogadják el államhatárnak.

3.1.2. Észtország mint a posztszovjet tagállamok egyike

A Szovjetunió felbomlása után 25 millió, nem Oroszországban élő orosz gyakorlatilag egyik napról a másikra Európa legnagyobb etnikai kisebbsége lett. A Szovjetunió minden államában többségi, domináns szerepet élvező lakosság egy váratlan, hirtelen és drámai státuszváltozáson esett át, amikor a volt tagállamokban a többségi hatalom az őslakosok kezére került.

A felbomlás után létrejött, 14 újonnan megalakult állam közt bár sok párhuzam vonható, megannyi aspektusukban különböznek is. Örményországon kívül az oroszok minden országban egy politikailag jelentős kisebbséget alkotnak (Chinn–Kaiser 1996: 3), ahol a Szovjetunió felbomlásáig nem egy idegen állam tagjaként, hanem a Szovjetunió többségi társadalmaként tekintettek magukra, tagállamtól függetlenül.

A tagállamok közti egyik különbség a történelmük, Szovjetunió előtti „előtörténetük”, hiszen az, hogy ezek a népek korábban megtapasztalták-e a független államban való életet, befolyásolta, hogy hogyan reagálnak a szovjet elnyomásra. Ukrajna, Moldávia és a dél-kaukázusi államok ideig-óráig megtapasztalták a függetlenséget, azonban sosem álltak neki egy olyan komolyabb, nemzet- és államépítési munkának, ami például a Baltikumban is végbement (Chinn–Kaiser 1996: 93). Litvánia már sokkal korábban, a 16. század előtt is létezett független államként, de Lettország és Észtország is független államként működött a két világháború közötti időszakban, egészen a Molotov–Ribbentrop paktumban foglalt intézkedésekig. Ennek köszönhetően ezekben az államokban már megvolt a függetlenség érzésének az emlékezete, így az országok jelszava nem csak a függetlenedés, hanem konkrétan az újrafüggetlenedés volt. Ez az országok állampolgársági törvényére is kihatott, elsősorban Lettország és Észtország esetében, akik csak a már az 1940-es években az ország területén élő állampolgároknak biztosították automatikusan az állampolgárságot az új, független államban.

Egy másik, utódállamok közti különbség az orosz letelepedők érkezésének ideje – Kazahsztánba és Ukrajnába például még a 20. század előtt érkezett az orosz letelepedők többsége, így rájuk a szovjet időkben már mint helybéliekre tekintettek. A Baltikumban az oroszok egy kisebb része még 1940 előtt telepedett le, őket szintén „régiként” bevándorlóknak tekintik és máshogy kezelik, mint a 2. világháború után érkezett többséget. A világháború után

érkezettek közt is különbségeket fedezhetünk fel, az őslakosok viszonyulása más és más volt a gazdasági bevándorlókkal és más a politikai vagy katonai célból az országba érkezettekkel szemben.

Önmagán a Baltikumon belül is találunk különbségeket, elsősorban Litvánia állítható szembe az egymással jobban hasonlatos Észtországgal és Lettországgal. Litvánia lélekszáma sokkal magasabb volt már az oroszok betelepítése előtt is, akik kisebb részarányuk miatt sokkal alacsonyabb fenyegetést jelentettek az őslakosok számára. A kisebb fenyegetettség-érzet miatt, a Szovjetunió felbomlása után, a litván rendelkezések sokkal enyhébbek is voltak, mint a másik két államban. Litvánia a függetlenedés folyamán az orosz kisebbséget is bevonta az államtervezésbe, a függetlenedés után pedig az állampolgárság felvételét egyszerűen egy kérvényezéshez, hűség eskükhöz és a korábbi állampolgárságról való lemondáshoz kötötte. A másik két balti állammal szemben itt tehát nem kötötték az állampolgárságot nyelvtudáshoz, így 1994-re már az orosz lakosság 95%-a rendelkezett litván állampolgársággal (Chinn–Kaiser 1996: 120), amely a másik két baltikumi országban az egyik legnagyobb nemzetpolitikai dilemma volt. A nem kötelező mivolt ellenére, az 1989-es népszámlálás szerint a litvániai oroszok 37,5%-a beszélt litvánul, ami akkor az összes tagállam közül a legmagasabb arány volt (Chinn–Kaiser 1996: 121), bár ez részben annak is betudható, hogy átlagosan az ide letelepedő oroszok magas hányada rendelkezett középfokú, sokszor felsőfokú végzettséggel is.

Észtország azonban több fronton is erős oroszellenességet tanúsított. Az észtek körében volt a legkisebb hajlandóság az orosztanulásra, az összes tagállam őslakosai közül ők mutatták a legnagyobb ellenállást a nyelvi russzifikációval szemben (Chinn–Kaiser 1996: 102).

Az észtek oroszellenességének és a nemzeti intézkedéseknek (az állampolgárság megszerzéséhez az „észti nyelvismeret” kritériuma alatt egy legalább 1500 szavas észti szókincs volt meghatározva) egyik következménye az is, hogy az összes volt tagállam közül Észtországban a legmagasabb az orosz állampolgársággal rendelkező lakosok száma, ugyanis, amikor választásra kényszerültek, a 436500-ból 42000-an az orosz és nem az észti állampolgárság felvétele mellett döntöttek, de továbbra is az országban maradtak (Chinn–Kaiser 1996: 108).

Az orosz lakosság részaránya az egyes államokban a táblázatban látható. A táblázatból leolvasható az 1959-es és az 1989-es állás (Chinn–Kaiser 1996: 80 alapján), az 1989-es adatok szerinti csökkenő sorrendben.

3. táblázat: Az orosz lakosság részaránya a szovjet tagállamokban, 1959/1989

	1959	1989
Kazahsztán	43%	38%
Lettország	27%	34%
Észtország	20%	30%
Ukrajna	17%	22%
Kirgizisztán	30%	22%
Belarusz	8%	13%
Moldávia	10%	13%
Türkmenisztán	17%	10%
Litvánia	9%	9%
Tádzsikisztán	13%	8%
Üzbegisztán	14%	8%
Grúzia	10%	6%
Azerbajdzsán	14%	6%
Örményország	3%	2%

A táblázatból látható, hogy míg az ázsiai országokban elsősorban az oroszok részarányának csökkenését figyelhetjük meg, a Baltikumban az arány a Szovjetunió felbomlásáig továbbra is növekvőben van, Litvánia esetében pedig stagnál. Ez egyrészt a már említett magas baltikumi életszínvonalal, másrészt az ázsiai államokban tapasztalt általános gazdasági elégedetlenségérzettel, nem megfelelő mértékű gazdasági fejlődéssel (Chinn–Kaiser 1996: 77) magyarázható.

Az elnyomás során, az 1980-as években lezajló nemzeti újjáéledés etnokulturális jellegűből hamarosan politikaivá fejlődött, amely során a nemzetalkotó lakosság egyre inkább igyekezett a saját tagjait vezető pozíciókba juttatni, amely később hozzásegítette őket függetlenségük kivívásához. Azonban az oroszajkú lakosság nagytöbbségében az ország területén maradt, és bár a legtöbb tagállam alkotmányosan megpróbált nemzetállamot létrehozni, a valóságban az utódállamok jelenleg is többnemzetiségűek.

Az észt alkotmányos nacionalizmus (*constitutional nationalism*) heves voltát az váltotta ki, hogy a második világháború utáni években a legtöbb szovjet tagállamban a betelepülés általi népességnövekedés bőven meghaladta a természetes szaporulatot. Ez azt jelenti, hogy nagyon

sok oroszajkú települt be a Szovjetunió más területeiről, amit a kis államok fenyegető hatásúnak éreztek nemzeti kultúrájukra nézve. Bizonyos tagállamok esetében az oroszajkúak beköltöztetése a moszkvai kormány részéről egy teljesen tudatos lépés volt, hogy elárasszák a tagállamokat orosz betelepülőkkel és ezzel gyakorlatilag eltíporják az őshonos kultúrákat a beáramló orosz lakosság számbeli fölényével. Ez az úgynevezett demográfiai russzifikáció kiváltképp a balti államokban volt további katalizátora a szovjetellenes és oroszellenes nemzeti mozgalmaknak (Chinn–Kaiser 1996: 6). Pontosán ezzel indokolható az, hogy az óslakosok nemzetiségi mozgalma épp a Baltikumból indult, mivel itt volt a legerősebb a nemzeti kohézió és a legmagasabb a nemzeti öntudat (ibid: 87), így a nemzeti függetlenedésre irányuló mozgalmak innen terjedtek tovább a többi államba. A korábbi, heves oroszellenes intézkedések hagyatékaként több utódállamban jelenleg is tetten érhető a formális nacionalizmus az új alkotmányban, állampolgársági- és nyelvtörvényekben (így például a Baltikumban), máshol viszont csak informális oroszellenességgel találkozhatunk.

A Szovjetunió felbomlása után az utódállamok más-más módon kezelték az ottmaradt oroszajkú kisebbségeket: Ukrajnában, Moldáviában, Litvániában és eleinte Kazahsztánban például minden országban élő személy automatikusan állampolgárságot kapott, de Észtországban és Lettországban szigorú feltételekhez és a nyelv magas szintű ismeretéhez kötötték az állampolgárságot, ezzel szemben Kirgizisztánban kimondottan a maradásra biztatták az oroszajkúakat (Chinn–Kaiser 1996: 8).

Egy további különbség az utódállamok között az ott élő oroszajkúak részaránya: az Oroszországon kívül élő oroszok majdnem fele Ukrajnában él, Kazahsztánban körülbelül megegyezik a névleges nemzet (*titular nation*, tehát az ország nevét is adó többségi nemzet) és az oroszok száma, Közép-Ázsiában és Dél-Kaukázusban az orosz lakosság száma alacsony és csökkenőben van, azonban Lettországban, Észtországban, Moldáviában, Fehéroroszországban és Kirgizisztánban továbbra is egy jelentős számú kisebbséget alkotnak (1996-os adatok).

Az utódállamokban maradt oroszajkú lakosság részéről egyfajta gondolkodásmód-váltásra volt szükség ahhoz, hogy megbirkózzanak azzal a hirtelen változással, hogy bár eddig őhozzájuk alkalmazkodtak a névleges nemzetek képviselői, most rajtuk a sor, hogy beilleszkedjenek. Bár sokan az Oroszországba való visszatérés mellett döntöttek, az oroszországi politika korántsem biztató jellege, vagy éppen az új haza vonzósága sokakat maradásra készített (köztük is különbség áll fent abból a szempontból, hogy mennyire tartják fontosnak Oroszországot mint történelmi hazát). Mivel a Baltikum már a szovjet időkben is az unió legmagasabb életszínvonalával rendelkező régiója volt (Chinn–Kaiser 1996: 25), a balti országokban meglehetősen alacsony volt az Oroszországba való visszatérésre irányuló vágy.

Mivel, mint már említettük, az oroszajkúak egyáltalán nem tekintettek magukra kisebbségi csoportként, így a kisebbségekre jellemző közösségi érzés és csoportszolidaritás sem alakult ki köreikben, a szovjet időkben nem volt jellemző semmiféle helyi orosz kulturális identitás a globális, szovjet identitáson túl.

Közvetlenül a független államok megalakulása utáni években is érezhető volt a különbség az oroszajkú populációk reakcióiban: bizonyos esetekben szeparatizmussal és irredentizmussal találkozhatunk (a jelenleg vitatott státuszú) Krímben, a Dnyeszter menti Köztársaságban, ennél kisebb mértékben pedig Ukrajnában, az Észak-Kaukázusban és az akkori adatok alapján Észak-Kelet-Észtországban (Chinn–Kaiser 1996: 13). A többi országban jellemzően az ellenállás inkább csak politikai és gazdasági volt.

Közelebbről megnézve az európai utódállamokat a következőket láthatjuk. Egyes országokban az oroszellenesség sokkal kisebb, de legalábbis más jellegű, elsősorban politikai. Fehéroroszország és Ukrajna nyelvileg, kulturálisan és történelmileg is közel áll Oroszországhoz és az oroszokhoz. Ezért is érte „sokként” az ukrainai oroszokat Ukrajna függetlenségi nyilatkozata, ugyanis az oroszok az ukránokra mint *единокровные*, azaz ’egy vérből valókra’ tekintenek. Jeff Chinn és Robert Kaiser az ukrán függetlenedést így egyenesen traumatikusabbnak nevezi az ottani oroszajkúak számára, mint például a baltikumi vagy a kaukázusi függetlenséget (Chinn–Kaiser 1996: 145).

Bár ezek a szláv utódállamok sem szeretnék a „nagy testvértől” függőnek lenni, lakosaikra az általános, civil ellenszenv mégsem jellemző olyan mértékben. Főként igaz ez Fehéroroszországra, amelyre a Szovjetunió felbomlása idején egyáltalán nem volt jellemző bármiféle nemzeti öntudat által propagált törekvés, hiszen itt nem volt meg semmiféle nacionalista irányultság hagyománya (Chinn–Kaiser 1996: 129). A fehérorosz lakosság még a 19. század végén is egy alacsony műveltséggel rendelkező, vidéki népesség volt, az ország vezető pozícióiban orosz, lengyel és zsidó etnikumú személyek álltak, hiányzott az a fehérorosz értelmiségi réteg, aki megfogalmazta volna a nemzeti mozgalom célkitűzéseit. Bár voltak Fehéroroszországban nemzeti mozgalmak, azok felületesebbek és kevésbé tömegesek voltak, és a fehéroroszkok a függetlenedés után sem nyúltak kizáró, nacionalista programhoz. Az első igazán nagy mértékű belarusz tüntetéssorozatok 2020-ban zajlottak, bár ezek sem elsősorban nemzeti jellegű, hanem kormányellenes tüntetések voltak (bár közvetetten tekinthetők ezek is nemzetinek, hiszen a kormány és a köztársasági elnök oroszpartí).

Bár voltak a függetlenedést megelőző években törekvések a fehérorosz nyelv előmozdítására hivatali és oktatási nyelvként, ezeket a kormány válasz nélkül hagyta. Jelenleg a független Fehéroroszország lakosságának is a nagy része az oroszot tartja anyanyelvének.

Az Oroszországon kívül élő oroszok többsége Ukrajnában él, itt az oroszok befolyása a területi megosztottság (a nyugat ukránpárti, az ország keleti és déli része pedig oroszpárti és ukránellenes) ellenére is nagy, és magas egyes régiók függetlenedési vágya is. Ukrajna a maga 17%-os orosz lakosságával meglehetősen Moszkva-ellenes, ami nagy mértékben orosz-ukrán civil ellentéteket szított, amik aztán 2014-re vezettek el fegyveres konfliktushoz, pedig Ukrajna alapvetően sokáig nem nyúlt nacionalista politikai eszközökhöz. Az 1989-es ukrán nyelvtörvény meghatározta, hogy az államigazgatás, majd később a felsőoktatás és a feliratok nyelve ukrán, továbbá az ukrán nyelv oktatása minden iskolában kötelező, de a másnyelvű többség által lakott helységekből megengedi egyéb nyelvek használatát is. Az 1992-es oktatási törvény annyival egészült ki, hogy egy adott helység nemzetiségi arányaitól és nem a lakosság preferenciáitól függ, hogy hány ukrán és hány orosz iskolát működtetnek, ami a ruszofil ukránok nemtetszését váltotta ki. Valóban kirekesztő nyelvtörvényt azonban csak 2019-ben fogadtak el, ami az ukrán nyelv használatát tette kötelezővé mindenhol az országban.

A Moldáv Köztársaság csak rövid ideig volt független a szovjet annektálás előtt, a két világháború között nagyobb része 20 éven át Romániához tartozott. A függetlenedés után nem tettek túlságosan szélsőséges lépéseket, inkább megpróbálták egyensúlyozni a moldáv többség akaratának érvényesítése és a kisebbségek jogainak megőrzése közt. Az eleinte meghozott, nacionalistább jellegű döntéseket is mérsékeltek, így alkalmazkodván az orosz, ukrán, gagauz és egyéb kisebbségek érdekeihez is. Az 1989-es nyelvtörvény kimondta, hogy a moldáv nyelv az államnyelv, amire különféle régiók különféleképpen reagáltak: negatív fogadtatásra lelt az autonómmá vált Gagauziában és ellenszenvet váltott ki a hamarosan leszakadó Dnyeszter Menti Köztársaságban.

A közel-keleti, ázsiai volt tagállamokat az alacsonyabb relevancia miatt itt nem tárgyaljuk.

3.1.3. Az észtországi oroszajkúak a Szovjetunió felbomlása után

A rendszerváltás után megindult az úgynevezett nativizáció, a ruszifikáció ellentétes folyamata – Pavlenko értelmezésében ez a következő intézkedéseket foglalta magában: a nemzeti nyelvet, tehát az észtet nevezték meg az ügyintézés egyetlen nyelvének; az orosz kizárták az adminisztrációból, a papíralapú ügyintézésből, a kommunikációból, az oktatásból és a médiából; az észti nyelvből eltávolították az orosz elemeket; a nemzeti nyelv tudását kezdték terjeszteni az azt nem ismerők körében; az angolt vezették be mint új, az orosz felváltó lingua francát, és ismeretét propagálták (Pavlenko 2013). Zabrodskaja és Ehala mind a kettő, ellentétes, de funkcionálisan megegyező asszimilációs folyamat helyett a normalizáció

kifejezést javasolja (Zabrodskaja–Ehala 2015: 165). A normalizáció az a folyamat, amely során egy kisebbségi nyelv megpróbál javítani a státusztervezésén és korpusztervezésén a társadalmon belül. A normalizáció kifejezést használhatjuk mindenféle nyelvtervezési törekvésre, amely egy olyan nyelvi rezsimit igyekszik kiépíteni, amit a populáció normálisnak tart. A normalizációs folyamatnak két fő komponense van: biztosítani, hogy mindenki rendelkezzen a megfelelő nyelvi kompetenciákkal, továbbá, hogy mindenkinél kialakuljon az érzelmi kapocs a hivatalos nyelvhez kapcsolt kollektív identitással.

Zabrodskaja kiemeli, hogy normalizáció során a lakosság által „normális”-nak vett állapot elérése a lényeg, de különösebben nem tér ki arra, hogy mi a helyzet egy többpólusú, sokszínű lakosság esetén. Egy két részre szakadó, többségből és kisebbségből álló társadalomban, ami az egyik fél számára normális, a másik fél számára lehet nemkívánatos. Emiatt pontosabb megfogalmazás lenne talán az, hogy a normalizáció a *többség* számára normálisnak érzékelt nyelvi rezsím kiépítése.

Laitin „kettős kataklizmaként” hivatkozik arra, ami a felbomlás után a posztszovjet tagállamok orosz lakosságát érte (akik közül ekkora már sokan második generációs betelepülők voltak, és más hazát nem ismertek) – hiszen egyszerre szembesültek a Szovjetunió számukra váratlan sokként fellépő felbomlásával, másrészt az őket érintő nyelvtörvények 1989-es első elfogadásával (Laitin 1998: 85).

Észtországban a nativizáció, vagy normalizáció egyik fontos lépése az állampolgársági kérdés megoldása volt. Azokat, akik 1940-ben észt állampolgárok voltak, leszármazottaikkal együtt automatikusan állampolgárnak nyilvánították (*ius sanguinis*). A külföldiekről szóló 1993-as törvény értelmében minden nem-állampolgárnak regisztrálnia kellett az állam lakosaként, másként a deportálásukra kerülhetett sor, azonban ez a regisztráció csak ideiglenes letelepedési engedélyt biztosított.

Az állampolgárság megszerzéséhez legalább két évet az országban kellett tartózkodni, és észt nyelvvizsgát kell tenni. Az oroszok jelenléte az országgyűlésben elősegítette a külföldiek integrációját, és szavazati jogot kaptak ők is. Az észt kormány célja egy új integrációs politika kidolgozása volt, azzal a céllal, hogy az állampolgároknak az észt nyelv ismeretén alapuló állampolgársági identitástudata alakuljon ki. Az integráció nagy kihívást jelentett az 1990-es években, az ország félmillió idegen származású lakosának 32%-a nem rendelkezett észt állampolgársággal a 68% észt állampolgárral szemben. (2011-re viszont már 84% az észt állampolgárok aránya²²). Az oroszajkú felnőttek egy része úgy érezte, nem tud eleget tenni a

²² További 9% más ország állampolgára és 7% állampolgárság nélküli (Bereczki 2011: 64).

honosítási teszt nyelvi követelményeinek, így az etnikai különbségek, továbbá az elkülönülés továbbra is problémát okoztak.

1991-ben Észtország csatlakozott az ENSZ-hez, 1997-ben pedig belépett az EU tagjelöltek soraiba. 2004-től EU és NATO-tag.

Vlagyimir Putyin megválasztása 2000-ben ismét valamelyest átformálta az addig viszonylag csendesen egymás mellett élő etnikumok viszonyait. Az elnök egy új, közös kollektív orosz identitást hangoztatott, amely kiterjed Oroszország határain kívülre is, és elkezdte az orosz nemzeti öntudat újjáépítését, részben a második világháború győzelmére építve, ami Észtország és Lettország oroszajkú lakosságának öntudatára felemelően hatott. Emellett egyben etnikai feszültségre is okot adott abból fakadóan, hogy a két „oldal” máshogy, egymással ellentétes módon interpretálja a világháború eseményeit (Ehala–Zabrodszkaja 2014a: 77).

Ez a feszültség 2007-ben csúcsosodott ki, a Bronzkatona szobrával kapcsolatos történések és zavargások estéjén. A tallinni Bronzkatona egy 1947-ben emelt szobor, ami a második észtországi szovjet uralom kezdetének állít emléket, talapzata alatt pedig elesett szovjet katonák voltak eltemetve. Az észtek és oroszok eltérően értelmezik a II. világháború eseményeit, így emiatt a szobor szimbolikájához való hozzáállás is ellentétes.

A 2007-es évi márciusi észt választások kampánya során az észt törvényhozás hozott egy olyan törvényt, amely betilt minden, a szovjet uralmat dicsőítő emlékművet. Így a város központjában álló Bronzkatona szobrát, amelyet 1947-ben emeltek, a tallinni katonai temetőbe szállították át. A szobor elszállítását az orosz oldalról demonstrációk követték, amik április 26-ról 27-re virradó éjszakára igazi tüntetéssé, tömegoszlatással és vandalizmussal együttjáró zavargássá alakultak át, amely során közel százán meg is sebesültek.

Azóta a Bronzkatona körüli érzelmek már lecsitultak, viszont az az éjszaka továbbra is fájó pont Észtország minden etnikuma számára, hiszen prezentálta, hogy Észtország 2004-es EU-s csatlakozása nem oldotta fel (vagy meg) az etnikai feszültségeket.

Az oroszajkú lakosság egy részének szintén fájó, ám az észt nyelvpolitika szempontjából szintén szükséges intézkedés az új oktatási rendelet: 2011-től az orosz tanítási nyelvű középiskolákban is kötelező bizonyos tantárgyakat (mint észt történelem, irodalom, társadalomismeret) észt nyelven oktatni.

Az etnikumok megoszlása 2021-ben a következő képet mutatja: észt – 68,8%, orosz – 24,3%, egyéb – 6,4%, adat nélkül – 0,5%²³.

²³ https://andmed.stat.ee/et/stat/rahvastik_rahvastikunaitajad-ja-koosseis_rahvaarv-ja-rahvastiku-koosseis/RV0222U/table/tableViewLayout2 alapján (Utolsó elérés dátuma: 2021. december 23.)

A vizsgált nyelvközösség, mint már korábban kiemeltük, heterogén jellegű, a szociális helyzetében és a nyelvhez való hozzáállásában is vegyes. Az „észtországi oroszajkúak” megnevezés meglehetősen absztrakt és általános, ugyanis a közösség tagjai nagyban különböznek, szociális és kulturális tekintetben heterogén csoportot alkotnak (Verschik 2010: 91).

A vizsgált populáció tagjai nem egységesen oszlanak el az országban, az észtországi oroszajkú tér gyakorlatilag két központú. Egy részük viszonylag kompakt módon él, orosz többségű északkeleti kisvárosokban, vagy a kétnyelvű fővárosban, egy másik részük azonban elszórtan az országban (КЮЛЬМОЯ 2009: 14). Verschik és Zabrodszkaja szerint az ország etnikai szempontból alapvetően három részre osztható: az ész-t-orosz kétnyelvű Tallinn, az oroszdomináns észak-keleti Ida-Virumaa megye és az ország többi része, amely észtdomináns (Zabrodszkaja 2006b: 127; Verschik 2007: 82; Verschik 2010: 112). Rannut szerint négy területet határozhatunk meg: a kétnyelvű Tallinn, az orosz észak-kelet, további azon városok, ahol oroszajkú kisebbség él, de az aránya 30% alatt van és az ész-t vidék, ahol csak elszórtan élnek oroszajkúak (Rannut 2005: 21). Az Ida-Virumaa megyei települések esetében az oroszok számbeli többségéből az is adódik, hogy az észak-keleti helységeken lehetséges, hogy egy személy a teljes életét úgy éli le, hogy nem is találkozik az ész-t nyelvvel és észtekkel, ami sok ottani lakos többségi társadalomtól való szegregációját okozza (Zabrodszkaja 2015: 237).

A fővárosban is kiemelhetőek olyan lakótelepek, mint például Lasnamäe, ahol a lakosok többsége az oroszajkú kisebbséghez tartozik. Itt a lakosok sokszor csak orosznyelvű közegben mozognak – jellemzően orosz tanítási nyelvű iskolába járatják gyermekeiket, a helyi orosz kulturális rendezvényeket látogatják, oroszországi médiát fogyasztanak, oroszos jellegű étkezdéket látogatnak, és csak a többi oroszajkúval szocializálódnak. Mivel Lasnamäe a város egyik legolcsóbb lakótelepe (ingatlanárak szempontjából), sokan kényszerből és nem szabad akaratból maradnak itt, ezáltal a lakótelepet kimondottan erősen fenyegeti a szocioökonómiai és az etnikai szegregáció együttes hatása (Mägi 2018: 27–28).

Az egyén lakhelye továbbá befolyásolja az identitáskonstrukciót²⁴ is – egy vegyesebb lakótelepen való lakás a többségi társadalommal való kapcsolatok szaporodását és így az integrációt segíti elő, míg a kisebbségi lakótelepre való „beszorulás” kevesebb kontaktushoz, a saját, kisebbségi identitás erőteljesebb megéléséhez, s így szegregációhoz vezethet (Mägi 2018: 15, 22). Kadi Mägi doktori értekezésében összevetette a 2001-es és a 2011-es észtországi népszámlálási adatokat, amikből megállapítható, hogy az egyén lakhelye katalizátorként hathat az asszimilációra. Az említett orosz-többségű lakótelepek és települések tehát azok, amik

²⁴ Az identitáskonstrukcióról magyarul lásd például Bartha–Hámori 2010; Papp Z. 2014.

leginkább megőrzik orosz jellegüket. Az észttöbbségű településeken vagy városrészekben élő oroszajkúak esetében sokkal nagyobb az esélye annak, hogy a lakosok egy népszámlálási kérdőív kitöltésekor észtre változtatják etnicitásukat²⁵ és anyanyelvüket. Azonban azokon a helyeken, ahol egy nagyobb kisebbségi csoport erősen szegregáltan él, az etnikai identitás erős marad (Mägi 2018: 25). Elsősorban a betelepülők második és harmadik generációjára jellemző az, hogy megváltoztatják a nyilatkozott identitásukat (Mägi 2018: 31). Dolgozatunk identitással foglalkozó része ezért a fiatalabb korosztályra, a második és harmadik generációs oroszajkúakra koncentrál.

A helyiek kapcsolata Oroszországgal a függetlenedés utáni első években nagyon erős volt, egyrészt a személyes, határokon átívelő ismeretségek miatt, másrészt eleinte az orosznyelvű sajtó elérhetősége miatt, amelynek erősen normalizált nyelve a helyi orosz nyelvre is megőrzően hatott – bár a média nyelvezete mára már nem minden esetben olyan erősen normakövető (КЮЛЬМОЯ 2000: 89). Az országba a Szovjetunió minden területéről érkeztek bevándorlók, tehát a jövevények nyelvhasználata alapvetően színes képet fest, tartalmazza eredeti lakhelyük helyi jellegzetességeit is (КЮЛЬМОЯ 2000: 89).

Az ezredforduló környékén a diaszpóra tagjai közt megfigyelhető volt az arra irányuló tudatos tendencia, hogy megőrizték az „anyaországi” nyelvhez hasonlatos anyanyelvüket (*язык метрополии*) (КЮЛЬМОЯ 2002: 12). A törekvés azonban önmagában nem elég, hiszen a közösség tagjai egy másik államon belüli, kétnyelvű környezetben élnek, az oroszországitól eltérő szociokulturális térben mozognak. A más környezetből kifolyólag bizonyos esetekben kénytelenek más kifejezéseket használni, mint az oroszországiak, emellett a fiatalabb generáció számos képviselőjének Oroszország már egyáltalán nem számít „anyaországnak”.

Mivel az észtországi orosznyelvű kisebbség meglehetősen nagyszámú, az orosz nyelv használati szféráinak száma is nagy. Nemcsak, hogy a számuk magas, a használati szférák nagyon különbözőek is: hivatali ügyintézés, mindennapi élet, média és internet, oktatás, kultúra és tudomány is zajlik orosz nyelven. Az oktatás színterén elsősorban az orosz nyelvű gyerekek integrációjára helyezik a hangsúlyt, ahol az orosznyelvű oktatás viszont valamelyest háttérbe szorul.

A kultúra színterén azonban meglehetősen jól reprezentált az orosz nyelv, több orosznyelvű színház és médium is működik. Említésre érdemes például a tallinni Orosz Színház (Русский Театр Эстонии), ahol heti rendszerességgel lépnek fel helyi oroszajkú és oroszországi vendégtársulatok is, vagy például a Радио 4 (Radio 4), az Eesti

²⁵ Vagy etnikai identitásukat, a kifejezést lásd például Bodnárné Kiss 1998; Brubaker et al. 2011

Rahvusinghääling, tehát az Észt Országos Műsorszolgáltatás 4-es számú csatornája, amely alapvetően egy orosznyelvű csatorna.

A rádióadón túlnyomórészt orosznyelvű programokat hallgathatunk, azonban a műsor helyi jellege is megmarad. A beszélgetőműsorokba az oroszajkúak mellett érkeznek észt nyelvű vendégek is. Ezek a vendégek, ha tudnak, oroszul adnak interjút, másként pedig válaszaikat tolmácsolják. A rádió az orosz, brit és amerikai mellett észt dalokat is játszik, és a rádióműsor részét képezi egy, az Oktatási Minisztérium által támogatott, észt nyelvről szóló, nyelvtanító program is (*Keelekõdd²⁶. Урок эстонского языка*), valamint egy észt integrációs módszert bemutató program is. Az *Эстонский язык в кругу семьи* ('Észt nyelv családi körben') azoknak az oroszajkú gyerekeknek az élményeit mutatja be, akik részt vesznek egy tíznapos, nyelvtanulási célzatú, észt családoknál töltött vakáción.

Említésre méltó lehet, hogy az észtül beszélő személyekkel készített riportok során az észt „tere” (‘üdvözlés’) köszönés például nem kerül lefordításra, és a tolmácsolás úgy kerül megvágásra, hogy az eredeti beszélő első és utolsó egy vagy két észt mondata is mindig hallatszik.

Érdeemes szót ejteni az iskolarendszerről is, ugyanis az oktatás nyelve is befolyásolja a személyek későbbi nyelvhasználatát és életét, de hat a nyelv állapotára és működésére is. Egy 2019-es tanulmány adatai szerint Észtországban jelenleg több, mint 50 orosz tanítási nyelvű középiskola van, de számuk évről-évre csökken (Адамсон 2019: 61). A csökkenés persze nemcsak az orosz iskolákra vonatkozik, általában az oktatási intézmények számának csökkenése figyelhető meg, 1995-ben még 600 iskolát számlált az ország, amely 2009-re 465-re csökkent. Az orosz iskolák ebből 116, 2009-ben pedig 61 intézményt tettek ki (Евстратова 2012: 45), tehát mondhatni, hogy a csökkenés az egyébként is lezajló folyamat része, de emellett azért láthatjuk, hogy ez az orosz tanítási nyelvű iskolákat sokkal jobban érinti (47,4%-os orosz és 22,5%-os általános csökkenés). Emellett az Észtországban érvényben lévő integrációs program alapján az orosz tanítási nyelvű gimnáziumokban a tantárgyak 60%-át észtül kell oktatni, ez rendszerint az észt irodalom, észt történelem, társadalomismeret, zene és földrajzórát jelenti²⁷.

Emellett az oroszajkú diákok egy részét észt nyelvű iskolába íratják a szüleik. Az észt iskolába íratott orosznyelvű gyerekeknél megfigyelhető a kulturális integráció bizonyos foka. Inna Adamszon és Mare Rossz egy 2016-os, 90 diák bevonásával készült kutatásából kiderül, hogy a gyerekek majdnem fele (az adatközlők 43,3%-a) mind az orosz, mind az észt kultúra

²⁶ A műsor kétnyelvű címének első tagja egy játékos észt szóösszetétel, a cím szó szerinti jelentése 'Nyelviszketés. Észt nyelvi lecke'.

²⁷ <https://www.hm.ee/ru/meropriyatija/doshkolnoe-osnovnoe-i-srednee-obrazovanie/shkola-s-russkim-yazykom-obucheniya>, utolsó elérés dátuma: 2021. május. 9.

képviselőjének tartja magát. Az eredményt természetesen az is befolyásolhatja, hogy a gyerekek egy része vegyes házasságból származik. Bár a tanulmány leszögezi, hogy a téma további kutatást igényel, szerencsés lett volna, ha konkretizálja azt, hogy a megkérdezettek hány százaléka érzi magát csak az észti kultúra képviselőjének. A tanulmányban csak annyit olvashatunk, hogy az adatközlők 20%-a vagy csak az egyik, vagy csak a másik kultúra képviselőjének tartja magát, de nem tudni, ebből hányan választották az észtet (Адамсон–Росс 2016: 1586–1587).

3.2. A nyelvi kontaktus eredményei

Az orosz nyelv Észtországban kettős irányultságú: egyrészt megvan az orientáció az oroszországi köznyelvre és irodalmi normára. Ennek ellenére több oroszországi neologizmus nem használatos a diaszpórában, ezek nem jutnak el az észtországi beszélőkhöz, vagy ők már egy más kifejezést használnak rá. Tipikus példák erre azok a szavak, amiket az oroszországi orosz az angoltól kölcsönzött, és az észtországi orosz nyelvbe már nem kerültek át. Napjaink oroszországi orosz nyelve sokkal inkább orientálódik az angolra, mint az észti. Az 1990-es évektől kezdve az oroszországi oroszba nagy számú angol kölcsönzó kerül át, a különféle politikai, társadalmi és gazdasági változások hatására (Janurik 2010: 45). Sok, ott meghonosodott kifejezés a diaszpóra nyelvében egyáltalán nem ismert, mint például az egyébként meglehetősen elterjedt *хəð-хəиmep*, ami az angol *headhunter* kölcsönzéseként létrejött, munkaerőt toborzó fejtáncot jelölő szó (Ицднєвə–Вєльмāн–Омєлннə 2013: 255).

A második típusú orientáció, vagy másik irányultság az észti többségi nyelv hatása az oroszra, amely Oroszországban nem használatos nyelvi alakok, újdonságok létrejöttét eredményezi. Az észtországi orosz nyelvben meglehetősen széles az észti nyelvből való átvételek befolyása – változás figyelhető meg többek között a szókincsben, szemantikában, enyhébb mértékben a kiejtésben és a morfoszintaxis egyes részeiben is (Verschik 2008: 111).

A különbségek többsége a szókincsben és az írásképen jelenik meg (Ицднєвə–Вєльмāн–Омєлннə 2013: 248). Ebben a kettősségben, a kétféle hatás keresztüzében fejlődik sajátos módon a helyi észti-orosz nyelv, bizonyos kontextusokban az észtországi megfelelőket preferálva. A nyelven belüli és a nyelvek közötti kölcsönhatások által egy speciális regionális változat jön létre.

Az észtországi orosz nyelvet érő kontaktushatásokat körülbelül az előző évezred legvégétől vizsgálták, az intenzív kutatás pedig az ezredforduló táján indult meg. A következő fejezet fókuszában az Észtország függetlenségének 1991-es helyreállításától számított harminc év orosz–észti nyelvi kontaktuskutatásának eredményei állnak.

Az első észtszázgi orosz nyelvvel foglalkozó konferenciát 1997-ben rendezték Tartuban, „Язык диаспоры: проблемы и перспективы” (‘A diaszpóra nyelve: problémák és perspektívák’) címmel. Az egyik, a témával legrégebb óta foglalkozó kutató, Irina Külmoja 2000-ben kezd publikációiban kimondottan ezzel a témakörrel foglalkozni. Külmoja elsőként ad számot az orosz nyelv helyi változatát érő interferenciajelenségekről, elsősorban a nyomtatott sajtó és az iskolai nyelvhasználat területén.

A helyi orosznyelvű nyomtatott sajtó egy sor olyan tulajdonsággal bír, ami csak az észtszázgi oroszra jellemző, amiknek kiváltó oka az észts nyelv. Emellett azonban párhuzamos tendenciákat is megfigyelhetünk a két nyelv sajtójában (КЮЛЬМОЯ 2000: 89–90), az Olga Pavlovna Jermakova által leírt, a Szovjetunió felbomlását követő változások a nyelvben, mint a szovjetizmusok deaktualizációja, az ideológiailag töltött szavak semlegesülése (Ермакова 1996: 33), továbbá szlengkifejezések és beszélt nyelvi kifejezések elterjedése az észtszázgi oroszban is végbemennek.

Ilyen különbségek például a latin ABC használata szervezetek, cégek, termékek megnevezésénél, amiket a ’80-as évekig még átírtak cirillbetűsre, részben technikai, másrészt ideológiai okok miatt, azonban mára már meghagyják azokat latinbetűs alakjukban (КЮЛЬМОЯ 2000: 90). Külmoja az ábécéhasználat mellett lexikai és szintaktikai változásokról is számot ad, szintén a sajtónyelvet vizsgálva. Megfigyelhetjük az észts szórend és az észts alárendelő szerkezetek hatását (pl. alárendelő mellékmondat bevezetése *кто*-val (‘aki’) a *которые* (‘amelyek’) helyett, az észts mintájára), vagy az orosz sztenderdtől eltérő igevonzatok használatát (КЮЛЬМОЯ 2000: 91).

Az utolsó pont, amit Külmoja említ, a fiatalok szlengje, vagy az iskolai diákszleng, ugyanis a szlengben figyelhető meg a legtöbb nyelvi kreativitás. Erre olyan példákat említ, mint az iskolások által használt *контрольте* (‘dolgozat’, észts *kontrolltöö*) és *вихик* (‘füzet’, észts *vibik*), továbbá az észts átvételek ellátása orosz kicsinyítőképzővel, és ezzel új szavak képzése, mint az *исик* (‘apu’, észts *isa* – ‘apa’ tőből képezve) vagy *каксик* (‘kettes érdemjegy’, észts *kaks* – ‘kettő’ tőből képezve) (КЮЛЬМОЯ 2000: 92).

Találkozhatunk hibrid, többnyelvű képzett szavakkal is. Ezek a szavak elsősorban a nyelvi humor eszközei, abból fakadóan, hogy a beszélők több nyelv elemeit esetlegesen nem várt módon kapcsolják össze. Ilyen például az *эстикельша* (‘észts nyelv tanárnője), az *eesti keel* (‘észts nyelv’) kifejezésből képezve az orosz foglalkozásnév-képző *ша*-val, vagy észttövű igék ellátása orosz szuffixummal, sokszor nyelvi játékként, például *мытлить* (‘gondolni’, észts *mõtlima* – ‘gondolni’) és *максовать* (‘fizetni’, észts *maksma* – ‘fizetni’) (КЮЛЬМОЯ 2000: 93). Többszörös nyelvi játékot és összetételt figyelhetünk meg a *кюльмовато* kifejezésben. A szó

jelentése 'kicsit hideg', morfémákra felbontva az észti *keülm* ('hideg') melléknévre és az orosz -*ovato* képzőre bukkanhatunk, lásd például az orosz analóg *холодный* ('hideg') melléknévből képzett *холодноовато* ('kicsit hideg') szót (Адамсон 2018: 57).

A hivatali ügyintézésben, reklámokban, brosúrákban, különféle hivatalok honlapján elsősorban olyan orosznyelvű szövegeket találhatunk, amik észtből kerültek lefordításra (Евстратова 2012: 44–45). Bár a törvényhozás és különféle cégek fő kommunikációs nyelve az észti, azonban fontos kérdésekben és témákban készítenek külön kiadványokat az orosz nyelvű lakosság számára is, amelyekben megtalálhatók a főbb információk oroszra lefordítva. A fordított dokumentumokban a felszínen rögtön megfigyelhető különbség is: a különböző fordított információs- és reklámanyagokra jellemző a latin betű meghagyása, tehát például a cégneveket nem mindig írják át cirill ábécére, például a *Swedbank* észti és orosz megnevezése: *AS Swedbank* – *АО Swedbank*. Vannak emellett esetek, ahol előfordul mind a transliteráció, mind a fordítás, például a tallinni kikötőt üzemeltető társaság nevében: *AS Tallinna Sadam* – *АО Таллинна Садам* – *АО Таллинский Порт* (*порт* és *sadam* jelentése 'kikötő') (Щаднева–Вельман-Омелина 2011: 588). Bizonyos megnevezések, mint például a Tallinni Kikötő, egy tulajdonnévből és egy köznévből állnak, ez okozza azt, hogy könnyebb a kifejezés lefordítása, mint például az egyelemű tulajdonnév *Swedbank*-é.

Emellett bizonyos tanulmányokban a kutatók megjegyzik, hogy sokszor az Észtszországban megjelenő, orosz nyelvű nyomtatott anyagok nyelvileg nem jó minőségűek, azokban nem egyszer találhatunk nyelvi hibákat, vagy nem normatív megfogalmazásokat (Щаднева 2002: 301). Az ezt állító tanulmány módszertanában azonban kifogásolható, hogy ilyen általánosként hangoztatott megállapítások mellett példákat csupán egy olyan könyvből vesz, amely nem Észtszországban íródott (és nem is észtből fordították).

Valentyina Scsadnyeva egy jóval későbbi, 2011-es tanulmányában már sokkal konkrétabb megközelítéssel kutat a témában, kimondottan Észtszországban készült, észtről oroszra fordított szövegek fordítási hibáit, helytelenségét vizsgálja, sokféle médiumból véve a típusukban is eltérő hibákat. A fordítás minőségének értékelése két szempontból is fontos: az észtszágai, orosznyelvű hivatalos szövegek szinte mind fordított és nem primer szövegek, tehát ilyen esetben nagyobb az esély az nyelvek különbségéből adódó, a fordítási folyamat közben kialakuló interferenciajelenségek megjelenésére, másrészt ezek a lefordított szövegek visszahathatnak az olvasók nyelvhasználatára, és szerepet játszanak abban, hogy bizonyos, akár nem normatív elemek használata megszilárduljon.

Annak, hogy a fordítások sokszor nem kielégítő minőségűek, Scsadnyeva szerint több oka is van: egyrészt olyan személyek is foglalkoznak fordítással, akiknek nincs fordítói vagy

nyelvési képzettségük, részben azért is, mert az észt–orosz fordítók képzése csak nemrég kezdődött; emellett az elmúlt évtizedekben általánosan romlott a normatív, nyelvtanilag helyes köznyelvi nyelvhasználat minősége, a megváltozott szociális élet hatására megjelent sok új nyelvi elem, és ezek használati normája még nem szilárdult meg (ИцАДНЕВА 2011: 542–543).

A nem megfelelő fordításokban általában többféle hibát is találhatunk. Nem minden hiba adódik az interferenciajelenségekből, egyesek következhetnek a fordító nem megfelelő felkészültségéből, vagy a nyelvi normák, szemantika, stilsztika nem megfelelő fokú ismeretéből. A fordításokban Scsadnyeva a következő típusú hibákat azonosította: nem megfelelő szóválasztás, az összetett szavak nem oroszországi egynyelvű normatív formában történő használata, hanem tükörfordítása, a nyelvtani struktúrák szó szerinti fordítása, a téma–réma nem megfelelő elhelyezése a mondat szerkezetben, az eredeti szöveg értelmének nem kielégítő visszaadása, tautológia, szószaporítás (ИцАДНЕВА 2011: 544).

Ezek a típusú hibák nemcsak Észtországra lehetnek jellemzőek, mert nem feltétlenül észt jegyeket viselnek magukon a szövegek. Eredhetnek abból, hogy a fordító vagy nem végzett fordítói, nyelvészeti képzést, de az is lehet, hogy közép- vagy felsőfokú végzettségét nem orosz, hanem észt nyelven szerezte meg, és emiatt tájékozatlan az egynyelvű normatív kifejezésekkel kapcsolatosan. A felsorolt hibatípusokra a tanulmány több példát is hoz, mindet hivatalos szövegekből, ahol nem lenne megengedhető a nyelvi pontatlanság.

Az észtül nem értő olvasók bizonyos hivatalos webhelyekre tévedve hátrányt szenvedhetnek, ugyanis nemcsak, hogy a fordítások olykor nem pontosak, de az orosz olvasó még akkor sem jut hozzá ugyanahhoz az információhoz, mint az, aki tud észtül. Ugyanis még a megfelelő nyelvi megformáltságú és minőségű szöveg mellett az is előfordulhat, hogy egy weboldal orosznyelvű változata egyszerűen kevesebb információt közöl, mint az államnyelven létrehozott eredeti (ИцАДНЕВА–ВЕЛЬМАН–ОМЕЛИНА 2011: 587). A tanulmány beszámol arról a különösen ironikusnak mondható jelenségről is, hogy egy többek között észt–orosz fordítói szolgáltatásokat is nyújtó fordítóiroda honlapjának orosz szövege is korábban nagyon sok hibát tartalmazott (összehasonlító táblázatért lásd ИцАДНЕВА 2012: 33).

Nyelvi nehézségek a fordításnál elsősorban a szókincs szintjén jelennek meg. Bizonyos, mindkét nyelvben újdonságnak számító, egy új reáliát leíró szó vagy terminus lefordítása olykor gondot okozhat. A globalizáció hatására megfigyelhető az angol nyelvre való orientálódás, azonban az észt és az orosz nyelv hozzáállása az angolhoz egészen más – az észt inkább saját lexikai elemekkel fejez ki mindent, a terminusokat lefordítva, az orosz azonban hajlamos átvenni akár egy teljes szót is, amit aztán csak morfológiailag és fonetikailag épít be a saját nyelvi rendszerébe.

Erre a jelenségre Scsadnyeva (Щаднева 2011: 542) az 'ingatlaniroda' példát hozza, amely észtil *kinnisvarafirma* – bár ebben a szóban a *firma* internacionalizmus, a *kinnisvara* ('ingatlan') tag észtil. Az egynyelvű, oroszországi oroszban ennek több fordítása is létezik, például *риэлиторская фирма, риэлиторская контора, брокерская контора, маклерская контора*, és ezek többféle variációja. Az oroszban is létező, 'ingatlan'-t jelölő *недвижимость* kifejezés csak az észtországi médiában és észtországi orosz webhelyeken előforduló *фирма (но) недвижимости* kifejezésben használt. Az ukrán és orosz webhelyeken ez a kifejezést sokkal ritkábban láthatjuk, mint a hasonló szerkezetű, de mégis más lexikai egységgel operáló *агентство (но) недвижимости* kifejezést. Az Oroszországban használatos formák pedig ennek megfelelően Észtországra nem elterjedtek. Láthatjuk tehát, hogy nemcsak a kölcsönszavak szintjén látszik meg a nyelvi hatás. Sokszor a két ország orosz kifejezései nincsenek egymással összhangban, akkor sem, ha mindkettő csak orosz lexikai egységekből áll. Észtországra az orosz alakot hajlamosabbak az észtil alak mintájára létrehozni, ahelyett, hogy a fordító esetleg az Oroszországban használatos változatok közül választana egyet.

Szintén helyi kialakulásúnak tekinthetőek bizonyos tükörfordítások, mint például a *налоговый департамент, больничная касса* az 'adóhivatal'-t és az 'egészségügyi biztosítás'-t megnevezendő, az észtil eredeti *maksuamet* és *haigekassa* alapján (Щаднева–Вельман–Омелина 2011: 591). Ezekben a kifejezésekben minden észtil elem lefordításra kerül, azonban mivel ezek a létesítmények az észtországi formájukban az oroszországi élet számára nem aktuálisak, maga a terminus is ismeretlen Oroszországban.

Scsadnyeva szerint más, csak Észtországra jellemző lexikai elemek használata a megnevezett dolog jellegéből adódóan megengedhető, például az *э-операции, э-услуги, м-платежи* ('elektronikus műveletek, elektronikus szolgáltatások, mobilfizetések') (Щаднева 2012: 29), *ID-карта/ID-карта*, vagy az *м-парковка*. A 'személyazonosító kártya' és a 'mobilparkolás' Észtországra működő rendszer, Oroszországban állandósult megnevezésük ezért nincs is, őket csupán körülírni tudják: *первичное удостоверение личности* ('a személyazonosság elsődleges igazolása'), *оплата парковки посредством мобильного телефона* ('a parkolás mobiltelefonnal keresztüli kifizetése'). Így ezeknek a rövid, nyelvileg gazdaságos elemeknek a használata kimondottan pragmatikai jellegű (Щаднева–Вельман–Омелина 2011: 588).

Észtországot nevezhetjük egyfajta digitális országnak is, ahol számos ügyet tudunk elektronikus úton intézni, chip-leolvasóval, mobiltelefonnal és hasonló szolgáltatásokkal, amik Oroszországban kevésbé ismertek, vagy azokat még nem vezették be. Minden bizonnyal, ha ezek Oroszországban is a mindennapi élet részévé válnak, lesz rájuk egy sokkal rövidebb,

kevésbé körülményes, egy, legfeljebb két tagból álló, rövid megnevezés is, ugyanis érthető, hogy a nyelvhasználó a tömörségre, gazdaságos struktúrák használatára törekszik. Megfigyelhető, hogy az „ID-карта” átírási módszerben vegyülnek a latin és a cirill ábécé betűi. (Vesd össze például az Oroszországban is használatos PIN-код ('PIN-kód') kifejezéssel, ahol szintén ugyanezre láthatunk példát. Ezt a kevert írásmódot használja többek között a Google²⁸, az Apple²⁹ és az oroszországi mobilszolgáltató, az MTC honlapja³⁰ is, tehát magának az ilyen írásmódnak már van hagyománya.)

Szintén problémát okozhat, ha a lefordítani kívánt reália, szervezet megnevezése az oroszországi oroszban nem létezik, ekkor az észtországi oroszajkúaknak a nyelvüket kell az őket körülvevő világhoz alakítani. Erre példaként megemlíthetjük az 'ingatlan- és építésziroda' kifejezést. Az orosz *фирма недвижимости и строительства* kifejezést az észtből való fordítás során tudja létrehozni és alakítani a fordító, ugyanis magához az efféle ügynökséghez vagy irodához nincsen párhuzamos vagy hasonló szervezet Oroszországban (Ицаднева 2011: 543).

Scsadnyeva szerint az ilyen eltérések a „világképben” további komoly problémákat okozhatnak, főként munkahelyi pozíciók és szervezetek megnevezésénél, például a *kinnisvaraarendusfirma* fordítása a *фирма по развитию недвижимости*, ('ingatlanfejlesztési vállalat'), vagy a *balduzdirektor* ('adminisztratív igazgató') fordítása, az *административный директор* ('adminisztratív igazgató'). A *balduzdirektor*-ra Oroszországban korábban a pontos, de hosszú *заместитель директора по административно-хозяйственной части* ('adminisztrációs és gazdasági igazgatóhelyettes') volt használatos, mára pedig a rövidebb, Oroszországban általános, de értelmileg nem annyira pontos *исполнительный директор* ('vezérigazgató') az (Ицаднева 2011: 543).

Egy harmadik típusú probléma, amit a tanulmány említ az, amikor egy lexikai elem megtalálható mindkét nyelv szókincsében, azonban más-más jelentéssel. Ilyen például a *kantsler/канцлер* ('kancellár'). Oroszországban a szót csak a német kancellár megnevezésére használják, Észtországban viszont ez egy ma is létező kormányzati tisztség, így az észtországi *канцлер* új értelmet kap, például *Канцлер министерства культуры* – 'a Kulturális Minisztérium kancellárja'. A *prefekt/префект* szintén más jelentéssel bír: Oroszországban a városi körzetek vezetője, Észtországban viszont egy rendőrségi vezetésben betöltött pozíció (Ицаднева 2011: 543).

Ebből is látszik tehát, hogy az észtországi orosz nyelv sokszor el van szakadva az oroszországi nyelvhasználati szokásoktól. Egy jó észtországi orosz fordítónak fontos ismernie

²⁸ <https://support.google.com/accounts/answer/6164209?hl=ru> (Utolsó elérés dátuma: 2021. október 6.)

²⁹ <https://support.apple.com/ru-ru/HT201529> (Utolsó elérés dátuma: 2021. október 6.)

³⁰ <https://moskva.mts.ru/personal/podderzhka/mobilnaya-svyaz/deystviya-s-sim-kartoy/pin-i-puk-kodi> (Utolsó elérés dátuma: 2021. október 9.)

az „etnolingvokulturális kölcsönhatások” (Щадрова–Вельман–Омелина 2011: 591) mellett az oroszországi terminusokat és egyben az észtországi szociokulturális tér sajátosságait is, hogy se az úgynevezett az objektív, se a szubjektív faktorok ne tudják negatívan befolyásolni a fordítás minőségét.

Szvetlana Jevsztratova kutatásaiban kiemelt figyelmet fordított az észtországi orosznyelvű média megfigyelésére. Újságcikkkel foglalkozó kutatásában a cikkek címeinek expresszivitását vizsgálta, foglalkozott a nyomatékosítás eszközeivel, és az expresszivitás mértékét össze is hasonlította az észt nyelvű címekkel (Евстратова 2001; 2002), azonban interferenciajelenségekről csak a tévéadások nyelvezetében számolt be.

Az expresszivitással kapcsolatosan elsősorban azt találta, hogy az észtországi orosz cikkcímek sokkal inkább az oroszországiakra hajaznak, mint az észtországiakra, ugyanis az észtországi észt címek általában informatívabbak, az oroszokra azonban az oroszországihoz hasonlóan jellemzőek a frazeologizmusok, az előzetes szövegek és háttértudás bekapcsolása, emellett az expresszív szándék sokszor elsődlegességében meg is előzi az informatív szándékot (Евстратова–Ремчукова 2014: 187–190).

Jevsztratova médiakutatásaiban olyan helyi jellegű kifejezéseket szűrt ki észtországi orosznyelvű csatornák showműsoraiban lefolyt beszélgetésekből, mint például a *родительская зарплата*, *Рийгикогу*, *кома* ('szülői fizetés', 'Parlament', 'tizedesvessző', észtül *vanemapalk*, *Riigikogu*, *koma*). Ezek mind olyan elemek, amelyek csak Észtország lakosai, vagy az észtül értők számára érthetők teljes mértékben (Евстратова 2011: 405), kiváltképp akkor, amikor maga a címben használt lexikai elem is egy hibrid szó, amely mindkét nyelv elemeit felhasználja, például a *луичонок* az észt *luik* ('hattyú') továbbképzésével (Евстратова–Ремчукова 2014: 191).

Az élőbeszédben is több módon megjelenik az észt hatására előidézett nyelvi változás. Az egyik ilyen jelenség a kódváltás, ami a kétnyelvű repertoárral rendelkező beszélők alapvető és nagyon gyakori kommunikációs eszköze. A kódváltás megkönnyíti a megértést azt észt–orosz, de sokszor az orosz–orosz társalgásokban is, de használható pragmatikai célokra is, mint az expresszivitás eszköze, vagy a témaváltás jelölése (Zabrodszkaja 2007: 135).

Bizonyos esetekben a kódok, nyelvek keverése annyira sűrű és gyakori, hogy nem is lehet megállapítani, a megnyilatkozás mely elemei tartoznak egyik vagy a másik nyelvhez, és a grammatikai, szemantikai szerkezet mindkét nyelv nyelvtanából épít, lásd például (Zabrodszkaja–Verschik 2015: 466):

1. példa

Эту төөд мне не сделать до эсмаспяева.

Vö. egynyelvű orosz: Эту работу мне не сделать до понедельника.

Vö. egynyelvű ész: Seda tööd ma ei saa teha kuni esmaspäevani.

'Ezt a munkát nem tudom megcsinálni hétfőig.'

A példában a beszélő az ész 'munka' (*töö*) szót használja abban a formában (egyes szám, partitívusz), amit az ész analóg mondatban is láthatunk (*tööd*), ugyanis a tagadó forma az észben az oroszban nem létező partitívuszt vonzza, és a mondat a *ne* tagadószt tartalmazza. Emellett vélhetőleg, mivel az orosz megfelelő, a *работа* nőnemű, ezzel egyeztetve az *эма* nőnemű mutatónévmást teszi a beszélő tárgyeseti alakba. Az *эту төөд* konstrukcióban tehát részt vesz mind az ész, mind az orosz nyelvtan, a mondat végén pedig egy szintén ész szót, az *эсмаспяев*-et ('hétfő') láthatjuk az orosz *понеделник* „helyett”. A mondatban a *до эсмаспяева* kifejezés *-a* végződése értelmezhető orosz birtokos esetként, de egybeesik az ész szó genitívuszi formájával is.

Szintén nehezen elemezhető és tekinthető egyik vagy másik nyelvűnek a Verschik által jegyzett *я всё пәһе учила* kifejezés is, 'mindent megtanultam fejből' jelentésben (Verschik 2008: 66). Itt egy teljes ész frázis („ma öppisin köik pәһe”, szó szerint 'mindent fejbe tanultam') került átvételre az oroszba, az egyik elem, a *пәһе* ('fejbe') ész nyelvű meghagyásával (v.ö.: egynyelvű orosz tükörfordításban *я всё в голову учила* és sztenderd orosz formában *я всё наизусть учила*).

Több ilyen többnyelvű kommunikációs módról is számot adnak a kutatók. Találkozhatunk olyan kompromisszumos stratégiákkal, amikor az észül nem feltétlenül jól beszélő személyek köszöntéskor, búcsúzaskor és egyéb diskurzus-fordulatokkor ész szavak használatával igyekeznek kifejezni udvariasságukat (Verschik 2008: 43).

Ennek egy még előrehaladottabb formája az úgynevezett 'piaci diskurzus' (*market discourse* [saját fordítás], Verschik 2008: 181–182), amely során elsősorban nagyon alacsony észttudással rendelkező piaci árusok használnak szemantikailag specifikus ész szavakat. Ezek a szavak elsősorban számnevek, az árusított termékek megnevezései és jellemzői és diskurzusjelölők. A piaci diskurzusra lásd például a következő, piaci árustól elhangzott mondatot:

2. példa

Очень хорошие, värске u väga magus.

'Nagyon jók, friss és nagyon édes.'

Az epret árusító eladó az orosz melléknevet még többes számban mondja, de meg kívánja szólítani a potenciális észtt vevőket is, ezért, bár számban nem egyeztetve (hanem egyes számban hagyva), használja a *vürske* ('friss') és *magus* ('édes') észtt mellékneveket.

Az elemek egyeztetésének vagy épp integrációjának elhagyása ezen kívül is jellemző a helyi kétnyelvű megnyilatkozásokban. Előfordul, hogy az észtt elemet egyáltalán nem egyeztetik az orosz morfoszintaxis követelményei szerint, vagy esetleg csak nemében egyeztetik azt. Bizonyos esetekben az észtt szavak végződése újraértelmezhető orosz esetvégződésként, tehát az elem interpretálható integráltként is. Találkozhatunk ennek az ellentétével, a dupla esetjelöléssel is, amikor egy elemnek például az elhelyezkedésére mindkét nyelv eszközeivel utalnak – ez az észtt és az orosz esetében könnyen lehetséges, ugyanis az orosz elsősorban előjárószókkal és végződéssel, az észtt pedig végződésekkel és névutókkal operál helyjelöléskor. Például:

3. példa

в кápis

'szekrényben'

Az észtt *kápp* ('szekrény') inesszívuszi formája a *kápis*, ugyanerre az elhelyezkedésre az orosz a *в* előjárósót és az előjárós esetet használja; a fenti példában a beszélő mindkét jelölést együttesen alkalmazza (Zabrodskaja 2009a: 37).

Ilyen kétnyelvű beszédmódnak nevezhető a Verschik által említett *crossing* is (Verschik 2008: 43). A *crossing* ('keresztelés') során a beszélők a tipikusan nem a „hozzájuk tartozó” nyelvváltozatokat használják, szándékos normaszegésként, általában irónia, játék, viccelődés céljából. Mivel a *crossing* célja a normák megkérdőjelezése (Rampton 1998: 308), a helyi beszélők nyelvi gyakorlata csak ritkán nevezhető *crossing*nak – csak azokban az esetekben, amikor az észttül aligha beszélő személyek kívánják „utánozni” az észtteket, hogy egy pillanatra újféle realitást alakítsanak ki és magukat játékból észttekként tüntessék fel. A legtöbb esetben a helyi beszélők azonban nem ironikusan köszönnek például a „tere” köszöntéssel (Verschik 2008: 45).

Ezen kívül Verschik olyan esettel is találkozott (Verschik 2008: 45), amikor két orosz egyetemista egymás között észtt nyelven társalgott egy egyetemi kontextusban – a szovjet idők során még elképzelhetetlen lett volna, hogy az oroszok egymás között észttül beszélgessenek, azonban az észtt felsőoktatási kontextus erre megfelelő terepet biztosított és a beszélők ezt a kommunikációs módot választották.

A fonológiai változásokkal kapcsolatosan a kutatók elsősorban a különféle internacionalizmusok megváltozott kiejtését említik, amikor az észti hatására bizonyos szó esetében a hangsúly az első szótagra esik a korábbival ellentétben, például *СЕминар* a *семиНАР* ('szeminárium') helyett (Zabrodskaja 2009a: 36).

Az eltérő nyelvtani rendszerek interferenciához vezethetnek (Щаднева 2011: 542–543). Grammatikai változás lehet például a szóalkotás, a morfológia eltérései (összetett szó az észti, mellékneves szerkezet az oroszban), vagy például a birtokos eset szórendbeli eltérései: amíg az oroszban a birtokos szerkezetben a birtok van elöl, az észti birtokos, és ez olykor hatással van az orosz lefordított szöveg szórendjére is (Щаднева–Вельман–Омелина 2011: 590).

Egy további grammatikai különbség a névmáshasználatban mutatkozik meg: az észti gyakrabban használja ugyanazt a lexikai elemet mint kérdő és mint vonatkozó névmást is (pl. a *kes* személyre vonatkozó névmás), ennek hatására jöhetett létre az a mondat, amely az elvárt *которые* helyett a *кто* szót használja. A példában (Verschik 2008: 64) az orosz mondat, legalábbis az egynyelvű, sztenderd orosz nyelvten szerint, inkább az 'amelyek' orosz megfelelőjét kíváná.

4. példa

Я общалась со своими сокурсниками, кто прошёл эту программу.

Vö. egynyelvű orosz: Я общалась со своими сокурсниками, *которые* прошли эту программу.

'Beszéltem azokkal a kurzustársaimmal, akik elvégezték ezt a programot.'

3.2.1. Lexikai változások az észtiországi orosz nyelvben

Kiemelkedően sok tanulmány foglalkozik az újonnan létrejövő, esetleg az észti nyelvből közvetlenül átvett lexikai elemekkel is, több írás hosszabb felsorolásokat is közread az eddig ismert körülbelül 300 példából (lásd például Адамсон 2019), vagy a kétnyelvű megnyilatkozások „melegágyáról”, az észti felsőoktatásban tanuló oroszajkú diákok által létrehozott kétnyelvű egyetemi szókincséről (Zabrodskaja 2013: 86–88).

A jelen fejezetben a már leírt kontaktuseredmények közül csak néhány elemnek szentelünk különösebb figyelmet. Szemantikai kategóriáját tekintve a lexikai elemek többsége a közügyekkel, városi adminisztrációval, különféle árucikkkel, élelmiszerekkel, mindennapi szolgáltatásokkal és munkavégzéssel kapcsolatos.

Zabrodskaja felsorol 17 olyan elemet, amelyek szerinte nagyon magas gyakorisággal fordulnak elő az oroszajkú egyetemi diákok idiolektusában, mint például többek között a *лоенг* ('előadás', észt *loeng*, egynyelvű oroszban *лекция*), *харьютус* ('gyakorlat', észt *harjutus*, egynyelvű oroszban *задание*), *артikkel* ('cikk', észt *artikkel*, egynyelvű oroszban *статья*); továbbá megnevez 12 olyan internacionalizmust tartalmazó elemet, amelyek szintén gyakran előfordulnak a diákok idiolektusában, és gyakran kódváltáshoz vezetnek az észt elem okán, például a *seminaritöö* ('szemináriumi dolgozat', egynyelvű oroszban *семинарская работа*), *академилине пухкус* ('tanulmányi szünet', egynyelvű oroszban *академический отпуск*).

A kölcsönszavak, tükörkifejezések használata az adott beszélő nyelvi preferenciájától, műveltségétől függ, amit Inna Adamszon a beszélő 'beszédkultúrájának' (*речевая культура*) nevez (Адамсон 2011: 31).

Adamszon (2011) internetes keresőmotorok és korpuszok (НКРЯ és Integrum) segítségével ellenőrizte le korábban gyűjtött észtországi orosz lexikai elemeket abból a szempontból, hogy valóban észtországinak tekinthetjük-e őket, vagy használatosak-e más országokban is (ami azt jelentené, hogy nem észt mintára vagy befolyás alatt születtek). Több, addig észtországi orosz regionális változatnak titulált elemről azonban kiderült, hogy egynél több országban is használatos. Ezek az országok nemcsak Oroszország és a Baltikum államai, hanem egyéb országok is, azonban Oroszország sokszor nincs köztük.

Bizonyos igék (*кандидировать*, *акцентировать*, *корректировать* – 'pályázni', 'elfogadni', 'korrigálni') Adamszon szerint tekinthetők észtországi kontaktusváltozatnak is, azonban korpuszbéli kutatások során mindre talált példát oroszországi szövegekben is. Ezeket az előfordulásokat azonban úgy ítéli meg, hogy külön expresszív színezetük van, vagy az adott ige nem orosz mivolta ki is van emelve magában a szövegben (Адамсон 2011: 36). A *корректировать* igét oroszországi forrásszövegekben csak orvosi témájú írásokban találta meg, nem gyógyászati, hanem 'hibát kijavítani' értelemben viszont fellelhető mind észtországi, mind lettországi orosz nyelvű szövegekben.

Egy további tanulmányában újabb lexikai elemeket elemez azok előfordulási helye, kontextusa és gyakorisága szempontjából. Itt sem minden elemre igaz, hogy 100%-ban csak Észtországban vagy a Baltikumban használatos, arra is van példa, hogy azt Oroszországban is használják, de legtöbbször Észtországgal kapcsolatos szövegek környezetben.

Az anyag nagyon gazdag, pár elem kiemelése viszont jó betekintést nyújthat a vizsgált lexikai elemek jellegzetességeibe. Az összes vizsgált elem gyakorisági listájában az első helyet a *корректировать* (2920 találat), az utolsót pedig az *инфомесса* ('információs börze', 7 találat) foglalja el, azonban meg kell említeni, hogy ez a korpuszlekérdezés az összes elérhető, bármely

országból származó szövegben keresett, így az első eredmény minden bizonnyal több ország adataiból tevődik össze.

A tanulmány külön figyelmet szentel az *info-* előtagú szavaknak, amelyek elég gyakori jellemzői az észtországi orosz nyelvű kiadványoknak, helyi újságoknak. Az ilyen hibrid, mindkét nyelvből nyelvi elemeket felhasználó nyelvi egységek a tükörszavak, tükörfordítások egy speciális esetei. A hibrid szavak elterjedtségét az eredményezi, hogy ezeket a szövegeket észtből fordítják. Ilyen szavak például az *инфочас, инфодень, инфозал, инфолисток, инфотелефон* ('információs óra', '-nap', '-terem', '-szórólap', '-telefon'). A *кандидировать* ('pályázni') igére bár talált az oroszországi szövegekben is példát, azt más vonzattal használták, mint az észtországi oroszban. Az oroszországi szövegekben kauzatív szerkezetben lelhető csak fel az ige, míg az észtországiiban, a *kandidateerima* mintájára 'pályázni valahova' jelentésben.

Az ilyen, tükörszavaknak és hibrid szavaknak tekinthető szavak mellett jelentkeznek kizárólagosan észti elemekből álló szavak is, a tanulmány például a *маклер* és *грунт* szavakat említi, az észti *мааклер* és *керунт* alapján ('ingatlanközvetítő', 'telek'), amelyek az egynyelvű oroszban a *риэлтор* és *участок земли* alakban használatosak.

A hibrid szavak, kevert tövű tükörfordítások mellett természetesen olyan kifejezések is vannak, melyeknek minden eleme az orosz szókincshez tartozik, csak a struktúrája származik egy észti kifejezésből vagy szóból. Míg a *perearst* ('családorvos') mintájára használt, morfémáról morfémára lefordított *семейный врач* Észtorszáiban egy mindennapos kifejezés, Oroszországban bár jelen van, de Valentyina Scsadnyeva és Jelena Velman-Omelina 2013-as tanulmánya szerint még nem ért el tömeges elterjedést (Щаднева–Вельман–Омелина 2013: 249).

A *корректировать*-hoz hasonló módon az észti *тугъисик*-ből fordított *опорное лицо* ('támogató személy') jelentése is más, mint Oroszországban. Az egynyelvű oroszban a szó specialistát, megbízott szakértőt jelent, míg az észtországiiban egyféle szociális munkást, segítőt (Адамсон 2018: 59–67).

Szintén más jelentéssel bír Oroszországban az 'értékesítési menedzser' szó szerinti fordítása – bizonyos kontextusokban a rosszul megfogalmazott orosz megnevezés komikus helyzetekhez is vezethet, ugyanis a *мüügъиубт* ('eladásvezető') helyi, tükörfordított megfelelője a *продажный руководитель*, aminek orosz egynyelvű interpretációja inkább a 'korrupt vezető', ugyanis az 'értékesítési vezető'-t a *менеджер по продажам* szerkezettel fejezik ki, nem a negatív konnotációjú, *продажный* ('eladási', 'eladással kapcsolatos') képzett melléknév használatával (Verschik 2008: 73–74).

Szintén figyelemre méltó példa az, ahol egy észtt összetett szó morfémáról morfémára került lefordításra, és Észtországban így használatos, az oroszországi megfelelője viszont az angolból származik: *ridamaja*-ból ('sorház') fordított *рядный дом*, Oroszországban azonban *таунхаус* ('sorház', angol *townhouse*).

Anna Verschik kutatásaiban elsősorban Johanson kódmásolási keretén belül vizsgálta az észtországi orosz nyelv jellegzetességeit. A modellben az észtt kódból az orosz kódba bármely elem másolásra kerülhet (lexikai, fonetikai, szemantikai, kombinációs jellemzők), ami aztán önálló életet él. Verschik monográfiájában (Verschik 2008: 77–79, 167) példákat hoz az integrált globális másolatokra és a szelektív másolatokra is.

5. példa

В нашем осаконде такоого нет.

Vö. orosz egynyelvű: В нашем отделении такоого нет.

'A mi részlegünkön ilyen nincs.'

A kifejezésben az észtt *osakond* ('részleg') globális másolat, mivel másolásra került a szó jelentése és alakja is. Ezen kívül a másolt szótő teljesen adaptálódott morfológiailag a mondatba, az *-e* előjárós esetvégződéssel.

6. példa

Но он был валимислиидус.

Vö. orosz egynyelvű: Но он был в выборном союзе.

'De ő választási bizottságban volt.'

A kifejezésben az orosz esetjelölés hiányzik, a szó gyakorlatilag nem képez egy teljes, egységes mondatot a környező szavakkal. A beszélő meghagyta az észtt inesszívuszi ragot (*valimislüt* – 'választási bizottság', *valimislüidus* – 'választási bizottságban'), azonban a *ө* előjárószó, amit a mondat értelmileg megkövetelne, elmaradt. Másolásra került azonban az észtt elem végződése, ami a beszélő számára kielégítően meghatározta a helyviszonyokat.

A szelektív másolatokat általában bonyolultabb megtalálni és azonosítani, ugyanis a felszínen nem azonnal mutatják meg másolatmivoltukat. A szelektív másolatok közé tartoznak a tradicionálisan tükörfordításnak nevezett szókapcsolatok is. Ezen szókapcsolatok esetében a felszínen a megnyilatkozás egynyelvűnek tűnik, azonban közelebről megvizsgálva feltűnik kétnyelvű mivolta is. Verschik erre egy eladó *я прощу* megnyilatkozását hozza, aki a vevőkhöz szól előbb a *palun* ('kérem', 'kérek valamit' észttül) szóval, majd az említett módon is. Amíg

észtül a *palun* megszólítás ilyen esetben teljes mértékben normatív, az orosz fordítás inkább 'kérek valamit' jelentésű, ilyen kontextusban az észtt hatása nélkül nem jöhetett volna létre.

3.3. Az észtországi oroszajkúak új identitása

3.3.1. Az identitás rekonstruálása a Szovjetunió felbomlása után

Észtország függetlenedése kettős identitáskrizist idézett elő az új állam oroszajkú, nem őshonos lakosságában. Nagyon sokak számára a Szovjetunió felbomlását követő években is közeli és fontos maradt a szovjet identitás és a Szovjetunióhoz való tartozás érzése. Ez érthető annak fényében, hogy egy 1986-os kutatás szerint az észtországi oroszajkú népesség 78%-a mint „szovjet” azonosította magát. Ezek az emberek nehéz helyzetbe kerültek, amikor a Szovjetunió felbomlott, ugyanis a haza, amihez ragaszkodtak, hirtelen nem létezett, a „történelmi hazájukkal” pedig soha nem tudtak azonosulni („Oroszország”, mint olyan, nem jelentett számukra semmit, a Szovjetuniót tartották szülőhazájuknak), az új, többségi állammal pedig még annyira sem azonosultak (egyrészt annak újdonsága, másrészt a kisebbségekhez való diszkriminatív viszonyulása miatt). Azonban a „szovjet” hamarosan egy társadalmilag nem elfogadható kategóriává vált (akkor is, ha sokak számára személyesen az volt az elsődleges identifikációs kategória), ezért megindult egy új, alkalmazható kategória keresése. Az identitáskrizis másik oldalát az adta, hogy az oroszajkú lakosoknak valahogy meg kellett szabadulniuk a korábbi, rájuk aggatott negatív jelzőktől, és le kellett cserélniük az olyan identitásokat és címkéket, mint a „migráns”, „gyarmatosító”, „okkupátor”. Különböző stratégiák kerültek alkalmazásra az új identitás megfogalmazására, egyesek az ortodox valláshoz tértek vissza, és önmagukat pravoszláv emberként definiálták, vagy definiálják a mai napig is, mások a gyökereikből kiindulva határozták meg magukat, de ezt sokan nem érezték teljesértékű elnevezésnek.

Oroszország részéről is problémásnak bizonyult, hogyan nevezzék az új államok orosz lakóit, hiszen sem a „*русский*” (orosz), sem a „*гражданин*” (állampolgár), sem a „*соотечественник*” (honfitárs) nem volt teljesen megfelelő. A sajtóban (mind az oroszországban, mind a többi függetlenedett államban) különféle kifejezésekkel találkozhatunk ennek a csoportosulásnak a megnevezésére, mint például: „a lakosság oroszul beszélő része”, „azok, akiknek orosz az anyanyelve”, „azok, akiknek a nemzetközi kommunikáció nyelve az anyanyelve”, „azok, akik oroszul gondolkodnak” és az „oroszajkú” (*русскоязычное*) szinonimájaként az „oroszul beszélő” (*русскоговорящее*). Ezek a mellékevek azonban minden esetben az „emberek” vagy „közösség” (*люди, общество*) főnevekre

vonatkoznak, vagy azok mellett állnak, szinte soha nem a „nemzetiség” (*национальность*) vagy a „nemzet” (*народ*) mellett.

A népcsoportra való utalás esetében emellett jelen voltak a új államok sajtónyelvében még a különféle tagadó formulák is, mint például: „gyökértelenek”, „országatlanok”, „külföldiek”, „külföldi nyelven beszélők”, „nem-állampolgárok”, „határozatlan nemzetiséggel rendelkező állampolgárok”, „nem a névleges nemzethez tartozók” (*нетитульное население*), „nem oroszországi oroszok”, „illegálisok”, „más nemzetiségből származó lakosok”, „nem helyiek”, „szlávok”, „oroszországiak” (*россияне*); vagy olyan negatív megnevezések, mint például az „okkupátorok”/„gyarmatosítók”, „szovjetek”, „migránsok”, „kisebbség”, „kozákok”.

Szintén megtalálható volt bizonyos publikációkban a „lakosok”, vagy az „állandó lakosok” kifejezés, ami gyakorlatilag úgy tudott az adott népcsoportra hivatkozni, hogy közben nem legitímálta őket mint a kialakulóban lévő nemzeti közösség tagjait, csak a „lakos” mivoltukra helyezte a hangsúlyt.

Laitin kutatásában a vizsgált cikkek 17%-a hivatkozott rájuk az „oroszul beszélő lakosság” kifejezéssel, ami harmadik volt a gyakoriság szerinti sorrendben. Az leggyakoribb természetesen a magát továbbra is erősen tartó, de több szempontból nem helytálló „oroszok” volt, a második helyen pedig a negációs kategóriák álltak. A Laitinék kutatásában vizsgált 308 cikknek az ötöde használja az „oroszajkú lakosság” kifejezés valamelyik változatát. Megjegyzendő, hogy az „oroszajkú” csoportmegnevezést az oroszországi és a többségi nyelvű sajtóban pejoratív, a kisebbségi orosznyelvű sajtóban azonban mint pozitív terminust használták (Laitin 1998: 250–270, kiemelés az eredetiben). A vizsgált oroszországi, észtországi, lettországi, ukrainai, kazahsztáni és oroszországi lapok közül az „oroszul beszélő lakosság” leggyakrabban pont az észtországi sajtóban jelent meg.

A sajtóban való elterjedés, továbbá a kifejezés konnotációmentessége és inkluzivitása révén terjedt el szélesebb körökben is a *русскоязычный* kifejezés, amely azonban azt is jelzi, hogy az egyetlen, ami ezeket a személyeket összeköti az etnikumuk szerinti, „eredeti” hazájukkal, az az anyanyelvük (Laitin 1998: 102–103). Az „oroszajkú” a függetlenedett államokban is az egyik legsikeresebben elterjedt, sokak által nagyon könnyen elfogadott identitáskategóriává vált.

Az identitás meglehetősen hamar változásnak indult. Az olyan külső hatások, mint egy állam újonnan visszanyert függetlensége instabilitást hozhatnak a lakosság körében, ahol egyes személyek az önazonosítás új lehetőségeit keresik (Laitin 1998: 23). Már a '90-es évek elején is, a Laitin által végzett szociolingvisztikai kutatás (Laitin 1995) résztvevői magukat nem csak

„oroszoknak” látták, hanem olyan oroszoknak, akik a gyakorlati szükség miatt bizonyos újonnan elsajátított észt kulturális gyakorlatokkal bővítették ki az eredetileg orosz repertoárjukat. Bár ez még nem egy összetett identitás, csak bizonyos elsajátított elemek összessége, Laitin kiemeli, hogy „ami az egyik generáció számára egyszerű gyakorlatiasság, a következő nemzedék számára már természetes” (Laitin 1998: 9). Az identitás ilyen finomhangolásai új identitáslehetőségeket hoznak létre következő generáció számára. Laitin úgy fogalmaz, hogy az általa megkérdezett kutatási résztvevő azzal, hogy elkezd észtül tanulni és beilleszkedni az észt társadalomba, gyakorlatilag már az „észt identitás alapjait fekteti le az unokái számára” (Laitin 1998: 23).

Egy további faktor, ami ösztönzőleg hathatott az „oroszajkú közösség” megalkotására az lehetett, hogy a különféle kisebbségi csoportok nagyon sokszínűek voltak, és nem volt meg közöttük a megfelelő koordináció. Ezen kisebbségi csoportok életét azonban ugyanolyan módon befolyásolta az 1988-ban megtervezett nyelvtörvény, amellyel kapcsolatban a Narvai Újság (Нарвская газета) 1988-as cikke már differenciáció nélkül, a különféle csoportokat egyként kezelve tette föl a kérdést: „Mit jelent ez a nyelvtörvény a lakosság oroszul beszélő részének?” A kifejezésből a „rész” szó később aztán lekopott, de az összesítő terminus, az „oroszul beszélők”, ami gyakorlatilag kinyilvánította a konglomerátum létezését, megmaradt (Laitin 1998: 275).

Az „oroszajkú” mint identitás a népesség körében is közkedvelté vált, hiszen az identifikációs kategóriák, amikre ezek az emberek a múltban támaszkodhattak, mind elkoptak, ezért fontos volt az új kategóriák megalkotása, amivel az emberek azonosulni tudnak, és segítségükkel önmagukat is újra tudják definiálni. Bár az „orosz” nemzetiségi kategória is fennmaradt, nem tudta betölteni azt a pozíciót, mint az „oroszajkú”, ami egy teljesen közömbös, politikai és bármely egyéb felhangtól mentes kifejezés. Valamelyest a „szláv” identitás is erőre kapott, amit az észtországi Orosz Társaság is népszerűsített (elsősorban azért, hogy az oroszajkú csoportot így is megosszák), továbbá a balti országokban, így Észtországban is találkozhattunk a „balti orosz” (*прибалтийский русский*) kifejezéssel, amely már akkor is jelezte azt a sokak által vélt fontos különbséget, miszerint „az Észtországban élő oroszok nem »tiszta« oroszok, hanem balti oroszok” (Laitin 1998: 194, kiemelés az eredetiben).

Az „oroszul beszélő lakosság” csakhamar az alapértelmezett kifejezéssé vált mindazokra a posztszovjet lakosokra, akiknek az életében negatív változást hozott az adott ország államnyelvtörvénye. Az identitáskategória korai semlegessége Laitin szerint hamarosan átalakult egy kimondottan pozitív értékelésű jelölővé és sokak számára a szociális identitás központi elemévé vált (Laitin 1998: 195).

Mivel az „oroszajkú” csoport gyenge csoportközi kapcsolatokkal rendelkező kisebb csoportok összessége, Laitin a legmegfelelőbb megnevezésnek a konglomerátumot tartja erre a populációra. A konglomerátumformálás fontos velejárója, hogy alternatívát biztosít az asszimilációval szemben, és erőssége, hogy nem egy kívülről manipulált kategória (Laitin 1998: 263–264), a csatlakozás szabad és sokszor természetes. A konglomerátummal való azonosulás azonban ennek ellenére is meglepően erős; a Baltikumban erősebb, mint például Ukrajnában vagy Kazahsztánban.

A konglomerátumnak való nevezés feloldhatja azt az ellentétet is, hogy bár szokás az észtországi oroszajkúakat diaszpórának nevezni, az mégsem egy teljesen megfelelő kifejezés (hiszen a Baltikumba települő oroszajkúak nem tudatosan egy külföldi országot választottak új hazájukként, számukra az áttelepülés csak belső migráció volt). A diaszpóra egy olyan csoport, amelynek tagjai az eredeti hazájuktól elszakítva élnek, ahova egy nap majd lehet, hogy visszatérnek (Laitin 1998: 31). Ahhoz, hogy egy csoportot diaszpórának tekinthessünk, Safran szerint a következő feltételeknek kell teljesülnie (Safran 1991: 83–84):

- A diaszpóra tagjai vagy őseik idegen országokban szóródtak szét;
- ápolják az egykori szülőföld kollektív emlékét;
- nem érzik úgy, hogy jelenlegi hazájuk többségi társadalma teljesen elfogadná őket, ezért részben elzárva és elidegenítve érzik magukat;
- az eredeti szülőhazájukat tekintik az igazi, számukra ideális lakóhelynek, ahova tervezik saját vagy leszármazottjaik visszatérését;
- fontosnak tartják az eredeti szülőhazájuk sorsának alakulását, annak biztonságának és sikerességének ápolását;
- ápolják a kapcsolatot a hazájukkal, közösséget éreznek annak jelenlegi lakosaival.

A konglomerátum ezzel szemben sokkal kötetlenebb, összeköt olyan csoportokat, amiknek a fő közös nevezője épp az, hogy valamiben különböznek a többségi társadalomtól. Konglomerátumok akkor jöhetnek létre, ha az idegen területen élő, valamilyen formában összetartozó csoportok közötti társadalmi határok relatíve gyengék (Laitin 1998: 31). Így például az észtországi oroszok és ukránok közös nevezője egyrészt a szláv nyelv (a két nyelv közelsége mellett szerepet játszik az is, hogy sok ukránnak is orosz az anyanyelve) és a kisebbségi státusz, emellett a két csoport között nincsenek nagy szociális különbségek, ezért a konglomerátum kialakulása (a többi, szintén elnyomott, oroszajkú kisebbséggel, mint belaruszok, oroszajkú zsidók) természetes és akadálymentes. Egy ilyen konglomerátum-identitás kialakítása az asszimiláció ellentrendje (Laitin 1998: 33). Amíg tehát az oroszajkú-identitás erősödőben van, nem erősödik az „észt”, vagy az ehhez hasonló identitások.

A konglomerátum tagjaira ettől függetlenül azóta is óhatatlanul hat az észtkörnyezet, és ha teljes asszimilációs folyamatok nem is mennek végbe, az együttélésnek vannak társadalmi-integrációs hozamai. Laitin billenési modellje szerint („tipping game”, lásd Laitin 1998: 11), ha a kisebbség egyes tagjai elkezdnek asszimilálódni, hogy előnyösebb gazdasági vagy szociális pozícióba kerüljenek, az asszimilációs folyamat egyik pillanatról a másikra hirtelen felgyorsulhat. Amennyiben a kisebbségi társadalom tagjai azt kezdik látni, hogy a környezetükben sokan elindultak az asszimiláció felé vezető úton, arra fognak számítani, hogy lassan körülöttek mindenki erre az útra lép, így hátrányosan érheti őket, ha nem asszimilálódnak – így hirtelen az arányok átbillennek és megindul a tömeges asszimiláció. Laitin ezt azzal magyarázza, hogy az asszimilációs stratégiákat az a társadalmi szokás irányítja, hogy az emberek az alapján igyekeznek döntést hozni, hogy milyen szándékot feltételeznek a társadalom többi tagjáról. Tehát ha mindenki úgy gondolja, hogy az embertársának jó oka van az asszimilációra, egyfajta feltételezésre alapuló „konszenzus” alapján megindulhat a tömeges asszimiláció.

Az asszimilációra azonban visszatartó erőként hathat a csoporton belüli megvetés vagy elítélés (*in-group scorn* [saját fordítás] Laitin 1998: 126) – a kisebbségi csoport tagjai lenézik azokat a „törekvőket”, akik szerintük „árulókként” az asszimiláció mellett döntenek. Erről tanúskodnak azok az ironikus felhanggal rendelkező, vagy egyenesen pejoratív kifejezések, amiket az ítélkező személyek az asszimilált emberekre használnak: „он уже больше эстонец, чем сами эстонцы” (’ő már észtebb, mint maguk az észtek’), vagy például az „интеграсты” (az *интеграция*, tehát az ’integráció’ és a „недефасты”, a homoszexuálisokra utaló pejoratív kifejezés játékos szóösszetétele).

További visszatartó erő a csoporton kívüli elfogadás is – az asszimilációt mérlegelő személynek figyelembe kell vennie azt, hogy nem biztos, hogy azzal, hogy ő megtanul észtkül és elfogadja a kultúrát, az észtek elfogadják mint közülük valót. A mindennapi diskurzusban gyakori az észtkültúra ősi szemlélete, ami az asszimilációra mint egy természetellenes folyamatra tekint, ami nem képes sikeresen végbemenni, mivel egy ember az „ősi” kultúráját, amit hordoz, nem tudja akarattal megváltoztatni. Fennáll az a nézet, hogy „észtkül az, aki észtkül születik”, amivel összhangban az észtek a rendszerváltozás után szerették is volna fenntartani az etnikai határt, ami az oroszokat elválasztotta tőlük. Az oroszok asszimilációs kilátásait az sem segítette, hogy a balti többségi társadalmak egy része különösen erőteljesen hangoztatta a Szovjetunió felbomlása után azt a vágyat, hogy „az oroszok térjenek haza a »saját« hazájukba, ahová a kultúrájuk szerint valóban tartoznak” (Laitin 1998: 127, kiemelés az eredetiben).

Mindezek ellenére az asszimiláció bizonyos mértéke már a függetlenedés első éveiben is megfigyelhető volt. Az asszimilációt úgy értelmezhetjük, mint egy sikeres átváltást a többségi társadalom életmódjára és mindennapi gyakorlataira (Laitin 1998: 30). Az asszimiláció az a folyamat, amely során a kisebbségi társadalom átveszi a többség kulturális gyakorlatait azzal a céllal, hogy átlépjék a kisebbséget és többséget elválasztó rugalmas, kulturális határvonalat (Laitin 1995: 35).

Ha egy fiatal személy számára jövedelmezőbbnek tűnik folyékonyan megtanulni az államnyelvet, és a társadalom sem gyakorol rá visszatartó nyomást, továbbá a többségi kultúra tagjai is befogadják a kultúrájukba belépni kívánó betelepülőket, megnő az asszimilációs „zuhatag” végbemenetelének esélye (Laitin 1998: 29). Laitin 1998-ban az asszimilációs átbillenés mellett egy nyelvi átbillenést is jóslott, amely során azt vetítette előre, hogy az oroszajkú populáció szociális identitása megváltozik, és az átbillenés után sokan kétnyelvű orosz észtek fogják magukat tartani.

Az új államok oroszajkú lakosai valóban megfigyelhetően vesznek át olyan kulturális gyakorlatokat és tulajdonságokat, amik korábban csak a többségi társadalom tagjaira voltak jellemzőek. Elfogadják és tanulják a nyelvet, legalább az udvariasság szintjén igyekeznek azt használni, emellett ismerkednek a kultúrával és a helyi szokásokkal. Bár az egyik generáció számára ez még lehet, hogy csak a többségi társadalom szimpátiájának kivívásáért tett célirányos, számító tett, az utánuk következő generáció számára ezek a szokások már normalizálódnak, így a kultúra akár egyik generációról a másikra is megváltozik (Laitin 1998: 159).

Sokak számára már a függetlenség első éveiben is fontos volt annak a kihangsúlyozása, hogy ők Észtországból származó oroszok, hiszen sokkal nyugatiasabban gondolkodnak, mint az oroszországiak, tehát Észtország már ekkor is a személyiségük egy meghatározó része volt. Ezzel szemben az egyes személyek Oroszországgal kapcsolatos nézetei nagyon eltérőek. Sokan továbbra is történelmi hazaként tekintenek Oroszországra, de emellett az országot kaotikusnak tartják, lakosait pedig idegeneknek látják. Ezzel egyidőben az észteket és oroszokat elválasztó kulturális gát gyorsan szűkül (Laitin 1998: 162).

A kulturális beolvadás mellett a nyelvi integráció is megindul, részben annak az állam által meghatározott szükségessége miatt. Annak ellenére, hogy a balti nyelveket a világban nagyon kevesen beszélik, és azok nyelvileg is távol állnak az orosztól, a balti oroszok kirívóan magasan ösztönözve érzik magukat a nyelvi asszimilációra (Laitin 1998: 217). A nyelvi asszimiláció egy lassú folyamat, és általában kulturális asszimilációval kezdődik (ami pedig végbemehet nyelvtudás nélkül is). A kulturális asszimiláció gyorsasága már a legkorábbi

kutatásokból is kiolvasható. Tarmo Tuisk kutatásából azt tudhatjuk meg, hogy az Észtországból is kiolvasható. Tarmo Tuisk kutatásából azt tudhatjuk meg, hogy az Észtországból élő oroszok már 1994-ben is közelebb érzik magukhoz az észtek értékrendjét, mint az oroszországi oroszokét (Tuisk 1994).

Az oroszajkú kisebbségi identitás tehát egy olyan konglomerátum-identitás, amivel könnyen azonosulnak a posztszovjet államok etnikai orosz, ukrán, belarusz, zsidó és egyéb oroszajkú lakosai is. Az oroszajkú identitás egy megfelelő harmadik út azoknak, akiknek le kellett mondaniuk szovjet identitásukról, de egyik új államot sem érzik magukénak. A konglomerátum-identitás egyszerre alternatíva az asszimilációval szemben, azonban a tagjaira is hat bizonyos mértékben a többségi társadalom. Jelenleg is megfigyelhetőek azok a folyamatok, amik az oroszajkú kisebbség integrációjához, szeparációjához és asszimilációjához vezetnek. Mägi 2018-as, korábban idézett humángeográfiai doktori disszertációjából láthatjuk, hogy bizonyos, orosz-többségű lakótelepek, életterek, közösségek mind újratermelik az orosz identitást, másrésztől azonban, azok a személyek, akik észttöbbségű lakóhelyük miatt napi kapcsolatban vannak észtekkel, lehetséges, hogy átalakítják az identitásukat is – hiszen a közös nyelv használata az identitás kialakításának egy rendkívül fontos összetevője (Verkuyten 2005: 56).

Megvizsgálandó kérdés, hogy ez a nyelv köré épülő, gyakorlatilag csak a közös anyanyelvre alapozó identitás megszilárdult-e annyira, hogy a jelenlegi beszélők számára az „oroszajkú” a legtermészetesebb jelző, amit önmagukra használnak. A megnevezés konvencionalizációjának vagy bevetttségének az is jó fokmérője lehet, hogy a beszélők spontán módon beszélnek-e oroszajkú emberekről, oroszajkú csoportokról, ez-e az a címke, amivel magukra utalnak, esetleg kialakultak-e újabb alternatívák és identifikációs utak, amelyek kiszoríthatják az oroszajkút mint címkét?

3.3.2. Az észtországi oroszajkú lakosság identitása napjainkban

A csoportok, amelyeknek tagjai vagyunk, formálják az egyéni identitásunkat is. Így érdemes megemlíteni, hogy milyen nagyobb csoportokban vehetnek részt az általunk vizsgált személyek: felmerülhet globális szinten az európai ember, fehér ember, alacsonyabb szinten egy bizonyos nemzetiség és etnikum kategóriája, tehát az oroszajkúság, az észtországi lakos, Oroszországból származó személy, de a tagság egy kisebbségben, diaszpórában, vagy nyelvi kisebbségben is (egyéni szinten pedig jelen van a társadalmi osztály, nem, szexuális orientáció, stb.).

Természetesen az „identitásprojekt” nem vagy-vagy alapon működik, az sokkal árnyaltabb, mint identitáspárok egyikének vagy másikának kiválasztása. Amennyiben a

választás nem szükséges, egy személy többes identitással is bírhat. Azonban hogyha az egyik identitás nem tud összeférni a másikkal, a két identitással összefüggésbe hozható viselkedésmódok vagy tettek között ellentmondás áll fenn, vagy amikor a két identitás két, a politikai szférában antagonisztikus csoportokhoz tartozik, az választásra kényszeríti az embereket. Egy olyan személy, aki egyszerre “oroszként” és “észtként” is azonosítani tudja magát, egy nap választásra kényszerülhet, hogy melyik identitás a domináns (Laitin 1998: 23).

A diaszpóra identitása, mint említettük, fokozatosan eltávolodik az oroszországi orosz identitástól. A szociolingvisztikai környezet és a hivatalos nyelv ismerete nagyon erős meghatározó tényezői az oroszajkúak etnolingvisztikai identitásának (Zabrodszkaja–Ehala 2015: 167). Azzal, hogy a diaszpóra identitása lassan közelít az észti identitáshoz, de megtartja orosz jellegét is, egy elmosódott identitás jön létre, ahol egybefolynak az orosz és az észti kultúra hatásai (lásd „*blurring of identities*”, *ibid*: 184).

Az egyik legkorábbi tanulmány, ami kiterjedten foglalkozik az észti oroszajkúak identitásával, Triin Vihalemm és Anu Masso 1999-es kutatásán alapuló 2003-as tanulmánya. Az írás beszámol arról, hogy a korábbi „szovjet polgár” a Szovjetunió felbomlása után többféle módon alakult át. Már a Szovjetunió ideje alatt folyamatban volt egyféle „balticizáció”, mely során a helyi oroszok átvették a helyi, balti szokásrendszert és megkülönböztették magukat az unió többi tagállamának állampolgáraitól.

A megkérdezett lakosság sokszínű képet rajzolt ki, az identitás változása alapvetően már ekkor is három fejlődési irányzatot mutatott. Vihalemm és Masso már ekkor is látta, hogy az oroszajkúak jelentősen különböznek a jövőbeli céljaikban, szociális tőkékükben, kulturális és politikai hovatartozásukban, és nem lehet őket egy homogén „masszaként” kezelni.

A rendszerváltozás után a hivatkozások újraértelmezésére és új kategóriák létrehozására volt szükség, így itt születtek meg olyan hovatartozási kategóriák, mint a „baltikumi lakos” vagy „az oroszajkú közösség tagja”. A baltikumi országokat egységesen „Pribaltika”-nak nevezték, és egyes oroszajkúak nem kívánták magukat sem orosz állampolgárként, de észti lakosként sem azonosítani, így számukra ez az egyszerre országok és nemzetiségek felett álló kategória volt a legmegfelelőbb. A megkérdezett fiatalok 34%-a észti állampolgárként azonosította magát, 14%-uk pedig az észti társadalom tagjaként – már ebből az ezredforduló előtti kutatásból is látszik, hogy a fiatal generáció lokális alapú önmeghatározása akkor is kialakulhat, ha nincs meg részükről nyelvi és kulturális közelség a többségi társadalom tagjaival. Az idősebbek közül többen a korábbi, balti identitást alakították át egy lokálisabb, Észtország-központú identitássá – a megkérdezett középkorúak a

rendszerátalakítás során egyszerre estek át egy dekulturnizációs és egy új akkulturnizációs/asszimilációs folyamaton is.

Bár a fejlődési minták nagyon sokfélék, Vihalemmék alapvetően két fő utat és három csoportot különböztetnek meg az identitásfejlődésben: egy észtközpontút és egy extraterritoriális, államközi utat. A fiatal generációra jellemző egy teljesen új mintázat, egy Észtsországorientált önmeghatározás (a válaszadók 15%-a), ami egyszerre kétpólusú: állampolgári kötődés Észtsországhoz és kulturális kötődés Oroszországhoz (Vihalemm–Masso 2003: 103). A csoportra jellemző a jó észttudás és elsősorban a 15-23 évesek sorolhatók ide. Jellemző rájuk az észtkultúra és életstílus közelsége, ami egyben eltávolítja őket az orosz kultúrától és életmódtól, de az oroszországiakkal való szolidaritást nem törli el teljesen.

A második út az úgynevezett extraterritoriális vagy összezavarodott csoport (a válaszadók 23%-a) – köztük vannak olyanok, akik egyenesen tagadják, hogy az észtsországi oroszajkúakat bármi is összekötné egymással, azok nem formálnak közösséget, de az etnikai észttekkel sem érznek semmilyen kapcsolatot. Rájuk egyenesen az észtk csoportból való önkizárás a jellemző (Vihalemm–Masso 2003: 107). Az önmeghatározásban az elképzelt vagy valós oroszországi orosz sorstársaikkal való közösségvállalás az elsődleges. A csoporttagokra jellemző az önmeghatározás nehézsége, annak teljes kerülése, vagy az államhatárokon kívüli referenciák keresése (mint orosz, vagy baltikumi lakos).

A harmadik csoport, a válaszadók 62%-a azonban nem tudja magát egyik közösséghez sem sorolni, identitása töredezett, nem érez csoportszolidaritást egyik csoport irányába sem. Főként idősebb emberek tartoznak ebbe a csoportba, akik szovjet állampolgárként érkeztek Észtsországra területére, és jelen voltak a rendszerátalakításnál.

A kutatás résztvevőit arról is megkérdezték, mely tulajdonságok kötik őket össze bizonyos populációkkal. Az észtsországi orosz társaikkal összekötő fő elemek a nyelv, barátok, ismerősök, mindennapi problémák, közös lakhely, közös állam és törvények, közös kultúra, hasonló kulturális érdeklődés, életvitel, szokások és temperamentum. Az etnikai észttekkel összekötő elemek a lakhely, állam és törvények, mindennapi problémák, gazdasági érdekeltségek, gazdasági és politikai jogok és kötelezettségek, továbbá jövőbeli célok. Az oroszországi oroszokkal összekötő elemek elsősorban a kulturális jegyek, mint a közös nyelv, hasonló temperamentum, szokások, kulturális érdekeltség, életvitel – ezek egyben azok a tényezők, amik elválasztják őket az etnikai észttektől.

Vihalemm és Masso a kutatás eredményeiből azt a következtetést vonta le, hogy valószínűtlen, hogy bármiféle csoporttudatosság, vagy közösségi szintű identitás kialakuljon,

sokkal valószínűbb az individualizáció és az identitás posztmodern töredezettsége, főként bizonyos fiatal alcsoportokban.

A nemzeti és etnikai identitáshoz szorosan kötődik az állampolgárság megélése és az azzal való azonosulás. Alina Jašina-Schäfer és Ammon Cheskin narvai oroszok között végzett állampolgársággal kapcsolatos kutatást (2019). A város lakosságának kevesebb, mint a fele (46,7%) rendelkezik észt állampolgársággal (Jašina-Schäfer–Cheskin 2019: 10), közülük sokan orosz állampolgárok vagy szürkeútleveles hontalanok, emiatt sokan kívülállónak érezhetik magukat. Schäfer és Cheskin azonban arra jutottak, hogy sok narvai lakos újraértelmezi, hogy mit jelent állampolgárnak lenni. Mivel az oroszok egy része sokszor másodrendű állampolgárnak, marginalizáltnak érezheti saját magát, a narvai lakosok a kutatás szerint kiszélesítik az állampolgárság értelmezését, és új módokat találnak arra, hogy meghatározzák a szülővárosukhoz és országukhoz kapcsolódó viszonyukat.

Jašina-Schäfer és Cheskin az általuk elvégzett interjúkból arra következtetett, hogy az általános vélekedéssel ellentétben sok észtországi orosz sokkal inkább integrálódott az észt társadalomba, mint azt a hagyományos megközelítések állítják. Mivel a lakosok magától a kormánytól és az államtól elidegenítve érzik magukat, új kapcsolatokat teremtenek, elsősorban a saját lakóhelyük irányába. Ide tartoznak a város bizonyos helyszínei, épületek és helyek, amelyekhez valamiféle kötődést éreznek, ilyen például a Narvai Egyetem, ami kezdettől fogva multikulturális, vagy az olyan történelmi épületek, mint a Narvai Vár épülete a határ két oldalán. Sokan, ha hivatalosan nem is az ország állampolgárai, Észtország és/vagy Narva szülőltjeként definiálják önmagukat, és úgy érzik, több nem hivatalos módon is odatartoznak.

Az állampolgári lét másik módja a helyi részvételen keresztüli állampolgárság (*citizenship as local agency*) és a megélt állampolgárság (*lived citizenship*). A megkérdezettek arról számolnak be, hogy nemcsak, hogy kötődnek Narva bizonyos helyszíneire vagy eseményeire (különböző társaságok, klubok), de részt vesznek a kultúra fejlesztésében és az észt társadalom aktív szereplői – például részt vesznek észt zenei és táncos kulturális eseményeken, és továbbörökítik az észt hagyományokat. Ezzel, még ha politikailag kívülállóknak is vannak megbélyegezve, a közösség részének és fontos építőelemének érzik magukat, és a valahová tartozást nem a politikailag kijelölt, hivatalos állampolgárság jelenti számukra. Emellett az is jelentős tényező, hogy azok az oroszajkúak, akik a lokális térrel és kulturális eseményekkel kapcsolatban állnak, sokkal inkább tudtak azonosulni az észt nemzeti térrel is (Jašina-Schäfer–Cheskin 2019: 21).

Masso 2010-es kutatásában az úgynevezett földrajzi megközelítést használja az identitás vizsgálatában. Ennek keretein belül a földrajzi helyelméleten keresztül tekint az

identitásra – az identitás töredezettségét a globális és lokális referenciák egyidejű jelenléte is okozza. Az identitásunkat a hely adottságai és az ehhez kapcsolódó, egyéni interpretációink összessége befolyásolja. Helynek számít a konkrét élettér, de a nyelvhasználati szinterek és a távolságok is – az orosz és az észt kultúra vagy a nyelv között észlelt távolságok. A beszélők az előre megadott térben alakítják identitásukat, különféle kapaszkodók, referenciapontok felhasználásával. Ezek a referenciapontok lehetnek a fizikai térrel (munkahely, fogyasztott média, nyelvhasználat) és a mentális térrel kapcsolatosak is (például a szülőföld érzelmi jelentősége, vagy bizonyos nyelvek szubjektív megítélése), továbbá konkrét, térbeli gyakorlatok, mint az észt nyelv ismerete, vagy észtekkel való kapcsolattartás.

Masso mélyinterjúiból az derült ki, hogy kevés az olyan referenciapont, ami közvetlenül valamely identitáshoz vezetne el, és általában az identitás definiálása egy nagyon független, szubjektív dolog. Ilyen módon például az Észtországhoz való tartozás érzése független az észt állampolgárság meglététől vagy hiányától, vagy az észt nyelvismeret meglététől vagy hiányától, de ugyanakkor az észt nyelv nem tudása sem jelent orosz identitást. Egy erős észt identitás sem kell, hogy az észt nyelv elsajátítására irányuló vágy meglétét jelentse.

Masso alapvetően három fő identifikációs stratégiát tudott azonosítani: kisebbségi identifikáció, azonosulás az észtekkel és a „harmadik út”, egy harmadik kategória (*third way*, Masso 2010: 57). A kisebbségi identifikáció elsősorban érzelmi és az etnokulturális szimbólumokkal való közelséget jelenti (például az orosz nyelv használata). Az észtekkel való azonosulás három fő földrajzi, társadalommal és hellyel kapcsolatos alapon nyugszik: semleges, hellyel kapcsolatos hivatkozás (közös lakhely az észtekkel), állampolgári identitás (észt állampolgárság megléte) és részvétel a különféle észtországi szociális terekben, szociális cselekvéseken keresztül (Masso 2010: 58).

A harmadik stratégia azoknál jelentkezik, akik nem tudnak egyik „rájuk kényszerített”, vagy számukra kijelölt csoporttal sem azonosulni, vagy nincs elegendő hivatkozási pontjuk egy adott csoporthoz, esetleg a többségi csoport kollektív külső nyomása túlságosan nagy (jelen esetben az észt nyelvtudás elsajátítására irányuló nyomás), így ezek a személyek identitászavarban szenvedhetnek, és alternatívát keresnek. Számukra a kozmopolita identitás megfelelő lehet, ugyanis az nem nemzeti hovatartozáson alapszik. A kutatásból kiderül, hogy egyik stratégia sincs közvetlen összefüggésben az adott személy nyelvtudásával, és beszélők számára léteznek alternatívák a nyelvi identifikáción túl, ilyen például a részvételi tagság az adott társadalomban.

A fejezetben áttekintettük az észtországi orosz lakosság történelmének fontosabb pontjait, majd rátértünk az észtországi orosz nyelvváltozatról birtokolt eddigi ismeretek áttekintésére. Látható, hogy az észtországi orosz nyelvváltozatban rengeteg különbséget találhatunk, ha azt az oroszországi, vagy bármely más országban beszélt orosz nyelvváltozathoz hasonlítjuk – különbségeket találunk a sajtónyelvben, a mindennapi nyelvhasználatban, a kiejtésben, a szókincsben, de a kétnyelvű beszélők mindennapi beszédmódjaiban is. Bemutattuk az észtországi orosz kisebbség identitáskonstrukcióját a Szovjetunió felbomlása után, a konglomerátum kialakulásától és az „oroszejkú” megnevezés elfogadásától az újabb identifikációs és asszimilációs trendekig.

A következő fejezetben a korábbi ismeretekre építve a saját kutatásunk eredményeit mutatjuk be.

4. Az észtországi fiatal oroszajkú generáció nyelvhasználata

A 4. fejezetben önálló kutatásunk első fő részét mutatjuk be. A könnyebb áttekinthetőség érdekében az értekezés 4. és 5. fejezete hasonlóan épül fel. A 4. fejezet célja ismertetni a kontaktusnyelvészeti kutatásunk megállapításait. A fejezet három fő részből áll: először bemutatjuk a kutatási módszereinket és az elemzés anyagát, majd öt alfejezetben ismertetjük a kapott eredményeket (a kétnyelvű mindennapok általános jellemzői, észt nyelvi lexikai elemek internetes felületeken, kódmásolás az interjúkban, kódváltások interjúkban és a spontán beszédben, továbbá egy lexikai teszt eredményei), a harmadik fő részben pedig ismertetjük az adatokból levonható következtetéseket.

4.1. Kutatási anyag és módszer

Kutatásunk mikroszociolingvisztikai, tehát a beszélők mindennapi nyelvhasználatával foglalkozik. A kutatás emellett nem kvantitatív, nem dolgozik nagy minták statisztikai elemzésével, sokkal inkább az egyes beszélők mindennapi nyelvhasználatát, konkrét megnyilatkozásait vizsgálja mélyrehatóan. Verschik szerint érdemes megfigyelni az egyén nyelvhasználatát mikroszinten, ugyanis az innovációk éppen az egyéntől indulnak útjukra (Verschik 2016: 190). Ez azt jelenti, hogy ha a különálló egyének nyelvhasználatát figyeljük meg, elegendő anyag áttekintésével egy kielégítő képet kaphatunk arról, hogy áll jelenleg a nyelvi változás folyamata.

A nyelvhasználaton belül a nyelvi kontaktus által létrehozott nyelvi változások egy kisebb szeletét, a kontaktus által előidézett lexikai változásokat vizsgáltuk. A lexikai elemek vizsgálatára irányuló adatgyűjtés terepmunka keretében zajlott. A nyelvi adatok interjúkból, élőbeszédből, egy szókészleti tesztből és internetes hozzászólásokból származnak.

Pusztán egy kérdőíves kutatás végzése arról, hogy az emberek mit és hogy mondanak, azért nem teljesen megbízható, mert az általában „nem arra világít rá, hogy az emberek mit mondanak, hanem hogy mit hisznek, hogy mondanak” (Mallinson–Childs–Van Herk 2013: xii).

Ezt megelőzően olyan módszerekhez folyamodtunk, amelyekben az interjúk során az adatközlőket nem (csak) konkrétan a nyelvről kérdeztük, hanem amelyek segítségével egy minél természetesebb, spontán megnyilatkozásoknak is helyet adó beszédszituációt tudtunk teremteni. Természetesen egy kutatóként bemutatkozó, ráadásul külföldi személynek interjút adni nem egy teljesen spontán nyelvi helyzet, azonban benyomásaink alapján az első pár

interjúkérdés után a legtöbb interjúalany „felengedett”, és a beszélgetés egy hivatalos interjúból egy nagyrészt kötetlen, baráti jellegű, de legalábbis informális beszélgetéssé alakult.

Az interjúkat általános, mindennapi élettel kapcsolatos kérdésekkel vezettük fel, így a kérdések közé a beszélők lakhelyével, munkájával, mindennapi tevékenységeivel kapcsolatos kérdések is bekerültek, ugyanis az interjúalany figyelmének másra terelése és elvonása a nyelvi megfigyelés tényéről az egyik legjobb eszköz a természetes nyelvi adatok kinyerésére (Mallinson–Childs–Van Herk 2013: xii), és ezekkel a kérdésekkel egyfajta „baráti beszélgetés” hatását tudtuk kelteni.

Az első interjúzási fázisban a beszélőket az észtországi orosz nyelvről és kultúráról, a kisebbségi létről kérdeztük, félig strukturált interjúkérdések segítségével. A 2018 szeptember–októberi terepmunka alatt 23 interjút készítettünk, összesen 31 résztvevővel, Tallinnban és Narvában. Az interjúk egy kivételt leszámítva (ahol az oroszajkú adatközlő észt párja is jelen volt) oroszul zajlottak. Az interjúk többségén egyszerre csak egy adatközlő vett részt, előfordult azonban páros és kiscsoportos (anya és két lánya) interjú is.

Az interjúlehetőség hirdetését interneten tettük közzé, amelyre bárki jelentkezhetett, de emellett hólabdamódszerrel is találtunk interjúalanyokat. Az egyetlen feltétel az volt, hogy Észtországban élő, orosz anyanyelvű személyek jelentkezhetnek az interjúra (az adatközlők összefoglaló táblázatáért lásd az 1. mellékletet). Bár a kérdéssor tartalmazott konkrétan a nyelvre vonatkozó kérdéseket is, az interjú egész nyelvi anyaga elemzésre került. Több kérdés szándékosan olyan témákat érintett, amikről a szakirodalomból ismeretes, hogy az adott témakörben valamivel gyakoribbak a kölcsönzavak – ilyen például a munkahely, a kultúra, vagy az étkezés, bevásárlás. Ezeket a témaköröket mindenképpen belefoglaltuk az interjúba, gyakorlatilag azzal a céllal, hogy rejtve elicitáljunk valamilyen észt eredetű megnevezést – így több adatunk lehet a kontaktusjelenségekről, mint a nyelvhasználatról alkotott véleményekre való puszta rákérdezés által. A kérdéssor megtalálható a 2. számú mellékletben.

A második terepmunka 2020 márciusa és októbere között zajlott, Tallinnban, Narvában, Tartuban és Jõhviben. A második fázisban csupán 18 és 35 év közötti, már Észtországban született személyekkel interjúztunk. Összesen 30 személlyel készítettünk interjút, a megkeresés itt is Facebook-os csoportokban és a hólabdamódszer segítségével történt. Minden interjún csak egy-egy adatközlő vett részt. Az interjúk fő témája a nyelvi identitás volt, de maga az anyag emellett kontaktusnyelvészeti elemzésre is került. Minden interjú orosz nyelven zajlott. Az interjúkat minden esetben diktafonra rögzítettük. Az interjúk hossza 35 perc és 90 perc között mozgott. A megközelítő, kiindulási alapul szolgáló kérdéssor megtalálható a 4. számú mellékletben. Az interjúkérdések egy részéhez a családi nyelvpolitika

és az identitáskonstrukció szakirodalmából inspirálódtunk, lásd például: Ehala–Zabrodskaja 2014b; Karpava–Ringblom–Zabrodskaja 2018; Рингблом–Забродская–Карпова 2018.

A beszélgetésekre általában valamilyen nyilvános téren, mint például kávézóban, könyvesboltban, étteremben került sor, bizonyos esetekben pedig vagy a kutató, vagy az adatközlő otthonában. A szociolingvisztikai kutatást természetesen a SARS-CoV-2 pandémia okozta lezárások, korlátozások és a szociális távolságtartás jelentősen megnehezítette. Bizonyos személyek esetében hónapokkal is el kellett halasztani a beszélgetést, másokkal pedig a tavaszi lezárások miatt csak kinti közterületeken, mint például városi parkokban tudunk találkozni és az interjút rögzíteni (Észtországban a napközbeni hőmérséklet tavasszal 4-15°C között van, ami jelentősen megnehezíti a munkát).

Az elkészült hanganyagokat ezután interjúként különválogatva Word dokumentumokba jegyeztük le. Az interjúk többsége körülbelül 10 gépelt oldal hosszú átiratot eredményezett. A második terepmunka során összesen 646 oldal szöveg született így (11-12-es betűmérettel, a bekezdések között helyközzel). A lejegyzéshez szemantikai átirást alkalmaztunk, így a hezitálások, hosszabb szünetek, újrakezdések lejegyzésre kerültek, azonban az átirat csak az elhangzottakat tartalmazó szövegből áll, annotáció nélkül. Az átiratokat ezután átvizsgáltuk és a kódmásolást, kódváltást tartalmazó mondatokat külön is lejegyeztük és csoportosítottuk. A másolatokat tartalmazó mondatok, továbbá a többnyelvű nyelvhasználatra hozott példamondatok megtalálhatók a 6. számú mellékletben.

A fejezetben bemutatásra kerülnek a kutató külön kérésére példaként említett kölcsönszavak is, de a fő fókusz az interjúalanyok által a spontán beszédben használt kölcsönszavak, azoknak a grammatikai integrációja, raggal való ellátása és nembeli, számbeli egyeztetése, továbbá a vélhető szemantikai-pragmatikai funkciója.

Az élőbeszédből származó adatok gyűjtése a második terepmunka során zajlott, 2020 tavaszán és nyarán. A mindennapi társalgásokban elhangzó kódváltásokat azok elhangzásakor a Google Keep jegyzetelő alkalmazásba jegyeztük fel. A résztvevő-megfigyelő gyűjtésből származó nyelvi adatok a 7. számú mellékletben találhatóak. Elemzésre kerülnek az észt eredetű kódmásolások, azok a vélt funkciójának magyarázatával egyetemben.

Az első terepmunka során készített szókészleti teszt egy hosszabb feladatsorból állt. Az interjúra jelentkező személyek az interjú után egy feladatlapot kaptak, amelyen orosznyelvű mondatok voltak találhatóak. Minden mondatból egy-egy kifejezés hiányzott, amit a beszélőnek kellett pótolnia. A legtöbb mondatban a szöveggörnyezet egyértelműen sugallta, hogy melyik elem illik oda, bizonyos esetekben pedig meg volt adva a szó első néhány betűje. Ahol a két elem ugyanazzal a betűvel vagy betűsorral kezdődött, megadtuk a kezdőbetűket,

hogy minden egyéb lehetőséget ki tudjunk zárni, és a beszélő kénytelen legyen az általunk elvárt két megoldás egyikét választani.

A hiányzó szavak minden esetben olyan lexikai elemek voltak, amelyek az észtországi orosz nyelvben elterjedt kontaktusváltozatoknak számítanak. A kölcsönszólistát (Адамсон 2009) kutatása és egy internetes fórum közvéleménykutatása („Milyen esztonizmusok zavarják önt?”³¹) alapján állítottuk össze. A feladatlap megtalálható az 5. számú mellékletben.

A kutatás célja az volt, hogy kiderüljön, egy ilyen teszt során a kutatási résztvevők vajon az egynyelvű orosz megfelelőt, vagy az észti mintára létrehozott észtországi orosz kontaktusváltozatot írják-e le. A kitöltőket arra biztattuk, hogy ne gondolkodjanak túl sokat a „helyes” megoldáson, hanem ami először eszükbe jut, azt írják le. A kapott eredményeket egy oroszországiakból álló kontrollcsoport eredményeivel vetettük össze (az oroszországi kitöltőket a VKontakte nevű közösségi oldalon keresztül kerestük meg). Mindkét csoport válaszaiból statisztikát készítettünk.

Az internetes hozzászólások különféle, észtországi oroszajkúak által látogatott Facebook-csoportok beszélgetéseiből származnak (a gyűjtési időszak 2019-2021), ahol csakúgy, mint az előbeszédben, elemzésre kerülnek a kódváltások és a kölcsönszóhasználat, grammatika és funkció szempontjából, figyelembe véve az internetes kommunikáció jellemzőit is. Összesen 38, kétnyelvű megnyilatkozást tartalmazó beszélgetésrészletet gyűjtöttünk. A vizsgált hozzászólások korpusza a 8. számú mellékletben olvasható.

4.2. Eredmények

4.2.1. A kétnyelvű mindennapok sajátosságai

Mielőtt a konkrét, elhangzott (leírt vagy kimondott) nyelvi interakciók elemzésére térnénk, bemutatjuk a vizsgált közösség mindennapi nyelvi gyakorlatainak érdekesebb jellemzőit, nyelvekről és nyelvhasználatról, nyelvpolitikáról, nyelvközösségről alkotott gondolatait.

A beszélőket az interjúk elején arról kérdeztük, hogy szerintük létezik-e egy „észtországi orosz közösség”-nek nevezhető közösség vagy csoportosulás, a helyi oroszajkúak alakítanak-e közösséget egyáltalán, vagy csak teljesen másféle életmóddal, értékekkel, egymástól függetlenül élő, nem összetartozó oroszajkú lakosokról beszélhetünk-e? Kérdésünk

³¹ <https://journalist.delfi.ee/news/news/obsudim-kakie-estonizmy-vas-razdrzhayut?id=36016109&com=1>. Utolsó elérés dátuma: 2021. január 20.

második része az volt, hogy amennyiben a beszélők szerint létezik-e ilyen közösség, ők a közösség tagjának érzik-e magukat.

Vannak, akik szerint a közös szokások megfelelő módon definiálják és összekötik az orosz közösséget, amiben a tagok hasonló háttere, életmódja és közös gyakorlatai újratermelik azt, akkor is, ha a különféle oroszajkú személyek sok egyéb dologban különböznek is.

„Mindenképp létezik az orosz közösség, ezen kívül én olyan egyetemi szakramentem, ahol mindenki orosz, és van valamilyen... Nem is tudom, kialakult egy ilyen tartui oroszokból álló csoport, orosz bölcészek, akik oroszul beszélgetnek, szóval én is természetesen ehhez a közösséghez tartozom.” (nő, 18 éves, egyetemi hallgató, Tartu, 2020. október)

„Én úgy gondolom, más-más régiókban különböznek az oroszok. A narvai oroszok és a tallinni oroszok, vagy mondjuk valamilyen pärnui vagy saaremaai oroszok... Nincs egy olyan politikai párt, politikai mozgalom, amelyik összekötné őket. Elégge szétszórt az orosz közösség, az egyetlen, ami összeköt, az az ünnepek – május kilencedike, a győzelem napja, vagy az orosz karácsony és újév és persze február 23.” (férfi, 34 éves, gépész, Tallinn, 2020. május)

Mások szerint azonban az oroszajkúakat semmi nem köti össze a nyelven kívül, sokkal fontosabb például a szocioökonómiai háttér, vagy épp a szülőváros jellege.

„Én úgy gondolom, hogy ez az egész egy keverék, például, ha megnéziünk egy tallinni észtet és egy tallinni orosz, és összehasonlítjuk őket mondjuk a narvai oroszokkal, szóval veszünk egy orosz várost vagy egy teljesen észt várost, Võru, Tartu – ezek teljesen különböző emberek. Szóval, én úgy gondolom, hogy Tallinnban például a teljes kultúra kevert.” (nő, 34 éves, marketingmenedzser, Tallinn, 2020. július)

„Én azt látom, hogy az észtországi oroszok alsó és felső középosztályra tagolódnak, szóval vannak az emberek, akik maximum 1200 eurót keresnek, meg azok, akik 2000 eurón felül. Az első kategória azok, akik gyárakban, boltban, üzemekben dolgoznak, ilyen nagyon fizikai munka, a második pedig alapvetően értelmiségiek – vállalkozók, programozók, ők valóban külön közösséget alkotnak, gazdaságilag nagyon távol állnak egymástól – szóval ez gazdasági megosztottság. A szegény oroszok alapvetően csak oroszul tudnak, inkább orosz tévét néznek és a világtévéket az orosznyelvű források alakítják. Ezek az emberek alapvetően a tévéből informálódnak. Ezek az emberek, akik foglyok, vagyis szerintem a kreml gondolkodás foglyai. A második közösség, mint például én is, a szabadon gondolkodó oroszok, akik nem hisznek a televízió őszinteségében, akik a saját fejükkel gondolkodnak, és nem gondolkodnak úgy, nekem nem úgy tűnik, hogy hogy úgy éreznék, bármi közük van a másik csoport oroszaihoz. Észtországban két orosz közösség van, és én minden bizonnyal ehhez a második közösséghez sorolom magam, amelyik kozmopolitábbnak tartja magát, és nem ahhoz, amelyik »oroszországinak« tartja magát.” (férfi, 28 éves, termékmenedzser, Tallinn, 2020. május)

Meglehetősen gyakran felmerült az itt olvasható érvelés, miszerint a helyi orosz közösség alapvetően kétpólusú. A beszélők közül sokan úgy tartják, hogy az egyik csoport integrálódott az észt társadalomba, inkább észt médiát fogyasztanak, Észtország

állampolgárainak tartják magukat, észt nyelven szereztek felsőfokú végzettséget, a másik csoport tagjai inkább Oroszország-szimpatizánsok, orosz tévét néznek, alapvetően fizikai munkát végeznek.

„Van több típusú ember, szóval van, akik például, hogy mondjam, ők teljesen orosznak érzik magukat, szóval ők egyszerűen csak itt élnek, de mások az ünnepeik, mások a szokásaik, tradícióik, mások... Más a beszédmód, a viccek, humoruk.” (férfi, 20 éves, tanuló, Tallinn, 2020. augusztus)

„Nálunk, itt az észtországi orosz lakosságban két ilyen vélemény létezik – az egyik az, hogy valakik közvetetten nem is érzik már magukat az orosz kultúra részének, ők, azt mondhatjuk, hogy ők már az elésztesedett emberek, egyszerűen csak oroszul beszélnek, nem sorolják magukat sem az orosz kultúrához, sem az orosz nemzethez, ők közvetetten már az észthez...” (férfi, 30 éves, villanyszerelő, Tallinn, 2020. május)

„Van valamilyen általános csoportja az oroszajkú embereknek, ami feloszlik azokra, akik, mondjuk úgy, nem annyira pozitívan állnak hozzá Észtországhoz, vannak az oroszajkúak, akik nem nagyon szeretnék elfogadni Észtország kultúráját, nem igazán ismerik, Oroszország információs terében élnek és csak csekély módon kötődnek Észtországhoz, pedig egész életükben itt éltek. Vannak olyan oroszajkúak, akik oroszul beszélnek, olyanok, mint én, de emellett észt nyelven dolgoznak, észtül beszélnek a barátaikkal, az oroszon kívül az észt információs térben is mozognak. Ezek általában aktívabb emberek, mert amennyiben beszélsz észtül, ez azt jelenti, hogy jártál egyetemre, ami azt jelenti, hogy valószínűleg észtekkal dolgozol és egy kicsit másként tekintesz a dolgokra.” (nő, 24 éves, múzeumi kurátor, Tallinn, 2020. május)

Az egyik beszélő szerint a kétpólusúság a 2014-es ukrán események után éleződött ki igazán.

„Nálunk nagy oroszajkú közösség él, de bizonyára nagyon sok minden megváltozott 2014 után, amikor az események elkezdődtek Ukrajnában, és úgy gondolom, hogy ez szétválasztotta azokat, akik azt pártolják, amit az orosz hírekben hallanak, és azokat, akik ezeknek nem hisznek. Úgy gondolom, hogy van valamiféle megosztás, de annyira azért nem erős, szóval nincs olyan, hogy az egyik ne beszélne a másikkal az álláspontja miatt.” (férfi, 34 éves, futár, Tallinn, 2020. április)

Vannak, akik szerint egyáltalán nem beszélhetünk semmiféle oroszajkú közösségről. Egy beszélő szerint azért nem létezik orosz közösség, mert ő a teljes társadalmat inkább egynek látja, vagy legalábbis egynek szeretné látni – nemzetiségi felosztás nélkül.

„Vannak oroszajkú emberek, de én úgy gondolom, hogy ők teljesen belevegyültek az észt közösségbe.” (férfi, 18 éves, tanuló, Jõhvi, 2020. április)

„Én azt gondolom, hogy úgy, ahogy mi élünk Észtországban, ez egy egész, emiatt én nem szeretném orosz és észt közösségekre osztani.” (férfi, 30 éves, minőségellenőr, Tallinn, 2020. május)

„Úgy gondolom, hogy... Nem, én határozottan úgy érzem, hogy van észtajkú közösség, és lehet, hogy valahol van oroszajkú közösség, de az én látóteremen kívül esik. Ez egy meglehetősen nehéz kérdés, mert alapvetően életem során én nem éreztem úgy, hogy bármilyen nemzethez is tartoznék.” (nő, 29 éves, marketingszöveg-író, Tallinn, 2020. május)

Felmerült azonban az is, hogy nincs elegendő közös program, összekötő szál vagy kapocs az egyes oroszajkú lakosok között, és emiatt nem beszélhetünk közösségről.

„Vannak az orosz emberek... És jönnek új oroszok is. De mint hogy kimondottan közösség... ez nehéz. Hát, hogy hívják ezt... Diaszpóra, az természetesen van. Egyszerűen nekem különbözik az anyanyelvem a hivatalostól. Számomra a »közösség« az, ahol a tagok között szorosabb a kapcsolat, vannak közös események és így tovább. Észtországban vannak oroszajkú emberek, Ida-Virumaaban sokan vannak, de elég szétszórtan élnek, mindenki önmagáért, így nehéz közösségnek neveznem.” (nő, 18 éves, tanuló, Jõhvi, 2020. április)

A kétnyelvűség a mindennapi interakciókat is befolyásolja – a lakosság nagy része legalább valamilyen szinten ismeri mindkét helyi nyelvet. A különféle nyilvános tereken folyamatos a nyelvi egyezkedés az alapján, hogy a beszédpartnernek hogyan érzékelik, melyik a beszédpartnerük preferált nyelve, amelyet megpróbálnak összehangolni saját preferált nyelvükkel vagy nyelveikkel.

A fővárosban meglehetősen sok, kereskedelem, szolgáltatóiparban, hivatalokban dolgozó személy ügyfeleivel tud észtül és oroszul is kommunikálni, így a közös nyelv általában az ügyfél preferenciáján múlik.

Általában a kiszolgáló személyzet névtáblát visel, amin legalább a keresztnéve fel van tüntetve, ami alapján az ügyfelek orientálódni tudnak, és sok esetben következtethetnek az adott személy anyanyelvére. A mindkét nyelvet magas szinten ismerő kétnyelvűek önbevallásuk alapján szívesen szólnak a személyzethez a névtáblán látható név alapján feltételezhető nyelven, és nem ragaszkodnak mindenképp saját anyanyelvükhöz. Ugyanekkor sokan elsősorban észtül kommunikálnak, egészen addig, amíg nem bizonyosodnak meg arról, hogy beszédpartnerük oroszajkú. Amennyiben azonban az interakció rövid és az oroszajkú személy zökkenőmentesen tud észtül is kommunikálni, nem mindig történik meg a kódváltás, és fültanúi lehetünk akár annak is, hogy két oroszajkú személy észtül folytat beszélgetést.

A következőkben pár, a nyelvi egyezkedésről szóló beszámolót emelünk ki az interjúkból. A legtöbb megkérdezett oroszajkú elmondása szerint alapvetően észtül szól a különféle hivatalnokokhoz és eladókhoz, azonban bizonyos arra utaló jelek alapján átváltanak oroszra:

Terepmunkás: „Milyen szituációkban használja az orosz nyelvet a családon kívül?”

Adatközlő: „Nehéz válaszolnom, mert minden nap beszélgetsz, és nem is veszed észre, hogy milyen nyelven beszélsz éppen. Mindenhol, például, a boltban, ha látom, hogy az eladó orosz, akkor veled oroszul beszélek. Ha látom, hogy észt, akkor nem probléma észtül beszélnem veled.”

Terepmunkás: „Látja a nevét, vagy hogyan?”

Adatközlő: „Igen. A baráti körömben vagy az interneten a beszélgetés nagy része szintén oroszul folyik. Szóval, több szférában is [használom]. Ha a bankba megyek, akkor ugyanaz – ha orosz intézi az ügyem, akkor veled oroszul. Ha észt, akkor észtül, bár lehetséges, hogy ő maga áttér oroszra, ilyen is van. Sok észt, ha látja, hogy orosz vagy, akkor saját maga átvált oroszra, általában az idősebb generáció.”

Terepmunkás: „Olyan volt, hogy nem tudta, hogy a banki dolgozó orosz, vagy észt-e, mert a névtábláján például az állt, hogy Anna?”

Adatközlő: „Igen, ilyen esetben rögtön észtül beszélsz, és utána már kiderül, hogy ki milyen nyelven tud. Lehetséges, hogy észtül beszél, de hallod, hogy van akcentusa, és akkor világos, hogy folytathatjuk oroszul is. Általában rögtön látni, akár a külső alapján is el lehet dönteni, hogy ki áll veled szemben.” (férfi, 28 éves, fizikai munkás, Tallinn, 2018. szeptember)

Ilyen segítő jelenség lehet bizonyos adatközlők szerint az adott személy kinézete, de leggyakrabban az akcentus megléte alapján tudnak arra következtetni, hogy az előttük álló személy nem az anyanyelvén beszél éppen.

Terepmunkás: „Hogyan döntöd el, hogy oroszul vagy észtül kezdj el beszélni?”

Adatközlő: „Általában mindig észtül kezdek beszélni, de ha akcentust hallok, vagy mondjuk az ember, akivel beszélek, ő hall akcentust, akkor lehet, hogy átvált oroszra. Ha nem vált át, akkor megpróbálkozom valahogy észtül, és akkor már menet közben kialakítjuk, hogy hogyan beszéljünk.” (nő, 22 éves, egyetemi hallgató, Tallinn, 2018. szeptember)

Adatközlő: „Így boltokban mindig észtül beszélek, ha látom, hogy az adott ember nem ért oroszul. Az elején mindig észtül szólalok meg, aztán meg már oroszul, amennyiben lehet. Gyakran úgy esik, hogy elkezdesz beszélni észtül, és akkor látják, hogy a másik orosz és maguk átváltanak oroszra.”

Terepmunkás: „Honnan tudják, hogy orosz vagy?”

Adatközlő: „Hát, az akcentus alapján érzed rögtön, hogy orosz, mert hibásan beszélsz... Sokan azonnal átváltanak oroszra. Vagy fordítva, mondják, hogy »Beszélj velem oroszul!«” (férfi, 32 éves, freelancer, Tallinn, 2018. szeptember)

„Én csak észtül beszélek a mindennapok során. Ha bemegyek valamilyen boltba vagy kávézóba, akkor azt tartom helyénvalónak, hogy észtül szólaljak meg, mert azt feltételezem, hogy észtországi emberek, észtiek dolgoznak, és soha nem tudhatom, hogy éppen egy orosz dolgozik-e, akinek esetleg oroszul kényelmesebb. Ha hallom, hogy mondjuk a kollégájával valamiről oroszul beszél, akkor hallom, hogy orosz, és akkor rögtön oroszul szólalhatok meg, mert miért teremtsünk egy művi szituációt, ahol ő is észtül, én is észtül, ha értjük a másikat az anyanyelvünkön is?! De ha valahová belépek, soha nem kezdek el azonnal oroszul beszélni, mert az olyan, hogy »Maga köteles velem oroszul beszélni, mert maga az alkalmazott, magának tudnia kell oroszul«... Nem, én nem így gondolom.” (nő, 26 éves, orvos, Tallinn, 2018. október)

A legtöbb esetben az említett, alkalmazottak ruhájára tűzött névtábla fontosságát és irányadó mivoltát emelték ki az adatközlők. Sokan rutinszerűen először ezeket a táblákat olvassák el, és az alapján döntenek el, hogy milyen nyelven szólaljanak meg.

Terepmunkás: „*Van olyan, hogy például a boltban oroszra váltasz?*”

Adatközlő: „*Ha az eladó orosz, akkor lehet oroszul. Személy szerint én mindig igyekszem észtil.*”

Terepmunkás: „*Honnan lehet tudni, hogy orosz az eladó?*”

Adatközlő: „*A névtábla.*”

Terepmunkás: „*Mindig elolvasod?*”

Adatközlő: „*Igen, olvasom és nézem.*” (nő, 20 éves, egyetemi hallgató, 2018. szeptember)

„*Volt egy ilyen vicces szituációm, talán a bankban, talán valahol máshol. Megérkezek, megszólalok észtil, és akkor volt egy ilyen pillanat, hogy talán valamilyen dokumentumot adtak, és akkor az alkalmazott, így nyújtja át, én meg ránézek, látom, hogy orosz neve és vezetékneve van, szóval akkor így »Oroszul lehet magával, ugye?«, és mondta, hogy igen. Aztán már áttértünk az oroszra.*” (nő, 27 éves, egészségügyi nővér, Tallinn, 2018. szeptember)

Terepmunkás: „*Mindig elolvasod a nevet?*”

Adatközlő: „*A legtöbbször igen. De ha nem világos, akkor először észtil. Ha a Maximában a pénztárost Tatyjánának hívják, akkor miért is szólnál hozzá észtil? Ez annyira természetes, mondhatni logikus. Ha nincs semmi kírva, akkor... Igazából néha már az arcáról látni az embernek, hogy ez olyan orosz arc, és akkor tudom, hogy kérdezhetek oroszul. Néha látszik az emberen. De valamikor nem lehet eldönteni. Ha nem látom egyértelműen, hogy ez egy oroszajkú személy, akkor észtil fogom megszólítani. És utána már meghallva az akcentust áttérek oroszra, ha úgy van.*” (nő, 28, élelmiszermérnök, Tallinn, 2018. október)

A passzív kétnyelvű, vagy észtil nem beszélő oroszajkúak körében jellemző az, hogy a többségi nemzet tagjaival az angolt preferálják, részben azért, mert észttudásukat nem érzik adekvátnak, részben pedig azért, mert egyfajta komfortérzetet biztosít számukra az, hogy egyenlőbbnek érzik az interakciót abban az esetben, ha mindkét résztvevő egy idegen nyelven beszél, így senki sem kerül „előnybe”. Bizonyos kevert baráti társaságokban így esetenként háromnyelvű, részben tolmácsolt beszélgetések alakulhatnak ki, vagy például a teljes baráti társaság az angol nyelvet választhatja a társalgás nyelvül.

Az egyik beszélő egy észt fiatalemberrel él kapcsolatban, ám önmaga nem beszél jól észtil, ezért ez különféle alkalmazkodási stratégiákat szül a bevonódó beszélők körében, akik sokszor mind az angolra térnek át. Emellett azonban az oroszajkú adatközlő maga is megpróbál a nagyobb társaság nyelvéhez alkalmazkodni, és amennyire sikerül, észtil társalogni. A kisebbségdomináns társaságokban azonban, ahol jelen van legalább egy észtajkú, oroszul nem tudó személy, egyáltalán nem szokatlan, hogy a beszélgetés három nyelven is zajlik.

Terepmunkás: „*Vele angolul beszéltek akkor?*”

Adatközlő: „*Igen, ő nem beszél egyáltalán, egy szót sem oroszul. Minden észet nagyon jól beszél angolul gyerekkorától kezdve, szóval nagyon sokuk szinte anyanyelvi szinten beszél angolul. Nekem is igazából emiatt körülbelül tizenhét éves korom óta nagyon nagy a gyakorlatom az angolban, mert egyszerűbb angolul beszélgetnünk.*”

Terepmunkás: „*És amikor nagyobb társaságban vagytok együtt?*”

Adatközlő: „*Volt olyan, hogy az ő baráti társaságával voltunk valahol, minden barátja észet, oroszok nem is voltak. És úgy történt, hogy minden barátja tud angolul, de én azért igyekeztem velük észtül beszélni. Ha valamit nem értettem, akkor mindig elmagyarázták angolul. De oroszul a barátaival soha nem beszélünk. És ha ő volt az én barátaimmal, az én barátaim közül nagyon sokan tudnak észtül és mindenki tud angolul. Leggyakrabban három nyelven voltak a beszélgetések. Az én baráti társaságomban a barátaimmal lehet, hogy egy rövid időre áttértünk az oroszra, aztán pedig lefordítottuk neki.*” (nő, 20 éves, egyetemi hallgató, 2018. szeptember)

Egy további adatközlő is arról számolt be, hogy a környezetében mindenki ért észtül, tehát ez az általános nyelv, amit esetenként az angol vált, ha valaki nem tud észtül. A beszélő megemlíti azt is, hogy bár a barátai nem tudnak oroszul, volt olyan, aki érdeklődött a nyelv iránt, ezzel akár a beszélgetésbe is bevonhatta ezt a nyelvet.

„*Amikor nem a hostelben vagyok, akkor a környezetem ilyen orosz, oroszul beszélek, de vannak észet barátaim is, velük észtül beszélek, vagy angolul, ha velünk van valaki olyan is, aki nem tud észtül, akkor átváltunk angolra. De az észtekkel általában észtül beszélek, igen. Van köztük olyan, aki szeretne megtanulni oroszul, és akkor megkérnek, hogy oroszul beszéljünk. Mint az egyik kollégám, ő mindig mondja nekem, hogy szeretne oroszul tanulni, egy kicsit már tud is.*” (férfi, 32 éves, freelancer, Tallinn, 2018. szeptember)

A következő oldalakon bemutatunk pár, a nyelvről alkotott metalingvisztikai megjegyzést, amiket a beszélők az interjúk során mondtak. A legtöbb személy véleménye a nyelvek „keveredéséről” nem negatív – a leggyakrabban pozitív és közömbös vélekedésekkel találkozhatunk. A keveredést csak idézőjelben használjuk, hiszen a beszélők, akiknek a nyelvi repertoárját több néven nevezett nyelv (*named languages*, lásd Blommaert–Rampton 2011: 4) alkotja, valóban csak egy repertoárral rendelkeznek, amit a kommunikációs helyzet és célok alapján használnak ki, a nyelvek nem mint határral rendelkező, külön egységek léteznek a tudatukban. A beszélők többsége egy kommunikációt megkönnyítő, sokszor akár szórakoztató, vagy egyedisége miatt pozitív jelenségnek tartja a többnyelvű kommunikációs módokat.

A beszélők általában lelkesen és szívesen hoznak különféle példákat olyan helyzetekre, amikben maguk is észet szavakat használtak – sokszor nem azonnal tudatosítva, hogy egynyelvű beszédpartnerük ezeket esetleg nem érti, mint például az ’általános forgalmi adó’ esetében. A következő példában még egy harmadik nyelv, az angol is bekerül a képbe:

„Amikor orosz ügyfelekkel beszélgetsz, különösen... van olyan is, hogy oroszországiak vezetnek itt vállalkozást, akik csak most kezdik, és akkor mondod nekik az árat, »Ilyen összeg плюс käibemaks«. Käibemaks, ez egy olyan mindennapi szó. Vagy az isikukoo', akkor ez a koolitus, például. Van ez az észti szó – koolitus. Oroszul ez talán úgy lehet, hogy тренинг, de a тренинг meg nem teljesen helyes, nem teljesen pontos jelentés. Обучение, ez sem jó teljesen. Hát, koolitus, mi így szoktuk meg. És плюс käibemaks. Mi lesz az a käibemaks? Mi ez? Érted, igen, hogy ez a налог с оборота, de Oroszországban ez egy kicsit másik terminus. Akkor azt mondod, hogy налог с оборота, és akkor kérdezik, hogy »Mi, mi, mi?«. És akkor kezded megérteni, hogy »А, налог на добавленную стоимость, az oroszországi НДС«. Vagy továbbá, szintén a munkából: инвойс. Ez egy sztenderd szó, инвойс – счёт фактура. De a счёт фактура hosszú és nem hangzik túl szépen. Az инвойс jobb. Az észteknek szintén azt mondod, hogy инвойс, vagyis azt mondod, hogy invoice ehk kaubaarv. Ha hang alapján inkább fiatal személy, akkor inkább azt mondod, hogy invoice. Ha idősebb, akkor azt mondod, hogy invoice ehk kaubaarv.” (férfi, 34 éves, futár, Tallinn, 2020. április)

Látható, hogy sokszor akár egy egyszerű üzleti beszélgetés során is mennyi nyelv és mennyi kombináció, megoldás felbukkanhat. A beszélő további, észtből származó, gyakran használt szavakat is megemlíti, mint például a *koolitus* ('tanfolyam'), vagy az *isikukood* ('személyi szám').

Az egyik beszélő kiemeli, hogy alapvetően a gyakran használt észti eredetű elemek bizonyos szűkebb szemantikai csoportokba sorolódnak, és meghatározott azoknak a témáknak a köre, ahol gyakoriak az észti szavak. Számára ilyen témakör az iskola ('történelem', 'természetismeret', 'diáknapár') és a különféle vallási ünnepek és az ahhoz kapcsolódó szókészlet ('advent', 'gyertyák'). Az interjú során természetesen a beszélő kimondottan a nyelvhasználat vizsgálatának céljából tekint vissza korábbi megnyilatkozásaira, és ebben az esetben tisztán el tudja választani, hogy melyik elem származik melyik nyelvből, azonban feltételezhető, hogy a megnyilatkozás elhangzásának pillanatában a beszélőknek nincs arra irányuló szándéka, hogy egy másik nyelven mondjanak valamit – egyszerűen úgy nevezik a mindennapi életük elemeit (tantárgyak, iskolai eszközök), ahogy azokat megszokták.

„Mondhatnánk, hogy történelemre megyünk, de azt mondjuk, hogy »menjünk ajalugu-ra«, szóval azt mondjuk, hogy 'történelem', de észtiül. Vagy mondjuk, mindig azt mondtuk, hogy loodus, nem mondtuk, hogy 'természetismeret', azt mondtuk, hogy loodus, szóval, hogy »menjünk loodusra«, vagy a 'diáknapár', azt mondtuk, hogy päevik: »посмотри в päevik-е своём«, így egy ilyen kevert nyelv keletkezik. És ugyanez, amikor ilyen szakmai dolgok, akkor először általában... Vagy amikor egy bizonyos tematika, адвенты, amikor a karácsonyról beszélek, és akkor rögtön адвенты, az is lehet, hogy oroszul valahogy máshogy kell mondani, de ezt a szót használom, mert észtiül adventid. És akkor ezzel együtt rögtön, párhuzamosan jön, hogy azt mondjam, hogy küünlad, mint hogy 'gyertyák', szóval akkor már észtiül kezdek el a témáról gondolkodni és nem oroszul. Szóval ez ilyen tematikai csoportosítás.” (nő, 24 éves, vágó, Tallinn, 2020. április)

Ugyanezt mondja a beszélő a felsőfokú tanulmányaihoz kötődő észt és orosz kifejezésekkel és az azokhoz kötődő bizonytalansággal kapcsolatosan is:

„Nagyon sok ilyen terminus van, például a művészetben vagy a programozásban – néha a szakmában valamilyen programozással kapcsolatos kifejezéseket kell használnom, van, hogy vannak ilyen projektek, a filmművészetrel kapcsolatban, ezek a terminusok mind léteznek oroszul, de én észtül tanultam őket. Nagyon sok terminus nem létezik észtül, angolból veszik őket át. Vagyis mondhatni, hogy vannak, de az észtek sem használják őket, hanem az angol szavakat használják, az angol kifejezéseket, amik a szakmai terminusokra vonatkoznak, azokat egyszerűen nem fordítják le. Ezért nekem általában nagyon sokat kell gondolkodnom, hogy hogyan kell például azt mondani, hogy mondjuk кадр, vagy valami ilyesmi dolgok oroszul, nehéz is most példát hoznom. Nehéz, amikor... Meg tudom mondani, de el kell gondolkodnom, hogy hogyan kell oroszul mondani, mert megszoktam... Az én terminológiám angolnyelvű és észt. És akkor le kell ülni, meg kell nézni, hogyan fog oroszul hangzani, mert egyszerűen nem használom ezeket a szavakat oroszul. Egymás között az egyetemen mindig oroszul beszélgettünk, de minden tantárgy észtül volt gyakorlatilag. Egymás között az orosz és az észt keverékén beszélgettünk. Jelenleg is van olyan, hogy valamilyen orosz szó kimegy a fejből, és egyszerűen valamilyen észt vagy angol szót mondok, szóval ez teljesen mindennapos.” (nő, 24 éves, vágó, Tallinn, 2020. április)

A következő beszélő nemcsak megemlíti, hogy a munkával kapcsolatos lexikonban lehetnek észt eredetű elemek is, hanem példát is hoz rá ('tolómérő', sztenderd oroszban *штангенциркуль*), emellett a tallinni városi létesítmények, mint a piac, a Viru és az Ülemiste bevásárlóközpontok észt megnevezéseit említi, amik felbukkannak egy másik beszélővel készített interjúban is.

„A munkában azt mondjuk: »Ну, там nihik возьми«. A nihik, ez a штанген вернер, vagyis, na, angolul vernier. Gyorsabb, egyszerűbb kimondani. És akkor ilyenek, mint a turg. Szóval így, van sok ilyen szó, a házunk mellett mindig is volt egy piac – turg. Ennyi, turg. Nem fogod azt mondani, hogy »Сходи там на рынок« és így tovább, azt mondod, »В тург сходи«. Vagy a keskus, ez is, mint a Viru Keskus, nem fogod azt mondani, hogy Виру Центр. Viru Keskus, meg Ülemiste Keskus.” (férfi, 30 éves, minőségellenőr, Tallinn, 2020. április)

„Mondhatom, hogy »Сегодня был в Юлемисте Кескусе«, или »В Юлемисте Кескусе есть скидки сейчас« – bár ez oroszul helyesen úgy lenne, hogy торговый центр.” (férfi, 19 éves, egyetemi hallgató, Tartu, 2020. május)

Szintén ilyen gyakori témakör a különféle ételek, élelmiszerek megnevezése, mint például egy konkrét krémsajtmárka megnevezése (*Merevaid*), vagy a 'csicseriborsó' (*kikerhermes*) és a 'metélőhagyma' (*murulaunk*) a konyhán, még olyan személyek körében is, akik ezen a pár szón kívül nem tudnak észtül:

„Például a kenősjatot mi nem kenősjatnak hívjuk, ez leginkább valamiféle sulajuust vagy merevaik lesz. Szóval így, a név és a címke alapján. Ilyenből igazából sok van. Vagy ha hamburger sajttal, akkor Oroszországban minden biztonnyal azt mondják, hogy чизбургер, nálunk meg »пойду, куплю жуустубургер«. (férfi, 19 éves, egyetemi hallgató, Tartu, 2020. május)

„A szakácsok, vagyis, az alkalmazottak nagy része oroszajkú, de mivel a receptek észtil vannak kinyomtatva, a teljes dokumentáció észtil van, így ők egymás között is... Vannak, akik észtil két szót nem tudnak összerakni, de ezeket az élelmiszereket észtil nevezik meg, szóval igen, kikerhernes, például. Vagy van például a murulauk, ez az a zöld hagyma, és elképzelésem sem volt, hogy hívják oroszul. Hát mert egész életemben így hívod, murulauk és kész. És hogy hivatalosan hogy hívják, őszintén elképzelésem sem volt. Igazából most sem tudom felidézni. Лук резанец, bizonyára. Szóval, soha az életemben nem használtam ezt a kifejezést. Ha valakinek így mondanám, minden biztonnyal rám nézne és megkérdezné, hogy az mi. Szóval igen, vannak olyan kimondottan specifikus szavak, amiket ebben az országban élve, látva bizonyos élelmiszereket, reklámanyagokat, az észtil kifejezést, egyszerűbb neked is azt használnod.” (férfi, 27 éves, szakács, 2020. április, Tallinn)

Több alkalommal, amikor a beszélők metalingvisztikai kommentárokat fűznek mondandójukhoz, azt emelik ki elsősorban, hogy az oroszországi személyek nyelvétől különbözik az ő nyelvhasználatuk, de ezt senki nem negatívumként tünteti fel. A beszélő a 'digitális' szót hozza példaként, bár azt nem említi, hogy a цифровой mellett használatos Oroszországban az inkább angolhoz hasonló módon kiejtett диджитальное is.

„A digitális lehetőségek országa! Az oroszországi emberek azt mondják, hogy a дигитальное szó neveltséges, mert Oroszországban azt mondják, hogy цифровой.” (nő, 32 éves, radiológus, Tallinn, 2020. június)

Felmerül viszont az is, hogy a beszélő úgy tapasztalja, bizonyos személyek nincsenek tisztában azzal, hogy melyik szó hordoz magán észtil hatást:

„Vannak, akik nem tudják, hogy a 'fényvisszaverő' a táskákon az отражатель és nem helkur, valamiért mindenki azt gondolja, hogy az helkur. Vagy a rebarbara, van, aki számára felfedezés, hogy a рабарбер nem az orosz megnevezés.” (nő, 34 éves, projektmenedzser, Tallinn, 2020. július)

Ugyanez a beszélő egyfajta stilisztikai különbséget érzékel az 'eladó'-nak, vagy a 'kiszolgáló személyzet'-nek az egyszavas észtil és orosz megnevezésében, ezért az észtil preferálja:

„Például a 'kiszolgáló személyzet', hát én nem is tudom... Ez nálunk a teenindaja. Ez így valahogy olyan tiszteletteljes. A продавец, én úgy gondolom, nem túl tiszteletteljes, ott, valahogy, nem tudom, inkább az обслуживающий персонал, ez viszont túl hosszú. Teenindaja.” (nő, 34 éves, projektmenedzser, Tallinn, 2020. július)

Meglehetősen hasonlóan mondható a megkérdezett beszélők vélekedése a kétnyelvű beszédmódról, vagy a „nyelvkeverésről” – a többség azt a nyelvet érdekessé, gazdagabbá, kifejezőbbé tévő jelenségnek tartja. Az indok emellett nem mindig az expresszivitás, bizonyos beszélők arról számolnak be, hogy részben azért is használnak észti elemeket, mert nem ismerik, nem tanították meg nekik az orosz terminusokat, azonban ez csak a témérdek indok egyike. A megkérdezett beszélők többsége a „Nem zavar, hogy ilyen kevert nyelven beszéltek?” kérdésre nemleges választ adott, vagy például úgy reagált, hogy „Nem, hiszen más nyelvet nem ismerünk.” – az „ő nyelvük” alatt az észtiországi orosz nyelvátváltozatot érte.

A következő beszélő kiemeli, hogy az iskolában észtiül elsajátított terminusok könnyűek, mert észtiül kerültek elmagyarázásra, továbbá a kevésbé ismert szavak is könnyebben megérthetőek szerinte, mert a tövük latin (bár arra nem tér ki, hogy a latin tövek számára miért intuitívan érthetőek). Emellett kiemeli, hogy az észti sokszor dallamosabban hangzik és rövidebb, de amiatt is érdemes használni, mert szerinte egy többnyelvű megnyilatkozásra jobban odafigyelnek az emberek. Meglepő lehet, hogy a beszélő gyakorlatilag azt sugallja, hogy ahhoz, hogy valamit anyanyelvén ejtsen ki, „meg kell erőltetnie a nyelvét”, az észti szavakkal ellentétben.

„A kérdés nem abban rejlik, hogy könnyebb-e, hanem egyszerűen nem tanuljuk meg az orosznyelvű alternatívát. Mert van mondjuk egy fizika, megtanultuk a terminust észtiül, és akkor intuitívan érthető, hogy mit jelent a terminus, ha elmagyarázták. De ha megnézzük mondjuk a szociológiát, ott is intuitívan érthető, mert ott meg ott van a latin. A végződés kicsit más, de érthető a terminus. És igen, néha az észtit használjuk, egyszerűen mert lehet, hogy az egy kicsit rövidebb, valahogy olyan éneklősebb, szóval, azt mondhatnánk, hogy nem erőlteted meg a nyelved, hogy kiejtsd. Én úgy gondolom, hogy ez szórakoztató, hogy megvan a lehetőség mindhárom nyelven, mert ez megmutatja, hogy... Ez rögtön kiélesíti a hallásodat, rögtön érdekesebb lesz az embert hallgatni.” (férfi, 18 éves, tanuló, Jöhvi, 2020. április)

Hasonló módon sok más beszélő is kimondottan pozitívan vélekedett a kétnyelvű beszédmódokról.

„De hát nem vagyunk nyelvtannácik³²! Szabad országban élünk, ahol mindenki úgy fejezi ki magát, ahogy akarja. Számomra például sokkal kellemesebb az, ha valaki valamilyen észti jövevényszavakat használ, mintha mondjuk tisztán oroszul beszélne, de durván káromkodva. Én csak támogatom, ez az ember műveltségét mutatja meg, és a másik oldalról pedig, beszélés valamiről, az agyad elkezd gondolkodni, hogy milyen terminológiát használjon. Vagy ha te ezekkel a dolgokkal például a munkádban találkozol, és a beszélgetés észtiül folyik, és ezért amikor valakinek oroszul magyarázol erről, akkor igen, természetesen elsősorban az a szó jut eszedbe, amelyiket gyakrabban használod, tehát emiatt teljesen normális, én ebben nem látok semmi rosszat. Azt jelenti, hogy az embernek bő a

³² <https://hu.wiktionary.org/wiki/nyelvtannáci>. Utolsó elérés dátuma: 2021. május 14.

szókincse. Sok ilyen vicc van, hogy »Túl régóta élsz Észtországban, ha...«, és akkor ott vannak ezek a szavak, egy ilyen jó hosszú lista, és ez tényleg így van, hogy ezt a hatalmas listát a mindennapi életben is használod. [...] Van egy oroszországi barátom, néha beszélgetünk, és ha nem írásban, akkor becsúsznak ilyenek, hogy »Ой там я была на коолитус-е«. »Milyen kooolitus?« Hiszen ő nem is érti, ő oroszországi! Gyakran van ilyen. De nem gondolom, hogy ez probléma lenne. Akkor probléma, ha minden egyes szót más-más nyelven mondasz. Az igen, az probléma, úgy gondolom. Hogy mindenképp, azért, ha ez az anyanyelved, akkor úgy gondolom, hogy legalább az egy anyanyelveden tudj jól.» (férfi, 34 éves, gépész, Tallinn, 2020. május)

Terepmunkás: „Tehát téged nem zavar a nyelveknek a keverése?”

Adatközlő: „Nem, nem zavar, ez még jópofa is, hogy ilyen szleng alakul ki. Nincs ebben semmi negatívum. A nyelv él, és valamilyen szavak mindig jönnek. Senki nem fog úgy beszélni, mint a tankönyvekben.” (nő, 25 éves, munkakereső bölcsész, Tallinn, 2020. szeptember)

Vannak azonban olyan adatközlők, akik arról számoltak be, hogy a kétnyelvűségük, vagy a felnőttkori észtt környezetük hatására romlott az orosz tudásuk – lassabban jutnak eszükbe a szavak, elfelejtenek terminusokat, beszűkült a szókincsük és megerőltetéssel jár akár a legszűkebb családi körben is kizárólag az anyanyelvüket használni. A következő, a húszas évei közepén járó beszélő hosszasan ecseteli azt, hogy úgy érzi, már az észtt átvette az anyanyelv helyét az életében és tudatosan kell azon dolgoznia, hogy fenntartsa magas szintű orosz nyelvtudását.

„Az anyanyelvem az orosz, de mostanság többet beszélek észttől. Sok mindent, amit már idősebb koromban tanultam, csak észttől tudok, vagy angolul, és le kell fordítanom oroszra a fejemben. Mostanság gondolkodni is észttől gondolkodom. Ez megváltozhat, ez a nyelvvel való kapcsolat, hogy melyik van hozzád közelebb, az én esetemben szintén megváltozott. Az oroszsal már nem érzek olyan kapcsolatot mostanság. Mostanában kétnyelvűként tekintek magamra. Mert hogy így van az anyanyelv és emellett van az észtt, amelyik jelenleg átveszi az anyanyelv helyét, gyakorlatilag.

Egyszer anyukámnak próbáltam elmagyarázni, hogy mit tervezek csinálni a szakdolgozatomhoz, az elképzelésemet. A művészetet, a szférát, amiben jelenleg tartózkodom, elég régen tanultam orosz iskolában, és nehéz volt anyukámnak elmagyarázni úgy, hogy ne használjak észtt vagy angol jövevényszavakat, egyszerűen mert ezeket a szavakat nem használom az orosz anyanyelvemen szinte soha, és elfelejtem őket. De nagy szükség esetén, igen, persze meg tudok vele próbálkozni, de akkor nagyon oda kell figyelnem. Van olyan, hogy észttől hamarabb jut eszembe egy szó, szinte minden beszélgetésben. Jelenleg beszéd közben próbálok kontrollálni... Nem is, hogy kontrollálni, de igyekszek normálisan oroszul beszélni, meg tudom csinálni, és általában igyekszek is így beszélni, akkor is, ha az anyukámmal beszélek. De nagyon gyakran, amikor valamiről hosszasan kell beszélni, elsősorban, ha a munkámmal kapcsolatos, vagy azokkal a területekkel, amikről általában csak észttől társalgok, akkor észtt szavakat használva kell beszélnem, mert az oroszok nem jutnak az eszembe. [...]

Romlik az orosz tudásom, mint pár embernél, akit ismerek, akikkel beszélgettünk erről a témáról – mindenki, aki észtt kollektívában dolgozik, mindenkinél az orosz nyelv szintje... Nem az, hogy csökken, de lassan jutnak eszükbe a szavak, egyszerűbb szavakat kezdesz el használni, amik nem biztos, hogy annyira pontosak,

tovább tart bizonyos dolgokat elmagyaráznod, ha valamit mondani akarsz... Ez sokakkal megtörténik. Az egyetlen dolog az, hogy több erőt kell annak szentelnem, hogy fenntartsam az orosz nyelvem, igyekszek több orosznyelvű zenét hallgatni és oroszul olvasni, legalább a híreket. Egyszerűen azért, hogy az agyam ne felejtse el a nyelvet.” (nő, 24 éves, múzeumi kurátor, Tallinn, 2020. május)

Ettől függetlenül az látható, hogy a beszélők többsége értékékként tekint a kétnyelvűsége, elfogadhatónak és gyakran pozitívnak tartja, nincsenek előítéleteik vagy purista gondolataik azzal kapcsolatosan, ha valaki nem „tisztá” oroszul fejezi ki magát. Időnként előkerül az azzal kapcsolatos gondolat, hogy valakinek az orosz nyelvtudása „sínyli meg” a kétnyelvűségét, de ezt sem említette senki az interjúkban nagy problémaként.

Hasonló módon nem mutattak a beszélők semmiféle negatív attitűdöt az észti nyelvvel kapcsolatosan akkor, amikor a nyilvános helyek nyelvezetéről, feliratairól kérdeztük őket. Bár más helyeken, például a szlovákiai magyarok körében meglehetősen nagy felháborodásra ad okot az, hogy a kétnyelvű településeken a feliratok, jelzőtáblák, árcímkek, tájékoztatások nem kétnyelvűek (Barát 2013), a megkérdezett észtországi oroszajkúakat ez elmondásuk szerint egyáltalán nem zavarja, vagy, ha hiányolnak is más nyelvet, az esetenként inkább az angol.

„Él a nyelvtörvény, az észti információnak kell magasabban lenni, nagyobb betűkkel. Én inkább azt szeretném, hogy az információ le legyen fordítva angolra, mert Észtország a start-upok országa, az IT országa, én úgy gondolom, nem elég az országban az angol.” (férfi, 28 éves, termékmenedzser, Tallinn, 2020. május)

Adatközlő: „Először is, tanultam észtil az iskolában, a hirdetések, információk, óriásplakátok elég egyszerűek. A kisbetűs részt lehet, hogy nem olvasom el, de hát az óriásplakátokon senki nem olvassa el a kisbetűs részt. Ez engem nem zavar. Az az észti nyelvtudás, amivel rendelkezem, teljesen elegendő.

Terepmunkás: „És az elv sem zavar, hogy nem írják ki?”

Adatközlő: „Addig a pillanatig, amíg az oroszot nem ismerik el második nyelvnek, nem szükséges, hogy leírják ugyanazt oroszul. Szóval odairhatják angolul, semmi probléma, jobb is lesz, mert Észtországban nemcsak oroszok és észtek élnek, hanem mások is – valaki nem tud sem észtil, sem oroszul – és akkor igen, angolul. Ők elég szörnyű helyzetben vannak, mert alapvetően minden csak észtil van kiírva. Engem ez sehogy sem... én közömbösen viseltetek ezzel kapcsolatosan, így van és kész.” (férfi, 24 éves, raktáros, Tallinn, 2020. május)

„Mivel Tallinnban élek, engem egyáltalán nem zavar vagy bosszant, mert már hozzászoktam, sőt, épp fordítva, vicces és furcsa orosznyelvű tájékoztatást látnom. Mert amikor Narvában voltam például, megérkezel és mindent oroszul látsz, és akkor így... mi?! Megérkezvén Pétervárra csak röhögtem a mindenféle feliratokon, mert annyira vicces volt, ahogy ezek a marketingzenik olyan kifejezéseket találnak ki, amik igazán viccesek. De engem egyáltalán nem bosszant, mert megszoktam.” (nő, 30 éves, élelmiszerszermérnök, Tallinn, 2020. június)

Van, aki saját jó észttudásán kívül a személyes leleményességével is érvelt amellet, hogy nincs gond az észti egy nyelvű feliratokkal.

Adatközlő: *„Mindig ott van a Fordító. A telefonban rányomok a Google Chrome-ra és lefordítja. Természetesen észtről angolra. Ha valaminek utána kell néznem, mindig elküldhetem az észteknek, a srácok lefordítottak nekem pár dokumentumot, amik a rendőrségről érkeztek.”*

Terepmunkás: *„És mondjuk az utcán, boltokban, vagy most, ami az autóbuszokban van kiírva a vírus miatt?”*

Adatközlő: *„Az ilyen dolgokat magam is le tudom fordítani.”* (férfi, 27 éves, szakács, 2020. április, Tallinn)

Olyannal is találkoztunk, aki kimondottan helyeselte azt, hogy a feliratok nagy része észtről egynyelvű, vagy akár azt kívánta, bár az lenne a normális, ha minden egynyelvű lenne – de nem az ő anyanyelvén.

„Igen, zavar, az orosznyelvű információ... Mintha... Nem ellenzem az orosznyelvű információt, de ez igazán furcsa, hiszen egy államnyelvünk van – az észtről. És akkor ezek az orosznyelvű hirdetések, orosznyelvű reklámok, valamilyen orosznyelvű információ azt eredményezi, hogy nálunk Észországban mindenki, aki nem akar észtről tanulni, úgy fogja tudni, hogy az észtről nyelv nekik nem szükséges. És szerintem ez csak rásegít erre a véleményre. Ha minden egynyelvű lenne, akkor valahogy több motiváció lenne észtről tanulni és az észtről nyelvet használni a beszédben.” (férfi, 19 éves, egyetemi hallgató, Tartu, 2020. május)

Bizonyos szinten meglepőnek tartottuk azt, hogy néhányan egyáltalán nem tartják logikus rendelkezésnek azt, hogy egy állam a kisebbség nyelvén is tájékoztasson, legalább olyan helyek esetében, ahol a lakosság számottevő részének nem az észtről az anyanyelve. A beszélők azzal érveltek, hogy mivel nem az orosz az államnyelv, ezért nem lehetnek elvárhatóak az orosz nyelvű feliratok.

„A törvény szempontjából minden helyes. Egy államnyelv van, csak az észtről. Ha három nyelv lenne, két nyelv, akkor nem lenne helyes. De így, pozitívan tekintve, az emberek megtanulják lefordítani, tehát tanulják a nyelvet, valaki motiválva lesz, valakit elkezd érdekelni.” (férfi, 27 éves, szakács, 2020. április, Tallinn)

„Valamikor én is elgondolkodtam ezen, és értem... teljesen normálisnak tartom, hogy Észországban minden észtről van. Ha elmegyek mondjuk Ghánába élni, nem fogom követelni, hogy legyenek orosz... Ez normális, nem kötelező megcsinálniuk. Másik oldalról viszont, azok az emberek, akik itt élő oroszok, ők nem új jövevények. Ezek az emberek, akik itt születtek, ennek a közegnek a részei. Úgy gondolom, hogy a korombeliek közül senkinek sem probléma, ha észtről van az információ.” (nő, 29 éves, marketingszöveg-író, Tallinn, 2020. május)

„Azokat az embereket, akik itt élnek és azt mondják, hogy lehetne minden oroszul... Én nem értem, az észtről államban élünk, az államnyelv az észtről, és úgy igazából meg lehetne már tanulni. Pont fordítva, nem értem. Engem nem nyugtalanít az orosz nyelv hiánya. Engem akkor zavar az orosz hiánya, ha ez valami múzeum, és mondjuk specifikus szakkifejezések vannak, mondjuk történelmi ásatások, és azt nem értem.” (nő, 30 éves, ápoló, Tallinn, 2020. június)

„Ez itt Észtország, az észt az államnyelv, szóval észtül is kell lennie. És minden embernek, aki itt él, tudnia kell észtül, és nem kéne, hogy zavarja őket az információ befogadásában, szóval én nem gondolom, hogy ez egyáltalán szükséges lenne, bármiféle orosznyelvű reklámok, vagy bármi.” (férfi, 20 éves, tanuló, Tallinn, 2020. augusztus)

A legtöbben csak az észtül nem tudó, idős emberek szempontjából emelték ki, hogy bizonyos helyzetekben vagy közegekben fontos lenne az orosznyelvű tájékoztatás is.

„Az egyszerű reklámokat, szerintem, amik így kint vannak a városközpontban, nem szükséges oroszra fordítani, de mondjuk a Lasnamäe-i lépcsőházakban kiírt tájékoztatásokat, ahol a többség abszolút oroszajkú és sok az idős ember, ott úgy gondolom, kötelességük lenne lefordítani oroszra.” (nő, 24 éves, múzeumi kurátor, Tallinn, 2020. május)

„Nem, nekem nincs ilyen, hogy oroszul lennének kötelesek, mert... Vannak olyan szituációk, el tudom képzelni, hogy van valamilyen idős néni, orosz, aki... Nincs ideje megtanulni észtül. Valamit el-elolvas, és nem érti, mi van odairva. De a probléma nem benne, hanem a társadalomban van.” (férfi, 26 éves, helpdesk munkatárs, Tallinn, 2020. június)

„Nekem inkább az a hozzáállásom, hogy minden más országban normális, ahol az államnyelv mondjuk a... Nem tudom, Spanyolországban elég buta lenne követelni, hogy lefordítsák a táblákat oroszra, vagy valami ilyesmi. Értem, természetesen, hogy van az idősebb generáció, akik Észtországban élnek, és hát sehogy sem voltak készen arra, hogy egyik pillanatról a másikra mindenhol az észt nyelv fogja őket körülvenni, ők egy másik közegben nőttek fel, az iskolában nem tanultak észtül. Szóval ilyen értelemben azt gondolom, hogy számukra mindenképpen szükséges. De minél idősebb leszek, annál inkább tudom, hogy azok az emberek, akik 10-15-20 évvel idősebbek nálam, elég furcsa, ha nem tudnak észtül még annyira sem, hogy egy táblát elolvassanak.” (nő, 23 éves, rendezvényszervező, Tallinn, 2020. július)

Harminc megkérdezett személyből csak három olyan véleménnyel találkoztunk, akik negatívumként élték meg, hogy az oroszajkúak nincsenek a reklámok, feliratok szempontjából figyelembevételre, vagy akik megemlítették, hogy a kétnyelvűség lenne a helyes:

„Mivel én sok nyelvet ismerek, nekem mindegy, hogy milyenek a reklámok, én értek mindent. De ha például más országokban, ahol különféle kisebbségek élnek, igyekeznek, hogy minden jól legyen, és akkor elkezdesz gondolkodni, hogy Észtország ezt valamiért nem csinálja, hogy az oroszoknak szintén jó legyen, hogy az oroszok ne érezzék magukat megsértve, és akkor elkezdesz gondolkodni, hogy ez valahogy bántó, de próbálok nem gondolni erre, mert nincs mit tenni.” (nő, 30 éves, logisztikai munkatárs, Tallinn, 2020. július)

„Személyesen engem olyan értelemben zavar, hogy én mindent tökéletesen értek, akkor is, ha angolul van kiírva, értem. De mindig a három nyelv mellett érvelek – orosz, észt, angol. Nekem így tűnik helyesnek. Sok itt az orosz. Ez tisztelet kérdése.” (nő, 30 éves, újságíró-fordító, Tallinn, 2020. június)

„Nagyon király, amikor két nyelven van valami kiírva, ez azt jelenti, hogy a gyártó gondol, mondjuk úgy, mindkét közösségre.” (nő, 34 éves, projektmenedzser, Tallinn, 2020. július)

A helyiek egy részének nyelvekkel kapcsolatos attitűdjei, és az, hogy mennyire tartják fontosnak a nyelvük megőrzését, tisztaságát, magas státuszát, az általános szlovákiai magyar vélekedéssel ellentétesnek tűnik. A beszélők egy csoportja, úgy tűnik, önmaga reprodukálja azt a narratívát, miszerint az orosz kisebbségi nyelv Észtországban nem fontos, és nem igényel az állam részéről sem különösebb figyelmet, például a kétnyelvű tájékoztatás útján. Bizonyos példákban az látható, hogy az orosz nyelvet nem a legprivilegizáltabb pozícióban feltüntető és az észt nyelv elsőbbségét hangoztató észt nyelvtörvényt az oroszajkú beszélők közül sokan internalizálták.

4.2.2. Észt nyelvű lexikai elemek internetes felületeken

Az úgynevezett számítógép által közvetített kommunikáció (*computer-mediated communication*, röviden CMC, lásd Androutsopoulos 2013: 667) a nyelvészeti kutatások egy különálló, mára már nem annyira újnak számító, de mégis modern színtere. A CMC vizsgálatoknál figyelembe kell vennünk az úgynevezett netnyelv sajátosságait is. Az internetes nyelvhasználat a nyelv egy sajátos stilisztikai, pragmatikai és egyéb tulajdonságokkal rendelkező megvalósulási formája, egyfajta csoportnyelv. A netnyelvre jellemző a beszédszerűség, a gyors információátadás vágya által előidézett kidolgozatlanosság (amely korábban az írott szövegekre nem volt jellemző), esetenként több trágárnak számító elem, a rövidítések használata, röviden a nyelvi ökonómia, a karakterekkel való takarékoskodás (Szűts–Törteli Telek 2019: 104).

Észt–orosz viszonylatban a CMC további kiemelendő pontja a különféle írásrendszerek találkozása. A mondatainkban észt és orosz lexikai elemeket is használó felhasználók nem mindig tudnak, vagy kívánnak billentyűzetkiosztást váltani, ezért az internetes diskurzusokban meglehetősen gyakran találkozhatunk latin karakterekkel begépelte orosz szavakkal, de akár cirill betűkkel leírt észt és angol szavakkal is (általában fonetikus átírásban). Másrészt a nyelvek (és amennyiben a felhasználó kívánja, billentyűzetkiosztások) váltogatásának egyszerűsége épp, hogy elő is segíti a kódváltást, ezért a kétnyelvű közösségek internetes kommunikációja jellemzően szintén kétnyelvű.

A fejezetben egy Facebookon végzett kutatás eredményeiről számolunk be. Gyűjtésünket nyitott, mindenki számára elérhető Facebook-csoportokban végeztük, jellemzően adok-veszek, tanácsadó, kismamacsoportokban, amelyeknek a tagjai túlnyomórészt észtországi oroszok. Olyan kétnyelvű konstrukciókat, kommentárokat kerestünk, amelyek nyelvészeti szempontból vizsgálatra érdemesek. A gyűjtött kommentárok 2019 februárja és 2021 januárja közül származnak. A kommentárokat a képernyőmentés eszközével gyűjtöttük

ki, majd egyszerű szövegre írtuk át, megőrizve a szöveg eredeti formáját, az elírásokat és nyelvtani hibákat is beleértve.

A hozzászólás-vizsgálatból egyértelműen látszott, hogy a kétnyelvű beszélők gyakran nyúlnak a kódváltás, kódmásolás és különféle kétnyelvű struktúrák használatához. Szintén megfigyeltük, hogy a nyelv nem mindig határozza meg a használt írásrendszert, előfordultak észt nyelvű elemek cirill betűkkel és orosz nyelvű elemek latin betűkkel is. Az internetes kommunikáció helyet ad a nyelvi humornak is, amelyre szintén találtunk példákat.

A továbbiakban bemutatunk a gyűjtött anyagból néhány szemléltető példát azok eredetijében, mellékelve a magyar fordítást és egy rövid elemző magyarázatot is. A nem egynyelvű orosznak tekintett elemeket a dőlt szedés elhagyásával emeljük ki. Az internetes kommunikáció egyik fontos jellemzőjét megőrizve igyekszünk a jelölt hangulatjeleket is meghagyni, hiszen azok is a megnyilatkozás részét képezik.

Az alapvetően oroszul folyó kommunikációban számos példát találtunk az észt nyelvbe való kódváltásra, amellyel sok esetben nem járt együtt az ábécék közti váltás.

1. idézet

*-А это не тебя взяли семейные утренники проводить?)
-неа, я просто одна из обычных гудов + эламус- и харидуспрограммы тоже иногда.*

*'És nem téged vettek fel a családi matinék vezetésére? :)
-Nem, én csak az általános vezetők egyike vagyok, és élmény- és oktatói programokat szintén néha.'*

A beszélő az új munkaköri feladatait magyarázza a kérdezőnek, a mondatot oroszul kezdve (a *nem* tagadószt feltehetőleg csak véletlenül elírva), azonban amikor áttér a munkáját érintő, a tevékenységét konkrétan megjelölő szavakra ('élmény- és oktatói programok'), azokat már észtül jelöli meg. Bár a kifejezés természetesen lefordítható lenne oroszra, az a mindennapi használat miatt könnyebben elérhető a beszélő számára észtül. Megfigyelhető azonban, hogy a *haridusprogramm* észt szó, mivel a *programm* internacionalizmusra végződik, az orosz *программы* mintájára orosznyelvű „ы” többesjelet kap (az észt többes számú *haridusprogramm*-dal szemben); ezzel beleilleszkedik az orosz grammatikai struktúrárt megtartó mondatba.

Teljesen mértékben észt eredetű elemekkel bevett kölcsönszavak használatakor is találkozhatunk.

2. idézet

*Кто-нибудь видел: в магазинах уже продается тесто и глазурь для пираркооков?
'Valaki látta: a boltokban már árulnak tésztát és cukormázát a mézeskalácsokhoz?'*

3. idézet

*Ну и какой же декабрь без пираркоков
'És hát milyen december az, mézeskalácsok nélkül'*

Mindkét felhasználó az észti *pirarkook* (*пираркоок*, 'mézeskalács') szót használja, azonban más-más átírási módot választva. A 2. példában a beszélő megtartja a szó eredeti formáját (a *kook* elem az észti a süteményt jelöli), azonban a 3. példa szerzője figyelmen kívül hagyja az írásban jelölt magánhangzó-hosszúságot, ugyanis az orosz nyelv nem különbözteti meg az *o* és *oo* hosszúsági különbségét. A szó mindkét példában birtokos esetben áll, végződése alapján hímneműként többes számban ragozva, az *-oo* raggal ellátva.

4. idézet

*-Где можно здесь недорого проверить зрение?
-мы ходили за 5 евро по хапкекассе, на Punane [на улице].*

*'Hol lehet olcsón látásvizsgálatra menni?
-Mi 5 euróért csináltattuk a haigekassán, a Punane [utcában].'*

A válaszadó az egyik legelterjedtebbnek számító észti orosz kölcsönszót, a *haigekassa*-t használja, aminek a szó szerinti jelentése 'betegkassa', az állami egészségbiztosítást jelöli. Az észti orosz nyelvben ismert a *Больничная касса* fordítása is, de rövideje és könnyű elérhetősége miatt sokszor találkozhatunk az észti alakkal is. A példában a felhasználó a szót orosz transliterációban (*хапкекасса*) használja, és a *no* rag miatt előjárós esetben *-e* raggal látja el, kifejezve, hogy a Punane utcában egészségbiztosítással csak 5 euró a látásvizsgálat.

Szintén ugyanezt az elterjedt kölcsönszót használja egy felhasználó egy megosztott újságcikkhez fűzött, humorosnak szánt kommentárjában, valószínűleg a nyelvi humor eszközeit is kijátszva.

5. idézet

*«Соратники Навального просили Эстонию разрешить лечить его в Таллинне»
Kommentár: Но оказалось у Лёхи нет хапкекасы*

*'Navalnyj társai arra kérték Észtországot, hadd gyógyítsák őt Tallinnban.
Kommentár: De kiderült, hogy Ljohának nincs haigekassa-ja.'*

A megosztott újságcikkben Alekszej Navalnij megmérgezéséről van szó, akinek az észtországi gyógyíttatását akarták kérvényezni. A viccet elsütő kommentelő megjegyzi, hogy az orosz állampolgár Alekszejnek (becézve Ljoha) nincsen észti biztosítása, tehát *baigekassa*-ja. A tagadó formula miatt az észti szó birtokos esetben áll, nőnemű főnévként ragozva, *-ы* raggal ellátva.

6. idézet

*Дамы-господа, поможем человеку с диссертацией?;) Приятная беседа и возможность выговориться / обложить хуями / похвалить каллис Исмааа прилагается!
'Hölgyeim-uraim, segíünk az embernek a disszertációjában?;) Kellemes beszélgetés, és garantált lehetőség kibeszélni magad / faszságokkal szídni / megdicsérni a szeretett Hazánkat!'*

Szintén a nyelvi humor eszközeként vált át orosz nyelvre a felhívás (amely jelen disszertációra utal) írója a szöveg végén. Az interjúra való felhívásban megfogalmazza, hogy lehetőség nyílik többek között Észtországról, az észtországi életről beszélni (a felhívásainkban szándékosan nem volt közzétéve az interjú valódi célja), ahol a beszélő az országra utaláskor a *kallis Isamaa* szerkezetet használja, amely a hazára vonatkozó, poétikus csengésű kifejezés, szó szerinti magyar fordítása 'drága apaföld'.

A humor és a szükségesség mellett pragmatikai célzata is lehet a kódváltásnak.

7. idézet

*-Хочу купить, но эта мода типо бодика мне не понятна, как это может быть удобно?
-У меня есть. Периодически ношу! ♥ Но если на гриль куда-то, то мимо конечно)))
metsapeatus не удобно будет делать)))
'Szeretnék venni, de az ilyen típusú body-t nem igazán értem, ez hogy lehet praktikus?
-Nekem van. Szoktam hordani! De ha grillezni [megyünk] valahova, akkor természetesen nem :)))
Nem lesz praktikus erdei megállót tartani :)))'*

A hozzászólók az alul patentkapcsos „body” ruhanemű praktikusságát tárgyalják. Az egyik válaszoló mondatában egy újabb példát találhatunk a nyelvi humorra. A hozzászóló utal arra, hogy ebben a ruhában nem praktikus a mellékhelyiség látogatása, a *metsapeatus* *делать*, azaz 'erdei megállót csinálni' kétnyelvű kifejezéssel. A hozzászólás humorát nem pusztán a kódváltás adja, a *metsapeatus* észtil is egy humoros kifejezésnek számít.

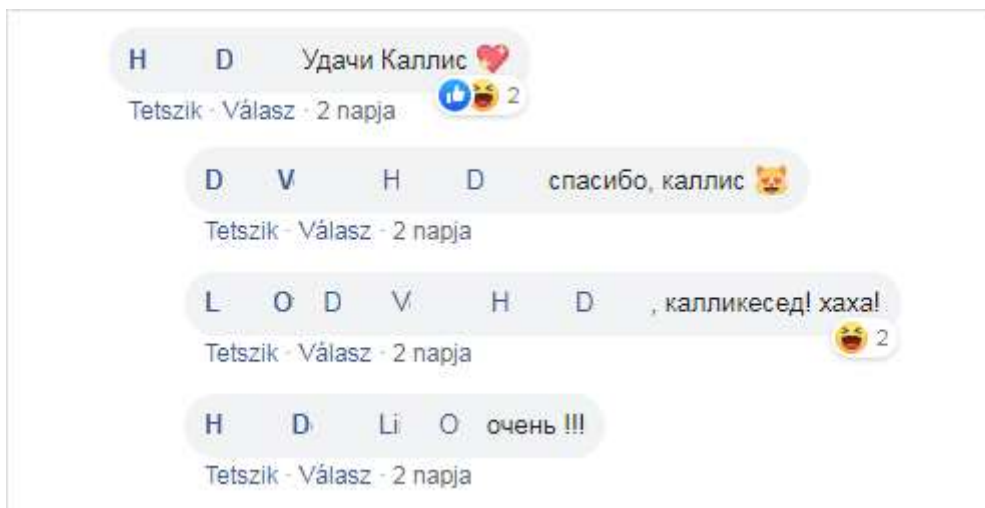
8. idézet

Надо сначала выявить микроб, что вызвал воспаление, а потом назначать антибиотик, для этого надо, хотя бы сдать анализы мочи, в том числе посев/ урини кулв/, к семейному идите.

'Először is ki kell mutatni a mikrobát, ami előidézte a gyulladást, és utána antibiotikumot kijelölni, ehhez szükséges leadni vizeletmintát, pontosabban kitenyészteni /vizelettenyésztés/, a családi [orvoshoz] menjen.'

A segítséget nyújtó személy a laikus betegek számára nem feltétlenül ismert 'vizelettenyésztés' szakszót észtül is megjegyzi (a „/” karaktereket mint zárójelet használva), feltételezve, hogy lehet, hogy a betegnek az orvoslátogatáskor szüksége lesz a szakkifejezés észt megnevezésére is.

Esetenként a kódváltással mint identitásjelölővel is találkozhatunk. Egy rövid beszélgetés során az orosz anyanyelvű beszélők *kallis*-nak, tehát drágának nevezik egymást, majd egy harmadik személy 'kis drágáimnak' vagy 'kis drágáknak' (*kallikesed*) nevezi az őt megelőző hozzászólókat.

1. ábra: Identitáskinyilatkoztatás Facebookon, a nevek kitakarva (kezdőbetűket kivéve)

9. idézet

-Удачи Каллис ❤️
-спасибо, каллис 🐱
-[név1] [név2] калликесед! хаха!
-очень !!!

'-Sok sikert Drágám ❤️
-köszönöm, drágám 🐱
-[név1] [név2] kis drágák! haha!
-nagyon is !!!'

A kérdező és a válaszoló is alapvetően oroszul társalog ('sok sikert' és 'köszönöm'), azonban egymás megszólítására a kedveskedő észt *kallis* alakot használják, amelynek stilisztikai

funkciója van. A nyelvi humor további fokozója, hogy az összes észt szó cirill betűkkel van feltüntetve.

Egy további kiemelendő faktor, ami kódváltást idéz elő, a tulajdonnevek használata. Egyes létesítmények, közterületek, intézmények, cégek megnevezésekor a beszélő az adott létesítmény mindenki által ismert (és általában hivatalos) észt megnevezéséhez folyamodik. A 4. idézetben is találhatunk erre példát, az utcanév megnevezésekor. A tulajdonnév átírása (vagy épp latinbetűs meghagyása) opcionális, és általában csak a hozzászólás szerzőjének lehetőségétől és akaratától függ.

10. idézet

Ребята и девчата! Может кто знает, где сейчас AirPods по скидкам? Hinnavaatlus просмотрен
'Fiúk és lányok! Lehet valaki tudja, hol akciós most az AirPods? A Hinnavaatlus-t megnéztem'

A példában két idegennyelvű elemet is olvashatunk. A kérdező az AirPods márkájú fülhallgatót szeretné akciósan megvásárolni. A második mondatban jelzi, hogy megnézte az úgynevezett Hinnavaatlust, azaz a www.hinnavaatlus.ee címen található, 'Árösszehasonlítás' elnevezésű weboldalt, amely különböző webáruházak kínálata között keres. A weboldal címe így tulajdonnévként nem igényel fordítást.

11. idézet

в баухаусе вкусная столовка, на неделе на питерском Amanda söögитуба, это если вку но и не дорого... Ingver на мустакиви вроде неплохо кормят, додо или чопстик на крайний случай :)
'A Bauhaus-ban finom étkezde van, hétközben a Piteriskoe-n az Amanda söögитуба, ez, ha finoman és nem drágán... Ingver a Mustakivin állítólag nem rosszul étkeztetnek, esetlegesen Dodo vagy Chopstick :)'

A 11. idézetben számos jelenségre találhatunk példát. A szerző az étkezdék észt nevét eredeti formájukban, latinbetűsen hagyja, azonban a buszmegálló nevét (*Mustakivi*), aminek a közelében az egyik étkezde található, csupán *мустакиви*-ként jegyzi. Az utcanévet, ahol az *Amanda söögитуба* ('Amanda étkezde') található, azonban lefordítja oroszra: *Питерское шоссе / Peterburi maante / 'Pétervári országút'*. A Bauhaus üzlet, a Dodo és a Chopstick éttermek nevét szintén cirill transliterációban tünteti fel. A *вку но* minden bizonnyal a *вкусно* ('finom') elírása.

Az utolsó elemzett szókészleti kategóriánkba azok a reáliák tartoznak, amelyek bár nem tulajdonnevek, de meglehetősen specifikus szakszó-jellegük miatt gyakran találkozhatunk velük észt formájukban, gyakran nyelvtanilag is teljesen integrálva a mondatba (mint például a 4. és 5. idézetben is).

12. idézet

Насколько мне известно, сейчас на законодательном уровне, работодатель не обязан отпускать человека на похороны, если по-другому не написано в Вашем töölepinge.

'Amennyire számomra ismeretes, jelenleg a törvényhozási szinten, a munkaadó nem köteles elengedni az embert temetésre, ha csak nincs másként írva az Ön munkaszerződésében.'

A tanácsot adó hozzászóló a 'munkaszerződés' megjelölésére az észt *tööleping* szót használja. Feltételezhető, hogy a beszélő egyébként ismeri az orosz *трудоуовой договор* vagy egyszerűen *договор* ('szerződés') kifejezést. A *tööleping* választását indokolhatja egyrészt az, hogy rövidebb, mint az orosz megfelelő (*в töölepinge* vs. *в трудовом договоре*), másrészt az, hogy a beszélő gyakrabban találkozik az észt nyelvű kifejezéssel, ezért az jut eszébe hamarabb. A szót a szerző megtartja eredeti, latinbetűs formájában, az előljárós eset miatt pedig ellátja az *-e* raggal, a szót feltehetőleg végződése alapján hímneműként kezelve.

13. idézet

-В школе объявили, что один день в месяц дети будут обучаться дома, частично онлайн (с учителем через Zoom). Может ли школа по законодательству устанавливать новые формы обучения (помимо одного) без согласования с родителями?

-Они и раньше делали e-õppe päev

'-Az iskolában bejelentették, hogy havonta egy nap a gyerekek otthon fognak tanulni, részben online (a tanárral Zoomon keresztül). A törvény szerint az iskola hozhat új oktatási formákat (egynél többet) a szülőkkel való egyeztetés nélkül?

-Ők korábban is tartottak elektronikus tanulás napját...'

A szakszavak fordításának elmaradását okozhatja az is, hogy az adott kifejezés nehezen lefordítható orosz nyelvre, vagy lefordítható, de a megfelelője nincs jelen a közbeszédben, azt a beszélőnek magának kellene létrehoznia. Bizonyos esetekben egy-egy reália kimondottan észt jellemző, ezért az észt nyelvben létezik rá egy kompakt, egyszerű, világos kifejezés. A kérdező csak körülírja azt, hogy a gyerekek egy kiválasztott nap otthonról fognak tanulni, a Zoom alkalmazás segítségével. A neki válaszoló hozzászóló azonban a pontos észt kifejezést használja, ezzel azt is hangsúlyozva, hogy az 'e-tanulás napja' egy bevett, ismert gyakorlat, aminek ismertnek kellene lennie a szülők körében.

14. idézet

«Вместо того, чтобы тратить тысячи евро на салют, Тарту пустит деньги на благотворительность»

-Я не верю этому тойдубанку.

’,Abelyett, hogy újévi tűzijátékra költenének több ezer eurót, Tartu jótékony célokra használja fel a pénzt”
-Én nem hiszek ennek a toidupank-nak.’

A 14. idézetben szintén egy megosztott újságcikk alatt található hozzászólást mutatunk be, amelyben egy minden szempontból kétnyelvű konstrukciót találhatunk. Tartu városa a tűzijáték helyett az ’élelmiszerbank’ (*Toidupank*) számára ajánlja fel az eredetileg arra szánt összeget. A hozzászóló azonban méltatlankodik, mert nincs megelégedve az élelmiszerbank működésének megbízhatóságával. A létesítményt részben észtil nevezi meg, azonban az összetett szó második tagját, a *pank*-ot az orosz megfelelő, a *банк* mintájára *n* helyett *õ* betűvel írja. A szó a hinni vonzata miatt részes esetben áll, *-y* raggal ellátva.

15. idézet

*He, mina кандидатировать конечно можно, но вот получить это место... :)
’Nem, hát pályázni természetesen lehet, na de megkapni azt a helyet... :)’*

Az utolsó vizsgált szakkifejezés egy ige, amit szintén egy kétnyelvű konstrukciónak kell tekintenünk. A *кандидировать* (az eredeti hozzászólásban elírást tartalmaz) ige az észtil *kandideerima* (’pályázni’) mintájára jött létre, és az interjúkban, különféle kérdőívekben is az egyik leggyakrabban említett „tipikus észtországi orosz szó”. Az egynyelvű oroszban a mondatban használható lett volna például a *выдвигать кандидатуру*, tehát a *канди*- szótő nem ismeretlen, csupán Észtországon kívül nem jellemző az abból alkotott ige használata.

16. idézet

*Почти тоже самое [дали]. Макароны, кефир, маленькая упаковка сыра, 1 яблоко, куриные пшхвиды (Зшт. В пачке), масло сливочное, и рапсовое масло.
’Majdnem ugyanezt [adták]. Tészta, kefir, egy kis csomag sajt, 1 alma, csirke fasírtok (3db. A csomagban), vaj, és repceolaj.’*

Az idézetben egy anyuka részletezi, hogy az iskolából hazaadott élelmiszer-csomag mit tartalmaz. Az észtil *pibv* szó jelentése ’hússzelet’, ’húspogácsa’, vagy ’fasírt’, többes száma *pibvid*. Ezt a húskészítményt általában félkész állapotban, csomagolva lehet kapni, a termék csomagolásán általában a szó valamilyen jelzővel áll, többes számban: *Perepibvid* – ’Családi húspogácsák’, *Rakvere pibvid* – ’Rakverei húspogácsák’. Az idézetben a többes szám kettős jelölésével találkozhatunk, ahol a már többes számban álló észtil szót a hozzászólás szerzője még egy orosz *ы* többesjellel is ellátja. A *pibvid* szót vélhetően újraértelmezi, így az észtil *d* többesjelet az egyébként orosz nyelvű szövegben nem érzi elégségesnek, esetleg a szót egyáltalán nem is érzékeli többes számúként.

A példákból látható, hogy a kódváltás elterjedt, a beszélőknek különféle motivációik lehetnek arra, hogy egy orosz lexikai elemet, vagy akár félmondatot észtil fogalmazzanak meg. Szintén találkozhatunk észtből származó kódmásolatokkal, általában akkor, amikor azok valamilyen szempontból szemantikailag specifikusabbak, vagy gyakrabban előfordulnak, így a beszélők számára ismertebbek, egyszerűbbek. Az internetes informális társalgás helyet ad a nyelvvel való játéknak, a nyelvi humornak és a többnyelvű konstrukciók létrehozásának is. A vizsgált példákban (összesen 37) egyszer sem talákoztunk azzal, hogy egy hozzászóló visszakerdezett volna egy bizonyos szó vagy kifejezés jelentésére, ezért feltételezhető, hogy ezek a másnyelvi elemek a társalgás résztvevői számára érthetőek voltak.

4.2.3. Kódmásolás az interjúkban

A fejezetben a két terepmunka alatt készített szóbeli interjúk alatt gyűjtött nyelvi anyagot elemezzük. Az elemzésben Johanson kódmásoló modellje alapján dolgozunk, az ő osztályozása szerint haladva mutatjuk be a szavakat, továbbá a mondatokat, amikben azok elhangzottak. A kigyűjtött megnyilatkozásokban összesen 104 észtil nyelvből származó másolattal talákoztunk, ebből 99 globális másolat, 2 szelektív (azon belül jelentéstani) másolat, továbbá 3 kevert másolat.

Globális másolás esetén a szó alakja többnyire megmarad, legfeljebb kisebb módosításokat eszközölnek rajta, hogy az illeszkedjen az orosz morfológiába, és megmarad a szó jelentése is – a másolás leggyakoribb módja épp ez, amikor az átadó nyelvből egy szó globálisan, annak minden tulajdonságával átkerül az átvevő nyelvbe. A gyűjtött anyagunkban is ezekből van a legtöbb, így ezek mindegyike nem kerül bemutatásra.

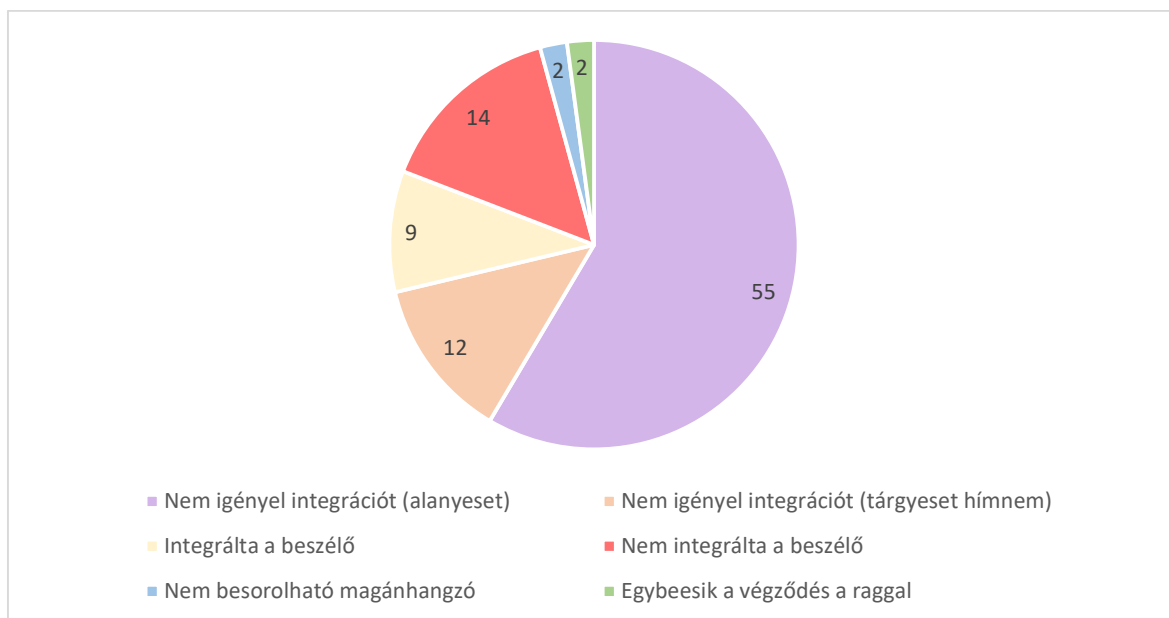
Kevésbé gyakori a szelektív másolat, amikor a kifejezésnek csak egy bizonyos tulajdonsága kerül másolásra. A szelektív másolásra sajnos sok példát nem találtunk az interjúkban, de ide tartozik a korábbi fejezetben nem említett, interneten elhangzott *личный код* kifejezés is. A 'személyi szám'-ként fordítható kifejezés egy olyan hivatalos azonosítószám, amely korábban az oroszországi útleveleknek is részét képezte, azonban mára nem használatos³³. Azonban az észtil személyi szám, az *isikukood* az elsődleges azonosító, amivel az állampolgárok magukat azonosítják, és amely a személyi igazolványukban szerepel. Itt tehát a *личный код* független az oroszországi hivatali rendszertől, az Észtország minden lakosa számára ismert *isikukood* szó szerinti fordítása, gyakorlatilag ugyanannak a jelentéstartalomnak a visszaadása, orosz lexikai elemekkel.

³³ <https://65.mba.pf/document/835350>. Utolsó elérés dátuma: 2021. január 24.

Vitatható azonban, hogy érdemes-e a *личный код* esetében inkább gyakorisági másolásról beszélni, hiszen a kifejezés egykor használatos volt az oroszországi dokumentumokban, azonban mára a használata csökkent, Észországban azonban mindennapos – ilyen értelemben észt minta az orosz frázis használatának gyakoriságát „hozta vissza”.

A kevert másolatok olyan többtagú elemek, amelyeknek egyik eleme egy szelektív másolat, a másik elemük pedig egy globális másolat. A kevert másolatok az anyagunkban ennél is ritkábbak, a jelenségre talált példákat a fejezet végén mutatjuk be.

A 104 kódmásolatból 94 volt névszó vagy névszói szerkezet. A névszók és a névszói szerkezetek közül 55 (58,5%) nem igényelt alaktani integrációt, mert az alanyesetben állt. További 12 elem (12,8%) hímneműként vagy semleges neműként volt kezelhető és tárgyeseti pozícióban állt, ezért szintén nem kívánt integrációt. 9 olyan elem volt (9,6%), amely igényelt integrációt szintaktikai pozíciójából kifolyólag, és a beszélő az integrációt el is végezte az orosz morfológia szabályai alapján. A 18 elem közül, amelyek nem kaptak semmilyen esetvégződést szintaktikai pozíciójuk ellenére sem, 2 (2,1%) azért, mert a szó utolsó hangja egybeesik a választható esetvégzördések egyikével (-e állt a lokatívuszt igénylő főnév végén), 2 másik esetben olyan hangra végződik, amely az oroszban egyik ragozási osztályban sem besorolható (-u és -e), 14 másik esetben (14,9%) pedig megoldható lett volna a morfológiai integráció, de a beszélő ettől eltekintett.

2. ábra: A másolt névszók morfológiai integrációjának megoszlása százalékban

A diagramból látható, hogy a legtöbb másolat esetében nem szükséges a morfológiai integráció módjával foglalkoznunk, ugyanis a másolat egyáltalán nem igényel esetvégződést.

Azokban az esetekben, amikor a más nyelvből származó névszó szintaktikai pozíciója integrációt igényelt (összesen 27 másolat), a leggyakoribb eset az, hogy a beszélő azt egyáltalán nem integrálja (14 eset, tehát 51,9%), látszólag ok nélkül. Mivel grammatikai magyarázatot nem tudunk találni az integrációtól való eltekintésre, azt feltételezhetjük, hogy a beszélő vagy túl idegennek érzi az elemet ahhoz, hogy ragozza, vagy épp a ragozás elhagyásával szeretné a szó más nyelvi származását hangsúlyozni, azt a beszédében szeretné elkülöníteni – tehát az integráció (elhagyása) nemcsak az alaktani alkalmasságtól, hanem a beszélő pragmatikai céljától is függhet. A második leggyakoribb megoldás ettől függetlenül az, hogy a szót a beszélő integrálja annak vélt száma és neme alapján.

A ragozásban az adott másolat végződése, utolsó hangja játszik szerepet. Főnevek esetében az figyelhető meg, hogy a főnév morfológiai alakját veszik figyelembe (a legtöbb másolat olyan mássalhangzóra végződött, amilyen végzések az oroszban mind tipikusan hímnemű főnevet jelölnek, egy pedig semleges nemű végződéssel rendelkezett), melléknév esetében pedig az utána következő főnév nemét. Így 9 esetben (33,3%) az elem teljesen integrálva van a mondatba. 2-2 esetben pedig (összesen 14,8%) az integráció, vagy legalábbis a jelölt morfológiai integráció nem lehetséges a másolat végződése miatt, ez azonban a legritkább eset.

4. táblázat: Az egyes másolási típusok és a ritkább esetek konkrét példái

Összes	Globális	Szelektív másolat	Kevert másolat
104	99	превалирует больничная касса	Ээсти сто туристический кескус Янов день

5. táblázat: Az egyes integrációs esetek száma és az integráció megoldásai a 94 névszónál

Alanyeset, nem szükséges ragozni	55
Tárgyeset, hímnem/semleges nem, nem szükséges ragozni	12
A szintaktikai pozíció igényelt integrációt	27, ebből:
• A beszélő eltekintett az integrációtól	14
• A névszó integrálásra került	9
• A szó végződése egybeesik az esetvégződéssel	на пуиестеэ; в Кунстихоонe
• Az integráció nem lehetséges a másolat végződése miatt	на тантсупиДу); около маантеэ

A 4. táblázatból nemcsak a másolási és integrációs módszerek száma látható, hanem szemléltetésül összegeztük a ritkább eseteket, a szelektív és kevert másolásra talált példák

felsorolásával. Az 5. táblázatban láthatjuk, hány esetben döntöttek a beszélők a morfológiai integráció, vagy annak az elhagyása mellett, a ragozás elhagyásának specifikusabb okaira található konkrét példákkal. Az 5. táblázat utolsó két sorában dőlt szedéssel emeltük ki a kérdéses végződéseket. A példákat tartalmazó megnyilatkozások a következő alfejezetekben részletesen is elemzésre kerülnek.

4.2.3.1. Globális másolatok

A másolatok többsége, 104-ből 99 (95,2%) globális másolatnak tekinthető, így ezek mindegyike itt nem kerül külön bemutatásra és elemzésre. A globális másolatokban nagyon sok esetben egy konkrét észt nyelvből származó szó jelenik csak meg a mondatban, mindenféle integráció nélkül – részben azért, mert az adott főnév esetén a szó az alany szerepét foglalja el a mondatban, vagy olyan pozícióban áll, ahol az orosz morfológia szempontjából nem szükséges raggal ellátni (pl. hímneműként kezelhető főnév akkuzatívuszi helyzetben), részben azért, mert végződése alapján egyik orosz ragozási osztály elemeként sem kezelhető, harmadrészt azért, mert a beszélő az integráció mellőzése mellett döntött, negyedrészt azért, mert a szó végződése egybeesik a szintaktikai pozíció által megkövetelt esetraggal (v.ö. Zabrodszkaja 2009a: 38 integrációs fokozataival).

A továbbiakban mind a hat integrációs esetre bemutatunk példákat. A példában a másolat dőlt betűkkel van kiemelve, azt pedig a szemelvény megközelítő magyar fordítása követi.

17. idézet

*Они естественно эстонязычные, либо русские, но с перфектным эстонским.
'Ők természetesen észtnyelvűek, vagy oroszok, de tökéletes észttel.'*

A latin *perfectus*-ból eredő, de angolban is *perfect*-ként ismert, 'tökéletes' jelentésű szó sok nyelvben ismert internacionalizmus, azonban az Orosz nemzeti korpuszban csupán két találatot kapunk rá, amelyből az egyik az angol igeidők leírásáról szól. Az adott mondatban így elmondható, hogy a *неперфектный* az észt *perfektné* globális másolata, amely egy orosz melléknévi szuffixummal egészült ki.

18. idézet

*Сейчас кандидирую на должность юристте юхт.
'Jelenleg pályázom a rendezvényvezető munkakörre.'*

Ebben a megnyilatkozásban két globális másolattal is találkozunk, ebből az ige integrálva van. Az 15. idézetben már említett észt *kandideerima* ('pályázni') ige globális másolatként került az oroszba (*кандидировать*), orosz kontextusban a megfelelő igei személyragokkal ellátva.

A másik másolat egy birtokos szerkezet ('rendezvényeknek a szervezője'), NomPl G + Nom N struktúrával: *üritus+te* ('rendezvény+eknek a') + *juht* ('vezető'). Az észt többes genitívuszi alak ragja így tehát megmaradt (-te), vélhetően azért, mert a beszélő egy az egyben nevezi meg a 'rendezvényszervező' pozíciót.

A *должность+чего* ('munkaköre+valaminek') szerkezetben azonban maga a pozíciót leíró kéttagú kifejezés, az *юрпутьме юхт* áll szintaktikailag a birtok helyzetében, azonban a birtokviszonyt ebben a szókapcsolatban morfológiailag semmi nem jelöli.

Feltételezhetjük, hogy a beszélő a szakma megnevezését mint egy idézetet említi, vagy mint egy hátravetett jelzőt kezeli, és emiatt eltekinthet az amúgy szükséges ragozástól, esetleg nem akart genitívuszi ragokat halmozni. Továbbá az észt birtokos szerkezet szórendje épp a fordítottja az oroszban megszokottnak – vö. orosz egynyelvű: *организатор мероприятий*, Nom N + NomPl G struktúrával. Ez tovább bonyolítja a birtokviszony jelölését, kérdéses, hogy a többtagú elem mely tagján lenne egyáltalán lehetséges ezt a viszonyt jelölni (vö: на должность юрпутьме юхта). A több tagból álló összetételek, kifejezések esetén egyébként is megfigyelhető az a tendencia, hogy az ilyen kölcsönszavakat nem ragozzák (vö. Янурик 2011: 113 az angol kölcsönszavak integrációjáról).

19. idézet

*Манна Роза, это такой ресторан, это на Мере Пууестеэ.
'Manna Rosa, ez egy ilyen étterem, a Mere fasoron.'*

Az orosz előjárós esetben a főnevek többsége az *-e* végződést kapja meg, így a *на пууестеэ* további suffixumot nem igényel. A *Мере Пууестеэ* mint frázis az észt *Mere puuestee* globális másolatának tekinthető. (A közterek nevénel általában nemcsak a nevet, hanem a jellegét is meghagyják az észt formában, így a *puuestee* átírásának már megvan a konvencionalizálódott formája.)

A 17. idézetben található példamondatban bár már felmerült olyan másolat, amely alanyeseti pozíciója miatt nem igényel integrációt, feltüntetünk még egy példát az alanyesetre, ugyanis meglepőnek tartottuk, hogy pont egy ilyen alapvetően érzelmi töltetű, a saját identitáshoz kötődő szó hangzott el észtből másolt alakban az interjú során, így a példa a globális másolás prezentálásán kívül is érdekes lehet.

20. idézet

*Просто в любом случае как бы кодумaa у тебя есть.
'Egyszerűen minden esetben mint hogy a hazád adott.'*

Az adott esetben is egy globális másolásról beszélünk, a beszélő a *родина* szó „helyett” választotta az észtt *кодumaa*-t, ami az *у тебя есть* (‘neked van’) szerkezet miatti nominatívuszi pozíciója okán nem igényel semmiféle esetragot.

21. idézet

*Я очень люблю вериворст.
'Én nagyon szeretem a véreshurkát.'*

A beszélő az egyik kedvenc észtt ételét említi, amelynek bár van orosz neve (*кровавые сосиски* vagy *кровавая колбаса*), a beszélő valószínűsíthetőleg inkább az étel észtt jellege miatt az észtt nyelvi elemet használta. Ez a globális másolat is hímneműnek tekinthető mássalhangzóí végződése miatt, így tárgy esetben esetvégződést nem igényel.

22. idézet

*Эстонские танцы он брал те, которые на тантсупиду используются.
'Az észtt táncokból azokat választotta, amiket a táncünnepeken használnak.'*

A *tantsupidu* globális másolat *-u*-ra végződik, amely alapján nehezen ragozható bármelyik ragozási minta alapján is, így a beszélő nem kísérelte meg morfológiailag integrálni.

23. idézet

*Если у тебя нет с собой партнеркарт, там очень дорого.
'Ha nincs nálad a partnerkártyád, ott nagyon drága.'*

A beszélő itt a különféle kedvezményekre feljogosító törzsvásárlói kártyáról beszél, amit az adott üzletlánc bocsájt ki (*partnerkaarti*). Bár az oroszban is létezik a *карта* szó, a beszélő a teljes ‘törzsvásárlói kártya’ kifejezést az észtből vette, fordítás nélkül, a *kart*-ot is eredeti alakjában meghagyva. Bármiféle integrációról legfeljebb az árulkodhat, hogy a kimondott hangalak sem az oroszra jellemző, lerövidült *kart*-tal, sem az észtt, hosszan ejtett *kaart*-tal nem azonos, valahol a kettő között helyezkedik el. A szintaktikai helyzet itt viszont egyértelműen megköveteli a birtokos eset használatát (*нет + чего*), ebben az esetben a megfelelő alak a *партнеркарт+а* lenne (a *театр* minta alapján), de itt esetlegesen azt feltételezhetjük, hogy a beszélő túlságosan idegennek érezte ezt az elemet ahhoz, hogy integrálja.

24. idézet

Я никогда не думала, какие чувства я испытывала, когда я говорю, что я русская эстонка. Потому что вообще это вопрос идентитетов, как такового.

'Soba nem gondolkodtam, hogy milyen érzéseket éreztem, amikor azt mondom, hogy én orosz észt vagyok. Mert ez általánosságban az identitások kérdése, mint olyannak.'

A beszélő az észt *identiteet* szó másolatát használja abban a pozícióban, ahol egy orosz egynyelvű beszélő feltehetőleg a *идентичность* vagy az *идентификация* szót használná. Az *идентитетем* szót hímneműként kezeli, és mivel a szintaktikai pozíció (вопрос чего?) a birtokos esetet igényli, az orosz egynyelvű nyelvten szerint is helyesen alkotja meg a többes számú *идентитетем+ов* alakot.

25. idézet

У нас есть какие-там фестивали, в Теллискиви например фестивали, Toidufestival еды, без проблем, пришёл, поел.

'Vannak nálunk valamilyen fesztiválok, fesztiválok Telliskiviben például, Ételfesztivál étel, semmi probléma, elmegy az ember, eszik valamit.'

A globális, integrációt nem igénylő másolatot tartalmazó megnyilatkozás azért érdekes, mert a tallinni Telliskivi városnegyedben megrendezett 'Ételfesztivál' ételre vonatkozó részét a beszélő kétszer is kiemeli. Gyakorlatilag egy frázisban fejezi ki a fesztivál megnevezését észtül *toidu+festival* ('étel'+ 'fesztivál') és az internacionalizmus okán egyező szavak miatt oroszul is: *фестиваль+еды* ('fesztivál'+ 'étel' GEN). A reduplikációt elősegíti az is, hogy az észtre jellemzőbb a szóösszetételek használata, az oroszra pedig a birtokviszony analitikus kifejezése, amelyben a birtokos (itt a *еда*, 'étel') áll a második pozícióban.

26. idézet

Сейчас вот, режим, но, eriolukord у нас, чрезвычайное положение, то есть, все знают, да.

'Most hát, üzemmód, na, rendkívüli állapot van nálunk, veszélyhelyzet tehát, mindenki tudja, igen.'

A megnyilatkozás tipikus példája annak, amikor egy szó vagy kifejezés új egy közösség életében. Az interjú 2020 nyarának elején készült, amikor a veszélyhelyzet még csak pár hónapja állt fenn, addig korábban a szó szinte sehol sem fordult elő. A szó újdonsága melletti másik érv az, hogy az *eriolukord* sokkal tömörebb és rövidebb, mint az orosz megfelelő *чрезвычайное положение*. Ha feltételezzük, hogy az észt megfelelő hamarabb jutott a beszélő eszébe, feltételezhetjük azt is, hogy ezután szinte közvetlenül eszébe jutott az orosz kifejezés, így mondhatni, saját magát korigálta, de ettől függetlenül nem kell eltekintenünk attól a tényről, hogy elsőként észtül nevezte meg a rendkívüli állapotot.

27. idézet

Как будто бы если у нас тут какие-то экономические послабления, там помощь, там даже Тöötukassa, а в России вот... нам кажется, это нормально, да? А в России это только говорят в телевидении, а на самом деле ничего нету. Я говорю, что у нас например, даже Больничная касса, там выплачивают haigusleht-a.

’És ha mondjuk nálunk itt vannak valamilyen gazdasági engedmények, van segítség, ott a Munkanélküli pénztár, és hát Oroszországban... Nekünk úgy tűnik, hogy ez a normális, ugye? És Oroszországban ezt csak a televízióban mondják, és a valóságban nincs semmi. Én mondom, hogy itt nálunk van például az Egészségpénztár, ahol fizetik a táppénzt.’

Az adott idézetben két globális másolattal (*töötukassa*, *haigusleht*) és egy szemantikai másolattal (*Больничная касса*) találkozunk. A *Больничная касса*-ként és *Haigekassa*-ként is emlegetett Betegbiztosítóról már több ízben is szó esett, a *Töötukassa* (’Munkanélküli pénztár’) pedig a *Haigekassa*-val egy kategóriába sorolható kifejezés, amely egy konkrét hivatalra utal, észt megnevezése elterjedt az észtországi orosz beszédben. Az elemzés központja itt a teljesen újnak számító *haigusleht* (szó szerint ’betegséglap’), amely korábbi, kódmásolatokat tárgyaló tanulmányokban tudomásunk szerint még nem került leírásra. A beszélő vélhetően a birtokos eset (выплачивают чего?) ragjaként toldja hozzá a szóhoz az *-a* ragot.

28. idézet

Я был в двух семьях разных, три раза. Мне оба раза повезло, очень дружелюбные perenaine и peremees, где он был. Ну да, там не везде был peremees.

’En két családnál voltam, három alkalommal. Mindkétszer szerencsém volt, nagyon barátságos fogadóanyuka és fogadóapuka, ahol volt. Na igen, fogadóapuka nem mindenhol volt.’

A beszélő arról mesél, hogy kiskorában észtt családoknál nyaralt, az oroszajkú gyerekek észtt nyelvtanulását elősegítő program keretein belül. Elmondása szerint a fogadócsaládokkal szerencséje volt, mivel az apuka és az anyuka is barátságos volt. A két személy megnevezésére egy-egy nehezen lefordító észtt szót használ: a *pere+mees* és a *pere+naine* szó szerinti jelentése *család+férfi* és *család+nő*, családapának, családayának, esetleg gazdának, gazdasszonynak, háziasszonynak és a ház urának fordítható. Azonban a *peremees* és a *perenaine* nem sugallja sem azt, hogy a családnak feltétlenül van gazdasága, vagy épp gyermekei. Valószínűleg részben ez a fordítási nehézség lehetett az oka, hogy az interjúpartner is az észtt szavak használatánál maradt (bár elméletileg a beszélő használhatta volna a *хозяин*, *хозяйка* szavakat is, de azzal nem tudta volna ilyen hangsúlyosan kiemelni a fogadósülők észtt mivoltát). Mindkét globális másolat alanyesetben van, így integrációt nem igényel.

29. idézet

По работе, у меня допустим, те же клиенты в Эстонии, с которыми я по работе езжу, я сразу говорю, что если там долго объяснять, какой-то kooolitus делать, а сразу говорить, ребята, извините, я в Эстонии бываю редко, я общаюсь на эстонском редко, поэтому, скорее всего, какие-то грамматические ошибки будут, поэтому, если что, не стесняйтесь меня переспрашивать.

'A munkával kapcsolatosan, nálam például, azok az ügyfelek Észországban, akikkel munkautakra utazom, rögtön mondom, hogy ha valamit hosszán kell magyarázni, vagy valamilyen továbbképzést csinálni, azonnal mondom, hogy gyerekek, bocsánat, ritkán vagyok Észországban, ritkán beszélek észtül, ezért, lehetséges, hogy lesznek nyelvtani hibáim, ezért, ha valami, nyugodtan kérdezgetek vissza.'

A beszélő által említett globális másolat hímnemű főnévnek tekinthető, ezért tárgyeseti pozíciója révén morfológiai integrációt nem igényel. Említésre érdemes lehet azonban az a tény, hogy az interjúalany éppen azzal kapcsolatosan próbál érvelni, hogy ritkán tartózkodik Észországban, keveset használja a nyelvet, lehet, hogy hibákat ejt, ezért nem bánja, hogyha a kollégái visszakérdeznek, vagy kijavítják, hiszen számára az észet nem anyanyelv. Ennek ellenére gondolkodás és utólagos kijavítás nélkül használja az észet *kooolitus* szót. A szakmai továbbképzést jelentő szó töve az iskolát jelentő *koool*-ból származik, kiegészülve a *-tus* képzővel.³⁴

30. idézet

Когда я иду в обычный магазин, я скорее чаще всё становлюсь nutikassa, да, и мне там все равно, какой язык выбирать.

Amikor a megszokott boltba megyek, elsősorban az okoskasszához fordulok, igen, és ott teljesen mindegy, milyen nyelvet választok.

A köztéren történő nyelvhasználati kérdés tárgyalásakor a beszélő épp azt fejezi ki, hogy boltokban általában nem a kiszolgáló személyzethez, hanem az önkiszolgáló kasszához (észtül *nuti+kassa* tehát 'okos'+'kassza') megy fizetni, a kasszát okoskasszának nevezve. Az általánosságban *iseteeninduskassa*-nak ('önkiszolgáló kassza') nevezett pénztárt elsősorban a Coop üzletlánc nevezi *okoskasszának*, az üzleten belül, a vásárlói számára kifüggesztett táblákon és reklámokban, szórólapokon. Mivel a *nutikassa* felirat így a boltokban központi helyen látható, hamar megmarad a beszélők emlékezetében.

³⁴ Hasonló, *iskola* tövű, továbbképzést jelentő szó a szlovákiai magyarban is jelen van: *iskolázás*.

3. ábra: Az önkiszolgáló pénztáraknak kialakított rész a Coop üzletben³⁵

31. idézet

*Я чуть-чуть обучался бармен-делу в ПТУ, Нарва Kutsche- ja õpekeskus-e.
'Kicsikét tanultam a pultosmesterséget is a PTU-ban, a Narvai Szakma- és oktatási központban.'*

A *keskus* ('központ') az egyik leggyakrabban használt észtországi orosz kölcsönszó, ugyanis használható bármilyen központra: a városközpont, bevásárlóközpont, tanulmányi központ mind az észti *keskus* szót tartalmazza. Bár a beszélő által megjelölt oktatási intézmény neve egy többtagú szó, ez nem gátolja őt abban, hogy az utolsó tagot, a *keskus*-t ragozza, és az előjárás eset miatt egy *-e* raggal lássa el. Valószínűleg ezt a *в кескусе* alak gyakorisága még jobban elősegíti.

32. idézet

*У нас так много всего можно делать не выходя из дома, онлайн. Это просто вау! Страна
цифральных возможностей!
'Nálunk nagyon sok mindent lehet csinálni anélkül, hogy kimennél a házból, online. Ez egyszerűen
vau! A digitális lehetőségek országa!'*

³⁵ Kép forrása: <https://kasulik.delfi.ee/news/kasulikselgitab/iseteeninduskassad-toovad-poodidess-e-positivseid-muutusi-tootajad-saavad-samal-ajal-teha-huivitavamaid-asju?id=88427131>

A szókitöltős tesztnek is az egyik legérdekesebb és legproduktívabb eredménye, hogy Oroszországgal szemben Észtországban használatos a *дигитальный* kifejezés a *цифровой* helyében. A szó elfogadottságáról és természetességéről árulkodik annak könnyed és természetes használata és alaktani integrációja (a *дигитальных* többes számban, birtokos esetben áll). Az észtből származó kölcsönszavak közül ez az egyik leginkább „bujkáló” elem, az észti eredetű szavak egy jelentős részével ellentétben a *дигитальный* melléknév esetében sokan egyáltalán nincsenek azzal tisztában, hogy ez az egynyelvű oroszban egy nem használatos szó.

33. idézet

Но я почему-то, я спрашивала, я никогда не видела особо, чтобы постоянно около этого памятника, когда он стоял на... около Kaarli kirik-a, что-то я не помню, что там было паломничество цветами, вот это вот.

'De én valamiért, én kérdeztem, különösen soha nem láttam, hogy folyamatosan ekörül az emlékmű körül, amikor ott állt a... a Kaarli templom mellett, valahogy nem emlékszem, hogy lett volna ez a zarándoklás virágokkal, ez.'

A beszélő egy olyan szót (*kirik*, 'templom') használ észtil, amelyre könnyen utalhatott volna a megegyező jelentésű *церковь* szóval, akár a teljes kifejezés, a *Kaarli kirik* helyett a *Церковь Каарли*-t használva. Valószínűleg a Kaarli-kezdet miatt egyszerűbb vagy kényelmesebb volt a *kirik* szó használata, hiszen könnyen elképzelhető, hogy azt a kifejezést a beszélő gyakrabban hallotta, mint az orosz megfelelőt. Mindezek ellenére az *около* vonzataként a *kirik* birtokos esetben, jelölt esetvégződéssel (-a) áll a mondatban.

34. idézet

Ну все-равно приходится говорить на эстонском языке, когда звонишь там в Полицию, или любые там teabenõue пишешь.

'De mindenképp kell beszélni észtil, amikor felhívod például a Rendőrséget, vagy bármilyen adatkérelemzést írsz.'

Szintén a munkahelyi életet érintő szó, a *teabe+nõue* szó szerinti jelentése 'információ'+ 'kérelem', amit az újságíróként dolgozó interjúalanyunk különféle hivatalokhoz kell beadnia, ha valamilyen adathoz hozzá szeretne férni. A hivatali kommunikáció valószínűsíthetőleg kizárólag észti nyelven folyik, ezért a beszélőnek nincs is szüksége erre a kifejezésre oroszul, és feltehetőleg nem is ismer rá orosz megfelelőt. A szó végződése alapján tekinthető akár semleges neműnek is, ami így tárgyasetben nem igényel esetragot.

4.2.3.2. Szelektív másolatok

Amint már említettük, a szelektív másolatok olyan másolatok, ahol az átadó nyelvi elemnek csak az egyik tulajdonsága kerül másolásra. A következőben bemutatjuk a két jelentésbeli másolatra talált példát.

35. idézet

*В Ида-Вирумаа, где я родилась, там превалирует русскоязычное население.
'Ida-Virumaaban, ahol én születtem, túlsúlyban van az orosznyelvű lakosság.'*

A 34. idézetben a klasszikus kontaktusnyelvészetben jelentéskiterjesztésnek nevezett jelenséggel találkozhatunk, Lanstyák terminológiájával élve pedig jelentésbeli kölcsönszóval. A *превалирует* lexikai elem az orosz nyelvben is használatos, 'uralkodik' vagy 'elnyom' jelentésben, ami stilisztikailag nem a legmegfelelőbb ebben a mondatban. Az adott helyzetben megfelelőbb lenne a hasonló jelentésű *преобладаем* igét használni, azonban feltételezhető, hogy az adott megnyilatkozásban az észet *prevaleerima* ('túlsúlyban van') igéből történt egy jelentésbeli szelektív másolat.

36. idézet

*Я говорю, что у нас, например, даже больничная касса...
'Én mondom, nálunk itt van például még a Betegpénztár is...'*

A beszélő azzal érvel, hogy Észtországbán az élet könnyebb, mint sok más országban, ugyanis a betegbiztosító fizet, amennyiben valaki munkaképtelenné válik. A *больничная касса* a korábban már említett *haigekassa* szó szerinti fordítása, amely itt az alanyeseti pozíciója miatt integrációt nem igényel.

4.2.3.3. Kevert másolatok

Kevert másolatra a korpuszunkban mindössze három példát találtunk.

37. idézet

*Сейчас там делали туристический кескус.
'Mostanság csináltak ott egy turistaközpontot.'*

A kifejezésnek a második része (észt *keskus* = 'központ') egy globális másolat, amely többször is előfordul a korpuszban. A kifejezés első része, a *туристический* melléknév először egy teljes mértékben egynyelvű orosz előtagnak tűnhet. Emellett a *туристический центр* mint kifejezés ('turistaközpont') is létezik az oroszban. Ezáltal első ránézésre úgy tűnhet, mintha

csak az orosz *туристический центр* második része lenne észt másolattal behelyettesítve. Azonban az egész szó szerkezet másolásnak tekinthető. A *turismikeskus* észtül jelentheti a 'turistáknak szóló információs irodát' is, de utalhat másféle, például szállást vagy szolgáltatást nyújtó 'turistaközpont'-ra is. Az orosz *туристический центр* azonban csak az 'információs irodát' jelenti; és nem fedi a *turismikeskus* jelentését. A beszélő azonban az utóbbira, az észt *turismikeskus* második denotatív jelentésére gondolt – egy turistákat kiszolgáló, szabadidős szórakoztató komplexumra vagy központra, ahol a kirándulók vagy sportolók különféle tevékenységeket tudnak űzni. Így elmondható, hogy ebben a kifejezésben a globális másolat *keskus* mellett a *туристический* egy szemantikai másolatnak tekinthető.

38. idézet

Яанов день. Мы отмечаем тоже.
János-nap. Mi is ünnepeljük.'

A beszélő az egyik legfontosabb észtországi ünnepről beszél, a nyári napfordulóról, 'Szentiván-éj'-ről, amit sokan orosz beszédben is az észt *Jaanipäev* megnevezéssel illetnek. Az ünnepet ismerik Oroszországban is, *Иванова ночь*, *Иванов день*, *Купальская ночь* néven. Bár más napokon tartják őket, alapvetően a két ünnep megfeleltethető egymásnak. Bár a kifejezés mindkét eleme tekinthető orosznak, vagy legalább is az oroszban is ismertnek – a *Яан* mint egy külföldi név – a két szó ebben a kombinációban az egynyelvű oroszban nem fordul elő, csak az észt hatására kombinálódik a két elem, mintegy a *Jaanipäev* megfelelőjeként.

39. idézet

На этом мероприятии стоит палатка священная Ээсти Вабариик Сто.
'Ezen a rendezvényen áll egy Észt Köztársaság Száz-nak szentelt sátor is.'

4. ábra: Az „Eesti Vabariik 100” hivatalos logója³⁶

³⁶ Kép forrása: <https://plekikeskus.ee/uudised/eesti-vabariik-100/>

Az interjú az észti függetlenség 100. évfordulóját ünneplő évben készült, amikor számos esemény a függetlenség körüli ünnepekkel volt összefüggésben az egész év során. Az EV100, tehát az Eesti Vabariik Sada (‘Észt Köztársaság Száz’) volt mondhatni az év kulcsszava, ennek egy részét használta a beszélő is, az évszámot azonban lefordítva oroszra. A teljes orosz alak a *Эстонская Республика Сто* lenne, ami azonban hosszabb is, és valószínűleg kevésbé gyakran hallott-látott, mint az észti alak. A számok kiolvasása azonban jellemzően az emberek többségénél az anyanyelvükön történik. Így alakulhatott ki ez a kevert másolat, amelyben az Észt Köztársaságot jelölő kifejezés megmaradt globális másolatként, az *ЭВ100* ünnepkör második eleme pedig az eredeti kifejezés második részének gyakorlatilag egy szemantikai másolata.

4.2.4. Kódváltások az interjúkban és az élőbeszédben

A kódváltás a kölcsönzóhasználat (vagy kódmásolás) mellett a kétnyelvű beszélőközösségek kommunikációjának másik legszembetűnőbb jelensége, így jelenléte természetes az észtiországi oroszajkú népesség körében is. Kódváltásokkal természetesen találkozhatunk az észtnyelvűek körében is, elsősorban az angol és az észti nyelvet váltogatva, az észti–orosz kódváltás azonban elsősorban a kétnyelvű oroszajkú közösség körében elterjedt. A beszélőket körülvevő szociolingvisztikai környezet minden esetben hatással van a kód megválasztására (Zabrodskaja 2006a: 133). A megfigyelt kódváltásokból a következő általános jegyek és következtetések vonhatók le.

Mivel már a passzív nyelvtudás is elegendő a kódváltás megvalósulásához, annak nem elengedhetetlen feltétele az egyéni kétnyelvűség. A kétnyelvű megnyilatkozások produkciójának tehát korántsem feltétele az, hogy a beszélő magas szinten ismerje az észti nyelvet, vagy annak aktív használója legyen. Egy kétnyelvű társadalomban és egy többségi nyelvvel teli nyelvi tájképben bizonyos szavak a csupán passzív vagy alacsony másodnyelvi nyelvtudással rendelkező személyeket is napi szinten körülveszik, azok beépülnek a passzív szókincsükbe, és mind szövegprodukción, mind megértés terén a rendelkezésükre állnak mint alternatíva. Már a nyelvi környezetből megismert egy-két szó ismerete is elegendő ahhoz, hogy egy egyébként egynyelvűnek számító beszélő kódot váltson.

A vizsgált fiatalok számára tehát az észti nem egy idegen nyelv, hanem gyakorlatilag a második nyelvük. Bár sokan második nyelvként az angolt nevezik meg, azonban, ha az angolt jobban is beszélik, az észti más módon van jelen az életükben. Az angolt is jól ismerik, elsősorban a globalizáció, a popkultúra és az iskolai oktatás révén, de emellett a nyelvi

környezet is hatással van rájuk, az angol is egy olyan nyelv, amit gyakorlatilag születésüktől kezdve passzívan sajátítanak el.

A kódváltás szinte minden esetben egy kommunikációt elősegítő eszköz, a kétnyelvű beszélők nyelvi viselkedésének természetes eleme, a kétnyelvűségnek velejárója. Elősegítheti a diskurzust azzal, hogy meggyorsítja az információátadást, vagy épp azzal, hogy a beszélő többletinformációt tud vele a mondandójához fűzni. Az információátadás sebességének tekintetében találkozhatunk olyan esetekkel, amikor egy szó a beszélő számára könnyebben elérhető egyik vagy másik nyelven, és ha a beszédpartner is kétnyelvű, az üzenet megfogalmazója ahelyett, hogy időt pazarolna a megfelelő szó megtalálására, azt egyszerűen a másik nyelven közli – röviden, a kódváltás megkönnyítheti az önkifejezést. A kódváltás használható az üzenet egyértelműsítésére vagy fontosságának hangsúlyozására is.

Emellett a nyelvváltás nemcsak a pontosabb vagy gyorsabb információátadás igényének kielégítésére szolgáló eszköz lehet – a nyelvek alternációja tökéletes „nyelvi szerszám” a beszédünk érdekesebbé, figyelemfelkeltőbbé, vagy humorosabbá tételéhez. Nem tekinthetünk el az így megnyilvánuló nyelvi kreativitástól –egy ilyen erőteljes pragmatikai eszköznek nehéz ellenállni (Verschik 2004: 441). Természetes, hogy a beszélők mások számára nemcsak információgazdaggá, hanem szórakoztatóvá, színessé szeretnék tenni beszédüket, a különféle egynyelvű nyelvi szabályok szándékos áthágása pedig tökéletes figyelemfelkeltő eszköz lehet.

Az alfejezetben természetesen nem minden példa esetében egyértelműen eldönthető, hogy az adott kódmásolás inkább egyszavas kódváltás, vagy kölcsönszóhasználat-e, így esetenként bizonyos „határeseteket” is kódváltásként kezeltünk, elsősorban abból kiindulva, hogy az adott észte eredetű szó mennyire konvencionalizálódott. Kódváltásként kezeltük az észte elhangzó idézeteket, félmondatokat és a még nem konvencionalizálódott egy- vagy kétszavas észte nyelvű frázisokat. Bizonyos esetek természetesen vitathatóak lennének, azonban, mint már korábban mondtuk, az egyszavas kódváltás és a kölcsönszóhasználat közötti határ meghúzása lehetetlen, ennek köszönhetően a fejezet néhány, a köztes, „szürke zónában” található elemet is tárgyal.

A kétnyelvű személyek sokszor megengedhetőnek találnak olyan nyelvi formákat is, amik az egynyelvűek számára elfogadhatatlannak tűnnek vagy furcsán hangzanak. Azonban egy kétnyelvű beszélő nem két, különálló nyelvi repertoárból választ ki egy-egy elemet, hanem közlendőjét a saját, széles, de egynek tekinthető kétnyelvű repertoárjából konstruálja meg, így a nyelvek közti határok nem szabnak határt a kreativitásnak. Így, ha a beszélők tudatában

vannak egymás nyelvi kompetenciáinak, a nyelvek közti váltogatás egy informális szituációban gyakorlatilag teljesen szabad és megengedett.

Másrészt viszont, ahhoz, hogy a kódváltás ne akadályozza az információáramlást, a résztvevő nyelvek ismerete minden beszélőpartner általi ismerete követelmény is. Az általunk megfigyelt esetek többségében a beszélők vagy impliciten, vagy expliciten tudatában voltak beszélőpartnereik nyelvi kompetenciáinak. Az interjúk esetében minden interjút adó személy tájékoztatva volt arról, hogy az interjú készítője ismeri mindhárom „helyi nyelvet” (ész, orosz, angol), így nem kell, hogy különösebben odafigyeljenek a nyelvhasználatukra, nem probléma, ha valamit egyik, másik, vagy harmadik nyelven szeretnének kifejezni. A résztvevő-megfigyelés során észtországi orosz baráti társaságok szabadidős programjain is részt vettünk, ahol a beszélők ismerték egymást, és tisztában voltak egymás nyelvi kompetenciáival.

A kódváltás emellett egy attitűdjelölő nyelvi viselkedés is. Azt láthatjuk a kódváltó beszélők körében, hogy nem határolják el magukat nyelvhasználatukkal a többségi nyelvtől és a többségi közösség tagjaitól. Számukra nem prioritás, hogy kizárólagosan orosz nyelven szólaljanak meg, nem határolódnak el a többségi nyelvtől, és nem tartják fontosnak, hogy nyelvük „tisztá” orosz maradjon. Bizonyos kisebbségek körében találkozhatunk az „én meg nem szólok a többség nyelvén” jellegű attitűdökkel, viszont a vizsgált közösség tagjai közt ilyen hozzáállással nem találkoztunk, senkinek nem okozott problémát valamit észtil megnevezni.

Olyan eset azonban előfordult, hogy egy adott személy, amikor expliciten megkérdeztük, használ-e néha ész szavakat, például amikor a munkájával kapcsolatos dolgokról beszél, határozottan azt mondta, hogy ő soha nem használ ész szavakat, orosz társalgásban mindent kizárólagosan oroszul mond, hiszen az ész tje gyenge, és oroszul mindent meg tud nevezni. Azonban amikor egy korábbi állására terelődött a szó, a munkakörét a következő módon nevezte meg:

40. idézet

Я пошёл в магазин электроники работать. То есть, kassapidaja, или, но, получается, что не kassapidaja, а просто пöуник. Я советовал людям, что выбирать, и так далее.

'Ementem egy elektronikai szaküzletbe dolgozni. Tebát kasszás, vagy, nem, pontosabban ez nem kasszás, hanem egyszerűen tanácsadó. Tanácsot adtam az embereknek, hogy mit válasszanak, és így tovább.'

A következőkben az interjúkban és a résztvevő-megfigyelés során hallott konkrét kódváltásokat tárgyaljuk. Nem minden esetben eldönthető, hogy a megnyilatkozásokban

található egyszavas, észt nyelvből származó beillesztés kódváltás, vagy kölcsönzés-e, így a példáknek egy minimális része pusztán intuitív jelleggel került kódváltásként megítélésre.

A kódváltásokat konverzációelemzés szempontjából tekintjük át, a megelőző és követő szöveg figyelembevételével, a kódváltás okainak minél pontosabb feltárásával. Mivel egy tökéletes, mindent lefedő kódváltásokrendszerrel lehetetlen felállítani (Auer 1990), ezért nem a teljesség a cél; a megfigyelt kódváltásokat próbáljuk ok vagy cél alapján csoportosítani.

A korpuszban található mondaton belüli és mondatközi kódváltások is. Az interszentenciális, tehát mondatközi kódváltások jellemzően ugyanazt a funkciót töltik be. Mások idézése esetén a beszélők általában legalább félmondatokat idéznek, ebben az esetben egy egész tagmondat más kódon hangzik el, így interszentenciális kódváltásról beszélhetünk. A vizsgált korpuszban külön megfigyelhető, hogy ezek a kódváltott tagmondatok mind olyan beszédhelyzetekből származnak, amikor a beszélő észtajkú beszédpartnerekkel került valamilyen beszédhelyzetbe, vagy valamiféle konfrontációba.

Az példákban belül elhangzott idézetek egy része nem valós megnyilatkozást idéz fel, hanem egy hipotetikus szituációt vázol, sokszor a negatív attitűddel viseltető észt beszédpartnert megszemélyesítve (ilyen „pszeudoidézetekről” ír az észtországi oroszok körében Dezi is, lásd Деци 2020). Ilyen szituációval több interjúalanyról is találkoztunk, amikor az észt nyelvet arra használják, hogy észt személyek bőrébe bújva fejezzék ki a saját maguk által nekik tulajdonított, tőlük elvárt, de akár korábban tőlük tapasztalt attitűdöket, lásd például a következő megnyilatkozásokat. A *sibul* szó elsődleges jelentése ’hagyma’, de az észt szlengben ismert az oroszokra vonatkozó, pejoratív jelentése is.

41. idézet

Всё зависит от индивидуального человека. Есть люди типа там «все этности отстой», есть этности «ah, kuradi sibulad», и так далее.

’Minden az adott embertől függ. Vannak emberek akik így „minden észt szörnyű”, meg vannak észtek, akik „ah, rohadt hagymák”, és így tovább.’

42. idézet

Я пару раз встречался с такими националистами, «о, venelane, kurat», короче, пару случаев.

’Párszor találkoztam ilyen nacionalistákkal, „ó, orosz, a fenébe”, szóval, egy pár eset.’

Találkozhatunk azonban ennek az ellentétével is, amikor a szintén észteket idézve, de valamilyen pozitív momentumot kiemelve vált át észtre a beszélő. Az elhangzottakról orosz fordításban is beszámolhatott volna, de az észtre váltással a saját kétnyelvűségét is jelezte, hiszen korábban pont az észt nyelvtudásról volt szó.

43. idézet

Я не скажу, что у меня эстонский перфект, но в то же время обещаться могу довольно нормально. Другие эстонцы, с которыми я работал, им тоже не мешало, говорили всегда, что «Väga hea oli sinuga töötada», всегда всё очень нормально было.

'Nem mondom, hogy tökéletes az észtem, de ugyanakkor beszélgetni képes vagyok kielégítő mértékben. Más észtek, akikkel dolgoztam, őket sem zavarta, mindig azt mondták, hogy „Nagyon jó volt veled dolgozni”, mindig minden teljesen rendben volt.'

Egy másik találkozási pont az, amikor egy oroszajkú az észtajkú honfitársaknak mutatkozik be, vagy fedi fel identitását, amire különféle megoldások léteznek. Ahhoz, hogy ezt az interjút adó alanyok minél pontosabban ismertessék, a bemutatkozást alkotó szavakat magukat is észtül mondták, illusztrálva, hogy észteknek hogyan mutatkoznának be:

44. idézet

Ну если я бы себя называла русскоязычной, ну как «vene keelt kõnelevad inimesed», тоже как часто употребляется.

'Hát, ha én magam oroszajkúnak nevezném, akkor úgy, hogy „oroszul beszélő emberek”, szintén gyakran használják.'

45. idézet

Я сказала, et «ma olen eesti venelane».

'Azt mondtam, hogy „én észт orosz vagyok”.'

Az utóbbi példában megfigyelhető, hogy a beszélő a valós idézetet tartalmazó mondatrész előtti kötőszót is már észtül mondja (vö.: *Я сказала, что „ma olen eesti venelane”*), gyakorlatilag a mondani kívánt észт mondatrész már előzetesen, „visszafelé” előidézi az észт kötőszó használatát. A másik nyelvből származó kötőszó használatának természetessége és spontaneitása a beszélő magasfokú kétnyelvűségére utalhat.

Bizonyos elemek vélhetően azért kerülnek kódváltásra, mert a megnevezett denotátum valamilyen módon az észт „világhoz” kapcsolódik a beszélők számára. Ilyenek lehetnek egyrészt bizonyos ételek vagy kulturális elemek megnevezései, másrészt az államhoz, államigazgatáshoz tartozó, csak Észtországra jellemző szavak. Az ételek észт megnevezésénél természetesen nemcsak az észт mivelts játszhat szerepet, hanem az észт nyelvű megnevezés könnyű elérhetősége – mivel ezek az ételnevek minden bolti feliraton, árcédulán, reklámon észтül vannak megnevezve, azok könnyen a beszélők emlékezetébe vésődnek. Hasonló módon történhet ez különféle állami (hivatali, földrajzi) megnevezésekkel, amelyeknek ráadásul nem is mindig van az egynyelvű oroszban pontos megfelelője. Meglehetősen sok esetben hangzott el egy-egy ételnevezés észтül, legalább két esetben a mondandó pontosítása céljából, lásd például:

46. idézet

Такая нормальная булка, с нисужаху.
'Olyan átlagos zsemle, búzaliszttel.'

47. idézet

-Сливками можно.
-А не сметаной.
-Не, сливка, коорега.

'Tejszínnel lehet.
-És nem tejföllel.
-Nem, tejszín, tejszínnel.'

Gyakorlatilag véletlen egybeesés, hogy mindkét idézetben eszköz-, illetve társhatározói esetben áll a szó, és annak az integrációját az egynyelvű orosz nyelvtanhoz viszonyítva nem-normatív módon oldották meg a beszélők. Az első esetben (46. példa) található kódváltott elem a *с* ('-val/-vel') elöljárószó után áll, azonban a szó raggal nincsen ellátva, megmaradt alanyesetben. A második esetben a 'tejszín' szót (észtül alanyesetben *коор*) észt komitatívuszi raggal látta el, az észt nyelvtan szabályainak megfelelően (*коорега* = 'tejszínnel').

Az előző két esetben a megjelölt élelmiszer nem valamiféle helyi különlegesség, hanem egy alapélelmiszer volt, a beszélők mégis az észt elem használata mellett döntöttek. A 48. idézetben viszont szinte elengedhetetlen az észt szó használata, amikor egy konkrét termékre utalnak, a terméken is általában feltüntetett névvel (az *öllevorstid* szó szerinti jelentése 'sörkolbász', egyfajta vékonyszálú, snack kolbász). Hasonló a helyzet a *Lauaviin* szóval a 49. idézetben, ami szó szerint 'asztali vodkát' jelent, de egyben egy konkrét szeszesitalmárkának a neve is. Megemlítendő, hogy 49. idézetben látható szerkezet (befejezett ige és jövő idő együttes használata) nyelvtanilag helytelen. A hiba eredetére azonban nem tudunk magyarázatot adni, ugyanis az észt ebben az esetben a jövő időt jelen idejű igével fejezi ki (*Kas tood lauaviina?*).

48. idézet

-Знаешь, что я хочу?
-Что?
-Öllevorstid. Колбаски.

'Tudod, mit akarok?
-Mit?
-Snack kolbászt. Kolbász~~k~~ákat.'

49. idézet

Lauaviina будешь взять?
'Lauaviin-t fogsz hozni?'

Az utolsó példákon is bemutatott kategóriába azok a szavak tartoznak, amik könnyebben elérhetőek a beszélők számára. A könnyebb előhívhatóságot eredményezheti az, hogy a nyelvi környezetben gyakrabban vagy hangsúlyosabban jelen van az észrt megnevezés (például a munkahelyeken használt bizonyos pozíciók, munkakörök megnevezése). Más, itt is bemutatott esetekben az aktuális társalgás nyelvi környezetében található valamilyen észrt felirat (közlekedési táblákkal is megjelölt magánterület, ahova tilos behajtani), amire a beszélők hivatkoznak. Ilyen esetben sokkal gyorsabb, produktívabb, kevesebb energiabefektetést igénylő megoldás egyszerűen a tábláról leolvasni a szót, és azt beleilleszteni a mondatba, mint megkeresni az orosz fordítását. Más esetben, a táblákon látható kifejezések (megyékbe, járásokba való belépéskor található közúti jelzések) oroszra történő problémás lehet. A konvencionalizálódottság fokától függően az 52. idézetben található elem tekinthető esetlegesen kölcsönszónak/kódmásolatnak is.

50. idézet

Тына на ерамаа заүму?

'Mint hogy a magánterületre bemenni?'

51. idézet

Надо пройти этого кеелатуд говна.

'At kell menni ezen a tiltott szaron.'

52. idézet

Такая иерархия там, главный инженер и вахетусеванем.

'Ilyen ott a hierarchia, a főmérnök és a műszakvezető.'

53. idézet

Ты 15 лет не выезжал со своего kihelkond или maakond.

'15 éve nem mozdultál ki a saját egyházmegyédből vagy megyédből.'

Röviden már szó esett a kódváltás identitásjelölő szerepéről, miszerint a vizsgált beszélők számára nem fontos az, hogy „tisztántartsák” orosz beszédüket, és nem látják negatívnak az észrt szavak használatát, hogyha éppen azok segítik elő valamilyen módon a kommunikációs cél megvalósulását. Egy második kategória azonban az, amikor az észtre való kódváltásnak nem csupán praktikus célzata van, hanem a beszélő szándékosan használ kötőszavakat vagy indulatszavakat, felszólításokat észtüln, gyakorlatilag azzal a céllal, hogy beszédét minél inkább kétnyelvűvé, és ezáltal, mint korábban említettük, színesebbé tegye. Erre nagyon jól alkalmazhatók a mindenki számára ismert, általában rövid és egyszerű pragmatikai felszólalások, felszólítások, közbevetések, különféle indulatszavak és

módosítószavak. Az első példában látható *selge* ('világos') egy orosz társalgásokban is hallható válasz.

54. idézet

-Надо два месяца оставить, чтобы канал сформировался.

-Selge...

'Két hónapra ott kell hagyni, hogy kialakuljon a csatorna.

-Világos.'

55. idézet

Hy lähme, movaruuu!

'Na menjünk, társaim!'

A példákból látható, hogy a különféle észtszavak, közbevetések, idézetek az észtszói oroszok kommunikációjának szerves részei. A különféle mondatrészek, mondatok, vagy épp szavak beépülnek a nyelvbe, azokat a beszélők különösebb probléma nélkül használják különféle okokkal és célokkal. Az észts nyelvű elemnek lehet hangulatfestő, praktikus, vagy pragmatikai szerepe, más esetekben használatát pedig a pusztán szükségesség (például lapszus esetén), vagy épp annak hatékonysága váltja ki. A kódváltott elemek nem bontják meg a mondatstruktúrát, a beszélőket a beszédben nem akasztják meg, bár bizonyos esetekben az így létrejövő, két nyelvből álló mondatok már nem felelnek meg a mondatot alkotó egyik nyelv nyelvtanának sem, azonban ez természetesen nem gátolja a beszélőket egymás megértésében.

4.2.5. A lexikai teszt eredményei

A papíralapú lexikai teszt célja az volt, hogy megvizsgáljuk, hogy egy kontrollált, írott feladatban a beszélők melyik lexikai elemet választják repertoárjukból a megadott mondatok kiegészítésére. A spontán beszéddel ellentétben a teszt kitöltésekor a beszélők tudták, hogy a cél a lexikai ismeretek mérése, ezért a feladatok megoldásának több figyelmet szenteltek, emellett a spontán beszéd spontaneitásától eltérően a kitöltők nem időre dolgoztak, bármennyi ideig gondolkodhattak a válaszokon, azokat akár át is húzhatták és újakat adhattak meg.

Egy ilyen teszt meg tudja mutatni, hogy milyen mértékben honosodtak meg bizonyos lexikai másolatok a helyi orosz nyelvváltozatban, hiszen, ha azokat egy ilyen kontrollált közegben is használják a beszélők, az azt jelentheti, hogy egy „teszthelyzetben” is az általuk megadott válaszokat tartják a leghelyesebb megoldásnak. Az eredmények validitása érdekében orosz tesztcsoporttal is kitöltöttük a tesztet. Egyes lexikai elemek ismertek Oroszországban is,

azonban különbség merülhet fel aközött, hogy mit érzékelnek az észtországi és oroszországi oroszajkúak olyan mértékben helyesnek, hogy egy ilyen írott tesztbe is leírják megoldásként.

A tesztben mindkét csoport (észtországi orosz és oroszországi orosz) 15 tesztmondatot kapott, ahol a következő szópárok vagy szócsoportok közti döntésre voltunk kíváncsiak: *качественный – качественный, личность – идентичность – идентитет, цифровое – дигитальное, года назад – года обратно, инвентаризация – инвентура, отремонтировать – реставрировать – реновировать, интерес – интресс, преобладают – превалируют, организовать – организовать, скорректируйте – скорригируйте, ремень – рабарбер, качество – квалитет, центов – сентов* ('minőségi', 'identitás', 'digitális', 'évvel ezelőtt', 'leltár', 'felújítani', 'kamat', 'túlnyomó részben van', 'szervezni', 'javítsák ki', 'rebarbara', 'minőség', 'centek').

Az esetek többségében nem volt számottevő eltérés a kontrollcsoport és a tesztcsoport eredményei között: az észtországi orosz csoportból a várható módon 30 személyből 30, tehát 100% az egynyelvű oroszországi oroszban grammatikus megfelelőt adta meg a következő esetekben: *качественный, личность, назад, организовать, качество*; csak úgy, mint a kontrollcsoportban 22 személyből 22.

A többi lexikai elem esetében azonban eltérések voltak a két csoport megoldásai közt. A *цифровое/дигитальное* szópárt tesztelő mondatban nem volt megadva előre a kívánt szó kezdőbetűje, így az oroszországiak a következő szavakat adták meg, zárójelben az azt megadó személyek száma: *цифровое* (19), *современное* (1), *топовое* (1), *цифровок* (1). Azonban a *дигитальное* alak egyáltalán nem merült fel, annak ellenére, hogy a *дигитальное*, vagy elsősorban a *диджитальное* az oroszországi oroszban is ismert szó. Ezzel szemben a vizsgált észtországi csoportban 30-ból 10 személy a *дигитальное*-t választotta (33%), így a *дигитальное* egy egynyelvű oroszban nem ismert, észtből származó (ahova viszont minden bizonytalansággal az angolon keresztül került) globális másolatnak tekinthető. A *цифровое*-t Észtországból csak 16-an választották (53%). A fennmaradó 4 személy a következő szavakat helyettesítette be: *оригинальное* (1), *электронное* (1), *спутниковое* (2).

Egy másik esetben is megtörtént, hogy az észtországi csoport olyan globális másolatot használt, amely a kontrollcsoport megoldásai közt egyáltalán nem volt jelen. A kontrollcsoport 100%-a a *закрыт на инвентаризацию* alakot választotta, ellenben a tesztcsoportból 12 személy (40%) a *закрыт на инвентуру*-t (az észti *inventuur* másolata, *инвентура* módosított alakban). Azt feltételezzük, hogy az „*инвентуру*” alak oka egyrészt az, hogy az orosz *инвентаризация* is nőnemű, és az *инвентура*-t ezzel szerették volna hasonlatossá tenni. Egy másik feltételezhető ok az, hogy azok a szavak, amelyek valamely latin, *-ura* végződésű főnévből erednek, az

oroszban jellemzően megtartják az *-урa* végződésüket, míg az észtbén *-uur* végződésűre rövidülnek (v.ö.: latin *cultūra* – észtb *kultuur* – orosz *культура*). Vélhető, hogy a beszélők felismerik a latin morfémat az észtb *inventuur* szóban, és az említett mintára alakítják azt „vissza” latin formájára³⁷, tehát *инвентура*-ra (Verschik 2019, szóban).

Egy további ilyen, az észtországi eredmények ötödében előforduló globális másolat a *реновировать*. Míg a kontrollcsoportban 19 személy a *ремонтировать* alakot választotta, 2 a *реконструировать*-ot, 1 további pedig a *реставрировать*-ot (itt a *ре-* szókezdő szótag volt megadva); a tesztcsoportban 7 *реновировать* alak is született, tehát a kitöltők 23%-a másolatot használt (továbbá 5-en *реставрировать*-ot, de a többség, tehát 18 személy itt is a *ремонтировать* alak mellett döntött). A legáltalánosabb alakot, tehát a *ремонтировать*-ot a tesztcsoportban 60%, a kontrollcsoportban viszont 86% választotta.

A hézagkitöltős feladatban is volt egy mondat a korábban már említett jelentésbeli másolatra, a *превалирует*-re. A kontrollcsoportból 21 személy (95%) választotta a *преобладают* alakot, egy a *перетекают*-ot, a *превалируют*-ot pedig senki; ellenben a tesztcsoportból hárman is (10%) a *превалируют* mellett döntöttek. A többiek a tesztcsoportból következő alakokat írták be: *преобладают* (22 személy, azaz 73%), *представлены* vagy *представляют* (2,6%), *пребывают* (1,3%), *присутствуют* (1,3%, annak ellenére, hogy a megadott szókezdő szótag a *пре* volt) és *прекрасного* (1,3%).

Az egyik feladatnál egy olyan szóra kérdeztünk rá, amelynek a denotatív jelentése alapvetően Észtorszáiban sokkal ismertebb, mint Oroszországban. A rebarbara nevű növény az észtb konyha szerves része, a növényt gyakran használják fel befőttek, sütemények, piték, dzsemek készítéséhez, Oroszországban viszont kevésbé ismert. Ennek fényében a mondatban, ahol a *ревень* és *рабарбар* alakok között kellett dönteni, az oroszországi kontrollcsoportban sokan sokféle egyéb formával próbálkoztak, kilencen ezeket a válaszokat írták be: *панеток*, *редиса*, *рябина*, *пена*, *раствор*, ????. Az észtországi *рабарбар* alakot az oroszorszáiak közül természetesen nem írta senki, a *ревень*-t pedig 13-an írták. Ez az alacsony százalék (59%) itt nem a nyelvi tudáshoz vagy a nyelv ismeretéhez kötött, hanem azzal indokolható, hogy az oroszországi kitöltők nem ismerik vagy legalábbis ritkán találkoznak ezzel a növényvel.

Az észtországi tesztcsoportban ketten üresen hagyták a hézagot, egy válasz nem olvasható, 1 *рябина* alak van, továbbá 22 személy (73%) a *ревень* valamelyik alakját használta (alanyesetben, vagy birtokos esetben eltérő helyesírással), 4-en (13%) viszont a *рабарбар*-t, vagy annak valamilyen változatát (*рабарбара*, *рабарбар*) írták. A mondatban kétszer is szerepeltetni kellett a növény nevét, először birtokos esetben, másodszor alanyesetben (lásd az 5. számú

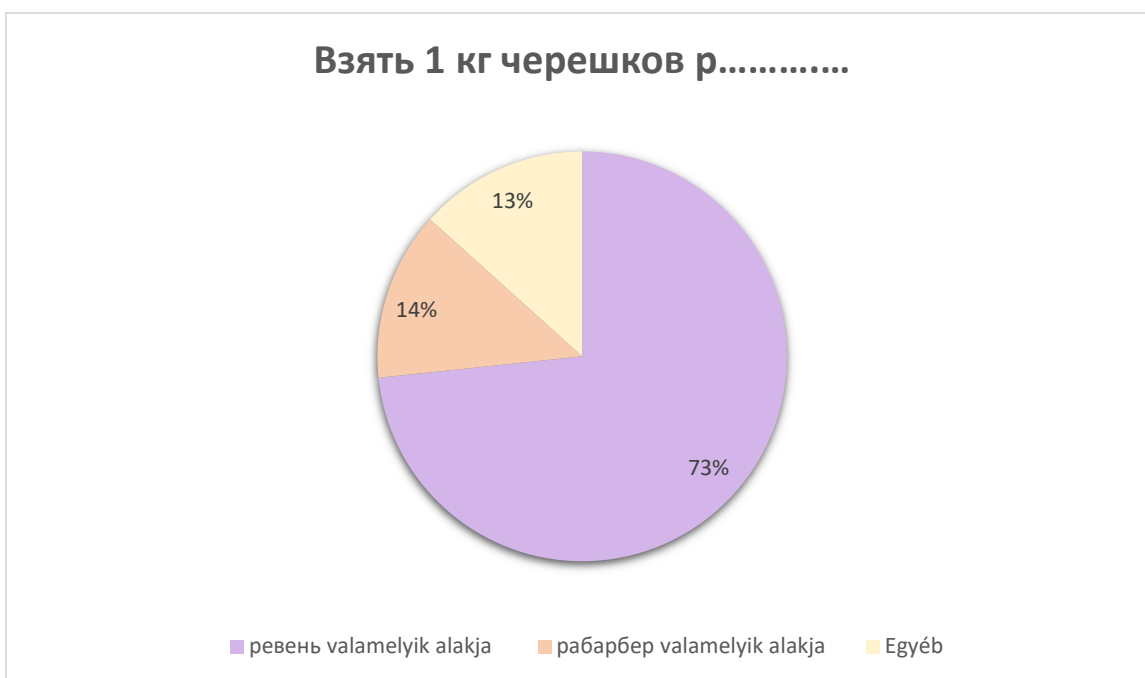
³⁷ Köszönöm Janurik Boglárkának, hogy bírálatában felhívta a figyelmem arra, hogy a visszalatinosítás jelenségével az amerikai magyar nyelvváltozatban is találkozhatunk, lásd Ország 1977: 143, Kontra 1981: 44.

melléklet). Megfigyelhető, hogy a *ревень*-t írók közül nem használta mindenki a nyelvtanilag helyesnek számító genitívuszi alakot: 13-an (59%) a *ревня* alakot adták meg, a *ревеня*-t csak heten (32%), 2-en pedig meghagyták a ragozatlan *ревень* alakban.

5. ábra: a *рабарбер*, *ревень* és további alakok gyakoriságának megoszlása a tesztcsoportban

Ha kiszűrjük a felhasználói és nyelvtani pontatlanságokat, az alábbi képet kapjuk. Így már látható, hogy az észtt másolatnak tekinthető alak is jelentős:

6. ábra: a *рабарбер* és *ревень* alakok gyakoriságának megoszlása a tesztcsoportban

Itt élesebben látható, hogy az adatközlők 14%-a az észtországi kontaktusváltozatot használta, nem az oroszországi orosz lexikai elemet.

A tesztek kitöltése alatt vagy után bizonyos adatközlők metanyelvi megjegyzéseket is tettek arra utalóan, hogy tudják, mi a teszt célja, melyik lexikai egységeket várjuk szerintük el, és melyek közül választanak ők, milyen motivációval. Többször elhangoztak olyan kifejezések, hogy „Tudom, hogy ide azt akarod, hogy azt írjam, hogy *кавалитетный*!”, vagy például „Ó, igen, valóban, itt mindenki azt mondja, hogy *рабарбер*, pedig az nem is úgy van oroszul!”, vagy éppen „Ez *качественный* lenne helyesen, de én igazából nem azt szoktam használni, szóval legyen, beírom, hogy *кавалитетный*!”. Látható tehát, hogy több beszélőnek magas a nyelvi tudatossága, ők általában reflektáltak a feladatokra, sőt, valakit további gondolkodásra készítetett a hézagkitöltős feladat és a leadás után még fél órán át tartott a beszélgetés, ahol további lexikai példákat említett.

Összefoglalásul táblázatosan is bemutatjuk azokat a lexikai elemeket, amelyeket a legnagyobb arányban választottak az oroszországi egynyelvű orosz szempontjából nézve „helytelenül” a beszélők. Kékkel látható az észtországi orosz változat, pirossal pedig az egynyelvű orosz elem. A második oszlop százalékosan mutatja, hogy a tesztcsoport kitöltőinek mekkora hányada választotta az észtnék tekinthető variánst, a harmadikban pedig az egynyelvű variánst választók százaléka látható. Átlagosan a beszélők 14,4%-ban döntöttek az oroszországi oroszban nem ismert lexikai elem mellett (az átlag az összes mondatra vonatkozik, a táblázat csak ezeknek egy szeletét, a legnépszerűbb szavakat mutatja be).

6. táblázat: A lexikai tesztben legtöbbször választott észtországi orosz kétnyelvű elemek

A mondatban elvárt szó	Észtországi változatot használta	Oroszországi egynyelvű változatot használta
<i>инвентура</i> / <i>инвентаризация</i>	40%	60%
<i>цифральное</i> / <i>цифровое</i> / <i>спутниковое</i>	33%	66%
<i>сентов</i> / <i>центов</i>	30%	70%
<i>реновировать</i> / <i>ремонттировать</i> / <i>реставрировать</i>	23%	77%
<i>рабарбер</i> / <i>рвень</i>	13%	87%

4.3. Következtetések

A fejezetben megismertük az orosz–észti kétnyelvű mindennapok jellegzetességeit és észti nyelvből származó lexikai elemeket tartalmazó megnyilatkozásokat vizsgáltunk meg a másolat típusa és az integráció szempontjából.

Az első fejezetből azt láthatjuk, hogy a beszélők tisztában vannak vele, hogy a mindennapi beszédükben több észtiből származó elemet is használnak, és a legtöbben kérésre is számos példát tudnak említeni. Bár néhány beszélő negatívumként említette azt a tényt, hogy bizonyos dolgokról könnyebb észti szavakat használva beszélnie, mint csak orosz egynyelvű elemeket alkalmazva, magát a kétnyelvű beszédet nem ítélték el. Purista gondolatokkal alig találkoztunk, a beszélők többsége praktikusnak, vagy akár egyenesen kívánatosnak, szellemesnek és kreatívnek tartja a két-, sokszor háromnyelvű megnyilatkozásokat és diskurzusokat.

Különösen figyelemreméltónak találtunk egy több beszélő által is említett, igen praktikus nyelvi gyakorlatot. Az interjúkérdéseink részét képezte annak a vizsgálata, hogy interjúalanyaink milyen nyelven szólítanak meg például egy eladót vagy egy felszolgálót. Ez a kérdés Narvában nem túlságosan érvényes, ugyanis a város többsége orosz nyelvű, azonban a többi városban a kérdés nagyon is aktuális volt az adatközlőink számára. A legtöbb interjú résztvevő személy a beszélgetéseit általában észtil kezdte, de az egyik leginkább praktizált gyakorlat az, hogy elolvassák az adott dolgozó ruhájára tűzött névtáblát. A beszélők elmondásuk szerint az esetek nagy részében már a névből következtetni tudnak a másik személy anyanyelvére, és általában ez segít nekik eldönteni, hogy melyik nyelvet használják. A megkérdezettek többsége egyáltalán nem érezte megterhelőnek, hogy oroszjuként észtil beszéljen egy bankban vagy egy üzletben.

Az elemzett nyelvi példákból azt láthatjuk, hogy az észtországi oroszjukúak mindennapi nyelvhasználata különbözik az oroszországi oroszokétól. Az eltérés nem nagymértékű, a kölcsönszavak száma a teljes szókészlethez mérten alacsonynak tekinthető. A kölcsönszavak többsége csak bizonyos meglehetősen specifikus szövegkörnyezetben fordul elő, így ez az egynyelvű oroszokkal megértési problémákhoz alapvetően nem vezet.

A megkérdezettek többsége hasonló módon nem érzi problémásnak az észti egynyelvű nyelvi tájképet sem, elmondásuk szerint őket nem zavarják az egynyelvű észti feliratok, kiírások, hirdetések, hiszen vagy tudnak annyira észtil, hogy ezeket megértsék, vagy úgy gondolják, hogy nem gond segítségül hívni az internetes fordítóprogramot vagy egy észtil tudó ismerőst. Csupán néhány személy gondolta úgy, hogy kívánatosabbak lennének a kétnyelvű feliratok, elsősorban az észtil nem tudó, idős orosz anyanyelvű személyek miatt. Az

„elvi kérdés”, hogy szükség van-e a kisebbségi nyelv feltüntetésére a kétnyelvű közösségekhez szóló felületeken, számunkra meglepő módon kevésszer került megemlítésre.

Az interjúk során számos olyan kölcsönszóval, vagy másolattal találkoztunk, amelyek korábban nem kerültek még dokumentálásra, az élet több területéről is, elsősorban a professzionális szférából.

Az interjúalanyok többsége tud kérésre is produkálni a saját szociolektusára jellemző példákat, de ilyen kontaktushatás által előidézett példák a spontán beszédben is előfordulnak. Sokszor a beszélők számára észrevétlen is marad az észtt másolat, olykor annyira konvencionalizálódott egy-egy forma, hogy a beszélők teljesen természetesen, mint egy orosz nyelvű elemet használják. Más esetekben mintegy javításként elismélik az egynyelvű orosz analógot is, esetleg oroszul körülírják, miután jelzik, hogy nem ismerik az oroszországi kifejezést. Viszont találkoztunk azzal is, hogy az interjúalany semmilyen jelét nem mutatta annak, hogy felismerte volna, hogy egy egynyelvű orosz szempontjából nemsztenderd elemet használt.

Az elvártaknak megfelelően a legtöbb másolat globális másolat, tehát olyan észtt eredetű lexikai elemek, amelyek formájukban és többé-kevésbé hangalakjukban is változatlanul kerülnek át. A beszélők idiolektusát egyértelműen bővítik ezek az elemek. Ez azért fontos, mert minden kontaktushatás által előidézett nyelvi változás (CILC) az egyéntől indul és az egyéni használat útján konvencionalizálódik. Annak meghatározására, hogy egy ilyen elem mennyire konvencionalizálódott már makroszinten, további kutatások és mérések szükségesek.

Az integráció fokát tekintve Zabrodskaja skálájának (Zabrodskaja 2009a: 38) majdnem minden elemére találhatunk példát:

- teljes integráció, a névszót egyeztetik nemben és esetben: *после Яанипэева, делать инвентуру* (‘Jaanipäev után’, ‘leltározást végezni’)
- az integráció elhagyása: *просить абиарст+о, нет партнеркарт+о* – az első esetben elmarad az akkuzatívusz *-a* ragja, a második esetben pedig a genitívusz *-a* ragja (‘megkérdezni a segédorvost’, ‘nincs partnerkártya’);
- az integráció hiánya, a szintaktikai pozíció nem igényli: *у нас Яанипэев в июне* (‘júniusban nálunk Jaanipäev van’);
- a nem hozzárendelését megmutatja egy másik szó: *туристический кескус, рабочий вестлус, новый идентитет* (‘turistaközpont’, ‘állásinterjú’, ‘új identitás’). Itt a melléknévből látható, hogy mindhárom elemet hímneműként kezelte a beszélő. Arra viszont nincs példa, ahol a nemben való egyeztetést megmutatta az ige múlt ideje vagy az egyeztetett melléknév, de a főnévragozás viszont elmaradt, pedig

szükséges lett volna, mert ezekben a példákban nem volt szükség a főnév ragozására.

- a nem és az eset egyeztetése sem lehetséges, mert az észti főnév többes számban van: *у нас эту оступали* ('van nálunk ez a vásár-ralli'). Bár az észti *osturalli* szó eredetileg nem többes számú, a beszélő a végződése miatt, ami orosz többes számként is értelmezhető, a főnevet többes számúként kezeli.
- amikor nem eldönthető a nyelvtani nem, mert nincs sem integráció, sem melléknév, vagy más, ami erre utalna: *на танцсупиду используют* – az –u végződésű főnevet a beszélő nem tudta hova beilleszteni a ragozási paradigmák közé, ezért a ragozástól is eltekintett ('a táncfesztiválon használják').
- az észti szó utolsó hangja egybeesik az esetvégződéssel: *на Мере нуестеэ* ('a Mere fasoron'). A skála eredeti ismertetésében is a lokatívusz van kiemelve példaként erre a jelenségre, amely végződése több ragozási osztályban is –e, ami egybeesik az észti *puiestee* ('fasor') utolsó hangjával is.

A hézagkitöltős lexikai teszteknel több olyan eset is van, ahol számottevő méretű eltérés figyelhető meg a tesztcsoport és a kontrollcsoport lexikai választásai közt. Kimondottan figyelemfelkeltő annak a mondatnak az este, ahol a kért szó a *rebarbaragyökér* valamelyik megfelelője volt. Arányaiban nem ideálisan összevethető a kontrollcsoport és a tesztcsoport eredménye, ugyanis az oroszországi kontrollcsoportban sokan teljesen más szót írtak be az adott mondatba. Azonban azok közül, akik az elvárt denotatív jelentésű alakot adták meg az oroszországi kitöltők közül, a 100%-uk a *ревень* valamely alakját írta, ebben a csoportban a *рабарбеп* nem fordult elő. Az észti csoportban sokkal kevésbé egységes a kép, a „helyes” válaszok tekintetében is. A probléma kétoldalú: egyrészt lexikai, másrészt morfológiai. A kitöltők 13%-a nem is a *ревень* valamely alakjával próbálkozott. Akik viszont igen, ott a ragozásban nem volt egységesség. A mondat első felében a *ревень* genitívuszi alakjára van szükség, a szótári genitívusz alak pedig *ревеня*, de majdnem kétszer annyian választották ehelyett a *ревня*-t. Látható, hogy aki ismeri ezt az orosz szót, az sem feltétlenül grammatikailag helyesen használja azt.

A kontaktusváltozatok választásának száma soha nem haladja meg az egynyelvű alakokét, de jelenlétük vitathatatlan. Jelen vannak továbbá olyan elemek, amelyek teljesen ismeretlenek tekinthetők és nem fellelhetőek az egynyelvű oroszban, tehát helyi keletkezésűnek tekinthetjük őket, mint a *реновировать* és az *инвентура*. Érdekes lehet egy olyan lexikai tesztet is összeállítani, ahol a választható formák előre adottak, a beszélőnek pedig az

összes elfogadható alakot jelölnie kell – így meg lehet figyelni, hogy ha ott van a beszélő előtt az egynyelvű alak is, akkor is megfelelőnek tartja-e a kontaktusváltozatot.

Szintén elképzelhető egy olyan teszt, ahol a kísérleti résztvevőnek kontaktusváltozatot tartalmazó mondatokról kell ítéletet mondania, egyrészt, hogy érti-e azokat, másrészt, hogy elfogadhatónak tartja-e őket.

Következtetésül elmondható, hogy a vizsgált csoport aktívan használja az észti nyelvből származó globális és szelektív másolatokat is – kölcsönszavakat, tükörszavakat, tükörkifejezéseket, vagy kódváltott elemeket. A nyelvhasználatukban jelen vannak teljesen észtiországinak tekinthető, Oroszországban nem ismert és alakra akár oroszként azonosítható, de mégis helyi keletkezésű elemek.

5. Az észtországi fiatal orosz generáció többnyelvű identitása

Az 5. fejezet a vizsgált csoportunk identitáskonstrukciójával foglalkozik. A fejezet struktúrája párhuzamos a 4. fejezetével – az első részben ismertetjük a kutatási anyagunkat és módszereinket. Az eredmények tárgyalása során 4 alfejezetben bemutatjuk az orosz identitással kapcsolatos nézeteket, majd megvizsgáljuk a további identifikációs címkéket, külön kitérünk a megnevezések következetlenségére és a velük kapcsolatos bizonytalanságra, az utolsó alfejezetben pedig összehasonlítjuk az észtországi oroszajkúak és a szlovákiai magyarok nyelvi attitűdjeit. Az 5. fejezetet a következtetések levonásával zárjuk.

5.1. Anyag és módszer

Az identitással kapcsolatos kutatások egy része, főként a korábbi évtizedekben az identitáskonstrukciónak magára a végtermékére, a különféle kialakult csoportokra, kategóriákra és címkékre fókuszált, nem pedig magára az ún. identifikációra, azonosításra (Omoniyi 2006: 11), tehát arra a folyamatra, ahogy az ember meghatározza önmagát. Ezt az önmeghatározást legkönnyebben magán a beszélőn keresztül tudjuk bemutatni, úgynevezett émikus módszerrel (Kiss et al. 2006: 285), ahol a vizsgált személy saját meglátását, az egyéni szempontot a kutatót személy saját szemszögéből írjuk le.

Ennek a megközelítésnek a hagyománya az identitáskutatásban Henri Tajfel munkásságával indult, aki elsőként irányította át a kutatók figyelmét a vizsgált egyén személyes tapasztalatára, és felhagyott a korábbi tradícióval, amiben a fókusz a kutatók objektivitásra törekvő elemzése volt (vö. Tajfel 1978). Addig sokkal inkább az adott kutató értelmezésén és az ő általa előre elképzelt kategóriákon múlt, hogy hogyan kerül az identitás leírásra, tehát azt elengedhetetlenül befolyásolta a kutató személye, hozzáállása és percepciója is. A Tajfel által elindított (de inkább az őt követő, későbbi kutatók által megvalósított) megközelítés azonban mindenképp arra törekszik, hogy a vizsgált személy szubjektív, kialakított önmeghatározása kerüljön a középpontba.

Az identitás mélyebb, behatóbb értelmezéséhez elengedhetetlen, hogy a kutató a vizsgált személyek között éljen, és velük huzamosabb ideig kapcsolatban legyen (Joseph 2004: xi). Ezért a kutatás fő módszere a nyelvészeti etnográfia, amely magában foglalja a résztvevő megfigyelést, terepjegyzetek készítését és interjúztatást. A szociális identitást megfogni, annál is inkább rákérdezéssel megtudakolni szinte lehetetlen, ugyanis annak ellenére, hogy az konstruált, az az azt hordozóknak természetesnek tűnik (Laitin 1998: 19). Ezért egy identitással foglalkozó kutatásban nagyon körültekintőnek kell lennünk, nem kérdezhetünk rá

közvetlen valakinek az identitására, legfeljebb különféle rásegítő kérdésekkel tudunk az adott személytől egyféle körülírást kapni.

Egyetértünk Elliot G. Mishlerrel, aki szerint az interjú levezénylésének fontos komponense, hogy bár egy meglévő kérdéssorral dolgozzunk, de az adatközlőket ne szigorúan az alapján kérdezzük (Mishler 1986). Fontos, hogy az adatközlőnek elég teret adjunk a válaszok kifejtésére, kötetlen beszédre, akár a szigorúan vett témától való eltérésre, és helyet adjunk a váratlan felbukkanó, spontán diskurzusoknak is. Ebben a típusú interjúzásban az interjút készítő terepmunkás szintén a diskurzus résztvevője és alakítója, akinek „figyelmesnek, érdeklődőnek és reszponzívnak” (Labov 1997: 397) kell lennie.

A kutatás harminc interjúátirat elemzésére épül. Az interjúk 2020 április és október között kerültek felvételre Tallinnban, Narvában, Tartuban és Jõhviben, személyes találkozók során, orosz nyelven, az adatközlő által kiválasztott helyszínen (városi park, kávézó, az adatközlő vagy a kutató otthona). Az interjúkat diktafonra rögzítettük, majd átírtuk szöveges formára.

Egy interjú átlagosan 30-40 kérdést tartalmazott és 40-70 percig tartott, az átiratok átlagosan tíz oldal körüli hosszúságúak. A félig strukturált interjú modelljét használtuk, tehát az előzetesen összeállított kérdéssor dinamikusan változott az adatközlő preferenciái és a téma alakulása alapján. A legfontosabbnak ítélt kérdéseket minden kutatási résztvevőnek feltettük, legfeljebb a kérdések sorrendjében volt variáció – a természetes diskurzus elérése végett fontos volt az adatközlőhöz alkalmazkodni, hagyni, hogy a beszélgetés kialakuljon, és nem „laborhelyzetet” teremteni művileg felolvasott kérdésekkel. Szemléltetésül egy interjút teljes egészében közlünk a 9. számú mellékletben.

Az interjúalanyok az észtországi oroszajkúak második és harmadik generációjához tartoznak, életkoruk 19 és 34 között van. Első generációnak azt a generációt vesszük, akik már felnőttként érkeztek Észtországba. Azokat az adatközlőket tekintjük a harmadik generációba tartozónak, akiknek a szülei vagy már Észtország területén születtek, vagy legalább általános iskolába már ott jártak. Azokat, akiknek a szülei nem gyermekként érkeztek Észtországba és nem is itt születtek, a második generációhoz soroljuk. Lehetséges, hogy egy beszélő édesanyja például még nem Észtországban született, de a beszélőt mégis harmadik generációsnak tekintjük, ha az édesanya alapfokú tanulmányait már Észtországban végezte. Ha a szülőpárból csak az egyik nőtt fel Észtországban, szintén a harmadik generációba soroljuk az adatközlőt.

Az adatközlők demográfiai adatait összefoglaló táblázatot a 3. számú melléklet tartalmazza. A 30 adatközlő átlagéletkora 27,1 év volt, a legfiatalabb adatközlő 18, a legidősebb 34 éves volt; 19 nő és 11 férfi. Az adatközlők közül 17 rendelkezik felsőfokú végzettséggel, 16-

an észt nyelven, 1 pedig angol nyelven szerezte meg eme végzettségét, további 3 személy felsőfokú tanulmányokat folytat, 6 személy középfokú végzettséggel rendelkezik, 3-an jelenleg folytatják középfokú tanulmányaikat (és mindhárman terveznek egyetemre menni), 1 személy pedig alacsonyfokú végzettséggel rendelkezik.

Az adatközlők személyének védelme érdekében a beszélők nevei helyett kódokat tüntetünk fel: a kód magában foglalja a beszélő életkorát, nemét („Nő”/„Fé”), lakhelyét („T” mint Tallinn, „U” mint Tartu, „P” mint Tapa és „J” mint Jõhvi), legmagasabb iskolai végzettségét („Al”/„Kö”/„Fe”, mint elvégzett alacsonyfokú; mint elvégzett vagy folyamatban lévő középfokú; mint elvégzett vagy folyamatban lévő felsőfokú) és hogy melyik generációba tartozik („2G” mint második generáció, „3G” mint harmadik generáció). Egyező kódok esetén a kódot egy további betűjellel látjuk el (A-E). Így például a „24FéTKö2G” egy 24 éves tallinni férfit takar, aki középfokú végzettséggel rendelkezik, vagy középfokú tanulmányokat folytat és a helyi oroszajkúak második generációjába tartozik.

A szöveges átiratokat tartalomelemzésnek vetettük alá. Az elemzés papíralapon, manuálisan, digitálisan pedig az NVivo szoftver segítségével történt. A tartalomelemzés célja „érvényes és megismételhető következtetések levonása szövegekből” (Krippendorff 2013: 24). A tartalomelemzés fajtáin belül a kvalitatív tartalomelemzéshez folyamodtunk, melynek célja a szövegekben található mintázatok és rendszerességek leírása (Crabtree–Miller 1999). Margarete Sandelowski szerint a kvalitatív tartalomelemzés egyik jellegzetessége, hogy nem szigorúan interpretatív: az elhangzott adatokat elég úgy reprezentálni, ahogy azok elhangoztak, nem szükséges a formai átalakítás, vagy más formában történő reprezentáció (Sandelowski 2000: 338).

Az elemzés során a szövegek módszeres, tematikus vizsgálatnak vannak kitéve, melyben az egy témakörhöz tartozó interjúrészeket kigyűjtésre, majd összehasonlításra kerülnek. Az interjú kódolása során a megnyilatkozásokat tematikus kódokkal látjuk el – ahány szempont vagy téma, annyi kód. A szövegek összességének interpretációjából következtetéseket tudunk levonni a kommunikációban résztvevő személyekre, vagy az ő általuk alkotott csoportokra is. A tartalomelemzés tehát arra használható, hogy a beszélők, csoportok attitűdjeit, nézeteit és érdekltségeit azonosítsuk (Drisko–Maschi 2016: 2). A tematikus elemzés során induktív és deduktív módszereket is használtunk. Az első interjúk áttekintése során induktívan kialakított kódrendszer alapján dolgoztunk, amely az újabb információk, vélemények megjelenésével folyamatosan gyarapodott, a kódok tehát a szövegben gyökereznek.

Az utolsó alfejezet egy kérdőíves kutatást mutat be. A disszertációt egy összehasonlító kutatással kiegészítvén összevetettük az észtországi oroszajkú és a szlovákiai magyar kisebbségi lakosság bizonyos nyelvről alkotott gondolatait, nyelvi attitűdjét, nyelvi identitását és beiskolázási, tannyelvválasztási motivációit. Mindkét populáció számára online kérdőívet készítettünk (a kérdőívek megtalálhatóak a 12. és a 13. számú mellékletben), amely a beszélők anyanyelvére, másodnyelvére, iskolázottságára, nyelvi attitűdjeire (tannyelv-választás, egynyelvű feliratokkal kapcsolatos vélekedések), nemzeti öntudatára és nyelvi identitására kérdezett rá. A célunk az volt, hogy összevessük a történelmileg bár jelentősen eltérő háttérrel rendelkező, ám a jelenben meglehetősen hasonló szociolingvisztikai problémákkal találkozó csoportok attitűdjét. A kérdőíveket különféle Facebook-csoportokban osztottuk meg, ahonnan a kitöltők további ismerőseiket kérhették fel a kitöltésre. A szlovákiai magyaroknak szánt kérdőívet 124 személy, az észtországi oroszajkúaknak szánt kérdőívet pedig 181 személy töltötte ki 2021 júliusában.

Hipotézisek

Bár az észtországi oroszajkúak anyanyelve az orosz, az nem jelez automatikusan és nem is tanúskodik orosz, főként nem Oroszországhoz köthető identitásról. A nyelvhasználat önmagában kulturálisan töltött, de egy nyelv nemcsak egy kultúrának lehet az alkotóeleme (Joseph 2004: 167). Feltételezzük tehát, hogy az orosz nyelvhasználat, vagy az erre irányuló preferencia együttesen létezhet az észt nemzeti identitással. Hipotézisünk szerint vannak tehát olyan beszélők, akik identitásukat tekintve inkább észtként definiálják magukat, ám a mindennapi élet elsődleges nyelve számukra (kiváltképp a nem szakmai környezetben) továbbra is az orosz. Úgy feltételezzük, hogy a magukat észtként vagy észtországi oroszként azonosító személyek közül sokan nem érznek semmiféle kapcsolatot Oroszországgal.

Feltételezzük továbbá, hogy az olyan jelzők, mint az „észtországi orosz”, „észt orosz” és „orosz észt” a legtöbb beszélő számára elfogadható terminusok, és hogy a „baltikumi orosz” és „észtföldi” jelzők előfordulása az előbbiekhöz képest csupán marginális.

Emellett feltételezzük azt is, hogy azok az adatközlők, akik inkább az Észtországgal való lojalitásukról tanúskodnak, nagyobb számban tartják elképzelhetőnek gyermekeik észt nyelvű beiskolázását, mint azok, akik inkább Oroszországhoz tartozónak érzik magukat.

Az összehasonlító kutatásban feltételezzük azt, hogy a kétnyelvűséget mindkét kisebbségi csoport többsége, de nem minden tagja pozitívként értékeli. Feltételezzük, hogy mindkét csoportban vannak, akik erősen ragaszkodnak az anyanyelvükhöz és az ahhoz kapcsolódó kultúrához, azonban az észtországi csoportban több az a személy, aki észtként

azonosítja magát és kevésbé ragaszkodik az orosz kultúrához és nyelvhez, mint amennyire a szlovákiai magyar kitöltők a magyar nyelvhez ragaszkodnak. További feltételezésünk, hogy az észtországi orosz csoportban kevesebb ember érzékeli negatívumnak a kétnyelvű feliratok, táblák hiányát, a szlovákiai magyarok problémásabbnak látják az egynyelvű feliratokat.

5.2. Eredmények

A következő fejezetben bemutatjuk a második terepmunka során készült, nyelvi identitással kapcsolatos interjúk eredményeit. Az interjúk a nyelvi és etnikai identitás, az egyéni identitáskonstrukció problematikáját járták körül, azt számos aspektusból vizsgálva. Az interjúk átiratának magyarra fordított változatából hozunk példákat több fellelhető identitásmotívumra és érvelésre. Az eredmények bemutatása előtt elengedhetetlen megállapítani, hogy a válaszadók többsége középosztálybeli, értelmiségi, a többsége egyetemest végzett, ráadásul észt nyelven. Emiatt a kutatás nem levetíthető a bővebb észtországi oroszajkú lakosságra, legfeljebb a hasonló demográfiai jellemzőkkel bíró beszélőkre.

A terepmunka során folytatott interjúbeszélgetések központi kérdése az volt, hogy a beszélők minek, kinek vallják magukat, és választásukat mivel indokolják. Az egyik fő hipotézisünk az volt, hogy bizonyos kutatási résztvevők esetében az elsődleges, vagy otthon beszélt nyelv önmagában nem határozza meg az identitást, vagy valamilyen csoporthoz való tartozást – más szavakkal, az, hogy valakinek orosz az anyanyelve, nem biztosítja azt, hogy az illető orosznak vallja magát. Minden megkérdezett személy otthon használt nyelve az orosz és senki nem származik vegyesházasságból.

Az identitás vizsgálatokor kiemelendő, hogy az emberek magukat mindenkor a társadalom részeként értelmezik, korábbi bevett eszmék fényében (Schiffrin 1996). Az identitás csak akkor bír jelentőséggel, hogyha léteznek más identitású emberek is – ha saját magát mindenki ugyanolyannak látná mint a környezete, az identitás egy jelöletlen, gyakorlatilag nem is létező kategória lenne, hiszen identitásunkat éppen annak segítségével fogalmazzuk meg, hogy miben különbözünk a többiektől. Emiatt bizonyos interjúkérdéseket több változatban is feltettünk a kutatási résztvevőinknek, és a beszédkörnyezetre utaló részben enyhe módosításokat alkalmaztunk. Számos interjúban elhangzott a „Hogyan mutatkozol be egy másik balti országban?”, a „Hogyan mutatkozol be oroszországiaknak?” és a „Hogyan mutatkozol be Nyugat-Európában?” kérdés is, és az ezekre adott válaszok nagyon sok esetben különböztek.

Az identitás, mint korábban írtuk, számos összetevőből áll – alkotóeleme a nemzetiség, az anyanyelv, a nem, a vallási és szexuális orientáció, a politikai hovatartozás, a származási hely

jellege (város vagy falu) és megannyi egyéb kisebb kategória (érdeklődési kör, hobbi, tagság különféle mikroközösségekben). A kutatásunkban ezek közül csak a nyelvi és etnikai identitásra fókuszálunk.

A kiindulópont az „orosz nyelvből eredő orosz identitás” megléte vagy hiánya, vagy annak csak részleges jelenléte. Bár a világ számos pontján magától értetődő az „az vagy, amilyen nyelven beszélsz” tézis, a vizsgált csoportban ettől rengeteg eltérést látunk – kinél kisebb, kinél nagyobb mértékben.

Nyelvészeti kutatás lévén, az egyik fő fókuszunk a különféle identitásjelölő címkék, amiket a beszélők önmagukra, vagy társaikra használnak – ilyenek az „orosz”, „észt”, „oroszajkú személy”, „észt orosz”, „orosz észt”, „oroszajkú észt”, „balti orosz”, „európai orosz” vagy az „észtországi orosz”. Az interjúk egyik központi kérdése, hogy miért éppen azt a jelzőt használják magukra a beszélők, amit, és egyes további jelzők miért nem megfelelőek számukra, vagy mit gondolnak arról, ha mások azokat használják. Mivel, mint említettük, a kategóriák közötti átjárás szabad, érvényesnek és fontosnak tartjuk azokat az eseteket is, amikor más-más beszédhelyzetben más módon kategorizálják magukat az emberek.

Az egyes személyek érvelérendszerének áttekintése előtt táblázatosan is összefoglaljuk azokat a címkéket, amelyekkel az interjúkban foglalkozunk.

7. táblázat: A lexikai tesztben legtöbbször választott észtországi orosz kétnyelvű elemek

Magyar megnevezés	Orosz megnevezés	Észt megnevezés
orosz	русский	venelane
baltikumi orosz	прибалтийский русский	balti venelane
európai orosz	европейский русский	Euroopa venelane
észtországi orosz	русский в Эстонии	venelane Eestis
oroszajkú (személy, lakos)	русскоязычный (человек, житель)	venekeelne (inimene, elanik)
észt orosz	эстонский русский	eesti venelane
orosz észt	русский эстонец	vene-cestlane
oroszajkú észt	русскоязычный эстонец	venekeelne eestlane
oroszul beszélő észt	русскоговорящий эстонец	vene keelt kõnelev eestlane
észtföldi	эстоноземеlec	eestimaalane
észt	эстонец	eestlane

A kategorizálás vagy önmegjelölés azonban nem minden esetben egy konkrét címke megnevezésével történik. Az identitás performatív – egy tevékenység, amelyet tetteinken és szavainkon keresztül fejezünk ki (Omoniyi 2006) – így ahhoz, hogy megértsük, milyen összetevőkből konstruálja meg valaki nyelvi identitását, nem elég csupán az általa használt címkékre fókuszálni. Pont ennyire fontosak és informatívak lehetnek a mellékkérdésekre adott válaszok is, a különféle válaszok során felvázolt, valós életből származó szituációk, ezért a fejezet során számos idézettel illusztráljuk az emberek nyelvi identitásról és etnikai hovatartozásról való gondolkodását. A kiválasztott interjúrészleteket többségében azok magyar fordításában közöljük, azonban amikor a részlet kódváltást, vagy bármilyen észtert eredetű elemet tartalmaz, annak az eredetijét is közzétesszük. Az angol kódváltásokat a magyar fordításban is angolul közöljük.

Mivel az identitás több komponensből tevődik össze és alapvetően sokrétegű, az interjúk során feltett kérdések annak különféle összetevőire és azok egymáshoz viszonyított fontosságára igyekeztek rávilágítani. Az identitás töredezett és rétegzett (Omoniyi–White 2006a), annak a konstrukciójában sok, különféle elem vesz részt, ezért lehetséges, hogy a beszélők az identitásuknak más és más elemeit domborítják ki a szituációtól függően.

A megkérdezett 30 személy közül csupán 10 tartotta az orosz (*„русский/русская”*) elsődleges, alapvető identitásának, a többi kutatási résztvevő elsősorban nem, vagy nem kizárólagosan orosznak vallotta magát. Az említett 10 személy közül is voltak, akik valamilyen földrajzi helyre utaló jelzővel egészítették ki az „orosz”-t: a leggyakoribb az ’észterszági orosz’ volt (*„русский из Эстонии”*), de elhangzott a ’baltikumi orosz’ is (*„прибалтийский русский”*) is. Ezek a beszélők ezzel kiemelték, hogy annak ellenére, hogy az elsődleges etnicitásuk az orosz, az ország vagy a régió, ahol élnek, szintén az identitásuk fontos részét képezi. Elenyésző volt azok száma, akik az „orosz” címkét semmi mással nem egészítették ki, és nem használták sem az „észterszági orosz”, „balti orosz” vagy az „európai orosz” jelzőket.

Meglepő lehet az, hogy a magukat nem oroszként megnevező személyek hogyan gondolkodnak általánosságban az „orosz” címkéről. Az egyik beszélő beszámolója szerint, az ő ismeretségi körében jellemzően csak azok nevezik magukat orosznak, akik nem tanultak meg jól észtert az iskolában, nem rendelkeznek egyetemi diplomával, és nem sokat találkoztak az észtert kultúrával.

„Azok közül az emberek közül, akiket én ismerek, csak azok tartják magukat orosznak, akik rosszak voltak észterből és nem mentek egyetemre, és így tovább, tehát ők nem olyan gyakran találkoznak az észtert kultúrával, nem beszélgetnek észterekkel, néha szándékosan, néha véletlenül.” (24NöTFe3GB)

A fejezet egy jelentős részében azt próbáljuk körbejárni, hogy amennyiben valaki nem orosznak vallja magát, az milyen érveléssel él, és hogy melyik alternatív identitás számára a legmegfelelőbb. Az orosz lét alapköve számos interjúalany értelmezésében az Oroszországgal, Oroszország lakosaival vagy szokásaival való kapcsolat, az oroszországiakkal való közösségvállalás, hasonlóság, de legalábbis szolidaritás, azonban a legtöbben ennek éppen a részleges vagy teljes hiányát emelték ki. Több ízben elhangzott az a vélekedés, miszerint „orosz az, aki Oroszországban él”, vagy legalábbis szorosak az országgal a kapcsolatai. Ez az érvelés vezet el ahhoz, hogy az interjúalanyok jó része saját vélekedése szerint nem nevezheti magát orosznak, hiszen ezek a feltételek nemcsak, hogy nem teljesülnek, hanem sokkal inkább az ellentétjük igaz. Többen is felhívták a figyelmünket arra, hogy őket egyrészt semmi nem köti Oroszországhoz (bár bizonyos esetekben azt a ’történelmi hazának’, tehát „*историческая родина*”-nak nevezték), sőt, kimondottan különböznek a másik, tőlük idegen ország lakosaitól, szokásaitól. Ennek egy extrém esete az, amikor a beszélő kimondottan tartózkodik attól, hogy őt orosznak és ezáltal oroszországinak higgyék. Bizonyos beszélők számára amennyire Oroszország nem vesz részt identitáskonstrukciójukban és nemzeti öntudatukban, pont ugyanakkora mértékben határozza meg identitásukat az ország, ahol születtek – a nyelvtől függetlenül.

„Akkor is, ha nem is tudod a nyelvet [ész], de itt születél, te szintén nevezheted magadnak észnek, csak te éppenséggel oroszajkú vagy. Én személy szerint úgy gondolom, hogy mi Észtországban mindannyian észtek vagyunk. Csak mindenkinek megvan a maga története. Valaki Észtországban... a rokonai születtek Észtországban, Észtország területén már az észtek harmadik generációja, valaki, valakinek pedig nem születtek a rokonai Észtországban. Csak véletlenül került ide, mint az apám, például, itt született, így sikerült. Észnek hívnám? Igen. Akkor is, ha nem beszél észtil.” (26FéTFe3G)

Nem csak a konkretizált, kimondott ellenérvek tántoríthatják el a beszélőket attól, hogy orosznak vallják magukat. Felmerül az a dilemma is, hogy milyen feltételeknek kell teljesülnie, vagy milyen tényezőknek kell jelen lennie ahhoz, hogy valaki orosznak vallhassa magát. A megkérdezett személyek közül többen érzik úgy, hogy nincs elegendő indokuk orosznak nevezni magukat, hiszen a nyelv – szerintük – önmagában erre még nem elegendő, és nem érzik jogosnak az orosz jelzőt önmagukra használni, így nem is rendelkeznek semmiféle orosz nemzeti öntudattal.

„Önmagában az orosz nyelv nem elégséges ahhoz, hogy egy közösség tagja legyél. Én tisztán kizárólagosan az anyanyelv alapján nem tudom azt mondani, hogy orosz vagyok, nekem ez kevés, de mindenesetre, természetesen, a nyelv hat erre.” (30NöTFe3GA)

Többen tagadják a nyelv elsődleges, vagy bármilyen szerepét, ez csak a létük egyik apróbb alkotóeleme és nem annak meghatározója, a kultúra és az ország elmondásuk szerint fontosabb, mint a nyelv, amit beszélnek.

„Én szívesen magyarázom az embereknek, hogy az ember beszélhet egy nyelven, és tartozhat egy másik kultúrához, beszélhet egy másik nyelven is. A nyelv nem jelent semmit, inkább az a lényeges, hogy szeretnél valami jót csinálni az országod javára, hogy úgy érzed, kötődsz ehhez az országhoz, függetlenül a nyelvtől, amit beszélsz.” (24NÖTFe3GB)

Figyelembe kell venni azt a kisebbséget is, akik bár észtországi oroszajkúak, de azért nem tudnak az „orosz” jelzővel azonosulni, mert szüleik ukrán származásúak, így ők is ukránnak tartják magukat, így rájuk csak az „oroszajkú” kifejezés lehet igaz. Igaz lehet ez számos további, Észtországban élő, oroszul beszélő fehérorosz, vagy egyéb volt szovjet tagállamból származó személyre is.

A megkérdezettek nagy többsége, ukrán vagy fehérorosz gyökerektől függetlenül sem tud egyetérteni azzal, ha egyszerűen „orosz”-nak titulálják. Ezt a nemzetiségre utaló jelzőt, bármennyire is az orosz nyelv anyanyelvi beszélőinek és képviselőinek tartják önmagukat, nem érzik helyesnek, megfelelőnek saját magukra nézve. Bár a többség az „orosz” megnevezést nem érzi magáénak, az „oroszajkú” sokak számára elfogadható. Ez a melléknév nem utal nemzeti hovatartozásra, a kifejezés sokkal kevesebb konnotációval rendelkezik, csupán az adott személy anyanyelvéről árul el információt, de mégis ki tud fejezni egy csoporthoz való tartozást. Más kérdés azonban, hogy az „oroszajkú”-t mint melléknévet vagy főnevet használják, és hogy melléknévként melyik a legmegfelelőbb hozzápárosítható főnév.

Terepmunkás: *„Hogy fejeznéd ki magad, Észtországot elsősorban észtek és még kik lakják?*
Adatközlő: *És oroszajkú... minden bizonnyal... emberek. És oroszajkú észtek... észtországi oroszajkú lakosok.” (24NÖTFe3GB)*

Egy beszélő kiemeli azt, hogy az „oroszajkú” azért is lehet jó kifejezés, mert ez egy olyan univerzális megnevezés, amellyel biztosan nem bántunk meg senkit.

Terepmunkás: *„Mit gondolsz, milyen megnevezés illik leginkább azokra az emberekre, akik Észtországban születtek és oroszul beszélnek?”*
Adatközlő: *„Hát, én úgy gondolom, hogy az »oroszajkú«. Úgy gondolom, hogy az »oroszajkú személy« a leguniverzálisabb, mert Észtországban az oroszajkúakhoz sorolják gyakran nemcsak az Oroszországból érkezett embereket, hanem például Ukrajnából, Fehéroroszországból, meg még valakiket, és lehet, hogy ők például megsértődnek, ha orosznak nevezik őket, mert amellet, hogy oroszul beszélnek, más országból származnak. És emiatt minden bizonnyal, hogy úgy hívjuk az embert, hogy ne sértődjön meg, minden bizonnyal a legjobb oroszajkúnak hívni. Az oroszajkú személy lehet bármiféle ember teljes mértékben, és majd ő maga megmondja, hogy ő orosz-e vagy valami más.” (23NÖTFe3G)*

Emellett azonban, annak ellenére, hogy az „oroszajkú” sokak számára az az elsődleges címke, amely eszükbe jut az identitásuk kapcsán, nem mindenki számára szimpatikus a terminus. Felmerült a megnevezés hosszúsága, vagy annak „hivatalos hangzata”. Érthető, hogy a mindennapokban a beszélők többsége egy egyszerű, rövid, világos jelzőt szeretne használni, és az „oroszajkú személy” nem felel meg ezeknek az elvárásoknak.

„Én Észtország oroszajkú lakosaihoz tartozom. Bár magát a szót, hogy »oroszajkú«, nem használom. Egy kicsit túl hivatalos terminus, szóval igen, minden bizonnyal azt mondanám, hogy Észtország orosz lakosa. Oroszajkú. Minden bizonnyal igen, hívhatom magam orosznak, egyszerű kontextusban. Az »oroszajkú« túl hosszú és hivatalos, csak akkor használom, ha valami politikai kontextusban fontos, hogy megértsenek.” (30NöTFe3GC)

A legtöbben, akik nem érznek kapcsolatot a nyelv és az identitás között, azzal érvelnek, hogy az orosz nyelv önmagában nem rendel hozzá senkihez automatikusan orosz identitást, emiatt az oroszajkú ember lehet bármi más identitású is. Egy válaszadó azonban ezt az elképzelést pont a másik végén fogja meg: éppen amiatt, hogy a nyelv nem függ össze az identitással, egy ember pusztán a származása alapján, a nyelv nélkül is orosznak tekintheti magát, az a genetikai szálnak, és nem a nyelvnek a függvénye.

„A nyelv nem is mindig szükséges, legfeljebb csak jobb azzal együtt. Még azt sem kell figyelembe venni, hogy például oroszul egyáltalán nem is beszélsz, de igen, a szüleid oroszok, akkor te is mindenképpen orosz vagy.” (25NöTFe3G)

Az interjúalanyok közül többen is úgy vélekedtek, hogy az orosz nyelvben nem látnak különösebb értéket, azt nem tartják fontosnak, és nem értékelik nagyra. Természetesen értékelik mint nyelvismeretet, de többek számára már csak egy olyan otthoni nyelvvé, konyhanyelvvé zsugorodott vissza, amelyet a munkában vagy máshol, házon kívül nem használnak, így a presztízse sem nagy.

„Semmi esetre sem sajnálom, hogy hát beszélek oroszul és helyesen beszélem, sok óránk volt az iskolában. De nekem ez soha nem volt úgy kimondottan fontos. Mindenféleképp beszélek a munkában, itt [észtül]... Az oroszot csak a barátokkal és a rokonokkal használod.” (20NöUFe3G)

Valaki azt a tényt is mellékesként kezeli, hogy beszél oroszul – mondat közben is kijavítja magát, hogy ő oroszul *is* beszél, a többi nyelvvel egyetemben, ebből is következően ő semmiképp sem orosz, a saját származását már észtnek nevezi, és kicsivel később újra kihangsúlyozza, hogy ő észt, aki tud egy másik nyelvet is.

„Én mindig világosan határt szabtam, hogy én nem vagyok »Russian«. Én egyszerűen csak tudok oroszul. Vagyis még pontosabban, egyszerűen tudok beszélni oroszul is. Észtországban élek, Észtországban születtem, a szüleim Észtországban születtek. Csak egyszerűen tudok oroszul is beszélni.” (26NöTFe3G)

A nyelvvel való legszélsőségesebben gyenge kapcsolatot vagy azonosulást az a beszélő mutatta, aki kijelentette, hogy neki az orosz nyelv nem is igazán tetszik. A beszélő kapcsolatai az orosz származásával olyan gyengék, hogy helytelennek, szinte sértőnek tartja, ha mások azt feltételezik róla, hogy orosz. Emellett azért elismeri, hogy a családjában jelen van ez a vonal, ő viszont már nem tudja és nem is akarja orosznak vallani magát.

„Nekem a rendőrségen automatikusan beírták a nemzetiségemhez, hogy »orosz«. És ezt mégis ki mondta nekik?! Az is lehet, hogy nem vagyok egyáltalán orosz, lehet, hogy csak valahogy a családban van valami szál. Mert ők lehet, hogy jobban oroszoknak tartják magukat. De ez valahogy nem szép. Szóval megmondtam nekik, hogy elnézést, de én nem vagyok orosz, és igen, az anyanyelvem orosz.” (19FéUFe3G)

„Én igazából nem szeretem, amikor oroszoknak neveznek, általában így keresztelnek el az észtek. Orosz az anyanyelved, oroszul beszélsz, és rögtön »venelane«-nek keresztelnek, tehát azt mondják, orosz. Ez engem egy kicsit bánt.” (24NöTFe3GA)

Az ezen a véleményen lévő beszélők általánosságban is kihangsúlyozzák, hogy szerintük fontos lenne megérteni azt, hogy a nyelv nem mindig és nem kötelező érvényűen függ össze a nemzetiséggel: *„Én úgy gondolom, fontos megérteni, hogy a nemzetiség nem kötelezően kapcsolódik a nyelvhez.”* (19FéUFe3G); és nem világos számukra, hogy miért kell, hogy ez egy mások által rájuk erőltetett kategória legyen, csupán azért, mert egy bizonyos nyelven szocializálódtak.

„Ez nehéz, te vagy észt orosz vagy, vagy orosz észt, basszus, valahogy így. De igen, nekem például egyáltalán nem tetszik, amikor azt mondják, hogy »ti oroszok vagytok«. És hát én [itt] születtem, állampolgár vagyok, tudok észtül, fizetem az adót, miért is kellene magam nem úgy éreznem...” (30NöTFe3GD)

Egy további beszélő sem tartja őt meghatározó, vagy bármilyen szinten fontos tényezőnek azt, hogy oroszajkú: *„...csak épp úgy alakultak a dolgok, hogy a kör, akikkel beszélek, orosznyelvű, de ha több lehetőségem lenne a nemzet többségi képviselővel beszélni, akkor szívesen.”* (34FéTKö2GA). Emellett gyakorlatilag az anyanyelv minden további nyelvvel szembeni elsőbbségét is tagadja a beszélő – elmondása szerint ő nem azért használja az oroszot, mert ez áll hozzá a legközelebb, hanem mert a környezete szempontjából ez a legelőnyösebb, mindennapi beszédpartnerével ez az alapvető közös kód.

Bár más elfogadja, hogy ő a nyelv anyanyelvi beszélője (*носитель языка*), úgy gondolja, hogy az Észtországban születettek legfeljebb a nyelvnek beszélői, de csupán ez alapján

semmilyen orosz közösséghez nem kell, hogy automatikusan tartozzanak. Az egyik beszélő úgy érzi, őt például kimondottan az gátolja abban, hogy a helyi orosz közösséghez sorolhassa magát, hogy nem ortodox vallású.

„Én csupán a nyelvnek beszélője vagyok, közösséghez nem tartozok semmilyenhez, nem látom értelmét. Az én nézetem szerint, azok az oroszajkú emberek, akik Észtországban születtek, ők csak a nyelv beszélői.” (27FéTA13G)

Természetesen az anyanyelv az emberek többségénél egy előre megadott, a kisgyermekkor során megszerzett, ritkán megváltozó, stabil tényező. Azonban az identitás ettől lehet független, az nem kötött semmiféle, előre megadott, vagy szerzett tulajdonsághoz, így megfér egymás mellett az a két tény, amiket az egyik interjúalany állításában olvashatunk:

„Én észnek tartom magam, akinek az anyanyelve orosz. Azaz, nem hívhatom magamat teljes mértékben orosznak.” (19FéUFe3G)

A példa jól illusztrálja az identitás töredezettségét: bár az identitás megkonstruálásában részt vesz a nyelv, az nem tesz ki önmagában egy teljes identitást. Mellette megférnek további konstrukciós elemek, így például a nemzetiség, amivel a beszélő azonosulni tud, annak ellenére, hogy az otthon, családból kapott kultúrájának az egyik része – a nyelv – elméletileg az orosz nemzetiséghez kötné őt. Az idézett személy azonban etnikailag már nem tartja magát orosznak, a nemzetiségek közül az észtet érzi magához közelebb, és számára nem ellentmondásos az, hogy észtként nem az észet az anyanyelve.

Egy másik beszélő általánosságban gondolja úgy, hogy az emberek elsősorban nem a nyelvvel azonosítják magukat, hanem egyféle kulturális réteggel, de problematikus lehet, ha nem alakult ki egy egységes kulturális háttér, vagy réteg.

„Ha ilyen kulturális rétegből kettő van, akkor nem tudod, merre tarts”.
(18FéJKö2G)

Nem minden önmagát nem oroszoknak valló személyről mondható el természetesen, hogy az orosz nyelvtudás számára nem érték. A megkérdezettek egy kisebb csoportja kiemelte azt, amit a szakirodalomban a nyelvi identitás kommodifikációjának (Heller 2010) neveznek. Ez azt jelenti, hogy a csoport tagjainak számára az orosz nyelvvel való bírás nem eszmei, hanem gyakorlati értékkel bír. Ezek a beszélők tudatában vannak annak, hogy az orosz nyelvtudás számukra előnyt nyújt az életben, elsősorban a munkaerőpiacon, álláskeresés során. Szintén előny, hogy szűkebb körben a Baltikumban, bővebb körben az egész posztszovjet térségben, de akár világszinten is elősegíti az orosz nyelv kapcsolatteremtést, hiszen az a nemzetközi kommunikáció egyik nyelve, így ezáltal kibővül azok köre, akikkel könnyen ismerkedni és kapcsolódni tudnak. Az orosz nyelvet értékes tudásnak, úgynevezett nyelvi

tőkének tartják azok a beszélők is, akik számára egyébként a személyes, privát szinten nem bír különösebb jelentőséggel a nyelv, vagy az orosz kultúra, sőt, azok, akik kimondottan ellenzik, hogy őket az orosz nyelvvel azonosítsák, esetleg a nyelvről negatív véleménnyel vannak, ugyanúgy pozitívan állnak a nyelvtudás gyakorlati szerepéhez, és ilyen szempontból elfogadják annak értékét.

Mivel Észtország lakosságának csaknem a harmada oroszajkú, így érthető, hogy a legtöbb munkaadó, azokra a pozíciókra, ahol fontos az ügyfelekkel való napi szintű kommunikáció, olyan személyt szeretne felvenni, aki az észtül beszélő, az oroszul beszélő és a külföldről érkezett ügyfelekkel is problémamentesen szót tud érteni, jó munkaerőként lehetőleg mindenkivel az anyanyelvén. Emiatt az észt–orosz kétnyelvű személyeknek az észt egynyelvűekkel szemben előnyük van a munkaerőpiacon (az orosz egynyelvűeknek pedig természetesen meglehetősen nagy hátrányuk).

A legtöbb beszélő tisztában van azzal a ténnyel, hogy a nyelvtudása miatt számos pozíció megpályázásakor előnyt fog élvezni. Bár néhány interjúban elhangzott, hogy a beszélő úgy gondolja, az orosz névvel, vezetéknevvel rendelkező személyek alapvetően hátrányból indulnak egy állás megpályázásakor, akár már az önéletrajz benyújtásának pillanatában, a többség azért elsősorban a többnyelvűség előnyeit emelte ki. Ráadásul nemcsak a helyi oroszajkúak kiszolgálására alkalmasak a többnyelvű alkalmazottak, az észtül egyáltalán nem értő oroszországi turisták esetében egyenesen elengedhetetlenek az oroszul is beszélő kollégák. Ennek következtében az orosz értéket képvisel azok számára is, akik egyébként különösebb kapcsolatot vagy büszkeséget nem éreznek oroszajkú mivoltuk kapcsán.

„Örülök, hogy az orosz az anyanyelvem; amennyire én tudom, nagyon nehéz megtanulni, és még Észtországban is szinte mindenhol szükséges a munkában.”
(18NőJKö3G)

„Lehetséges, hogy azt, hogy anyanyelvi szinten ismered az orosz, bizonyos szférákban jobban értéklik. Egyszerűen azért, mert ha vesszük például a turisztikai szektort, ott elsősorban az orosz tudás... mert oroszok ide egyre többen utaznak.” (18FéJKö2G)

„Ez jelenleg nagyon jó, mert amikor munkát keresel, ez hatalmas előny, ha tudsz oroszul, észtül, angolul, ez mostanság olyan, mint a Miatyánk, mese nincs, tudod, vagy sem. Úgy gondolja mindenki, hogy három nyelvet köteles vagy tudni. Mert nálunk nagyon sokan használják ezeket a nyelveket az országban, és gyakrabban vesznek fel így dolgozni. És emiatt azt mondják, hogy mi versenyképesebbek vagyunk, mert kiléptünk az iskolából és beszélünk három nyelven, ha szerencsénk volt. Az én esetemben, nekem szerencsém volt.” (24NőTFe3GA)

Ennek fényében nem meglepő, hogy bizonyos beszélőknél éppen a nyelv áruba bocsáthatósága volt a válasz arra a kérdésre, hogy szerintük miért jó oroszajkúnak lenni, vagy milyen pozitívumokkal jár számukra az, hogy oroszul beszélnek.

Terepmunkás: *„Milyen pozitívumai vannak annak, ha valaki oroszajkú Észországban?”*

Adatközlő: *„Egyrészt, ez egy nagyon jó előny, így versenyképesebb vagyok, tudok észtil magas szinten és angolul. Például, ahhoz, hogy felvegyenek egy állásra, mindig plusz lesz az, ha tudok oroszul. Ez az egyik példa a pozitívumokra.”* (19FéUFe3G)

Egy szintén fiatal kortársa véleménye szerint az ő életét csak annyiban befolyásolja oroszajkúsága, hogy így könnyebb munkát találnia, több emberrel szót tud érteni és több forrásból tud informálódni.

Terepmunkás: *„Mit gondolsz, valamilyen módon meghatározza az életedet az, hogy oroszajkú vagy, különbözik valamiben az életed emiatt?”*

Adatközlő: *„Igen, természetesen különbözik. Nekem... Én úgy gondolom, hogy könnyebb munkát találok, mert probléma nélkül tudok beszélni oroszul is, észtil is, és úgy beszélek az emberekkel, ahogyan számukra kényelmesebb. És emellett, hát, több nyelven tudok bármilyen információt megtalálni, így lehetséges, hogy könnyebb valamit megtudni.”* (20FéPKö3G)

Bizonyos esetekben a kommodifikáció szerepet játszik a nyelvmegtartásra való törekvésekben is. Egyes szülők nem csak, vagy nem azért akarják a gyermekeik számára továbbadni a magas szintű orosz tudást, mert az az identitásuk szempontjából fontos, hanem mert tudják, hogy gyermekük számára ez a tudás hasznos lesz. Egy fiatal beszélő esetében elhangzott azonban az a vélemény is, hogy ő a gyerekei számára elsődlegesen csak az észtil nyelvet kívánja átadni.

„Könyveket olvasni oroszul és észtil is, mert ilyen nagy előnyt elveszteni nagy butaság lenne, én úgy gondolom. És ugyanez, ha az oroszajkú család gyermeke észtil nyelvű iskolába jár, én úgy gondolom, fontos akkor valahogy fenntartani az orosz nyelvet és az orosz kultúrát is, egyszerűen azért, mert ez még egy lehetőség, és úgy gondolom, ugyanez érvényes a többi nyelv lehetőségeire is, nemcsak az orosz és az észtil.” (24NóTFe3GB)

Érthető és szinte várható módon, a magukat elsősorban orosznak valló személyek nem értenek egyet azzal, hogy a nyelv ne függne össze az identitással. Szerintük általánosságban a nyelvi formák, a szerkezetek, amelyeket valaki használ, meghatározzák a gondolkodást és ezáltal közvetetten az identitást is.

„Én úgy gondolom, nagyon erősen meghatározza [az anyanyelv az identitást], a gondolkodás mindenképp attól függ, hogy milyen... úgy értem, milyen nyelvi formákat használ, milyen nyelvtant használ, milyen szavakkal operálsz.” (24FéTKö2G)

Léteznek köztes álláspontok is, amikor a beszélő egyetért azzal, hogy az anyanyelv valamilyen szinten hatással van az identitásra, de az csak a számos faktor egyike. Amellett, vagy annál akár erősebben hat a környezet, a körülvevő társadalom, a legközelebbi hozzátartozók attitűdje is.

„Ez csupán a faktorok egyike, és nagyon erősen hat az, hogy milyen társadalomba kerülsz bele, milyen a férjed – támogat, nem támogat.” (32NóTFe2GA)

Egy másik beszélő elismeri, hogy a külvilág számára alapvetően elfogadott az, hogy az embereket sokszor az anyanyelvük alapján azonosítják, és a beszélt nyelv alapján sorolják be valamilyen kategóriába vagy csoportba. Tisztában van vele, hogy ez általában így működik: „ha oroszul beszélsz, akkor orosz vagy”, de emellett kifejezi ezzel kapcsolatos nemtetszését is, sőt, az aziránti vágyát is, hogy ez ne így legyen, ugyanis nem tartja helyesnek, hogy valakit azonnal bizonyos nemzetiségűnek tartanak, kizárólag az anyanyelve alapján.

Terepmunkás: „Tehát úgy gondolod, hogy az orosz-lét magával az országgal van összefüggésben?”

Adatközlő: „Nem, úgy gondolom, a nyelvtől függ mégiscsak. Mégiscsak, úgy gondolom, a legtöbb országban és általában nálunk is konkrétan, ez a nyelvvél függ össze. Én nem szeretném, hogy ez a nyelvvél függjön össze, minden bizonnyal logikusabb lenne az állampolgársággal, és nem egyszerűen úgy, hogy ha valaki oroszul beszél, azt jelenti, hogy akkor orosz. Ezt semmiképp sem szeretném.” (20NőUFe3G)

Nem ő az egyetlen, aki azon a véleményen van, hogy nem helyénvaló csak a hallott nyelv alapján másnak egy bizonyos nemzetiséget vagy identitást tulajdonítani. A válaszadó egy későbbi mondata során önmagát javítja ki, újrakezd egy szót pontosan amiatt, hogy a saját elveivel ne menjen szembe – hiszen eleinte ő is majdnem automatikusan „észteknek” nevezett egy adott embercsoportot. Az is feltételezhető, hogy az interjúban nagyon sokszor emlegetett „orosz” és „oroszajkú” ellentétje zavarta meg őt, és ezért használta már az „észt” helyett is inkább az „észtnyelvű” alakot, arra a csoportra utalva, akihez a mentalitása szerinte közelebb áll.

Terepmunkás: „Mit gondolsz, kihez állsz közelebb mentalitás szempontjából?”

Adatközlő: „Minden bizonnyal az észte... Az észtnyelvű emberekhez.” (20FéPKö3G)

Más esetekben nemcsak nem elegendő egy bizonyos faktor az adott megnevezéshez, hanem van egy olyan tényező, ami konkrétan ellentétesen hat arra, hogy valaki nevezheti-e magát orosznak. Egy beszélő szerint, mivel az ő mentalitása nagyban különbözik az oroszországiakétól, ez már önmagában elég ahhoz, hogy bizonytalan legyen azzal

kapcsolatban, hogy nevezheti-e magát orosznak. Viszont mivel az anyanyelve orosz, teljesen nem zárhatja ki az oroszországot, pusztán döntésképtelennek érzi magát.

„Döntsétek el ti, észt vagyok-e vagy orosz. Elmondhatom, hogy orosz iskolába jártam, ahogy neked is mondtam, jobban kiismerem magam az orosz kultúrában, az orosz nyelv ugye az anyanyelvem, de a mentalitásom észt. Vagyis, ahogy én gondolom, a mentalitás. Inkább észt, inkább... nem oroszországi.” (30NöTFe3GB)

Nemcsak Oroszország, hanem természetesen Észtország is szerepet játszik bizonyos interjúalanyok identitáskonstrukciójában. Az ő esetükben az, hogy az ország állampolgárai, de legalábbis Észtország szülöttjei és állandó lakosai, néhány esetben már önmagában meghatározza azt, hogy észtként tekintenek magukra. A többség kifejezi az ország iránti kimondott lojalitását, a kultúra és az észt nép szeretetét és annak magukhoz érzett közelségét. Bizonyos személyek orosz anyanyelvük ellenére az észt nemzethez is sorolják magukat.

„Van olyan érzés, valami nemzetközi csatornán például, ha megemlítik Észtországot, akkor jelentkezik valamiféle büszkeség, hogy igen, minket megemlítettek, hát minket mégiscsak ismernek, és kellemes érzése lesz az embernek, amikor valami jót hallasz Észtországról.” (19FéUFe3G)

„Az én észt-létem abban nyilvánul meg, hogy itt születtem, Észtországot tartom a hazámnak. Ha a dolgok gyökerét akarjátok nézni, akkor észt útlevelem van és állampolgárságom szerint észt vagyok.” (26FéTFe3G)

„Én magam pont fordítva érzem, inkább észt, mintsem orosz. Nos igen, ez van az első helyen. Mert számomra ez erősen az országhoz kötődik. És Oroszországért soha életemben nem tettem semmit, ezzel szemben itt... Nekem, pont fordítva, egyáltalán nem tetszik az, amikor így mondják, hogy »ott mennek az oroszok«... És arra gondolok – miért?! Hisz én... Nem is tudom... A lehető legmagasabb szinten beszélem az államnyelvet, probléma nélkül tudok beszélni, de ez valahogy mindig bántott, hogy te akkor így a társadalmon kívül vagy... Szóval te így... De te nem úgy gondolsz.” (20NöUFe3G)

Az identitás fluid – folyékony és formálható, időben, térben és beszédhelyzetről függően is meg tud változni, és azt a beszélő meg is tudja változtatni, saját magát a kontextustól függően gyakorlatilag bármikor újrapozícionálhatja. Mivel az identitást elsősorban tetteinken és szavainkon fejezzük ki, egy oroszországi párbeszédben várható, hogy a beszélő máshogy fogja magát pozícionálni, mint ahogy azt otthon, például Tallinnban vagy Narvában tenné. Az új beszédhelyzetben kiemelheti azt, hogy ő észtországi, ami bár Észtországon belül számára nem lenne fontos, de külföldön viszont ez válhat az identitása egyik fontos pontjává.

Nem egyedi eset az, hogy a beszélő élete során áll be változás az identitásában. Tökéletesen alátámasztja az identitás változékonyságát és nem állandó mivoltát az a tény, hogy annak ellenére, hogy valaki orosz közegben nevelkedett, élete során beállhatnak olyan

környezeti, vagy akár belső, személyes változások, amelyek hatására identitását rekonstruálja, sokszor „teljesen oroszból” „teljesen észtté”.

A legtöbb esetben felnőttkori változásokat említenek a beszélők, de lehetséges az, hogy már gyerekkorban is erősek az észti identitás kialakulását elősegítő faktorok, amelyek következtében a beszélő szerint az ember már nem hívhatja magát orosznak sem, ugyanis ezen faktorok hatására elveszti orosz mivoltát – bár hozzá kell tenni, hogy az idézetben felvázolt vegyesházasságok esetében a fennálló helyzet természetesen más, mint orosz–orosz házasságok esetében.

„Oroszul fogsz beszélni, mondjuk az anyukáddal, és az apukád meg észti, és a teljes környezeted észtek, velük leszel, észti iskolába jártál, a barátaid mind észtek, így alapvetően a teljes környezeted, és úgy gondolom, akkor nem igazán hívhatod magadat orosznak.” (30FéTFe2G)

Érdekes az a csoport, akik többé-kevésbé ki tudnak jelölni egy konkrét pontot vagy időszakot az életükben, amikor úgy érezték, hogy külső hatásra változást állt be az identitásukban. Mint mondtuk, az identitásunk rétegei életünk folyamán folyamatosan rakódnak egymásra, ezáltal identitásunk változhat. Pontosan erről számolt be négy beszélő is, az egyikük kiemelve az észti identitás előnyét:

„Egyszer volt egy pszichedelikus élményem, amely megváltoztatta a dolgokhoz való hozzáállásomat és megértettem, hogy mindenre kritikusan kell tekinteni. Már minden biztonnyal nem formál az anyanyelvem, igyekszek egyensúlyozni. [...] Én úgy gondolom, hogy huszonéves korában minden oroszajkúnál, főként azoknál, akik Tallinnban élnek, elérkezik egy töréspont, amikor elkezdnek a dolgokra másként tekinteni. És akkor igen, minden biztonnyal az oroszajkúak megváltoztathatják a hozzáállásukat, hogy kihez sorolják magukat.” (28FéTFe2G)

„Ez változhat, a kapcsolat a nyelvvel, hogy melyik áll hozzád közelebb, egyértelműen megváltozhat, mint ahogy nálam is megváltozott. Már nem érzek olyan kapcsolatot az oroszsal.” (24NöTFe3GB)

„Nos igen, én orosznak születtem, aztán valami nem úgy sült el... Mert elkezdtem észtekkel dolgozni, és emellett amikor dolgozhatsz észtekkel az ő nyelvükön, észti nyelven, ez csak lehetőségeket nyit meg előtted.” (32NöTFe2GA)

„Ez az, amivel felnőttem, 26 év során, és alapvetően annak a tudatosítása, hogy lehetek akár észti is, csak valamikor öt évvel ezelőtt történt. Persze ez nem volt olyan természetes, mint amilyen természetes orosznak neveztem magam.” (26FéTFe3G)

Szintén érdekes gondolat egy beszélő szerint, hogy egy embernek az életútja során nemcsak az identitása, hanem akár az anyanyelve, vagy inkább elsődleges nyelve is meg tud változni. Az idézett interjúalany úgy gondolja, az csak egy ráerőltetett ideológia az adott személyre, hogy neki egyik vagy másik nyelv az anyanyelve, amely ráadásul soha meg nem

változtatható. Ez a személy úgy gondolja, ő háromnyelvű, mivel többnyelvű közösségben forog minden nap, és bár orosznyelvű háztartásban nőtt fel, jelenleg az angol nyelvet preferálja a mindennapi kommunikációjában, így identitása sem lehet kizárólag az orosz nyelvhez köthető. Ez a beszélő jellemzően nagyon sok angol frázist használt beszédében, ennek illusztrálásául az eredeti interjúrészletet is közöljük.

„Если мы говорим так, что родной язык тоже может быть связан с друзьями, твоим community, то у меня эти три языка родные. [...] Человек, мне кажется, должен иметь право выбрать для себя родной язык. Он может, например, не знаю, родиться в Russian household, и, не знаю, может из-за глобализации, он предпочитает, или как-то у него получается лучше мыслить на английском языке. И тогда, если мы говорим о таком случае, что у человека родной язык русский, то мы навязываем ему эту идею.... We are forcing on him the idea, что родной язык у него русский. То есть, это у него идеология.”

„Ha azt mondjuk, hogy az anyanyelv a barátaiddal is kapcsolatos lehet, a te közösségeddel, akkor nekem három anyanyelvem van. [...] Az ember, én úgy gondolom, kell, hogy rendelkezzen azzal a joggal, hogy megválaszthassa az anyanyelvét. Lehet, hogy például orosz háztartásban született. És nem tudom, lehet, hogy a globalizáció miatt azt preferálja, vagy valahogy számára könnyebb angolul gondolkodni. És akkor, ha ilyen helyzetről beszélünk, hogy az embernek orosz az anyanyelve, mi ráerőltetjük ezt az ideát... Ráerőltetjük a képzetet, hogy orosz az anyanyelve. Tehát, ez nála csak egy ideológia.” (26FéTFe3G)

Az identitás rugalmassága és fluiditása révén az éppen folyamatban lévő diskurzus és az aktuális beszédpartner is befolyásolhatja, hogy az adott személy milyen identitásúként prezentálja magát, vagy legalábbis, hogy a sokrétegű identitásának épp melyik komponensét domborítja ki. Jellemző példa az, hogy külföldi személy számára történő, angol nyelven zajló bemutatkozáskor más kategóriák és megnevezések kerülhetnek elő, amelyek eltérnek az alapértelmezett, otthoni környezetben használt címkéktől.

Olyan esettel is találkozunk, hogy bár bizonyos válaszolók a barátaiknak, hozzájuk közel állóknak, vagy velük egy országból származóknak soha nem mondanák, hogy észtek, a dolog összetettsége miatt egy gyors bemutatkozás során mégis az „ész” címkét találják megfelelőnek külföldi, új ismerőseiknek. Az interjúk alapján Oroszországban viszonylag gyakorinak mondható az a hozzáállás, hogy az oroszországi lakosok úgy állnak a megkérdezettekhez, hogy mivel azok észtországiak, azáltal számukra automatikusan észtek is.

Ehhez természetesen hozzájárul az is, hogy beszédükben és mentalitásukban is sokszor kitűnnek az oroszországi társaik közül. Így a megkülönböztetés még inkább szükségessé válik, hiszen ezek a beszélők jobban kitűnnek, és a különbség van annyira szaliens, hogy arra az oroszországi beszélők valamilyen kielégítő magyarázatot akarjanak találni – ez a magyarázat pedig, a beszélők elmondása szerint, általában az, hogy az adott személy észteknek nevezik.

Ezzel az interjúalanyok általában nem ellenkeznek, hanem elfogadják az ész-t címkét, mert értik a használatának a motivációját.

A beszédpartnerre irányuló szóválasztás célja a félreértések elkerülése is lehet. Hogyha a beszélő egy harmadik országból (tehát nem Észtország és nem Oroszország) érkezőnek csak annyit mond, hogy ő, vagy valaki más „orosz”, akkor a külföldi személy vélhetően nem fogja tudni beazonosítani, hogy az adott személy esetében oroszországra, észtországra vagy kire kell gondolnia (bár vélhetőleg az első gondolata Oroszország lesz), ezért a beszélő ezzel az esettel kalkulálva az „észtországi orosz” megnevezést külső használatra sokkal pontosabbnak és megfelelőbbnek tartja, mint egyszerűen az „orosz”-t. Észtországon belül azonban az „orosz” használata a legkézenfekvőbb.

„Természetesen, ha észtekkel beszélek, akkor pont az »orosz« szót használom, mert az »oroszajkú«-t túl sok idő kimondani. De akkor most átgondolom... Jó a kérdés ilyen szempontból. Ez még attól is függ, hogy milyen perspektívából, milyen kontextusban beszélünk. Ha csak úgy nézzük, hogy »ott mennek az észtek, ott meg mennek az oroszok«, akkor itt természetesen azt mondom, hogy »oroszok«. Ilyen tekintetben én is orosz vagyok.” (30NöTFe3GC)

A másik két balti állam lakosaival való interakciók esetében ismételten más a helyzet, az ilyen esetekben kevésbé problémás oroszként és észtországiaként bemutatkozni, hiszen a baltikum lakosok ismerik a balti orosz kisebbség fennálló szituációját.

Egyes válaszadók szerint a nem is oroszországi és nem is baltikum hallgatóság esetében, ha azt szeretnék, hogy beszédpartnerük megértse a szituációt, egy-egy címke helyett egy teljes magyarázat adása a legcélravezetőbb.

Terepmunkás: *„Melyik a legjobb megnevezés arra a személyre, aki Észtországban született és oroszul beszél?”*
Adatközlő: *„Minden bizonnyal az észtországi orosz... Észtországi orosz. Baltikum orosz. De látod, ez ismét attól függ, hogy kivel beszélsz, ha például elmegyek Lettországra, akkor elmondom, náluk is hasonló szituáció áll fenn, vagy Litvániában, az egész Baltikumban, azt mondom, hogy észtországi oroszajkú vagyok, és mindenki rögtön megérti, hogy itt születtem és így tovább. Ha az oroszországiaknak mondom, hogy észtországi orosz, akkor lehet, hogy lesznek kiegészítő kérdések. És külföldinek, például egy nyugati embernek, aki nem ismeri az itteni helyzetet, minden bizonnyal azt mondanám, hogy észt vagyok, de oroszajkú, és az anyanyelvem orosz, mi egy nemzeti kisebbség vagyunk.”*
(30NöTFe3GB)

Meghatározhatja az identifikációt vagy az identitás prezentálását a hallgatóság viselkedése, vagy az, hogy a beszélő mit feltételez vagy vár el hallgatósága viselkedésével kapcsolatosan. Egy további, identitást befolyásoló pont az, hogy a beszélő éppen melyik beszélőközösség tagjaihoz alkalmazkodik, milyen körben mozog. Meglehetősen sok beszélőnél (6) felmerültek az azzal kapcsolatos aggályok, hogy az észtországiak nem tartják őket

teljesértékű észteknek, az oroszországiak számára viszont nem oroszok, hanem éppen észtek, a feltűnő különbségek miatt. Az identitás megkonstruálására tehát hathat az is, hogy a „külső” csoport, a külvilág nem fogadja el azt, ha a beszélő hozzájuk tartozónak kívánja magát sorolni.

„Az egyetlen negatív tapasztalat, hogy egyszerűen az észtek nem tartanak engem észteknek. Ha szeretném is magam észteknek tartani, nem tarthatnám, mert nem fogadnak be a kultúrájukba. [...] Néhány észte nem akarja, hogy az oroszajkiak a kultúrájuk része legyenek. Nem mindenki, valaki probléma nélkül észteknek hív engem – itt születél, észte vagy.” (24NóTFe3GA)

Egy beszélő azonban pontosan ennek az ellentétjéről számolt be: elmondása szerint az oroszországiak és az észtek is maguk közül valónak tartják őt.

„Én személyesen, attól függően, hogy kivel beszélek, elég erősen változok magam is, mert egy oroszországiakkal való beszélgetés közben ők is azt mondják, hogy »Ó, te olyan vagy, mint a mieink!«, és elfogadnak maguk közül valóként. Észtekkel beszélvén, ők is azt mondják, hogy »Te teljesen olyan vagy, mint egy észte, érted a szlengünket, a kultúránkat«, és így tovább.” (30NóTFe3GE)

A választott címkét befolyásolja az adott interakció nyelve is – bizonyos beszélők elmondása alapján az észte, oroszte jelentő „venelane” elfogadhatóbb, mint az orosz megfelelője, mert bár jelentésük megegyezik, a „venelane” kifejezést a beszélő elsősorban észtországiakkal, észteül értőkkel való interakcióban használja – tehát olyan személyekkel, akik ismerik a helyi szituációkat és különösebb részletekbe bocsátkozás nélkül értik, hogy észtországi oroszajkú személyről van szó.

Adatközlő: „De én nem fogom magam orosznek nevezni. Észte az állampolgárságom, ugyanolyan jól beszélek észteül is, mint oroszul, és nem tudom magam orosznak hívni, őszintén szólva.”

Terepmunkás: „És észteül mondanád, hogy »venelane«?”

Adatközlő: „Hm, nos, észteül lehet, hogy mondanám, ha ezt kérdezik tőlem, akkor mondhatom, igen, de angolul nem.” (26NóTFe3G)

Bizonyos beszélők azonban, amikor a globális helyzetre gondolnak, minden országot figyelembe véve, magukat globális kontextusba behelyezni próbálván akár a korábbi meggyőződésüket is megkérdőjelezzik – „akkor végül is ki is az orosz?”. Bár sokan egyszerű, hétköznapi kontextusban magukra az egyszerűség kedvéért oroszként utalnak, az interjú során arra a következtetésre jutnak, hogy ennél szélesebb kontextusban, globálisan nézve, elsősorban (csak) az oroszországiak tekinthetők oroszoknak.

Adatközlő: „Hol van a határ, kik azok az oroszok? Ha globálisan nézzük, akkor orosz elsősorban az, aki az Orosz Föderáció lakosa.”

Terepmunkás: „És akkor te észteknek számítász?”

Adatközlő: „Hát, minden bizonnyal oroszajkú észte, bizonyára ez a legjobb megnevezés, lehet így mondani.” (30NóTFe3GC)

Bár ez a beszélő azt nyilatkozta, hogy magára észtként spontán nem utalna, ilyen viszonylatban azonban az interjú folyamán nála is említésre kerül az általában fiatalabb beszélők körében jobban elterjedt, „oroszkjú észtk” meghatározás – de az adott interjúalanynál kizárólag globális, politikai kontextusban, nem a mindennapi életben zajló diskurzusokban.

Szintén befolyásolja a szövegkörnyezet és a helyzet formalitása azt, hogy hogyan utalnak magukra a beszélők. A magukat észtknek valló emberek általában csak az észtk származásúakkal való beszélgetésben használják az „orosz” szót (de akkor sem minden esetben és nem minden beszélő), de a magukat orosznak, vagy esetenként oroszokkúnak valló személyek közül többen a kontextus, formalitás alapján való döntés stratégiáját alkalmazzák. Ez azt jelenti, hogy egy formális, hivatalos helyzetben az „oroszkjú” fog előnyt élvezni, ugyanis a beszélők maguk is ezt érzik politikailag korrektebbnek, de egy informális, hétköznapi szituációban az „oroszok” kifejezés is pont annyira megfelel, számukra nem téves az orosz megnevezés olyan mértékben, hogy az egy informális szituációban, rövid leírásaként ne felelne meg.

Az interjúk egyik legérdekesebb momentuma az volt, amikor a válaszadók arról számoltak be, hogy bizonyos kontextusban kimondottan fontosnak tartják kiemelni, hogy ők nem oroszországiak, hanem Észtországból származnak, és fontos számukra, hogy csak a nyelvük alapján ne keverjék őket össze az oroszországiakkal. Bizonyos esetekben tehát a beszélők észtországi származása valamiféle előnyt jelent, elmondásuk szerint ezzel az ellen is tudják magukat védeni, hogy beszédpartnereik rögtön rájuk ragasszák a bennük élő, oroszországiakkal kapcsolatos előítéleteiket.

Az ilyen szituációk elsősorban utazás, nyaralás, külföldi turizmus esetén kerülnek a felszínre, több beszélő elmondása szerint az oroszországi turistáknak több, déli, turisták körében népszerű országban kimondottan rossz hírneve van, így érthető okokból nem szeretnék, ha a vendéglátók, vagy turistatársaik a beszélt nyelvük miatt őket is rögtön a kifogásolható magatartásúaként számontartott vendégekhez sorolnák.

Szintén segít az észtként bemutatkozás a turistáknak általában erőszakosan portékájukat árulni kívánó eladóktól való „megszabadulásban”. Bizonyos elmondások alapján esetenként a beszélők inkább nem is „vallják be”, hogy beszélnek oroszul is – ugyanis sokszor ezek a turistalátványosságok körül tevékenykedő árusok valamennyire ismerik a nagyobb világnyelveket, észtkül azonban nem tudnak, így őket nem tudják megszólítani.

Más, külföldön tett látogatások során azonban épp, hogy előny az orosz nyelv ismerete, ugyanis sok, más országból érkező személlyel pont ez lehet a közös nyelv, hiszen az

orosz a posztszovjet országok lingua francája. Az egyik beszélő mindhárom esetre a való életből származó példát mond:

„Emellett néha nagyon fontos hangsúlyozni, hogy te Észtországból származó orosz vagy, ne keverjétek az oroszországi oroszokkal, akik például Törökországban ordibálgják, hogy »Tagil«!³⁸ [...] Emellett vannak olyan helyzetek, amikor úgy vagy vele, hogy »oroszok, távozzatok tőlem«, mert például Egyiptomban nagyon sok az orosz turista, és az egyiptomiak tudnak oroszul. És akkor azt mondd mondjuk, hogy Észtországból érkeztetek, és hát mivel ugye kevesebb észk turista van, észkül [az árusok] nem beszélnek, így hamarabb békén hagynak. Szóval igen, mi gyakran úgy teszünk, mintha észtek lennénk. De általában azért elmondod, hogy oroszajkú vagy, mert ez mégiscsak előnyödre válik, mert gyakran előfordul, hogy a másik ember is beszél oroszul, és így találtak közös pontot, és hát ez egy nagy előny számodra. Nagyon gyakran megtörténik az, hogy az orosz valamilyen előnyt jelent. Szintén előny ez olyan külföldiekkel, akik szintén valamelyik posztszovjet országból jöttek, ők is tudnak oroszul, valakinek esetleg második nyelve, vagy az államnyelv, vagy csak a szüleitől tudnak. Ez is nagyon érdekes jelenség, amikor pont emiatt lehet valakivel egy érdekeset beszélgetni.” (30NöTFe3GC)

Az Oroszországban tett látogatások általában csak ráerősítenek az olyan érzésekre a beszélőkben, miszerint az oroszországiak tőlük különböznek, és számukra Oroszország nem lehetne megfelelő otthon. Az ott tapasztalt szituációk kapcsán általában csak még jobban kikristályosodnak az ellentétek, amelyeket a beszélők maguk és az oroszországiak között érzékelnek.

„Én orosz vagyok, de a mentalitásom se nem észk, se nem orosz. Azt jelenti, hogy én ilyen kevert vagyok, a határon... Elutazom Oroszországba, ott laknak a nagymamáim, és nem érzem, hogy én is olyan lennék, mint ők.” (34NöTFe2G)

Bár a legtöbb esetben az ilyen ellentétekről a beszélők csak hallomásból értesültek, van, hogy maga az ott tartózkodás sem kizárólagosan pozitív az oroszajkú interjúalany számára.

„Én biztosan nem vagyok orosz, aki így mint az oroszok Oroszországban élnek, én úgy érzem, hogy az észkországi oroszok ezek valami teljesen más, nem mint az oroszországi oroszok. Nálunk a mentalitás is teljesen másmilyen, a nyelvek, mindenképp különbözik, és hallunk onnan mindenféle történeteket, hogy mi hogyan van Oroszországban, ó, szörnyű, szörnyű ez számunkra, hát, nem, nem elfogadható. Mi valahogy közelebb vagyunk az észtekhez, akik itt vannak.” (32NöTFe2GA)

„Nekem mindig muszáj ide visszatérnem, akkor is, amikor Oroszországban voltunk, már rendesen akartam, már nem bírtam mindenhol azt az orosz nyelvet látni, már Észkországba akartam menni, már furcsa volt mindent az anyanyelvemen látni. Így mentem, és hát »Miért értek én mindent?!«, valahogy furcsa volt...” (20NöUFe3G)

³⁸ A beszélő egy internetes videó alapján elhíresült felkiáltásra utal. Egy népszerűvé vált felvételen egy orosz turista (Nyizsnyij) Tagil nevét kiabálja – a „Tagil-t ordibál” tehát nemcsak a konkrét videóra, hanem az általános, nem megfelelő viselkedésre és hangoskodásra utal. Lásd: <https://www.youtube.com/watch?v=LfVHPeEMPNg> („Тагил рулит !!!” című videó a Youtube-on, utolsó elérés dátuma: 2021. március 18)

Érdemes megemlíteni azt a csoportot (összesen 6 személy számolható ide), akik egész egyszerűen érznek vallják magukat, mindenféle jelző nélkül. Megemlítendő, hogy bizonyos esetekben ez az érztség nem a gyerekkorból, hanem felnőttkori környezetből származik. Az egyik, magát érznek valló beszélő például azzal érvel, hogy a nővére vele ellentétben nem észtekkel dolgozik együtt, így valószínűleg kevésbé is tartja magát érznek.

„A nővéreim úgy inkább oroszok, én meg valahogy jobban az észtekhez, pedig együtt nőttünk fel. Az egyik nővérem kiköltözött Oroszországba még '93-ban. Ő, hát, na, ő biztosan orosz! A másik nővérem pedig nem dolgozik észtekkel, és ő, nem tudom, kétkem, hogy az észtekhez [sorolja] magát, én pedig majdnem kizárólagosan észtekkel dolgozom.” (32NöTFe2GA)

Abban, hogy valaki kimondottan érznek tartja magát, nem az észti mentalitás közelségének percepciója az egyetlen faktor. Ha az adott beszélő az orosz embereket kimondottan az oroszországi emberekkel azonosítja, és úgy gondolja magáról, hogy ő az oroszországiaktól nagyon különbözik, például mentalitásában, számára a második, megfelelő alternatív opció rögtön az „észti” és nem az „észtiországi orosz”, vagy más megnevezések lesznek. Ebből látható, hogy az érztség és az oroszosság a nyelvnél jóval több mindenből tevődik össze. Egy-egy beszélő számára az oroszlétnek annyira fontos komponense az oroszországi származás és mentalitás, hogy ő emiatt az „orosz” címkével, továbbá azzal, amit az ország szerinte jelent, egyáltalán nem tud azonosulni.

Terepmunkás: *„Akkor milyen kritériumok alapján vagy te észti?”*

Adatközlő: *„A mentalitásom közelebb áll az észtekéhez, mint az oroszországi oroszokéhoz. De a szüleim oroszországi oroszok, ők átköltöztek. Úgy gondolom, hogy egyáltalán nem hasonlítunk egymásra, nagyon sok nézetünk nem egyezik.” (32NöTFe2GA)*

Egy másik beszélő önmagának tesz fel költői kérdést, egyértelműsítve ezzel, hogy számára az orosz elsősorban az oroszországgal egyenlő. Több helyen is kirajzolódik az Oroszországgal való ellentét és akár magának az orosz nyelvnek is egy földrajzi térséghez való kapcsolása:

„Észti állampolgár vagy, és jogod van arra, hogy érznek nevezd magad, és hogy ebben ne kételkedj. És az a helyzet, hogy ebben mégis kételkedsz, és konkrétan ebben az országban, te nem tudod, hogyan... magadat hová... és egyáltalán miféle... És akkor felteszed a kérdést: »Orosz? De hát mégis milyen orosz vagyok én? Honnan veszem ezt? Nem élek ott, háromszor ha voltam ott, mégis hogyan származnék én onnan?»” (20NöUFe3G)

„Az, hogy én beszélek oroszul, ez nem köt össze sehogy sem Oroszországgal, vagy bármi más országgal. Szóval, én itt születtem, és... Tehát én teljesen része vagyok itt, ennek a társadalomnak.” (20FéPKö3G)

Az „észt” megjelenhet mint másodlagos identitás is. Az interjúk során előfordult, hogy bár egy-egy válaszadó orosznak, oroszajkúnak, vagy észtországi orosznak vallotta magát eleinte, ahogy tovább haladt a beszélgetés, említésre kerültek egyéb opciók is. Bizonyos feltett kérdések hatására (amelyek a választ semmilyen módon nem sugallták) említésre került az észtség is mint lehetséges identifikáció, elsősorban a beszélt nyelvre és az országra, az észt hazára mint alapra támaszkodva. Az idézett beszélő megnyilatkozásából válik talán leginkább nyilvánvalóvá, mennyire nem reális az, ha ezeket a többes identitású beszélőket arra kérjük, válasszanak aközött, hogy észtnek vagy orosznak vallják-e magukat.

„Én sem élek Oroszországban. Nos igen, nem tudom, ez olyan furcsa, hogy nálunk így történt, hogy mindenképp mi azért oroszok vagyunk, oroszok és oroszajkúak, de emellett, valamilyen módon még észtnek is.” (30NőTFe3GD)

Mint említettük, az emberek társadalmilag beágyazva, a társadalmi körülmények alapján konstruálják meg identitásukat – több esetben az identitás nem egy abszolút állapot, hanem viszonylagos: egy adott személy úgy érzi, ő egy oroszországi személyhez képest valóban nem orosz, de egy észtkez képest viszont mégis orosznak mondható.

*Terepmunkás: „Tehát akkor ilyen tekintetben te nem vagy orosz?”
Adatközlő: „Hát, ezt nehéz megmondani. Nos, attól függ, kivel hasonlítjuk össze. Egy oroszországihoz képest nem vagyok orosz. De ha egy észtkez hasonlítasz, akkor orosz vagyok.” (30NőTFe3GE)*

Mivel a legtöbb beszélő életében nagyon hasonló fontossággal bírnak az észt és orosz elemek is, nem meglepő, hogy a legtöbbjük képtelen magát csupán egyik vagy csupán másik csoporthoz sorolni. Mivel identitásuk megkonstruálásában részt vesznek mindkét nyelvből, kultúrából, szokásrendszerből érkező elemek is, így érthető vágy, hogy ezt a magukra használt jelzőben is valahogy jelezzék. Nem mindenki említett konkrét, kettős identitásra vonatkozó elnevezést, de sokan kifejezték azt, hogy identitásukat nem egy bináris kategóriapárosból választják ki, így nem tudják vagy csak orosznak, vagy csak észtnek besorolni magukat.

A különféle hibrid, kettős identitások közül gyakran előfordult az észt orosz, vagy orosz észt, tehát az „эстонский русский” és a „русский эстонец”. Az ilyen hibrid kategóriák, amelyek két szó egymás mellé állításából jönnek létre, lehetővé teszik a beszélők számára, hogy röviden kifejezzék, hogy identitáskonstrukciójukban részt vesz mindkét tényező – az észtség és az oroszország egyaránt. A két kifejezéssel kapcsolatban fontos megemlíteni, hogy a közülük való választást beszélők számára nemcsak a szórend, hanem a kifejezésben résztvevő szavak eltérő szófaja is nehezítheti.

Az „észt” orosz megfelelője főnévi és melléknévi pozícióban más és más, ezért a „русский эстонец” inkább egy melléknévvvel illetett főnévnek hangzik, ahol az „orosz” (Milyen?)

a kevésbé fontos elem, amely az „ész” (Ki?) szónak van alárendelve. Az „orosz” fordítása azonban nem különbözik, ha főnévként, vagy ha melléknévként fordítjuk, ezért az „эстонский русский” elemei között a beszélők egyrészt nagyobb egyenlőséget érezhetnek. Másrészt viszont valakiket épp a „két melléknév” látszólagos halmozása tántoríthat el ennek a kifejezésnek a használatától.

Vesd össze:

„Я русский. Я русский человек.”
'Én orosz vagyok. Én orosz ember vagyok.'

„Я эстонец. Я эстонский человек.”
'Én ész”t vagyok. Én ész”t ember vagyok.'

Általánosságban úgy tűnik, hogy a két kifejezés bizonyos esetben vetekszik egymással, bizonyos személyek azonban határozottan vagy az egyiket, vagy a másikat preferálják. A kevésbé „észorientált” csoport is bár hajlandó magára nem csupán oroszajkúként utalni, hanem valamelyik összetett kategóriát is megemlíti, náluk sokkal inkább az „ész”t orosz” a preferált hibrid kategória, ahol az „orosz” is teljesértékű hovatartozást jelöl, nemcsak az ész”tnek egy elsődlegesen nyelvet kifejező jelzője.

Vesd össze például:

„Ha Észtországban születél, de oroszul beszélsz, te oroszajkú ész”t vagy, vagy oroszul beszélő ész”t” (18FéJKö2G).

Terepmunkás: „Van preferenciád, hogy az orosz ész”t, vagy az ész”t orosz kifejezést használd?”

Adatközlő: „Az ész”t orosz”t.”

Terepmunkás: „Ez jobb, mint az orosz ész”t?”

Adatközlő: „Igen.”

Terepmunkás: „Miért?”

Adatközlő: „Hát, mert a második szó mégiscsak a nemzeti hovatartozást mutatja meg, mondjuk úgy, ha azt mondjuk, hogy »ész”t orosz«, azt jelenti, hogy orosz vagyok, de Észtországból.” (30NöTFe3GD)

Az „ész”tországi orosz” nem megfelelő alternatíva többek számára, ugyanis az „orosz” utótag miatt nem tudnak vele azonosulni, csak az „ész”tországi oroszajkú”-val. Szintén megjegyzendő, hogy bár a legtöbb beszélő általában legalább az egyik vagy másik kifejezésről úgy gondolja, az illik rá, emellett érzékeli, hogy az túl bonyolult a mindennapi használatra.

Terepmunkás: „Azt mondtad, van itt ez a csoport: a helyi oroszok. Mit gondolsz, melyik kifejezés illik rájuk a legjobban?”

Adatközlő: „Hát, elég zavaros és túlságosan hosszú, de az »ész”tországi oroszajkú emberek«. (24NöTFe3GB)

Bizonyos beszélők számára teljesen természetes magukat orosz észtnek vagy észt orosznak tartani, hiszen mindkét nyelvet beszélik, orosz származásúak, de Észtországban születtek, így fontos a címkében mindkettőt feltüntetni. A beszélő egy észt nyelven lezajló beszélgetésről számolt be, ahol válaszként a *Ma olen eesti venelane*, tehát az 'Én észt orosz vagyok' választ adta beszédpartnerének.

Adatközlő: „*Tehát, van a nyelvi aspektus, amikor tehát észtül és oroszul beszélsz, mindkét nyelven, mert én mindenképp úgy gondolom, hogy azt az embert, aki itt született, lehet hívni orosz észtnek, vagy észt orosznak, mivelhogy különféle módokon keresztelik el az emberek magukat. [...] Több diákkal ültünk az asztal körül, és valaki megkérdezte, hogy »[keresztnév], te orosz vagy, vagy észt?» És én meg így »Jaj, milyen kérdés, hát én nem is tudom!«. Vagyis tudom, és nincs azzal problémám, amikor valamilyen embercsoporthoz tartozónak kell magam neveznem. Mert én a saját családomhoz sorolom magam, én a családom része vagyok.*”

Terepmunkás: „*És végül mit válaszoltál?*”

Adatközlő: „*Azt mondtam, hogy észt és orosz vagyok. Észt orosz. Azt mondtam, hogy »Ma olen eesti venelane«. Mert számomra egyelőre ez a legközelebbi megnevezés, mert hát én orosz vagyok, de mégsem orosz, és észt vagyok, de mégsem észt.*” (24NöTFe3GA)

Emellett az „észtországi orosz” kifejezés pontossága arra is jó, hogy kifejezze azt a különbséget, amiben ezek az emberek önmaguk szerint különböznek az oroszországiaktól – bár itt a beszélő csak az „oroszok” kifejezést használja, de a kontextusból érthető, hogy az oroszországiakra gondol.

Terepmunkás: „*Mit gondol az észt orosz elnevezésről?*”

Adatközlő: „*Ez egy jó meghatározás.*”

Terepmunkás: „*Miért?*”

Adatközlő: „*Nos, mert a mi mentalitásunk erősen különbözik az oroszokétól.*” (24FéTKö2G)

Ezeket a kifejezéseket az interjúk során összesen 55 alkalommal említették a beszélők: az észt oroszt 27 alkalommal említette 14 ember, az orosz észtet pedig 28 alkalommal 16 ember – ám ezeknek az említéseknek egy meghatározó része egy konkrétan a kifejezést tartalmazó kérdésre való reflektálás volt, a teljesen spontán említések száma elenyésző.

Egy érdekes köztes kategória az oroszajkú észt (*русскоязычный эстонец*), a beszélők közül többen is spontán módon említik meg, amikor az identitásukat fejtegetik egy-egy megnyilatkozásában.

„*Az oroszajkú észtekhez, akik szeretik Észtországot, oda tudom magam sorolni. De konkrétan az észtekhez nem sorolom magam, mert nem beszélek olyan jól észtül, meg nekik vannak olyan ünnepeik, vallási vagy állami, amelyekre nem tudom azt mondani, hogy különösebben ünnepelném, például.*” (34FéTKö2GB)

„Ha észtnek neveznek, ez igazából – az emberek többsége számára, vagyis a gondolkodó emberek számára, nem jelent semmit, nem tesz különbséget, észtn vagy-e vagy orosz, pláne a mi számunkra, az oroszajkú észtnek számára.” (28FéTFe2G)

„Ha te Észtnországban születél, de oroszul beszélsz, akkor te oroszajkú észtn vagy, vagy oroszul beszélő észtn.” (18FéJKö2G)

Az „oroszajkú észtn” megnevezés népszerűsége alacsonyabb, mint az egyszerűbb, főnév nélküli „oroszajkú”-é. Az összetett kifejezést spontán módon jellemzően nem sokan említik, azonban, ha a kérdésfeltevés tartalmazza a kifejezést („Szerinted létezik-e oroszajkú észtn személy?”), a válaszban pozitívan viszonyulnak hozzá – *„Igen, engem is ide lehet sorolni.” (18NóJKö3G).*

Spontán említve tehát sokkal ritkább ez a kifejezés, a korpuszban nem fordul elő gyakran mint a beszélő által megnevezett identitás. Azt láthatjuk, hogy konkrétan az adott interjú kontextusa és a kérdésfeltevés módja is befolyásolhatja az identitás megnevezését – ha bizonyos címkéket felkínálunk a beszélőknek, akkor azok néhányával egyetérthetnek és megmagyarázhatják a létjogosultságukat.

Terepmunkás: „Létezik olyan, hogy oroszajkú észtn?”

Adatközlő: „Na, hát ez érdekes, igen. Lehet, hogy még az én helyzetemben is helyes ez a meghatározás, mert... Nem tudom, hogy számomra pontosan hogyan, de igen, úgy tűnik, lehet ilyesmi. És az én, kétnyelvű családból származó ismerőseim, ők abszolút észtnek mindezek alapján.” (24NóTFe3GB)

Beszélőnként eltérhet, hogy az adott személy magát kettős identitásúként, összetett identitásúként, vagy épp egyik kategóriához sem tartozóként sorolja be. Sokaknál meglehetősen erős azonban az azzal kapcsolatos meggyőződés, hogy ők mindenképpen egyszerre tartoznak az észtn és orosz közösséghez is, a kategóriák közt ők nem átjárnak, hanem egyszerre érzik magukénak mind a kettőt. Ezért hasznos az identitás töredezettsége elvének a szem előtt tartása. Ez legitimálja azokat a vélekedéseket, melyek szerint attól, hogy az adott személy esetenként saját bevallása szerint nem teljes mértékben orosz (vagy észtn), mert úgy gondolja, hiányzik belőle valami a teljesértékűséghez, ettől függetlenül még teljesen helytálló az, hogy mindkét „részleges” hovatartozás részt vesz a saját, egyéni identitásának megkonstruálásában.

A beszélők különféle érvekkel támasztják alá saját identitásuk kettős mivoltát. Ezek az érvek általában a származás és a jelenlegi lakhely, értékek, beszélt nyelvek valamilyen egyvelegei. Nem ritka, hogy az „oroszság” sokak számára a múltat, a gyökereket, a hagyományokat, a felmenőket, az „észtnség” pedig a jelent, a modern társadalmat, a kortárs értékeket és felfogást jelenti. Bizonyos beszélők ki is emelik, és akár példákkal is illusztrálják, hogy az ő identitásukban mely részek oroszok és melyek észtn eredetűek.

Terepmunkás: „A helyi oroszok az oroszországiakhoz, vagy az észtországiakhoz hasonlítanak jobban?”

Adatközlő: „Én úgy gondolom, valahol a kettő között. Mert a kultúra az elődeinktől jött, és a környezet is megteszi a magáét.”

Terepmunkás: „Tehát ez csak a származás és a gyökerek, nem a jelenlegi mindennapi modern élet része?”

Adatközlő: „Igen, ez csak a származás. Lehet élni, születni orosz családban valahol Olaszországban, és kétlem, hogy kulturális értelemben oroszként fogsz nevelkedni, olyan leszel, mint egy olasz, mint sok más országban is.” (27FéTA13G)

Ilyen esetekben az identitás mindkét összetevője, mindkét nemzet fontos az adott illető számára, és büszkeséggel tölti el úgy az egyik, mint a másik is. A második idézett beszélő, az észt *eesti venelane* kifejezést említi – szerinte az ’észt(országi) orosz’ a legmegfelelőbb az észt nyelvű megnevezések közül. (Észtül az *eesti* jelző utalhat az országra és a nemzetiségre is.)

Terepmunkás: „Büszke vagy arra, hogy oroszajkú vagy?”

Adatközlő: „Igen. Mert az egyik talán legrégebbi nyelvet beszélem. Miért is ne büszkélkednék ezzel? És arra, hogy észt vagyok, szintén büszke vagyok. Azért, mert, hát egyszerűen csak azért, mert.” (18FéJKö2G)

„Én nem tartom magam észtnek és nem tartom magam orosznak, én orosz észtnek tartom magam. Oroszajkú vagyok, szláv kultúra, de a mentalitásom észt. Észtül azt mondanám, hogy »eesti venelane«, mert számomra ez a legközelebbi megnevezés, mert hát hiszen orosz is, de nem orosz, és hát észt, de mégsem. Valami a kettő között, keverék.” (24NöTFé3GA)

Általában, aki úgy gondolja magáról, hogy nem orosz, az azért teszi, mert úgy vélekedik, hogy a nyelv nem határozza meg az identitást. Van azonban egy kisebb, aki csoport ezzel nem ért egyet. Az egyik kutatási résztvevő szerint a nyelv igenis meghatározza az identitást, azonban ő többnyelvű, így épp ezáltal többidentitású is. Azt az állítást, miszerint ő nem teljes mértékben orosz (hanem multinacionális), azzal az érveléssel is igyekszik alátámasztani, hogy mivel ő több nyelven él, több nyelvet használ mindennapjai során, ennek eredményeként saját bevallása szerint nem is mindig beszél helyesen, vagy „oroszosan” oroszul.

„Én többnyelvűnek tartom magam amiatt, hogy sok nyelvet tanultam, már felnőttként. Tehát, nem tartom magam tisztán orosznak, mert néha még a kifejezéseket sem oroszosan építem fel, ezeket minden bizonnyal automatikusan az angolból fordítom, [...] és néha megjegyzi az orosz barátaim is, hogy »Te valahogy furcsán fejezed ki magad«.” (30NöTFé3GE)

A kettősség említésekor szóba került az identitás rétegződése is. Akár a múltból és a jelenből kapott értékek és komponensek egymásra rakódását nézzük, akár a két irányból jövő kulturális behatásokat, az identitásra tekinthetünk úgy, mint egy részekből, vagy töredékekből összeálló egészre.

Erre világít rá az egyik beszélő nagyon érzékletes magyarázata, aki azt is kihangsúlyozza, hogy az egymásra rakódó rétegekből egy „új ember születik”, akit egy

oroszországgal nem is lehet összehasonlítani. Az adott embertől egyik rész sem elidegeníthető vagy eldobható – ezért is hibás külön részeknek nevezni őket. A részekre bontás vagy választás ugyanis azt sugallja, hogy a két összetevő között határ húzódik meg, valójában a kettő azonban „összenőve” alakítja az identitást, ezért az ember nem tud „csak orosz” vagy „csak ész” lenni.

„Én úgy gondolom, a helyi oroszok az észtek és oroszok egyvelegei. Mert az egyik a másikra rakódik rá. Ha te nem csak úgy ideköltöztél, hanem itt születted és nőttél fel Észtországban, akkor az egyik a másikra rétegződött, és belőled valamiféle másik ember válik, én úgy gondolom. Tehát, ezt az oroszokhoz nem hasonlíthatod. Igen, nem tudom miért, de összehasonlítani sem lehet. Egyszerűen találkozol más emberekkel, Pétervárról mondjuk, vagy még valahonnan, nem tudom, de még nekik is valahogy más a beszédmódjuk, ahogyan beszélnek, mint például nekem. [...] Szóval, van valamiféle észti rész... Hát ez az észti mentalitás és az orosz mentalitás... De nem 50-50, de mindenképp vegyül a kettő így együtt, ez nálad így megszilárdult, ezt érzed magadénak, tehát ez a te mentalitásod, és nem tudod sehogy sem szétválasztani, nem tudod kidobni ezt az észti részedet, igen, és egyszerűen csak orosznak lenni, és nem tudod kidobni az orosz részedet és egyszerűen észtnak lenni, mert, hát az nem te vagy, az úgy nem működik semmiképpen sem. Ez így mind együtt, és ez nem szétválasztható.” (25NöTFe3G)

A különböző nemzetiséghez tartozó emberek együttélése természetesen a kultúrák, tradíciók keveredéséhez, vegyüléséhez vezet. Egyrészt a vegyesházasságok, másrészt a kevert közösségek, baráti társaságok, lakóközösségek azt eredményezik, hogy a különféle tradíciók és ünnepek egyre inkább összefolynak (és folytak az elmúlt évszázadokban is). Jellemző például, hogy az észti ortodox hitű oroszok is a katolikus naptár szerint, decemberben ünneplik a karácsonyt, de emellett egyéb más észti tradíciókat is követnek. Szintén erős a különféle konyhák keveredése – Észtországban egyébként is népszerűek a különféle orosz és kaukázusi ételek is mint posztszovjet hagyaték, és az oroszajkúak is általában kedvelik az észti ételeket és konyhát.

A disszertáció kontaktusnyelvészeti fejezetéből sejthetővé válik, hogy az észti oroszok számára pont annyira fontos a nyári napforduló ünnepe, a Jaanipäev, mint az etnikai észtek számára, ahol azonban az észtek hagyományosan saslikot („šasliček”) grilleznek. Ezeknek tudatában korántsem meglepő, hogy a megkérdezettek közül többen is úgy látják, hogy a két kultúra összeforrott egy kevert, mindkét forrásból építkező kultúrává. A kevert kultúra meglete tovább erősíti a vegyes identitások kialakulását, és egyben meg is erősíti azok létjogosultságát, hiszen így ezek az emberek is valahová tartozónak érezhetik magukat.

„Nálam már a kultúra is ilyen, hát, nem teljesen orosz, mi átvettünk bizonyos dolgokat például az észtből, a karácsonyt például együtt ünnepeljük az észtekkel, vagy például ünnepeljük az anyák napját, apák napját, ami nem igazán létezik az orosz kultúrában. Szóval ez egy ilyen keverék-kultúra. Egyszerűen a dolgok vegyítése, egyik nap ezt csinálod, a másik nap amazt.” (24NöTFe3GA)

„Mint minden kultúrát, ezt is fontos továbbadni, egyszerűen a miénk éppenséggel kevert, nem is vagyok biztos abban, hogy később majd rá lehet-e mondani, hogy orosz.” (18FéJKö2G)

A kultúrák keveredése azonban ezen emberek számára csak egy egyedüli kultúra, nem tekintenek rá kettő vegyítéseként, és nem érzik úgy, hogy szét kellene választani, hiszen nem bontható összetevőkre.

Az egyik beszélő maga is előnyként emeli ki, hogy épp annak vallja magát, ami az adott kontextusban kényelmesebb, amiben az is segíti őt, hogy vezetéknéve alapján nem lehet következtetni a nemzetiségére.

Terepmunkás: *„Ön orosznak nevezné saját magát?”*

Adatközlő: *„Én bizonyára nevezhetem magam orosznak és észnek is.”*

Terepmunkás: *„Igen?”*

Adatközlő: *„Bizonyára, igen. Mint a vezetéknévvel – ahogy kényelmesebb! Ahogy a kontextusban megfelelőbb, annak nevezem.” (32NöTFe2GA)*

A vizsgált csoportban jelen van az „európai” is mint lehetséges identitásmegnevezés, pedig az egy tág kategória, egy globális, helyhez és nyelvhez nem kötött identifikáció, inkább csak bizonyos neki tulajdonított értékekhez köt, de többeknél talán pont emiatt felel meg, mint az „orosz” pontosító jelzője.

Terepmunkás: *„Erősen különbözik az oroszországi oroszoktól?”*

Adatközlő: *„Nos, igen, így igencsak különbözik a mentalitás, a kultúra és a nyitottság, ezért... Ez azt jelenti, hogy én nem is ész orosz vagyok, hanem európai orosz.” (24FéTKö2G)*

Két további, jelentős csoport vagy tulajdonság rajzolódik ki az interjúkból. Egyrészt vannak azok a személyek, akik nem tudják, minek vallják magukat, hiszen egyrészt vagy valamilyen szinten közeleink érzik az ész és az orosz identitást is, vagy másrészt épp mind a kettőt távolinak, magukra nem alkalmazhatónak érzékelik. Számukra az orosz csak egy nyelv, amit használnak, gyakorlatilag egy kommunikációs eszköz, de ezen kívül jelentőséggel, vagy különösebb értékkel nem bír, identitáskonstrukciójukban nem vesz részt.

A problémás önmeghatározás legszélsőségesebb példája, amikor valaki magát sehova nem tudja besorolni, akár többszeri rákérdezésre sem. Az adott személy érzi a kettősséget és a hibriditást, de úgy érzi, egyik identitás (ő általa megnevezett) feltételeinek sem felel meg olyan mértékben, hogy bármelyik konkretizált címkét is használhassa önmagára. Az idézett személy volt talán az egyetlen, aki hangsúlyozottan negatívan élte meg azt a tény, hogy nincs olyan csoport, ahova sorolni tudná saját magát. Ezt a sehova sem tartozást azzal indokolta, hogy őt az ész állam megpróbálta integrálni, azonban ez az integráció végül nem ment végbe, így ő két

csoport között rekedt, és mint ilyen identitás nélküli személy, nem is érezheti magát sehol igazán otthon.

Adatközlő: „Minden, amit elmondok, ez mind egy olyan embertől [hangzik el], akinek nincs ész kultúrája és nincs orosz kultúrája. Én olyan ember vagyok, aki se nem ész, és... nos, messze vagyok attól, hogy... nincs orosz kultúráim teljes mértékben. Például nem ismerem a klasszikusok egy részét, vagy nem tudok olyan sokat, mint amennyit tudnak a pétervári barátaim. Nem mondhatom azt, hogy észnek érzem magam, vagy hogy orosznak. Emiatt, ez egy elég határozatlan állapot. [...] Orosz vagyok, oroszul gondolkodom, oroszul beszélek, jól is értek, ismerem a kultúra egy részét, ismerem az irodalom egy részét, de... Nem érzem magam teljesen... Azután, hogy voltam Szentpéterváron, megértettem, hogy ők ott sokkal inkább bele vannak merítve ebbe a kultúrába, így ez a kultúra a részüké vált. De nekem nincs ilyenem. Szóval, bennem van egy kis rész ez, egy kis rész az, és ez a kettő nem keveredik, ez olyan, mint a víz és az olaj, nem keveredik. De igyekszek erre inkább nem odafigyelni, és inkább arra figyelni, hogyan lehetek hasznos része a társadalomnak, legyen az Észtország vagy Oroszország, vagy valahol máshol.”

Terepmunkás: „Itt szeretnél élni?”

Adatközlő: „Nem tudom. Nem hiszem. Gondolkodtam ezen. Itt minden jó, nyugalmas, meglehetősen stabil. Sokan azzal viccelnek, hogy olyan itt, mint egy kis mocsár, minden nyugodt és nem történik semmi sem. Szóval, ha idejön valaki Moszkvából, akkor nagyon unatkozhat.”

Terepmunkás: „És hova költöznél, valahová az Európai Unión belül?”

Adatközlő: „Minden bizonnyal az Európai Unión belül. Valahol, ahol melegebb van, itt fázom!”

Terepmunkás: „És esetleg Oroszországba?”

Adatközlő: „Nem.”

Terepmunkás: „De akkor te is meg tudnál merítkezni ebben a kultúrában, és ahogy mondtad, igazán oroszává válni...”

Adatközlő: „Én úgy gondolom, hogy nem, az az idő már letelt, amikor én itt felnőttem, amikor magamba tudtam szívni azt a kultúrát. Ez az idő már elmúlt, azt már nem lehet visszahozni. Én úgy gondolom, nincs olyan dolog, ami engem teljesértékű oroszává tenne. Sőt, ott még jobban ki is tűnnék az emberek közül, mert én nem úgy viselkedem, mint ők. Ha csak megszólalok, akkor az emberek rögtön tudják, hogy én valahogy... Hát, nem ugyanúgy beszélek.”

Terepmunkás: „Ez azt jelenti, hogy van benned valamilyen ész rész?”

Adatközlő: „Igen. [...] Ez minden bizonnyal az integráció maradványa, úgy mondanám. Ez az, hogy engem megpróbáltak integrálni, csak nem sikerült teljesen. Szóval maradtak ilyen nyomok...”

Terepmunkás: „Nem feltétlen mondanám, hogy ez rossz dolog.”

Adatközlő: „Nem az, hogy rossz, hanem nem vagy sem itt, sem ott. [...] Észtországban nőttek fel, de nem érzem a hazámnak, én itt nem vagyok itthon.”

Terepmunkás: „De nem szeretnél Oroszországban sem elköltözni, nem lenne jobb?”

Adatközlő: „Nem.” (33FéTKö2G)

Több esetben negatív érzéseket vált ki a kutatási résztvevőknél, hogy nem tudják magukat kinek nevezni, magukat hova besorolni. Az egyik beszélő azt fejezte ki, hogy ő emiatt irigylis az észteket, mert számukra egyértelmű az identitásuk és nem kell, hogy belső konfliktussal küzdjenek.

„Néha így ránézek az észtekre, az egyetemen is akár, és akkor így gondolom, hogy »Basszus, de klassz! Tudják, hogy kik ők.«, te meg valahol ott vagy középen, nem vagy sem itt, sem ott. De akkor hol vagy? Nem tudod megérteni, mi alapján kellene orientálódnod, hogy meghatározd magad, tehát a nyelvre, vagy az állampolgárságra, vagy erre... Tehát nem értheted, hogy mi ez... Ez ilyen belső, mondjuk, konfliktus, hogy nem tudod, ki vagy.” (20NőUFe3G)

A sem ide sem oda tartozás érzését nemcsak a belső érzések, hanem a külvilág adta válasz, vagy az onnan kapott, érzékelt, vagy feltételezett válasz is szülheti - van, aki úgy érzi, egyik országba és egyik nemzethez sem tartozik igazán, mert mindkét helyen valamilyen szinten idegennek érzi magát.

„Nekem az az érzésem, így mindent egybevetve, hogy oroszajkú vagyok. Van tehát észt állampolgárságom, itt születtem, az anyukám itt született. De emellett, ez a közösség... Nem vagyok észt, ez a közösség nem a sajátom, szóval olyan idegen elem vagyok. De ugyanakkor, amikor Oroszországba utazunk, vannak ott rokonaink, ott is idegennek érzem magam – idegen itt, idegen ott.” (30NőTFe3GD)

Egy további beszélő azért tapasztal identitáskrizist, mert ő külső csoportok meghatározásainak is szeretne megfelelni. Azonban elmondása szerint az észtek észtek nem fogadják el, de oroszok önmagát nem tudja tartani, legalábbis nem tudja, milyen alapon mondhatná meggyőződéssel, hogy orosz.

„Még a beszédemben is van valami olyasmi, hogy... Nem, te nem vagy orosz. De ennek megfelelően, az észtek szintén nem fogadják el, és azt mondják, hogy nem, te orosz vagy. És én pedig elgondolkodom – ki vagyok én? Nem tudom. Nem tudok erre a kérdésre válaszolni. Orosz vagyok, vagy sem?” (34NőNKö3G)

Ezek a beszélők általában magára a kultúrák vegyülésére is negatívumként tekintenek, ezt nem egy gazdag kulturális bázisnak tekintik, épp ellenkezőleg, számukra egyenesen negatív annak az elismerése, hogy ők két kultúrában is élnek, és nem tudnak ezzel megbirkózni, a kettőt összehangolni: *„Mint a víz és az olaj, nem keveredik.” (33FéTKö2G)*

További metaforákat is használtak a beszélők szituációjuk leírására:

„Szóval, nos igen, én se nem hal, se nem hús, de nem érzem magam emiatt valamiféle rossz embernek. Persze igen, elég ingatag egy pozíció, de ez normális a mai világban.” (30NőTFe3GB)

„Gyakran gondolkodom el azon, hogy Észtországban élek, de nem mondhatom, hogy észt lennék. De ugyanakkor azt sem mondhatom, hogy orosz vagyok. És ez így valahogy... Mint ég és föld között, és nem világos, hogy akkor ki is vagy.” (34NőNKö3G)

Van, aki az „ide sem, oda sem tartozok teljesen” érzést úgy kompenzálja, hogy megkreál egy olyan harmadik kategóriát, ahova úgy érzi, odatartozhat. Erre többféle megoldás létezik, ennek egyike a „helyi oroszok”-nak nevezett csoport. Ez csak megfogalmazásában

különbözik a kevertséget ennél jobban kifejező „észtországi oroszok”-nál, hiszen nem köti a beszélőket az észtséghhez, amivel egyes személyek nem tudnak vagy nem akarnak azonosulni.

„Én nem tudom, én nem azonosítom magam sem az egyik, sem a másik csoporttal 100%-ban. Van egy másik – a helyi oroszok.” (24NöTFe3GB)

Talán épp a „sehova sem tartozás” érzése lehet az egyik kiváltója annak, hogy a harmadik kategóriák megkreálása mellett bizonyos beszélők inkább a teljes probléma figyelmen kívül hagyását preferálnák. Egyes személyek számára olyannyira nem bír a nemzetiség jelentőséggel, hogy nemcsak, hogy az oroszáguk nem jelent számukra semmit, de szívesebben hagynák el az ilyenféle nemzetiségeket és identitásjelölőket.

„Bennem soha nem volt meg az, hogy »Hú, én orosz vagyok!«, és ilyen valamiféle büszkeség... bennem ez nincs meg. Én pont fordítva szeretném, hogy az emberek békésebben álljanak hozzá ehhez az egészhez és ne sorolják magukat semmilyen nemzethez. Hogy minden ember azt gondolja, hogy »Jó ember vagyok, jó dolgokat csinálok.«” (34NönKö3G)

Az ő identitáskonstrukciójukban tehát sem a nyelvnek, sem a nemzetiségnek nincsen semmiféle szerepe, elsősorban más szempontok szerint határozzák meg magukat – például különféle emberi kvalitások alapján. Ha nem is mindenki szükségszerűen a kategóriák eltörlésére vágyik, találkozunk olyan esettel is, aki önmaga a honfitársait nem különbözteti meg azok anyanyelve alapján. Látható, hogy számára a másik ember nyelve a nyelven túl más egyebet nem jelöl, így a csoportok közti különbséget sem igazán érzékeli.

Terepmunkás: *„Tehát az orosz pusztán egy nyelv, amit beszélsz.”*
Adatközlő: *„Igen, igen. Tehát számomra legalábbis nincsen semmi éles határ, hogy akkor te orosz vagy, te meg ész. Én ezt mind egynek veszem.” (26NöTFe3G)*

Nem egyedi az olyan vélekedésű beszélő, aki arra törekszik, hogy bárcsak ne létezne két külön kategóriaként, két külön csoportként az oroszajkú és az észtajkú népesség és a meglévő határok eltörlődnének. Nyelvészeti szempontból érdekes, hogy bár a beszélő önmaga oroszajkú, orosz családból (és nem vegyesházasságból) származik, mégis azt kívánja, bárcsak mindenki számára az elsődleges közös nyelv az észtl lenne, valószínűleg részben azért is, mert azt állítja, neki személyesen az orosz mint nyelv nem tetszik és túl bonyolultnak tartja.

„Én nagyon vágyom rá, hogy a társadalmunk egységessé váljon és ne legyen szétválasztva nemzetiségek szerint, nyelvek szerint; hogy a közös nyelv az észtl legyen mindenki számára, tekintet nélkül arra, hogy valaki anyanyelveként más nyelvet beszél.” (19FéUFe3G)

Számos további tényező is meghatározhatja az identitást. A harmadik kategóriák megkreálásán kívül egy olyan eset is volt, amikor egy személy (30NőNFe2G) számára egyenlő mértékben fontos az észtségh és az oroszág is, de még ezeken túl számára fontos szereppel bírt

az, hogy nincsen állampolgársága és szürke, hontalanok számára kiállított útlevelel rendelkezik. Önbevallása szerint ez a három harmad adja ki az ő teljes identitását. Magas nála azonban a szülővárosa, Narva iránti szeretet és az odatartozás érzése, emiatt a „narvai”-val mint címkével szívesen azonosult, azt magáénak tudta érezni, jobban, mint bármely más észti városét, vagy Észtország egészét.

Terepmunkás: *„Az észti orosz a legjobb megnevezés erre a közösségre?”*

Adatközlő: *„Én magamat narvai származásúként határozom meg. Ekörül van néhány jellemző, mondjuk úgy, de igen, ekként.”*

Terepmunkás: *„Tehát maga a város?”*

Adatközlő: *„Én úgy gondolom, hogy észtországi kontextusban ez egy bélyeg a homlokodon, és én ezt valamekkora büszkeséggel viselem.”*

[...]

Terepmunkás: *„Mi áll közelebb a szívedhez, ha Észtországot dicsérik, vagy ha Oroszországot dicsérik?”*

Adatközlő: *„Ha Narvát dicsérik.”*

Terepmunkás: *„Tehát Narva áll a legelső helyen.”*

Adatközlő: *„Igen.”* (30NöNFe2G)

Szintén sokat megtudhatunk az identitásról azokból a válaszokból, amelyeket a beszélők a „Hogyan mutatkozol be külföldön egy új társaságban?” kérdésre adtak. A kérdés az identitás vizsgálatát kicsit közelebb hozza a beszélőkhöz, egy életszerű szituáció felvázolásával. Amennyiben elméleti szinten nehéz is egyeseknek az identitásról gondolkodniuk, egy ilyen hétköznapi szituációt általában sokkal könnyebb elképzelniük, a kérdező pedig többségében megtudhatja, hogy az adott kutatási résztvevő identitása melyik részét tartja a jelentősebbnek, hangsúlyozandóbbnak egy új ismeretség során.

A válaszokban sokan kiemelték, hogy egy kezdeti ismerkedés során nem fognak részletekbe bocsátkozni azzal kapcsolatban, hogy ők oroszok, vagy oroszajkúak, a legtöbbször számára ez nem olyan információ, amelynek a megosztását fontosnak tartják egy új ismeretség során. A legtöbbször az interjú során úgy nyilatkoztak, hogy pusztán az országot közlik, ahonnan származnak, általában szívesebben maradnak ennél az egyszerűbb bemutatkozási formánál. Bizonyos válaszolók számára nem annyira fontos vagy szorosan hozzájuk tartozó adat az anyanyelvük. Van, aki ezt az információt elsősorban azért hagyja ki válaszából, mert azt túl személyesnek érzi, és inkább azt preferálja, ha esetleg azt feltételezik róla, hogy észti nemzetiségű.

„Ha például valakivel csak úgy random összefutok, és megkérdezik, honnan vagyok, akkor csak annyit mondok, hogy Észtországból. Hát, ennek az embernek nem kell több részletet ismernie, nem szeretném, hogy túl sokat tudjon rólam.”
(30NöTFE3GC)

Azok körében, akik elsődlegesen orosznak tartották magukat, sem jellemző az, hogy mindennapi életük és identitásuk központi eleme lenne az orosz identitás. Aki orosznak vallja magát, nem tartja azt az élete fontos pontjának, például egy külföldi utazás során jellemzően a bemutatkozásának nem része az etnicitás külön kiemelése vagy hangsúlyozása. A legtöbben a beszélt nyelveket sem tartják fontosnak felsorolni, így, ha az orosz ilyen módon sem kerül elő az országot megnevező bemutatkozásnál, a beszélő nemzeti vagy etnikai hovatartozására nem is derül fény – ez azonban egyáltalán nem tűnik úgy, hogy problémát jelentene a megkérdozettek számos tagja számára.

„Ha valakivel beszélek, mondjuk, valami külföldi országban, és ismerkedünk... nos, ha megkérdoznek, milyen nyelveken beszélsz, megmondom, hogy oroszul. De ha ő maga nem kérdezi... Hát, én csak nem fogom elkezdni sorolni, hogy hát akkor beszélek finnül, észtül is még... Én úgy gondolom, hogy ez nem olyasmi, amit egy ismerkedés során mondasz. Ha felteszik a kérdést, akkor persze, teljes mértékben válaszolok.” (20FéPKö3G)

Más esetben, ha rögtön nem is közli az idézett beszélő a nemzetiségét, a beszélgetés hosszától függően feltételezi, hogy előbb-utóbb sor kerül ennek az információnak a megosztására is. Angol bemutatkozás során nem utal magára észtként, hanem az 'Észtországból származom' kifejezést használja.

„Először is, általában nem mondom, hogy »Estonian«, egyszerűen csak azt mondom, hogy »I am from Estonia«. És akkor természetesen azt fogják gondolni, hogy észtk vagyok, de amikor elkezdzünk tovább beszélgetni, akkor megmondom, hogy az anyanyelvem orosz.” (24NöTFé3GA)

Természetesen voltak olyanok is, akik fontosnak tartják a bemutatkozásuk során kiemelni mind az országot, mind a nemzetiséget is:

„Én nem szégyellem a származásom. Ha megkérdoznek, hogy »Where are you from?«, akkor megmondom, hogy »By nationality I am Russian but I am from Estonia«.” (34FéTKö2GB)

Az egyébként egyik legidősebb adatközlő megnyilatkozásában észrevehető az a tény, hogy maga hangsúlyozza ki azt, hogy nem szégyelli a származását – teszi ezt annak ellenére, hogy korábban nem merült fel a szégyen motívuma az orosz származással kapcsolatosan, tehát ezt a beszélő esetleges korábbi, esetleg másoktól szerzett tapasztalatai okán szövi bele válaszába.

Van olyan adatközlő, aki alapvetően Észtországgal érez szorosabb köteléket, azonban kontextustól függően kidomboríthatja az oroszágát is. Úgy tűnik, hogy önreprezentálásában szerepet játszik az adott ország sikeressége is.

„Ha megkérdez egy külföldi, észt vagyok-e, vagy orosz, azt mondom, hogy észt. Mert közvetlen Észtországhoz sorolom magam, tetszik Észtország, és úgy gondolom, hogy Észtország politikailag és gazdaságilag több helyes lépést tesz, mint Oroszország. [...] Ha valami komoly beszélgetés folyik, akkor általában úgy mutatkozunk be, hogy honnan származunk, és azt mondom, hogy Észtországból jöttem. De ha kocsmába megyünk, és nekem kell fenntartanom vagy elindítanom egy beszélgetést, és ilyen »relaxed atmosphere« van, akkor természetesen bevallom, hogy orosz vagyok, elkezdék azzal viccelődni, hogy mennyire szeretjük Putyint, és egyértelmű szarkazmussal teszem, hogy az emberek megértésék, hogy viccelek.” (28FéTFe2G)

Nem egy válaszadó úgy nyilatkozott, hogy nagy valószínűséggel a nemzetiségét, származását, vagy anyanyelvét nem is fogja említeni egy bemutatkozás vagy ismerkedés során, mert az szerinte egész egyszerűen nem egy fontos tényező egy ilyen kontextusban, főként, ha a beszélgetés például angolul és nem oroszul folyik.

Adatközlő: „Hát, ahogy van, úgy mutatkozom be, tehát a nevem, hogy hívnak, és hát mondom, hogy Észtországból jöttem.”

Terepmunkás: „És azt is mondog, hogy beszélsz oroszul?”

Adatközlő: „Nem, ez nem... Hát, ha ez egy külföldi, akkor hát, angolul beszélgetünk, mondjuk, és akkor nem fogom mondani, mert nincs értelme.” (20FéPKö3G)

Azt láthatjuk, hogy míg pár beszélő mindenképp kiemeli oroszságát, a legtöbbszörnek ez egy olyan elhanyagolható tény, amit már a személyesebb információkhoz sorolnak, amelyet csak akkor említenek meg, ha egy beszélgetés hosszabb ideig zajlik.

5.2.1. Az orosz identitás konstruálása és jelentősége

Bár az „orosz” korántsem volt a kutatási résztvevőink nagyobb részének elsődleges azonosulási címkéje, érdemes megnézni, hogy a beszélők másik csoportjánál milyen elemekből áll össze ezen identitás konstrukciója. A magukat orosznak egyáltalán nem valló beszélőktől és az oroszként azonosulóktól is egyaránt megkérdeztük, hogy mi tesz valakit oroszra, milyen kritériumok alapján számít szerintük valaki orosznak. Többek között azt szerettük volna megtudni, hogy a nyelv mennyire fontos szerepet foglal el az „orosz” megkonstruálásában, milyen gyakori annak elsődlegessége, és amennyiben az szerintük nem elsődleges, milyen más összetevői vannak az „orosz”-nak. Vizsgáltuk továbbá azt, hogy ez az orosz identitás mit jelent, milyen értéket képvisel a beszélők számára és hogy hogyan tekintenek orosz származásukra azok a beszélők, akik a nyelvnél többel nem tudnak azonosulni.

Az oroszország konceptualizálásának első lépése a legtöbb esetben az volt, hogy az adatközlőktől, akik orosznak vallották magukat, megkérdeztük, hogy mi tesz valakit oroszra, vagy ők miért, mitől oroszok. Az identitás nyelvvél való kapcsolata ellentétes vélekedést váltott

ki a beszélőkből, volt, aki szerint épp a nyelv az, ami meghatározza valaki orosz identitását és teljes személyiségére nézve meghatározó a nyelv, amin gondolkodik, más szerint azonban az identitást el kell választani a nyelvtől és attól függetlenül kell kezelni („*Az oroszosság inkább mentalitás és nem nyelv kérdése*” – 30NőTFe3GB). Van, aki kimondja, hogy az identitás kérdése egy érzelmi döntés, amiben a vezető faktorok nem az objektív tények, hanem egyszerűen az, hogy ki minek érzi magát.

A két vezető vélekedés, ami a beszélők szerint feltétele annak, hogy valakit orosznak nevezhessünk (abban az esetben is, ha maga a beszélő önmagát nem nevezi annak, így ő elsősorban másokra alkalmazza ezt a nézetét, a többiek pedig önmagukra is), az orosz nyelv használata a beszéd és a gondolkodás szintjén, továbbá a kulturális vagy genetikai kapcsolat Oroszországgal. A magukat orosznak nevező beszélők egy jelentős része számára önmagában az orosz anyanyelv megléte elegendő kritérium ahhoz, hogy valaki orosznak mondhassa magát, de a továbbiakban látni fogjuk, hogy sokan ezzel teljesen ellentétesen vélekednek, és nem tartják a nyelvet ilyenmódon identitásformálónak, amennyiben egyéb, további feltételek nem teljesülnek.

Terepmunkás: „*Milyen feltételek mellett hívhatja magát valaki orosznak?*”

Adatközlő: „*Hát, bizonyára mindenekelőtt a nyelv, és az alapján a kulturális bázis alapján, amelyre támaszkodik.*” (30NőTFe3GB)

Terepmunkás: „*Milyen kritériumok alapján hívhatja magát valaki orosznak?*”

Adatközlő: „*Elsősorban a nyelv. Több nem jut eszembe. Nem mondanám, hogy az állampolgárság. Bizonyára a nyelv az, hogy kinek vagy hogy érzed magad.*” (34FéTKö2GB)

„*Biztos vagyok benne, hogy sok ember pusztán a nyelv alapján hívja magát orosznak; ha oroszul beszélnek, azt jelenti, oroszok.*” (30NőTFe3GA)

„*Elsősorban az anyanyelv. Az oroszországiak számára csak az az orosz, aki Oroszország területén született. Észtországban, Lettországbán, Litvániában azokat nevezik oroszoknak, akik alapvetően oroszul beszélnek. Én úgy gondolom, hogy ez elsősorban, igen, a nyelv és a kultúra.*” (30NőTFe3GC)

„*Én úgy gondolom, hogy az első természetesen az, hogy az anyanyelv orosz.*” (23NőTFe3G)

„*Minden bizonnyal az az orosz, aki tud... akinek az anyanyelve orosz.*” (25NőTFe3G)

Adatközlő: „*Bennem több van, mint az orosz nyelv.*”

Terepmunkás: „*Mi még?*”

Adatközlő: „*Én nem csak beszélek oroszul, hanem ezen a nyelven is gondolkodom. Az a nyelv, amelyiken az ember gondolkodik, bizonyára ő akkor az is.*” (33FéTKö2G)

Bár a továbbiakban számos ellenpéldát is tudunk hozni a jelenségre, azért látható, hogy az orosz identitás és az orosz nyelv kapcsolata sokaknál továbbra is elsődleges. Ezek a beszélők gyakorlatilag egyfajta axiómaként szögezik le, hogy minden ember, akinek az anyanyelve orosz, orosz. A további idézetben azonban láthatjuk, hogy bizonyos beszélők, ha nem is tagadják a nyelv fontosságát, felhoznak olyan kritériumokat, amelyekkel ők orosz anyanyelvűként sem tudnak azonosulni, így önmagában az orosz nyelv nem lesz elegendő számukra az orosz identifikációhoz.

Több beszélőnél, elsősorban olyanoknál, akik önmagukat nem oroszoknak vallják, egyenesen feltételként jelenik meg az oroszországi származás – néhányan éppen ez alapján zárják ki önmagukat az „oroszok” köréből, orosz elsőnyelvük ellenére.

„Orosz számomra az az ember lesz, ha te Oroszországban születted, ha pontosan az oroszországi kultúrában nevelted, ha az oroszországi kultúrában nőttél fel. Narvában oroszajkú közegben, de nem orosz kultúrában nőnek fel.” (30NöTFe3GA)

Terepmunkás: *„Milyen kritériumok alapján hívhatja magát valaki oroszoknak, vannak ilyen kritériumok?”*

Adatközlő: *„Bizonyára valamilyen kötelék Oroszországgal, leginkább rokoni kötelék – nagymamák, nagypapák, akik ott élnek, ha például a szüleid költöztek ide.”* (34FéTKö2GA)

Terepmunkás: *„Ön hogy gondolja, milyen kritériumok alapján nevezhetünk valakit oroszoknak?”*

Adatközlő: *„Oroszországban született. Azt jelenti, Oroszországban született ember. Épp, mint az észt, az pedig Észtországban született. [...] Természetesen oroszra lehet válni. Elmenni Oroszországba, megtanulni, vagyis nemcsak megtanulni, hanem oroszra csinálni magad. Akkor igen, akkor orosz leszel. Ismerni a teljes kultúrát, a történelmet, a teljes társalgási stílust, mimika, testmozgás. Még az iszákosságot is. Mindezt meg lehet tanulni.”* (27FéTA13G)

„Én nem is igazán értem, mit jelent ez. Orosznak lenni. De hiszen én nem születtem Oroszországban, ezt az országot, őszintén szólva, nem ismerem. [...] Ha valaki azt mondja, hogy te orosz vagy, elsősorban nem fogom érteni, hogy mire gondol, mert én nem vagyok semmiféle orosz. Én nem tartozom az orosz országhoz, én inkább észt vagyok, bizonyára.” (18FéJKö2G)

„Azt mondani, hogy a szüleim oroszok, ahogy néhányan mondják, nagyon furcsa, mert hát ők oroszul beszélnek, de egyszerűen én nem mondanám, hogy őket bármi is összeköti Oroszországgal. Apukám már itt született.” (24NöTFe3GA)

„Hát, orosz az, aki Oroszország területén él és orosz gyökerekkel rendelkezik. Ő egy orosz ember.” (34NöNKö3G)

Ezen beszélők számára az oroszország elválaszthatatlan magától az országtól, gyakorlatilag ahhoz, hogy valaki oroszoknak számítson, vagy „orosszá váljon”, közvetlen feltétel

az adott földrajzi egységben, tehát Oroszországban való tartózkodás, az onnan való származás, vagy az oda történő visszatérés.

Bár az Oroszországból való származás sokak számára egy nagyon fontos faktor az oroszként való azonosulásban, egy kisebb csoport esetében nem játszik ennyire nagy szerepet. Számukra elég az, hogy a gyökereik oroszok, ha valamelyik felmenő ág oroszországi illetőségű.

Adatközlő: *„Van különbség, mert az orosz, az a származást jelöli, mindenképp oroszok a gyökerek, és az oroszajkú az egy olyan ember, aki oroszul beszél.”* (18N6JKö3G)

Terepmunkás: *„És téged oroszra tesz a...”*

Adatközlő: *„Ő... A származás, hát az elődeim. Mind oroszok. [...] Én magam épp az orosz nemzettel azonosítom. Olyan gyerek, aki Észtországban született, gyerekkorától kezdve tanulta az észt nyelvet, de természetesen ő orosz, mert mindkét szülője orosz.”*

Terepmunkás: *„És mit jelent számodra orosznak lenni?”*

Adatközlő: *„Orosznak lenni... Hát, mindenekelőtt, ehhez a nemzethez sorolni magad, egy valamilyen hatalmas, gazdag történelem részének lenni, a szlávoknak, mindenekelőtt, és... Nem tudom, amikor úgy élsz, hogy tudod, ki vagy, úgy könnyebb élni. Ha akár valamilyen ilyen alapvető nüánszokat... Akkor már jobban érted saját magad, és ebből kiindulva választod ki a további utadat. Valahogy így.”* (18N6UFe3G)

Ettől függetlenül Oroszország mint történelmi haza, vagy mint a múltbéli kapcsolatok megtestesítője, a szülők vagy nagyszülők szülőföldje, nagy szerepet játszik sokaknál – akkor is, ha például kettős identitású észt oroszoknak tartják magukat. Ilyen esetben többen kiemelik azt, hogy az elsődleges, eredeti, vagy alapidentitásuk az orosz, és erre „rakódik rá” az észt. Az egyik beszélő kis hazának, vagy kis szülőföldnek nevezi Oroszországot: *„В русском языке есть такое понятие – родина и малая родина. Россия как бы малая родина.”*

„Én itt születtem, nekem ez a hazám, alapvetően. Az orosz nyelvben van ilyen kifejezés – haza és kis haza. Oroszország mint a kis haza számomra. De ez itt a szülőföldem, itt születtem, mondhatjuk, hogy magát Tallinnt is szeretem, nekem többségében tetszenek itt a dolgok.” (30N6TFe3GD)

„És az észtországi orosz, az minden bizonnyal az, aki eredetileg orosz, pontosan énám ez illik a legjobban.” (25N6TFe3G)

„Én olyan észtnek tartom magam, akinek orosz az anyanyelve. Tehát, mondhatni én nem nevezhetem magam teljesen orosznak.” (19FéUFe3G).

Több beszélő kiemelte, hogy az oroszlet számára egy szülőktől kapott érték, egy olyan tényező, amely a múlthoz köti őt, azonban a jelenlegi, mindennapi életben az észtlet vagy észtországi lét a meghatározó tényező.

Terepmunkás: „*Tehát amikor Oroszországgal büszkélkedsz, akkor inkább a múlt okán, és Észtországgal pedig a je...*”

Adatközlő: „*A mostani kor, igen. Ez logikus, hiszen Észtországból most élek, Oroszországgal csak a múlt és az elődeim kötnek össze.*” (18NöUFe3G)

Egyetlen olyan személy volt, aki bár korántsem tartja magát észtnak, nem tudja magát teljes mértékben orosznak sem vallani, azonban ezt meglehetősen negatívan éli meg. Elmondása szerint belőle sohasem lehet „igazi” orosz, de mióta Oroszországba látogatott, úgy érzi, szeretne orosz lenni és az ottani emberekre hasonlítani. Szerinte az oroszországhoz a nyelven túl egy bizonyos viselkedéskultúra is kapcsolódik, amelyet ő csak Oroszországban sajátított el, mert az észtországi oroszajkúaknál az nincsen meg. Ez egy meglepő válasznak tekinthető, ugyanis az adott adatközlő oroszajkú családban nőtt fel, orosz iskolába járt, nem érzi magát közel az észti kultúrához, de mindez nem elég neki ahhoz, hogy orosz emberként tekintsen önmagára.

Adatközlő: „*Sem ott, sem itt. És hát akkor az ember, kulturálisan, sem ott, sem itt. És nem lehet... Nem lehet őt teljes mértékben orosznak nevezni, csak oroszajkúnak. Oroszul beszél. [...] Mert az oroszajkú számomra az, aki egyszerűen csak oroszul beszél, de nem hordozza magában különösebben az orosz nyelv kultúráját, tehát, az oroszországi kultúrát. Ezt a vendégszeretetet, ez a különbség megvan.*”

Terepmunkás: „*De tebenned ez [az orosz tulajdonságok] viszont mind megvan?*”

Adatközlő: „*Igen, ez mind megvan, mert sokat jártam Oroszországban, Ukrajnában, és nagyon meleg érzéseim voltak ezekben az országokban. És szeretném, hogy a viszonyulás, amit ott láttam az embereknél, bennem is meglegyen. Emiatt, ezt próbálom ápolni.*” (33FéTKö2G)

Mint említettük, mint minden identitás, a helyi beszélők orosz identitása is többrétegűnek tartandó. Találkozhatunk azzal, ha valaki kiemelten „kulturális értelemben” sorolja magát az orosz népességhez, annak ellenére is, hogy ez a közösség az észti kultúrába és szokásrendszerbe beágyazottan él.

Az utolsó csoport nem is a nyelvet és nem is Oroszországot mint egy földrajzi egységet emeli ki az orosz identitás központi elemeként, hanem az orosz kultúrával való kapcsolatot és az orosz kulturális térben való mozgást. Bizonyos beszélők a kulturális kapcsolat alapján tartják magukat orosznak, másokat azonban épp ezen kulturális kapcsolat hiánya nem enged hozzáférni az oroszként való azonosuláshoz.

„*Azt mondani, hogy észti vagyok, szintén nem lenne teljesen helyes. Mert azért kulturális értelemben mindenképp orosznak érzem magam.*” (30FéTKö3G)

„*Az orosz ember az, akinek legalább az orosz nemzet értékeit átadták gyerekkorában, például orosz mesék, orosz szokások, a nő és férfi közötti kapcsolatok orosz mintára, például, hogy hogyan dolgozik össze az anyuka és az apuka épp az orosz ember módjára. Az az ember, aki, igen, minden bizonnyal, aki betart valamilyen dolgokat, amik kulturálisan Oroszországhoz kapcsolódnak.*” (30NöTFe3GE)

„Én bizonyára csak akkor tudnám magam orosznak hívni, ha erősen kapcsolódnék épp a kulturális részéhez Oroszországnak. Tehát, nem valamiféle politikai kérdésekről van szó, hanem épp a kultúráról, ismét, hogy mennyire olvasol orosz írókat, mennyire erősen vagy ebbe belemerülve, mennyire áll közel hozzád ez az egész. Ha az orosz kultúrát preferálsz, akkor úgy gondolom, igen, lehet mondani, hogy valaki orosz. [...] Szerintem orosznak azt lehet nevezni, aki Oroszországban szeretne élni, és akinek van tapasztalata az oroszországi élettel, és érti és ismeri, milyen az az ország és milyen a kultúra. Én soha nem jártam Oroszországban, a családom, a legközelebbi hozzátartozóim nem igazán kötődnek Oroszországhoz. Nem annyira ismerem az orosz kultúrát, eltekintve attól, hogy oroszajkú iskolában tanultam. Természetesen, valamilyen alapszintű tudásom van, bizonyos... De nem annyira mély, hogy úgy igazából megértem az orosz lelket.” (23NőTFe3GB)

Terepmunkás: *„Ki az az orosz, mi az az orosz ember, milyen kritériumok alapján lehet valakit annak mondani?”*

Adatközlő: *„Én úgy gondolom, hogy elsősorban természetesen a nyelv, a második pedig az, hogy egyszerűen a kultúra, amelyikben az ember nevelkedik, alapvetően orosz. Tehát, nem tudom, valamilyen orosz könyveket olvas, meséket néz, lehet, hogy tud valamilyen Oroszországgal kapcsolatos híreket. Vagy hát lehet, hogy nem is tudja a híreket, de valamit azért tud konkrétan az orosz kultúráról, orosz történelemről, plusz beszél oroszul.” (23NőTFe3G)*

Mások pont a gyenge kulturális kapcsolat miatt nem érzik magukat elégséges mértékben orosznak – néhány beszélő az oroszországot mint egy fokozatokkal rendelkező tulajdonságot konceptualizálja, miszerint valaki lehet „kevésbé” vagy „jobban” orosz.

„Miért is nem vagyok olyan orosz, mint Oroszországban? Hát, én nem ünneplem, például február 23-át. Számomra a karácsony, az 24-25-26-odika. [...] Én soha nem lehetek olyan orosz, amilyen az az oroszországi ember, aki... amilyen az az orosz, aki Oroszországban él.” (19FéUFe3G)

A beszélő kiemeli, hogy mivel ő nem a pravoszláv karácsonyt ünnepli, és az orosz honvédők napja sem fontos számára, emiatt nem lehet „annyira” orosz, mint azok, akiknek ezek az ünnepek fontosak. Magát egy oroszországi oroszral hasonlítja össze, aki szerinte eleve „oroszabb”, mint amennyire ő bármikor is lehet, amit elsősorban a kultúra, másodsorban az ország, ahol lakik, okoz.

5.2.2.A különféle identifikációs címkék népszerűségének megoszlása

Az egyik legnépszerűbb hibrid kategória az a szóösszetétel volt, amely jelentésében kifejezi azt a tényt, hogy a beszélők egyszerre vallják magukat legalább valamilyen mértékben és módon orosznak és észtnak is. A megkérdezettek közül 10 személy úgy gondolta, közelebb áll hozzá az az „*эстонский русский*” kifejezés, és csak 5-en gondolták úgy, hogy rájuk jobban megfelel a „*русский эстонец*” – ők vagy nem bánják, ha alapvetően az „észtnak” az elsődleges elem, vagy a két szó közt nem érznek alá- és fölérendeltségi viszonyt. 7 ember szerint azonban

egyik terminus sem elfogadható, vagy egyik sem felel meg önmagukra és a hozzájuk hasonló emberek megnevezésére, és egyikkel sem tudnak azonosulni.

Az ellenérzéseket kifejezőknek két tábora volt: azok, akik szerint ezek a terminusok rosszak, mert szerintük aki orosz, az egyszerűen csak orosz. Ez alapján ők nem szeretnék magukat semmilyen módon sem észtnak nevezni, vagy esetleg nem hallják a mindennapokban ezt a kifejezést és idegenkednek tőle. A másik, kisebb csoport tagjai viszont úgy gondolják, hogy elég magukat észtnak, vagy oroszajkú észtnak nevezni, a „*русский*” rész szerintük el is hagyható, az „éoszt” teljes mértékben megfelel nekik. Két ember egyáltalán semmi különbséget nem látott a szavak közt, és így nem is tudott dönteni, hogy melyik a jobban megfelelő, de akik végül döntöttek, általában valamiféle aggályt megemlítettek. A továbbiakban közelebbről bemutatunk pár, ezekkel a terminusokkal kapcsolatos vélekedést.

Terepmunkás: *„Melyik a jobb terminus – az orosz éoszt vagy az éoszt orosz? Jobb az egyik a másikonál?”*

Adatközlő: *„Nem is értem a különbséget.”*

Terepmunkás: *„Ez is teljesen jó válasz.”*

Adatközlő: *„Hát, na igen, ez leginkább talán... ez igazából csak a szavakkal való játszadozás.”*

Terepmunkás: *„Ez azt jelenti, hogy mindkettő megfelel?”*

Adatközlő: *„Igen, bizonyára. Én el tudom képzelni az orosz... Nem... Hát, van egy olyan megérzésem, hogy van valamiféle különbség a kettő között. Ha azt mondjuk, hogy »orosz éoszt«, ez azt jelenti, hogy valamiféle éoszt. Akiben van egy rész orosz. De ha azt mondjuk, hogy »éoszt orosz«, ez olyan... Ez talán közelebb áll ahhoz, aki én is vagyok. Nem tudom, ez az én válaszom, de igazából nem tudom.”*
(26FéTFe3G)

Valaki szerint azonban a terminus felesleges, túlságosan politikailag korrekt akar lenni a használója, a kifejezés szükségtelenül körülményes, a saját környezetében nem is ismert. Emellett az utolsó mondat vélhetően arra utal, hogy a válaszoló úgy érzi, hogy nem szükséges az ország népességét ilyen módon a nyelvük alapján megkülönböztetni.

Terepmunkás: *„Mit gondolsz az olyan kifejezésekről, mint az orosz éoszt és az éoszt orosz? Ezek megfelelőek?”*

Adatközlő: *„Hát, én nem hallottam, hogy valaki ezt a megnevezést használná, ez ahhoz hasonlít, mint amikor toleránsan minden sötétbőrű embert afroamerikainak hívunk, vagy valami ilyesmi, valamiért nekem ez az elsődleges asszociációm ennek kapcsán. Szerintem nincs értelme így szétválasztani.”* (23NőTFe3G)

Egy további beszélő csak azért tartja jó terminusoknak ezeket, mert szerinte „jobbat még nem találtak ki”, de elmondása szerint elsősorban ő is csak a sajtóban, vagy a kormány közleményeiben találkozott velük.

5.2.2.1. Az észtföldi mint kifejezés

Az 'észtföldi' vagy 'észtországi lakos', tehát az „*eestimaalane*”, helyi orosz fordításában „*эстоноземелец*” egy olyan neutrális, Észtország minden lakosára vonatkoztatható kifejezés, amely az interjúkból ítélve sok oroszajkú lakos szimpátiáját hamar elnyerte. Rokonítható részben a „*россиянин*”-nal is, ugyanis az 'észtföldi' – *eestlane/eestimaalane* – *эстонец/эстоноземелец* pontosan ugyanúgy áll párban, mint a *русский* és a *россиянин*. Míg az előbbi egy nemzetiségre utal, a másik egy adott állam lakosait írja le, azok etnikumától, származásától, anyanyelvétől függetlenül.

Emiatt a kifejezéssel sok olyan oroszajkú, aki szereti Észtországot mint szülőhazáját, de nem vallja magát észtnak, azonosulni tudott. Jellemzően a kifejezés szinte mindenki számára egy pozitív, de legalábbis semleges terminus, bár bizonyos esetekben annyi kifogás érkezett ellene, hogy az egynyelvű oroszban ilyen kifejezés nem létezik, ezért valakinek esetlegesen „bántja a fülét”. A kifejezés azonban meglehetősen tág és nem kellőképpen pontos, ugyanúgy alkalmazható akár az Észtországba nemrég emigrált személyekre, mint a már ott született észtországi oroszokra is, tehát előfordulhat, hogy egyes személyek számára a specifikussága nem kielégítő.

Általánosságban azonban a legtöbben úgy vélekednek róla, hogy ez egy találó kifejezés, amellyel azonosulni tudnak, hiszen kifejezi a helyi viszonyokat, továbbá sokan neutrálisabbnak tartják, mint az politikával átitatott „orosz”-t.

„Ez alapvetően elég jól tükrözi ezt a szituációt, az észtországi orosz ember szituációját, és nem csak az oroszét, hanem alapvetően azért az emberét, aki Észtországban él, és nem fontos, hogy milyen nemzetiségű, észtföldi, ukrán, amerikai. De a terminus rossz, mert nagyon furcsa olyan szempontból, hogy ilyet oroszul nem mondanak, ez egy észtföldi származó tükrőfordítás, és ezért meglehetősen furcsa. Nekem nem tetszik, egyszerűen amiatt, ahogyan az orosz fülnek hangzik, de ez tisztán az én nyelvi ízlésem. De így alapvetően tükrözi azt, amit tükröznie kell, hogy hova tartozik az az ember, aki az észtföldön lakik.” (30NÖTFE3GA)

A kifejezést a legtöbben ismerték, bár volt, aki az összetett szót a „*земелец*” tagja miatt a földtulajdonlással, paraszti léttel azonosította, ugyanis az interjú készítésekor hallott róla először. Más azonban a kutató kérdése nélkül, önmagától említette meg és emelte be a diskurzusba.

„Van egy ilyen jó szó itt Észtországban – észtföldi. Hát, én pontosan ez vagyok, észtföldi. Értem, hogy ha ezt egy oroszországi embernek mondjuk, akkor eléggé sántít maga a szó. Mondhatni, hogy ilyen szó nincs. Szóval mondhatjuk, hogy Észtországban észtföldiek élnek, de az észtföldiek az egy nemzetiség. És az észtföldiek, azok mind... hát, na, minden ember, akik itt élnek, mondjuk, mint az oroszok, ez egy nemzetiség, vér szerint, és akkor van az »oroszországi« (россиянин), ez lehet egy dagesztáni is, szóval, minden ember, aki Oroszország területén él, és Oroszország

lakosának tartja magát. És Észtországban vannak oroszok, vannak finnek. Észtöldi – nekem tetszik ez a szó, mert nagyon pontosan, szemléletesen leírja, hogy ezek az emberek az észti földön élnek.” (30NöTFe3GB)

„Hallottam, de nagyon kevésszer, nem tudom. Engem így soha nem hívtak, és körülöttem senki mást sem hívtak így.” (30NöTFe3GE)

Emellett többen kiemelték azt, hogy a terminusnak nincsen politikai felhangja, egy földrajzi helyhez köti az embereket, egyéb hovatarozás kiemelése nélkül, ezért megfelelő:

Terepmunkás: *„Találkoztál már az эстоноземелец szóval?”*

Adatközlő: *„Igen.”*

Terepmunkás: *„És mi a véleményed róla, tetszik?”*

Adatközlő: *„Rendben van. Alapvetően, arra, hogy ne legyen semmiféle nemzetiségi konfliktus, nagyon jó kifejezés, igen.” (30NöTFe3GD)*

„Érdekes kifejezés. Tehát, ez valóban mindenkit egyesít. Az én értelmezésemben. Valaki mondhatja ezt negatív értelemben is, mint ahogy szokták, hogy „te nem orosz vagy, hanem oroszországi”, vagy valami ilyesmi. De az én esetemben, ez hazafiasan hangzik.” (26FéTFe3G)

Azonban felmerült az is, hogy a terminus túl elvont, valaki szívesebben nevezi magát észtnak, mint pusztán észtországinak.

„То ладно, да, я точно эстоноземелец. Но это какой-то, не знаю, странное слово, eestimaalane. Но я скорее всего эстонец – eestlane. Просто minu emakeeleks on vene keel и всё. И самое главное, что я так себя считаю, я эстонский русский.”

„Hát, jó, igen, minden bizonnyal észtföldi vagyok. De ez ilyen, nem tudom, furcsa szó, észtföldi. De én inkább észti vagyok – eestlane. Egyszerűen az anyanyelvem az orosz és ennyi. És a legfőbb, hogy én ennek érzem magam, én észti orosz vagyok.” (19FéUFe3G)

Látható tehát, hogy nem egységes a vélekedés az „észtföldi”-vel kapcsolatosan, azonban a többség számára egy pozitív, használható identifikációs alternatíva. Azonban egyrészt a furcsa hangzása, másrészt a nem annyira körülhatárolható, nem eléggé specifikus és pontos jelentése miatt vélhetőleg nem fog a legnépszerűbb terminusok közé kerülni, használata vélhetőleg megmarad a hivatalos, esetleg zurnalisztikai, politikai kontextusokban.

5.2.2.2. A *baltikumi orosz* megnevezés

Az interjúbeszélgetések során a különféle identitást jelölő címkéket és az azokról alkotott véleményeket végigkérdezvén a legtöbb ellentmondást a „baltikumi orosz” kapcsán találtuk. A kifejezés még a szovjet időkben terjedt el, a tagállamok közül Észtország–Lettország–Litvánia közös megnevezésére, amelyek fekvésük és hasonló kultúrájuk, életmódjuk kapcsán egy régióként voltak kezelve, a Szovjetunió „nyugataként”.

A megkérdezett beszélők többsége ismerte a kifejezést, és megfelelőnek, vagy legalábbis elfogadhatónak tartotta azt. A megnevezés kifejezi, hogy egy baltikumi orosz megkülönböztethető egy oroszországi orosztól, de emellett a többi balti népre, vagy legalábbis a Baltikum többi oroszajkú lakosára esetleg jobban hasonlít, hasonló történelmük, életkörülményeik, életterük és mentalitásuk okán. A „három testvér”, a baltikumi országok között egyébként is erős a kapocs és általánosságban magas a szimpátia, elsősorban a 19-20. században összefonódó, hasonló megpróbáltatásokkal találkozó történelmük és jelenlegi helyzetük kapcsán is. Így ezáltal a helyi oroszok is szolidaritást éreznek a többi baltikumi oroszajkú iránt, és sokan szívesen sorolják magukat ehhez a nagyobb, bizonyos szempontból egyként kezelhető földrajzi egységhez.

Érdekes viszont a generációs ellentét, amit az interjúzás során tapasztaltunk. Míg a 30-on felüliek közül többen is gyakorlatilag elsődleges identifikációjukként baltikumi orosznak vallották magukat, a fiatalabbak nagyrésze legfeljebb elismerte a kifejezés létezését, de különösebb kötődést nem érzett iránta – a legfiatalabb résztvevők egy kisebb csoportja pedig az interjú során hallotta életében először a kifejezést. Tehát, ami a harminc éven felülieknek egy természetes kifejezés és csoport, bizonyos fiatalabb személyek számára teljes mértékben idegen és újdonságként hat, így ők semmiképp sem tartják megfelelő kifejezésnek belső használatra, vagy a saját identitásuk meghatározására.

Azt a feltételezést, miszerint minél idősebb az adott beszélő, annál inkább ismeri, elfogadja, szereti vagy használja ezt a terminust, és minél fiatalabb, annál jobban idegenkedik tőle, a statisztikai számítások is alátámasztják. Annak a 4 beszélőnek, akik szerint a megnevezés kimondottan jó, esetleg önmaguk is balti orosznak vallják magukat az átlagéletkora 31,5. Akik szerint a terminus egyike a megfelelő, használható kifejezéseknek, de nem a legjobb, 7-en vannak és átlagéletkoruk 27,7. Akik szerint a terminus nem jó, és egyáltalán nem tudnak vele azonosulni, 5-en vannak, átlagéletkoruk 27,4. Az utolsó csoport, akik a kifejezéssel elmondásuk szerint az interjú előtt még csak nem is találkoztak, 6 tagot számol, a tagok átlagéletkora 24,5. Ez utóbbi csoportba tartozik a kutatás két legfiatalabb résztvevője, egy 18 és egy 19 éves fiatalember is. Nem egy beszélő, aki az interjú során ismerte

meg a kifejezést, gyakorlatilag tagadta annak a létezését, és egyáltalán nem tudta mint egy létező kifejezést elfogadni.

„Mindenekelőtt az észet orosz, a lett orosz és persze a litván orosz, mi jobban hasonlítunk egymásra, mint az oroszországiakra. De emellett, különbözünk is egymástól, és nem tudom magam baltikumi orosznak nevezni, szerintem ilyen nem létezik.” (19FéUFe3G)

A két személy, aki spontán, mint balti orosz utalt saját magára, 30 és 34 éves, például:

Terepmunkás: *„Mi a legjobb megnevezés arra a személyre, aki itt született Észtországban és orosz az anyanyelve?”*

Adatközlő: *„Én azt mondanám, hogy baltikumi orosz, minden bizonnyal... Ez lesz a leginkább... Ez nem hosszú leírás, de ezzel egyidőben teljesebb képet ad, mint egyszerűen azt mondani, hogy orosz. És mindemellett... Az orosz inkább az, aki Oroszországban született és él. És itt pedig, hát nálunk látod... Igen, nálunk valami már átkerült az észtektől, és valamilyen tipikus viselkedésformák, a beszédstílus, lehetséges, na és minden országban másfolyenek az oroszok... Hogy pontosak legyünk, én magunkat baltikumi oroszokként határozom meg.” (34FéTKö2GB)*

Azon fiatalok körében, akik magát a kifejezést ismerik, de elutasító attitűdöt tanúsítanak a kifejezéssel kapcsolatban, általában két elképzelés az uralkodó: van, aki szerint a kifejezés a régi, történelmi időkből származik, régebbi korokban volt használatos, míg mások úgy gondolják, hogy ez egy külsőleg, általában Oroszországban használt terminus, az oroszországi sajtó utal így órájuk, azonban Észtországban szerintük senki nem használja.

„Én úgy gondolom, azok azok az oroszok, akik régen éltek itt. Az első köztársaság idején. A Baltikum belépett az orosz birodalomba, és jöhettek ide oroszok. A helyi oroszok, ők óhitűek.” (34FéTKö2GA)

„Я думаю, что это дореволюционный термин, который обозначает, да, русского, это как balti sakslane, прибал... как это, прибалтийский немец, да, наверно. Вот, который, да, тоже, такой, очень-очень old timey, очень дореволюционный.”

„Én úgy gondolom, hogy ez egy forradalom előtti kifejezés, amelyik azt jelöli, igen, az orosz, olyan, mint a balti német, balti... Hogy is van ez, a balti német, igen, bizonyára. Igen, amelyik, szintén, olyan, nagyon-nagyon old timey, nagyon forradalom előtti.” (30NöNFe2G)

Terepmunkás: *„Mit gondolsz erről a balti orosz kifejezésről?”*

Adatközlő: *„Nos, ez igaz, alapvetően, egy balti országban élünk. De ezt inkább gyakrabban...”*

Terepmunkás: *„Megfelelő ez a kifejezés?”*

Adatközlő: *„Hát, alapvetően, megfelel. Bár általában ezt azok az emberek mondják, akik távol vannak a Baltikumtól, akik valahogy igyekeznek megkülönböztetni az oroszokat a mi országainkból, számukra alapvetően Észtország, Lettország, Litvánia az egy és ugyanaz, és nem is értik, mi a különbség, és akkor ők azt mondják, hogy baltikumi orosz.”*

Terepmunkás: *„Tehát ez nem egy belső megnevezés?”*

Adatközlő: *„Igen. Észtországban ilyet nem mondanak.” (30NöTFe3GE)*

„Baltikumi orosz... Hallottam. De szintén ez is így az emberek szétválasztása, hogy így... Nem tudom, én úgy gondolom, hogy így talán Oroszországban mondhatják. Mert nekik ott ez így fontos, hogy ők a mieink, itt is a mieink, ott is a mieink, és a baltikumi oroszok pedig... És ott ez bizonyára normális. Itt, nem tudom, én nem szeretném, hogy engem így nevezzenek.” (20NöUFe3G)

Az idősebbek körében általában az is meghatározta a terminussal kapcsolatos szimpátiát, hogy mennyire éreznek kapcsolatot, hasonlóságot a többi balti ország oroszajkú lakosságával – ugyanis szerintük, ha létezik a „baltikumi orosz” kifejezés, annak azt is kell jelentenie, hogy ez egy valamilyen módon egységes, homogén, vagy legalábbis számos hasonló jellemzővel rendelkező tagokból álló csoport – akiket többek között az oroszországiaktól való különbség is összeköt.

„Baltikumi orosz? Nos, érted, ez ismét attól függ, hogy kivel beszélsz. Ha mondjuk elmegyek Lettországba, mondjuk, náluk hasonló a szituáció, vagy Litvániába, a teljes Baltikumra, és azt mondom, hogy észtországi oroszajkú, rögtön mindenki megérti, hogy itt születtem, és így tovább.” (30NöTFe3GB)

„Mindenesetre biztos vagyok abban, hogy a Baltikum lakosai, vagyis, a Baltikum oroszajkú lakosai egyértelműen különböznek az oroszországiaktól.” (30NöTFe3GC)

„Hát, a kifejezés... Engem is sokan... Amiatt, hogy sok barátom elment Londonba tanulni, találkoztak ott oroszokkal Rigából, Vilniusból, és alapvetően, mi nagyon hasonlítunk. Bizonyára alapvetően ugyanolyanok vagyunk. Azért mert, hát, az életmód egészében, minden meglehetősen hasonlít. Ez egy jó meghatározás, hiszen mi mind pontosan ugyanolyanok vagyunk.” (32NöTFe2GB)

5.2.2.3. Az orosz és az oroszajkú csoportmegjelölés közti különbségek

Az interjúk során gyakran felmerült az „orosz” és az „oroszajkú”, tehát a „русский” és a „русскоязычный” kifejezések közötti különbség megléte, annak fontossága. Míg az előbbi alapvetően egy nemzetiségre utal, a második csak azt fejezi ki, hogy az adott személy orosz nyelven kommunikál elsősorban. Azt szerettük volna megtudni, hogy az adatközlők számára a két csoportmegjelölés közötti határ mennyire éles, mennyire választják szét az „orosz” embereket az „oroszajkú” emberektől, vagy esetleg éppen azt gondolják-e, hogy a két csoport egy és ugyanaz. Többségében a beszélők különbséget igyekeztek tenni az oroszajkúság és az oroszág között.

„Én úgy gondolom, minden orosz ember oroszajkú, de nem minden oroszajkú orosz. Mert én oroszajkú vagyok, de bizonyára nem orosz. Én inkább észt vagyok. Valamilyen kulturális dolgokban, politikailag, gazdaságilag. Minden oroszoknak kell tudnia oroszul beszélnie, másképp képtelen átvenni azokat a kulturális tulajdonságokat, amelyek oroszra teszik őt.” (28FéTFe2G)

A beszélő szerint az oroszosság feltétele az oroszajkúság is, de ez fordítva nem igaz – mivel ő a nyelvet kivéve inkább észtként azonosul, csak oroszajkúnak nevezheti magát.

„Hát az oroszajkúak, ezek bizonyára akár mindenki, aki a Baltikumra él, és igazából helyesebb is oroszajkúnak hívni őket, mint oroszoknak. Az orosz, az bizonyára inkább mentalitás kérdése, nem is a nyelvet nézve. Vagyis, a nyelvet is. Tehát az oroszok az egy kicsit más dolog, és az oroszajkú mindenekelőtt az az ember, aki ezt a nyelvet használja a legtöbbit és a legjobban mind közül. Tehát az oroszajkúság, ez elsősorban a nyelvről szól. Az orosz, az a nyelvről és még valami másról, valami sokkal szélesebbről és mélyebbről, mondjuk így.” (30NöTFe3GB)

A beszélő az oroszajkúságot rögtön az egész Baltikumra kiterjeszti, szerinte a helyi, balti beszélők alapvetően oroszajkúak, mert nincsen meg bennük az a kulturális és mentalitásbeli tényező, amely oroszrá tenné őket, pusztán a nyelvnek a beszélői.

Adatközlő: „Én úgy gondolom, különböznek. Én úgy gondolom, az orosz magában foglalja a nemzetiséget és az állampolgárságot is, szóval ezek így együtt. És úgy gondolom, oroszajkú, az éppen, hát, a nyelvvel függ össze, konkrétan. Nem az állampolgársággal, semmivel, csak a nyelvvel, az anyanyelv orosz, vagy valaki oroszul többet beszél, mint észtkül, nem tudom. Valahogy így.”

Terepmunkás: „Mondhatjuk, hogy az oroszajkú, oroszul beszélő jobban illik az itt élő emberekre akkor?”

Adatközlő: „Igen, az oroszajkú, úgy gondolom, az helyesebb, jobb... pontosabb a jelentése, mint egyszerűen az oroszoknak. Az orosz az az ember, aki Oroszországból érkezett, és most itt él.” (20NöUFe3G)

A beszélő szerint oroszoknak csak azokat lehet nevezni, akik a közelmúltban települtek át Oroszországból, a már Észtországban született emberek egy másik csoport, akiket legfeljebb oroszajkúaknak lehet nevezni – ugyanis az ő esetükben az állampolgárság és a nemzetiség kettőse nem orosz.

„Ha bejön egy ember, aki oroszul beszél, nem mondhatom, hogy ő orosz. Azt mondom, hogy ő oroszajkú. Tehát nem fogom ezt az embert valamilyen nemzetiségűnek nevezni, amíg, hát, ő maga nem mondja meg, mi ő. Nem tudom én ezt, úgymond, helyette eldönteni. De persze, ha ő megmondja, hogy „én teljes mértékben úgy gondolom, hogy tartozom a... szóval, az én nemzetiségem az orosz, szeretem azt a nyelvet, szeretem azt az országot”, akkor igen, azt mondom, hogy jól van, érthető, de én nem dönthetem el és nem mondhatom meg, hogy ki orosz és ki nem, ez mindenkinek a maga dolga.” (20FéPKö3G)

A beszélő elsősorban nem önmagáról és a saját identitásáról beszél, hanem arról, hogy másokról nem mondhatja azt, hogy oroszok, pusztán a nyelvük alapján. Orosznak csak azt tudja tekinteni, aki az orosz nyelv beszélése mellett ki is nyilatkoztatja, hogy oroszoknak vallja magát, amihez, a beszélő szerint, hozzátartozik az, hogy Oroszországot szereti, vagy azzal az országgal kapcsolatosan érez szolidaritást.

Arra utaló megnyilatkozást is hallottunk az interjúzás során, miszerint valakit orosznek nevezni akár sértő is lehet, és ennek a kiküszöbölésére jó eszköz az oroszajkú mint megnevezés.

„Русскоговорящий это политкорректное, скажем так. То есть, политкорректный термин для идентификации человека не эстонского происхождения. А русский, как бы it is a slur, sometimes. Или ты знаешь типа есть в эстонском лексиконе такое слово – sibul, это как церкви у нас... Но, не у нас, а русский православный церковь как лук – sibula. И поэтому мы sibulad. Зависит от контекста, конечно. Когда человек говорит, что русский, или venelane, это значит и то, что не эстонец. А когда человек говорит, что русскоговорящий, то, ну мuna, he might mean the same thing but it doesn't sound like it in the first place.”

„Az oroszajkú politikailag korrektebb, mondjuk úgy. Tehát, a politikailag korrekt terminus a nem észt származású ember identifikációjára. És az orosz, az néha egy sértés. Vagy tudod, van az észt szókincsben az a szó, hogy sibul ('hagyma'), ez mint a templomaink... Vagyis, nem a mieink, hanem az orosz ortodox templom mint a vöröshagyma – sibula. És emiatt mi vagyunk a sibulák. A kontextustól függ, természetesen. Amikor azt mondja az ember, hogy orosz, vagy venelane, akkor ez azt jelenti, hogy nem észt. És amikor azt mondják, hogy oroszajkú, akkor hát, ez, lehet, hogy ugyanarra gondol, de nem hangzik már úgy alapvetően.” (26FéTFe3G)

A beszélő úgy gondolja, az „orosz”-nak olyan negatív hangzata lehet, amivel az azt használó ember elsősorban azt fejezi ki, hogy az adott személy nem tartozik az észt nemzethez vagy az észt kultúrához. Tehát szerinte az orosz jelző épp ezt a „nem-észtséget” emeli ki, egy olyan jelző, amely a *sibul*-hoz hasonlóan negatív fényben tünteti fel azt az orosz származású embert, akire használják. Ezzel szemben az „oroszajkú” csupán egy személy nyelvről tesz megállapítást.

5.2.3. Inkonzisztencia a terminusok használatában

Természetesen az identitáskonstrukció és önmagában az identitás is egy olyan összetett, elvont téma, amiről a beszélők többsége alapvetően a mindennapjai során keveset gondolkodik, így a különféle módon feltett kérdések vagy bevezetett témák zavart és ezáltal következtelen válaszokat is okozhatnak, amennyiben az adott beszélőnek nincsenek megszilárdult elképzelései a témával és önmaga pozícionálásával kapcsolatosan. Emiatt történhet meg az, hogy egy interjún belül ugyanaz a személy ellentmond önmagának egy-egy állításával.

Ezeket az állításokat vagy ellentmondásokat azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni, ugyanis ezek csak tovább árulkodnak arról, hogy mennyire összetett ezen személyek identitása, hiszen nincs egy, konkrét, minden mást kizáró, kikristályosodott válaszuk az azzal kapcsolatos kérdésekre. A következő példakkal azt próbáljuk illusztrálni, hogy sok esetben a

beszélők mennyire bizonytalanok a különféle címkék használatával kapcsolatosan, és az interjúk során akár önmaguknak is ellentmondanak, például általuk korábban helytelenített címkék használatával.

„Нет, человек, мыслящий на русском языке, который думает на русском, вот он русский, как бы русскоязычный.”

„Nem, az oroszul gondolkodó ember, aki oroszul gondolkodik, na hát ő orosz, vagyis orosznyelvű.” (24FéTKö2G)

Bizonyos beszélőknél különbséget találtunk abban, hogy a beszélő elméletben mit gondol a címkékről, és bizonyos kérdések megválaszolásakor vagy történetek mesélésekor a címkéket, csoportmegnevezéseket az említettől eltérő módon használja.

„Tehát, nem tartom magam tisztán orosznak, mert néha még a kifejezéseket sem oroszosan építem fel... [...] Pontosán 100%-osan orosznak biztos nem érzem magam, valahogy inkább multilingual (‘többsnyelvű’), bizonyára. [...] Én mindenképpen orosz vagyok, mert ez az anyanyelvem, az én kultúrám, és igen, bánt, ha megkérdezik, honnan tudok jól oroszul. [...] A belsőmben, a »magban« orosz vagyok. [...] Tehát, én orosz vagyok, de a szülőhazám Észtország. Orosz szülőktől származom, orosz emberekkel beszélgettem, és barátokkal, de emellett Észtországban éltem.” (30NöTFe3GE)

Egy másik beszélő a munkatársairól mondja, hogy „oroszok, de észtek”, hiszen ők is, „mint minden gondolkodó orosz”, észteknek vallják magukat. Az interjúalany egy mondaton belül használja ismerőseire mindenféle probléma nélkül az észte és az orosz jelzőt is, számára az egyik láthatólag nem zárja ki a másikat.

„Ha a gondolkodó oroszokról beszélünk, én úgy gondolom, ők mind észteknek tartják magukat. Nálunk a cégben, ahol dolgozom, a teljes vezetőség oroszajkú, ők tudnak észtül, beszélnek észtül, de ők oroszok, Ida-Virumaából, mint én, és még ők is észteknek vallják magukat. Na igen, oroszul beszélnek.” (28FéTFe2G)

Más esetekben ellentmondások akkor történnek, amikor az adott beszélő maga sem tudja meggyőződéssel azt mondani, hogy orosz, és valahol a két döntés között vacillál, olyan esetekben, amikor mindkettő mellett tud érvet felhozni.

„Szóval, én nem mondhatom azt, hogy... Igen, beszélek oroszul, de pontosan olyan sok barátom van, akinek az anyanyelve az észte, és ők is nagyon jól beszélnek oroszul. Szóval, én ezt így nem választanám szét, őszintén szólva. Legalábbis nem igazán szeretném. És nem tudom azt mondani, hogy én kimondottan az oroszajkú lakossághoz tartozom. Észtül is pontosan olyan jól beszélek, mint az anyanyelvi beszélők. Szóval, emiatt én nem választanám ezt ilyen erősen szét.” (26NöTFe3G)

Szintén érdekes jelenséggel találkozunk egy másik beszélő megnyilatkozásában, aki beszéde során saját magát javítja ki – először spontán használ egy olyan terminust, aminek

használatával egy korábbi válaszában nem értett egyet, és kijavítja arra, amit jobbnak tart – ettől függetlenül a korábban helytelenített kifejezés is felbukkan spontán módon.

Terepmunkás: „*Mit gondolsz az olyan kifejezésekről, mint az észet orosz és az orosz észet?*”

Adatközlő: „*Nem. Én ezeket a kifejezéseket nem ismerem és szinte soha nem hallottam, szóval életem során nem tanultam meg ezeket a kifejezéseket, szóval nem is igazán értem őket.*

[...]

Nem mondhatom azt, hogy az orosz észtek... pontosabban, az észtországi oroszok jobbak vagy rosszabbak lennének az oroszországiaktól, mindketten ugyanannyira kedvesek számomra, egyszerűen csak kicsit mások.” (30NöTFe3GE)

5.2.4.Észtországi orosz és szlovákiai magyar nyelvi attitűdök összevetése

Az alfejezet rövid áttekintést ad a szlovákiai magyar történelmi kisebbség és az észtországi orosz betelepült diaszpóra tagjainak nyelvi attitűdbeli hasonlóságairól és különbségeiről. Ahogyan azt korábban is kiemeltük, a két kisebbségi csoport összevetésekor elengedhetetlen kihangsúlyozni és végig szem előtt tartani, hogy a két kisebbség teljesen másféle történelmi háttérrel rendelkezik, ezért összehasonlításuk nem minden szempontból ideális. Míg az egyik egy őslakos kisebbség, aki a történelmi Magyarország egyes területeinek szétesztása után saját szülőföldjén lett egy másik ország állampolgára (Duray 1993: o.n.), addig a második egy bevándorló kisebbség, amelynek tagjai javarészt saját elhatározásukból költöztek el korábbi otthonukból, és települtek új hazába (bár legtöbbször a szovjet időszakban ezt csak a Szovjetunió belüli, belső migrációként érzékelték – Zabrodskaja 2013: 90). Ebből kifolyólag feltételezhető, hogy a két csoport meglehetősen eltérő módon tekint hazájára és az azt lakó többségi lakosságra. Emellett mások a két csoport nyelvhasználati jogai és szokásai is, azonban ettől függetlenül is hasonló motívumokat láthatunk, amennyiben a közösségek jelenét és mindennapi életét, nyelvhasználatát vizsgáljuk.

A két csoport attitűdbeli különbségeinek vizsgálatára egy-egy online kérdőívet alkalmaztunk, ahol a két csoport ugyanazokat a kérdéseket kapta meg a könnyebb összevethetőség érdekében. Az alfejezetben bemutatunk pár általános tendenciát, a nyitott kérdésekre érkezett válaszokról rövid kvalitatív áttekintést adunk. A statisztikai adatokban néhány esetben külön kiemeljük a 18-35 év közötti korosztály eredményeit is, lévén ők a vizsgálatunk elsősorú célpontjai.

A szlovákiai magyar kérdőívben a kitöltők (N=124) 94,4%-a jelölte anyanyelvének a magyart és 64,5% másodnyelvének a szlovákot. 7,3% az angolt jelölte második nyelvének. 5 személy az anyanyelvének és a második nyelvének is a magyart jelölte meg. Harmadik nyelvvel a kitöltők 39,5%-a nem rendelkezik, 24,2% az angolt, 16,1% a csehet, 15,3% a szlovákot, 4% a

németet jelölte, 1 személy (0,8%) pedig saját választ adott meg: „ruszin, lengyel, ukrán”. A szlovák mint harmadik nyelv jelölése több okból is nagy számban volt jelen: a szlovákot harmadik nyelvként jelölő 19 személyből 4-en azt választották, nincs másodnyelvük, ezért került a szlovák a harmadik nyelv helyére. További 3 személy az első és második nyelveként is a magyart jelölte meg.

A kérdésre, hogy véleménye szerint a szlovákiai magyar közösség egy kétnyelvű közösség-e, 71,8% igennel válaszolt. A pozitív választ elsősorban azzal indokolták, hogy mivel a lakosság a mindennapi életében használja mindkét nyelvet, ezért kétnyelvűnek tekinthető. Többen kiemelték, hogy a szlovák elsősorban a hivatali ügyintézés, olykor a munkahely nyelve. Felmerült az a motívum is, hogy a kétnyelvűség „akarva-akaratlanul” alakult ki, hiszen a szlovák használatára sokan csak „rá vannak kényszerítve”, és aki nem is beszél a nyelvet, az is legalább valamilyen szinten megérti. Több beszélő azt jelezte, azért tartja a közösséget kétnyelvűnek, mert a nyelvhasználatában tapasztalható kontaktusnyelvészeti jelenségek. Romlik a nyelvhelyesség, magyar kifejezéseket szlovákok váltanak. Ez azonban nem minden esetben negatív megítélésben hangzott ez el: „*Szeretem a fele magyar fele szlovák mondatokat.*” – ezt a kijelentést is a kétnyelvűség indoklását kérő válaszban olvashatjuk. Szintén felmerült az, hogy a nyelvtudás bár csak passzív, de attól még kétnyelvűvé teszi a közösséget, továbbá, hogy a kétnyelvűség meglete régiótól is függ, és hogy a vegyesházasságok elősegítik azt.

Akik szerint a közösség nem kétnyelvű, azzal érveltek, hogy csak a szórványmagyarság a kétnyelvű, a tömbmagyarság nem akarja elsajátítani a nyelvet, vagy hogy a szlovák csak egy, a lakosságra rákényszerített, tanult nyelv, amelyet nem a korai gyermekkorban sajátítottak el, továbbá az, hogy a beszélők a nyelvet nem használják aktívan, vagy az iskolában nem tanulták jól, de valaki egészen egyszerűen azzal érvelt, hogy „*magyarok vagyunk*”, mintegy a kétnyelvűség lehetőségét ezzel rögtön kizárva.

Az észak-törzsi kérdőív kitöltői (N=181) közül 96,1% jelölte az orosz anyanyelvének (4 személy az ukránt, egy pedig a csuvast és az orosz jelölte egyszerre). A kitöltők 65,7%-a adta meg az észtet a másodnyelvének (amely majdnem megegyezik a szlovákiai magyarok szlovák másodnyelvének arányával, ami 64,5% volt). 13,8% azt jelezte, nincs másodnyelve, 11,6% számára pedig az angol az. A fennmaradó 16 személy (8,8%) közül 8 másodnyelvének az orosz adta meg – köztük 3 ukrán anyanyelvű, egy észet anyanyelvű és egy tatár anyanyelvű kitöltő. A fennmaradó 8 személy közül 3-an az ukránt, 1 a hébert, 1 a svédet, 1 pedig egyszerre az észtet és a franciát adta meg.

40,9% számára az angol a harmadik nyelv, 36,5%-nak nincs ilyen, 13,3%-nak pedig az észet. A fennmaradó 17 személy harmadik nyelvnek a németet, ukránt, finnt, és az olaszt jelölte

meg. Aki számára az észet csak a harmadik nyelv, anyanyelvnek mindnyájan az oroszot jelölték, de öten megjelölték az észtet másodnyelvként is, a többiek pedig az angolt, finnt és az oroszot jelölték másodlagosnak.

A kitöltők közül csak 56,9% szerint nevezhető az oroszajkú lakosság kétnyelvűnek, 43,1% szerint nem az. Feltűnő eredmény, hogy bár összességében kevesebben gondolják a lakosságot kétnyelvűnek, közülük többen kihangsúlyozzák, hogy Észtországban alapvetően nagyon elterjedt a többnyelvűség és gyakorlatilag mindenki minimum két nyelven tud (az észtek elsősorban angolul). A válaszolók kiemelik, hogy Észtország egy igazán többnyelvű ország, ahol sokszor a szülők is tudatosan igyekeznek a gyerekeket nyelvekre tanítani, ennek fényében ellentétesnek tűnhet, hogy a kitöltők közel fele mégis egynyelvű közösségként tekint az oroszajkúakra.

Az az 56,9%, akik szerint az észtországi oroszajkú közösség kétnyelvűnek nevezhető, a következő indokokkal érvel: az oroszajkúak tudnak észtül és jellemző a közösségre a két nyelv aktív használata, és a nyelvek is hatnak egymásra – az észtben találhatóak ruszizmusok, az oroszban esztonizmusok, továbbá mindkét nyelvben találunk a másik nyelvből származó káromkodásokat is. Vannak, akik kiemelik, hogy részben az angol miatt, nem feltétlenül csak az észttudás miatt kétnyelvű a közösség. Elhangzik az is, hogy a teljesértékű élethez szükséges az észttudás, vagy hogy az észet „kötelező” az országban. Kiemelik, hogy az ország többnyelvű, és a szülők igyekeznek is a gyerekeket kétnyelvűnek nevelni. Emellett két válaszban is elhangzik az, hogy még nem lehet a közösséget a kétnyelvű jelzővel illetni, az csak 10-20 év múlva lesz megfelelő, hiszen majd a következő generáció lesz kétnyelvű (ez utóbbi válasz adója a 36-44 éves korcsoportba tartozik). Többen kiemelik itt is, hogy regionális (Ida-Virumaa megyét egynyelvűnek nevezik), de elsősorban generációs különbségek vannak – inkább csak a fiatalabb generáció nevezhető kétnyelvűnek, alapvetően azok, akik észet nyelven végeztek közép- vagy felsőfokú tanulmányaikat. Mint a magyar kérdőívben, itt is olvasható szinte szóról-szóra ugyanaz az érvelés „*Ebben a közegben ha akarod, ha nem, megtanulod a nyelvet*”, egy másik kitöltő pedig azt írja, hogy mivel a nyelv a gyermekkortól kezdve jelen van, tudattalanul is beivódik az emberbe. A fő érv tehát az, hogy mindenki legalább egy elégséges szinten tud vagy ért észtül, egy beszélő azonban kiemeli, hogy sajnálatos, hogy ez azért nem teljes mértékben igaz a lakosságra.

Akik azt válaszolták, hogy a közösség nem tekinthető kétnyelvűnek, azzal érveltek, hogy mindenki nyelvtudása egyéni, és sokan alapszinten sem beszélnek észtül. Mások szerint, aki tud is észtül, alapvetően az is oroszul társalog. Vannak, akik szerint azért nem kétnyelvű a közösség, mert külső faktorok miatt nem tudtak az oroszajkúak megtanulni észtül – olyan

faktorokat említenek a kitöltők, mint például az iskolai oktatás alacsony színvonala, a gyakorlásra alkalmas nyelvi közeg hiánya, az észtek xenofóbiája és zárkózottsága, vagy belső faktorok mint az oroszok sovinizmusa, amely ahhoz vezet, hogy nem akarnak megtanulni észtül, vagy az, hogy az észt a legtöbbször számára idegen nyelv marad, amelyet csak alacsony szinten beszélnek: „Tere-vel köszönni a boltban még nem kétnyelvűség”.

Arra a kérdésre, hogy a kétnyelvűség egy pozitív, előnyös dolog-e, a szlovákiai magyarok 83,1%-a és az észtországi oroszajkúak 80,7%-a válaszolt igennel (továbbá 15,3% és 17,1% válaszolta, hogy „inkább igen, mint nem”), tehát az eredmények meglehetősen hasonlóak.

A kétnyelvűség előnyösségének negatív megítélésénél a következőket látjuk. A magyar csoportból csupán 2 személy (1,6%) válaszolta, hogy „inkább nem előnyös”, az oroszajkú csoportból csak 1 személy (0,5%). A szlovákiai magyarok közül senki nem állította, hogy a kétnyelvűség egyértelműen és egyáltalán nem előnyös. Az észtországi orosz csoportban azonban 3 személy (1,7%) válaszolt nemmel.

A szlovákiai magyar, nemleges választ adó személyek indoklásai a következők: „A szlovák nyelv haszontalan Szlovákián kívül.” és „Attól függ. A felvidéki magyar lakosság esetében inkább negatív, mivel az itt élő szlovákság többsége egynyelvű, így vegyes környezetben mindig a magyar használja a szlovák nyelvet, ami hosszabb távon az asszimilációt segíti. Akkor lenne előnyös, ha az itteni szlovákság is beszélné magyarul.”. Az észtországi orosz nemleges választ adó személyes indoklásai pedig többek között a következők: „Mivel az észtek sem akarnak oroszul tanulni, ezért ne kelljen az oroszoknak sem észtül”, „Ez veszélyezteti a nemzeti identitást”, továbbá „Mert a második nyelv ismerete nem lesz kielégítő, és a beszédben torzulások jönnek létre”.

A kétnyelvűségi viszonyokat a következő táblázat is szemlélteti:

8. táblázat: Kétnyelvűséggel kapcsolatos attitűdök a két populációban

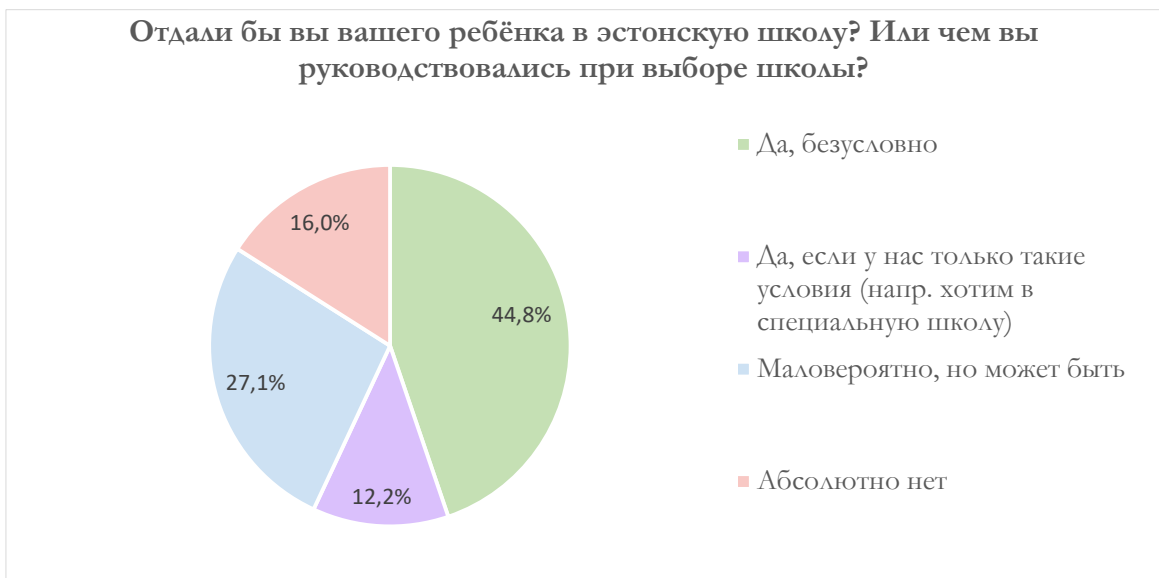
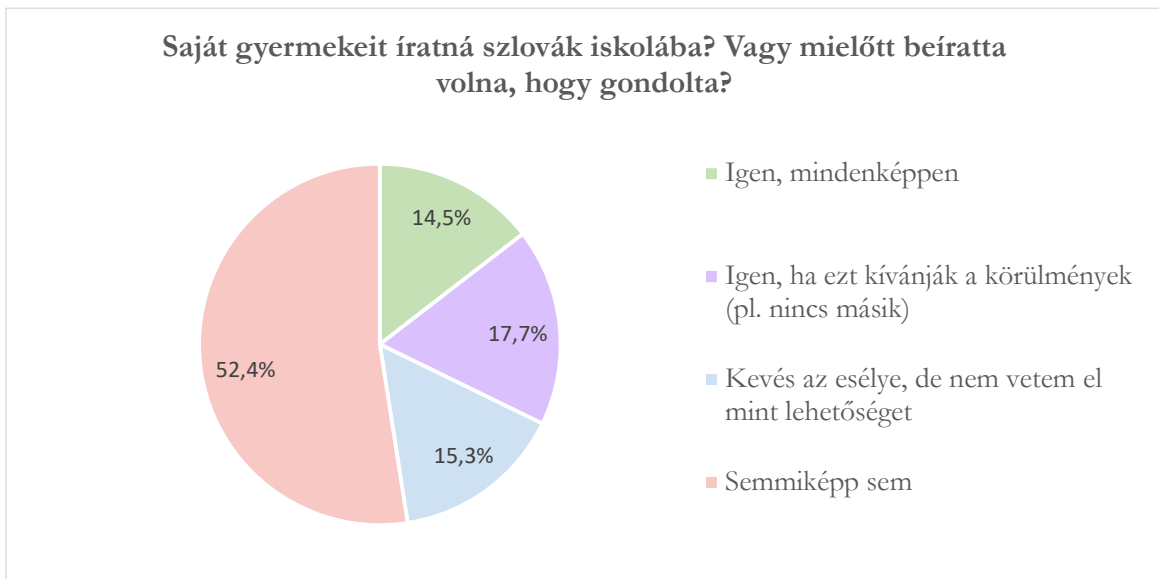
Ön szerint a helyi kisebbség kétnyelvűnek mondható?				
	Igen		Nem	
Szlovákiai magyarok	71,8%		28,2%	
Észtországi oroszok	56,9%		43,1%	
Ön szerint a kétnyelvűség egy előnyös és kívánatos dolog?				
	Igen	Inkább igen	Inkább nem	Nem
Szlovákiai magyarok	83,1%	15,3%	1,6%	0%
Észtországi oroszok	80,7%	17,1%	0,5%	1,7%

Attól függetlenül, hogy a kétnyelvűséget hasonló mértékben tartják pozitív dolognak, a szlovákiai magyarok között sokkal magasabb a szlovákul tudók száma – ez arányban van azzal az eredménnyel, hogy hányan tartják a közösséget kétnyelvűnek. A szlovákiai magyar kitöltőknek összesen 66,1%-a tud anyanyelvi, vagy nagyon magas szinten szlovákul, míg az oroszajkú kitöltőknek csak a 44,8%-a tud nagyon jól észtil. A mindennapi élethez elégséges, közepes nyelvtudást a magyarok közül 30,6%, az oroszajkúak közül 43,1% jelölte.

A szlovákiai magyar kitöltők közül csupán egy személy választotta a „nem tudok szlovákul” opciót. Ez esetlegesen magyarázható azzal is, hogy míg a szlovákiai magyarok 42,7%-a azt válaszolta, hogy a többségi nyelven elsősorban alap- és középiskolában tanult meg, az észtországi oroszajkúaknak csak a 23,2%-a jelölte ezt (ez magyarázható részben azzal is, hogy a kérdést egyéni válasszal is meg lehetett válaszolni, és az oroszajkú kitöltők közül jelentősen többen éltek ezzel a válaszlehetőséggel, mint a magyarok). Az egyéni válaszok elsősorban az állami, ingyenes észt nyelvi kurzusokra, magánórákra és a több helyszín kombinációjára (nagyszülők, kurzus, egyetem, majd munkahely, stb.) utaltak. Ebből arra következtethetünk, hogy Szlovákiában általánosságban eredményesebb az iskolai szlováktanítás, így ez egyben a szlovákul nem tudók arányát is csökkentti.

Korábban már szóba került a beszélők kétnyelvű feliratokról való vélekedésének témaköre. Az általunk feltételezett módon, a szlovákiai magyar kitöltők 44,4%-a elfogadhatatlannak tartja azt, hogy a kétnyelvű településeken nincsenek kétnyelvű feliratok, de ugyanez az oroszajkúaknak csak a 17,7%-áról mondható el. Ezzel szemben a szlovákiai magyaroknak csak 3,2%-a szerint helyes az, hogy a feliratok szlovák egynyelvűek, a csupán észt egynyelvű feliratok használata azonban az ottani kitöltők 14,9%-a szerint az elsődleges helyes megoldás. A két köztes opciót (jobb lenne a kétnyelvű felirat, de így is rendben van; továbbá nem gond az egynyelvűség) hasonló mértékben jelölte mindkét csoport, különbségek inkább csak a teljesen pozitívan és teljesen negatívan vélekedők arányában vannak.

Igazán nagy és jelentős különbség jelent meg a két csoport között az „Íratná-e gyermekét szlovák/észt tanítási nyelvű iskolába, vagy hogyan gondolkodott a témáról a beíratás előtt” kérdésre adott válaszokban. A „Saját gyermekeit íratná szlovák iskolába? Vagy mielőtt beíratta volna, hogy gondolta?”, és a hasonló jelentésű, „Отдали бы вы вашего ребёнка в эстонскую школу? Или чем вы руководствовались при выборе школы?” kérdésekre kapott válaszok arányait a következő oldalon található grafikon szemlélteti.

7. ábra: A tannyelv-választási irányultságok összevetése

A 7. ábrából látszik, hogy míg a szlovákiai magyarság több, mint fele (52,4%, 65 kitöltő), teljes mértékben ellenzi a többségi nyelvű beiskolázást, addig az észtországi oroszajkúaknak csaknem fele (44,8%, 81 kitöltő) azt támogatja elsősorban. Az észtországi oroszajkúaknak csupán 16%-a (29 kitöltő) válaszolta azt, hogy semmiképp sem választana észt iskolát gyermeke számára. Mindkét csoportban vannak olyan szülők, akik akkor választanák csak a többségi iskolát, ha a körülmények erre kényszerítenék őket: például nincs a közelben sehol kisebbségi tanítási nyelvű iskola, esetleg nincsen a környéken olyan szakiskola, vagy speciális iskola, amilyenre vágnak.

Ha a kérdésre adott válaszok közül csak a fiatal generációt, a 18–35 év közöttieket vizsgáljuk, akik számára a jelenben vagy a jövőben lesz releváns a kérdés, az eredmények

közelednek egymáshoz, és mindkét szűkített csoport nagyobb hajlandóságot mutat a többségi nyelvű beiskolázásra. A „semmiképp sem” válasz a korábbi 52,4%-ról 39,4%-ra esik a szlovákiaiak körében, az észtországiak körében pedig a korábbi 16%-ról 10,4%-ra. Bár az „igen, mindenképpen” válasz nem növekszik a korcsoportban (a teljes szlovákiai adatokat nézve 14,5% volt, a fiatalok közt pedig 12,1%), növekszik a másik kettő válasz. Az „igen, ha a körülmények úgy kívánják” 17,7%-ról 21,2%-ra növekedik a szlovákiaiak körében. Az észtországiak körében azonban ezek a „köztes” válaszlehetőségek mind csökkennek, mind az „igen, mindenképp” javára – ennek választási aránya 44,8% a teljes populációban és 56,6% a fiatalok körében.

A kérdőív egy további részében megkérdeztük a kitöltőket, hogy „szlovákiai magyarnak” és „észtországi oroszoknak” tartják-e magukat, ami feltehetőleg a két csoport leginkább alapvető megnevezése. Ettől függetlenül a szlovákiai kitöltők 21,8%-a azt válaszolta, hogy ő nem tartja magát szlovákiai magyarnak, és az észtországi kitöltők 40,3%-a szintén nemleges választ adott.

A szlovákiai magyarok elsősorban három fő indok miatt nem értenek egyet a kifejezéssel: egy csoport azért, mert mindenféle jelző nélkül csak magyarnak szeretné magát hívni, egy második azért, mert a „felvidéki” kifejezést tartja elsődlegesnek és nem a „szlovákiai”-t (egy személy kiemeli, hogy „*A régióhoz fűződik az identitásom, nem az államhatárhoz*”), egy harmadik csoport pedig úgy érzi, felesleges kihangsúlyozni a nemzetiséget, a kifejezés akár pejoratív is lehet, ő egyszerűen egy szlovák állampolgár, akinek magyar az anyanyelve. Egy kisebb csoport vegyesházasságból eredően kettős identitású, esetleg keveréknek, köztesnek érzi magát: „*Inkább érzem úgy, hogy keverék vagyok, is-is*” vagy „*Szlovákiai magyar vagyok, nem magyar, sem szlovák.*”

Az „észtországi orosz” (*русский в Эстонии*) jelzővel egyet nem értők kicsit más érveket hoztak fel. Természetesen volt egy csoport, aki származását tekintve ukrán, vagy zsidó, ezért nem nevezheti magát oroszoknak. Egy meglehetősen nagy csoport olyan érveket hozott fel, hogy nem Oroszországból származik, kulturálisan nem orosz, csak a nyelvnek beszélője, ezért nem nevezheti magát oroszoknak. Sokan azzal érveltek, hogy észtnek tartják magukat, észt állampolgárok. Volt, aki válaszként észtül írta, hogy „*Eesti on minu kodumaa*” (Észtország az hazám). Alternatívaként felmerült az oroszajkú és az oroszul beszélő észt is, de a világpolgár, a „Föld embere” is. Pár személy azt írta, ő inkább csupán „orosz”, mindenféle jelzők nélkül, egy személy pedig azt írta, hogy „*называю себя прибалтом*”, azaz baltikuminak nevezi magát. Mindkét kérdőívben talákoztunk azzal a válasszal, hogy a nemzetiség ilyen jellegű kiemelése csak határt húz az emberek és a csoportok közé, és ezért kerülendő.

Mivel az elkészített interjúkból már tisztában voltunk azzal, hogy sokan az Oroszországgal való kevés kapcsolatot emelik ki az orosz identitás hiányának egyik okaként, megkérdeztük a csoportokat azzal kapcsolatban is, hogy milyen erősek a kapcsolataik Magyarországgal/Oroszországgal. A következő eredmények születtek. A két csoport helyzetének összevetésekor természetesen mindenkor szem előtt kell tartanunk azt a tényt, hogy Szlovákia és Magyarország is az Európai Unió és a Schengeni övezet tagországa, így a kettő közötti átjárás alapvetően problémamentes, míg az észti állampolgároknak vízumra van szüksége minden Oroszországba történő látogatáskor.

A kérdésünk arra irányult, hogy általánosságban milyen kapcsolatai vannak a beszélőknek az adott országgal, beleértve ebbe az utazáson kívül a médiafogyasztást is. A magyar kitöltők közül senki nem jelölte az utolsó válaszlehetőséget, miszerint „semmi kapcsolatom Magyarországgal, számomra ez egyszerűen egy külföldi ország”. Ezzel szemben az oroszajkúak közül 9,4% az ezzel analóg lehetőséget választotta („*У меня вообще нет никаких связей, Россия это только одна из многих зарубежных стран*”), Oroszországot gyakorlatilag egy idegen államnak nevezve.

A szlovákiai magyaroknak ezzel összhangban a 82,3%-a fejezte ki, hogy szorosak a kapcsolatai Magyarországgal, követi a médiát és gyakran jár oda, amíg az észtszlovákiaknak csak 18,2%-áról mondható el ez Oroszországgal kapcsolatban. Nekik az 54,1%-a jelölte a „Vannak kapcsolataim, de a fókuszom Észtszlovákia” és 18,2% a „gyengék a kapcsolataim, nem követem az oroszországi történéseket és médiát” opciót.

5.3. Következtetések

Az elvégzett interjúk célja az volt, hogy rávilágítsunk azokra a mechanizmusokra, amelyek az észtszlovákiai oroszajkú fiatalok identitására, annak kialakulására, megszilárdulására, vagy épp változására hatnak. A következtetések levonásakor fontos figyelembe venni a csoport meglehetősen magas homogenitását: mivel a beszélők több, mint fele rendelkezik észti oktatási nyelvű intézményben megszerzett felsőfokú végzettséggel, a csak alacsonyfokú végzettséggel rendelkező személyek csoportja pedig erősen alulreprezentált, így az itt olvasható következtetéseket semmiképp sem lehet egy tágabb, ennél diverzebb népességre vonatkoztatni. A következtetések elsősorban épp a vizsgált csoportra, továbbá a hozzájuk hasonló demográfiai jellemzőkkel rendelkező személyekre vonatkozhatnak.

A vizsgált minta szűk mivolta azonban egyúttal azt is lehetővé tette, hogy a kutatási résztvevők identitáskonstrukciójába, az általuk felhozott érvekbe, az érvekből levonható motívumokba és az azok mögött megbúvó ideológiákba egy sokkal mélyebb, részletesebb

betekintést nyerjük. A kutatás sokkal inkább feltáró, kvalitatív, mintsem összegző vagy statisztikai, kvantitatív jellegű. A célunk az volt, hogy a megkérdezett személyek teljes érvrendszerét megismerjük, vagy arról legalábbis minél sokrétűbb képet kapjunk, és nem az, hogy minél több ember vélekedését ismerjük meg, azonban pusztán a felszín érintve.

A vizsgált csoport, annak ellenére, hogy tagjai mindannyian ugyanannak a nyelvnek az anyanyelvi beszélői, ugyanazokból a városokból származnak, és korban is közel állnak egymáshoz, identitás és orientáció szempontjából meglehetősen megosztott. Ez az eredmény nem meglepő, sőt szinte várható, hiszen ahogy A. Gergely is megállapítja, az etnikai karakterüket veszélyeztetve érző csoportok tagjai körében jellemző a megosztottság (A.Gergely 2016). Az ilyen csoportok bizonyos tagjai a beolvadást, mások pedig épp, hogy az etnikai identitás korábbinál is erősebb kihangsúlyozását tartják fontosnak. A megosztottság azonban nem bináris, a csoport nem két részre osztott csupán, összetétele ennél sokkal árnyaltabb különbségeket mutat. A csoportot nem tudjuk egyszerűen magukat oroszoknak és magukat észteknek valló beszélőkre felosztani, ugyanis a vizsgált személyek esetében jellemző mind a nyelvi, mind az etnikai identitás többrétegűsége.

Ugyanekkor a vizsgált kisebbség körében megfigyelhető, hogy elmosódnak a nyelvi és az etnikai határok (Zabrodszkaja 2015), így a beszélők egyrészt nem kötelesek választani egyik vagy másik etnikumhoz való tartozás között csupán az alapján, hogy melyik nyelvet tartják anyanyelvüknek. Kevés az a beszélő, aki teljes meggyőződéssel tartja magát vagy csak oroszoknak, vagy csak észteknek, kontextustól és kérdésfeltevéstől teljesen függetlenül.

Emellett az „én” pozicionálása nem egy egyszeri alkalom, amely a későbbiekben megváltoztathatatlanul és mindenkorra meghatározza a beszélő nyelvi és etnikai identitását. Egyrészt a különféle kategóriák, amelyeket a beszélők megalkotnak, és különféle jelzőkkel, címkékkel illetnek, nem konkrétan, a fizikai világban létező egységek. A csoportok, ahová a beszélők ezen címkék használatával besorolják magukat, csupán elképzelt közösségek (A.Gergely 2016), így mindenki számára mást és mást jelenthetnek, másrészt a kategóriák közti átjárás mindenkor szabad.

Az előző fejezet interjúrészletek bemutatásával és tematikus analízisével igyekezett bemutatni, hogy milyen szerepet tölt be az anyanyelv a 18–34 éves oroszajkú beszélők identitáskonstrukciójában, mit jelent számukra az, hogy ők oroszajkúak. A fő kiindulópontunk az a feltételezés volt, hogy nem minden kutatási résztvevő utal, vagy gondol magára oroszaként, az „orosz” helyett más identitásjelzőkkel operál. A hipotézis beigazolódott, csak egy elenyésző kisebbség volt az, aki elsősorban „orosz”-nak vallja magát.

Általánosságban a beszélők számára nagy különbséget jelent például az „orosz” és az „oroszajkú” identitásjelölő közötti különbség, tehát az, hogy valaki orosz személy-e, vagy az orosz nyelvnek pusztán a beszélője. A nagy többség csupán a második kategóriával tudott feltétlenül azonosulni, de azt sem fogadta el mindenki mint az őt legjobban leíró megnevezést. Bár a világ számos pontján az anyanyelv a nemzeti vagy etnikai identitás elsődleges meghatározója, ez az általunk vizsgált csoport tagjainak körében korántsem igaz. Az orosz mint anyanyelv különféle módokon és mértékben vesz részt a megkérdezett személyek identitáskonstrukciójában.

Elenyésző volt azok száma, akik úgy hivatkoztak magukra oroszként, hogy az „orosz” címkét semmi más jelzővel nem egészítették ki, és nem használták sem az „észtországi orosz”, „balti orosz”, vagy az „európai orosz” kifejezéseket. Csupán hat személy volt, aki egyszerűen oroszként utalt magára. Számukra vélhetően semmilyen mértékben sem volt lényeges az, hogy mondandójukban megkülönböztessék magukat oroszországi társaiktól – egyik feltételezhető ok ezzel kapcsolatosan, hogy nem érznek semmi különbséget maguk és az oroszországi oroszok között, a másik pedig az, hogy nem tartják ezt a különbséget kiemelendőnek, esetleg azt éppen, hogy elrejtteni, vagy minimalizálni szeretnék.

A többség esetében azonban az „orosz” megnevezés vagy kiegészült az említett jelzők valamelyikével, vagy a beszélők egyáltalán nem is használták azt saját identitásuk leírásában. Találkoztunk különféle kettős identitásokkal, ahol az oroszország valamilyen szerepet kapott, de alapvetően kevesek emelték ki, hogy számukra fontos az orosz mivoltuk, gyökereik, alapvetően az oroszországuk. A beszámolókból az látható, hogy a beszélők körében az orosz nyelv presztízse meglehetősen alacsony, alapvetően a legtöbben csak a családi kommunikáció nyelveként tekintenek rá. Mivel szélesebb körökben nem tulajdonítanak értéket vagy fontosságot az orosz nyelvnek, vélhetőleg ezért is elhanyagolható, sőt elhanyagolt tényezője az identitáskonstrukciónak ezekben az esetekben.

Másrészt azonban, az orosz nyelvtudás egy elismert kommoditás sokak számára. A fiatalabb beszélők körében gyakorlatilag megfigyelhető az a jelenség, amit Heller az identitás kommodifikációjának nevez (Heller 2010). Számukra az orosz már nem az identitásuk egy építőeleme, az oroszországuk önmagában nem egy jelentős tény, azonban a beszélők számára előnyt jelent az, hogy tudnak oroszul, esetleg kiismerik magukat az orosz kultúrában. Több fiatal is kiemelte azt, hogy azt tartja a legjobb dolognak a származásában, hogy az a munkaerőpiacon, vagy a nemzetközi kommunikációban előnyökhöz juttatja. Bizonyos esetekben a nyelvtudásra is hat ez a tény, az egyik beszélő kiemelte, hogy elsősorban azért szeretné gyermekeit megtanítani oroszul is, hogy később sikeresebbek legyenek az életben. Ez

a beszélő nem az orosz identitáshoz való ragaszkodást, az abban látott értékeket, hanem a többnyelvűség hasznosságát emelte ki.

Az interjúzás alatt, a különböző kérdésfeltevés és kontextus alapján módosuló válaszok és érvelések alátámasztják azt az érvet, hogy az identitás nem egy megszilárdult, áthághatatlan határokkal rendelkező jellemző. Az identitás fluiditása azt jelenti, hogy más megközelítésből, más körülmények között ugyanaz a személy megváltoztathatja az álláspontját, de akár idővel is rekonstruálhatja identitását, annak más elemeit kidomborítva. Az oroszország és az oroszajkúság többszörösen összetett fogalmak – egy bizonyos személy a közös beszélt nyelv alapján közösséget érezhet akár az oroszországiakkal is, de emellett érezheti úgy, hogy mindennapi életét tekintve túlságosan távol áll a kortárs orosz kultúrától és életviteltől.

Az identitás központi eleme egyéneként eltérhet – bár sokak számára az a nyelv, amit beszél, azonban ez a megállapítás nem általánosítható minden kutatási résztvevőre. Fontos lehet még az állampolgárság, a lakhely, vagy a lakhelyhez való kötődés, a közvetlen környezet, ahol a beszélő felnőtt, vagy akár annak a baráti körnek a nemzetisége is, amelyekre a beszélő felnőttkorában tett szert.

Tanulságosnak bizonyult az a kérdésfeltevési módszer, amikor kutatási résztvevőinket arra kértük, mutassák be, hogyan mutatkoznának be egy idegennek különféle alkalmakkor és országokban. Az interjúban tárgyaltuk az Oroszországban, Baltikumban és egy nyugat-európai országban történő bemutatkozás helyzetét is. Egy ismeretlen embernek való bemutatkozás az önreprezentáció egyik elsődleges formája, amely során a legtöbb ember a legfontosabbnak tartott, elsődleges információt adja át magáról, és tudatja beszédpartnerével, hogy hogyan szeretné, hogy rá tekintsenek. Emellett egy ismeretlen személlyel történő interakció egyfajta „tisztá lap” is, hiszen a beszélő előzetes elvárások nélkül dönthet arról, hogyan szeretné magát reprezentálni, ezért ez a kérdés a kívánt önreprezentáció kiváló mérőeszközének bizonyult.

Az említett bemutatkozások elemzéséből az volt látható, hogy az általunk említett térségekben más és más jegyek számítottak kiemelendőnek, és ugyanaz a beszélő máshogy fogalmazza meg bemutatkozását attól függően, hogy például oroszországiakkal vagy balti országok lakosaival beszél. Más országokban és más közösségek tagjaival összevetve mások lesznek a hasonló és az eltérő jellemzők is. Egyes jegyek tehát akkor bizonyulnak kiemelendőnek, ha oppozícióba kerülnek – Észtországon belül tehát a *venelane* ('oros') egyrészt kifejezi az észtektől való különbözőséget, Észtországon kívül azonban az „észtországi” egy megfelelő jelző. Emellett észtországi kontextusban a *venelane* használata azért is elfogadható a beszélők többsége számára, mert az észtországi beszédpartner vélhetően ismeri a helyi viszonyokat, és tudja, hogy észtországi oroszajkú személyről van szó, így a *venelane*

kifejezés nem vezet félreértésekhez. Hasonló módon, egyéb balti országokban a *русский* is megfelelő címke lehet, mivel mindhárom balti ország lakosai tisztában vannak a helyi oroszok körülményeivel.

A többség egy tetszőleges európai országban történő bemutatkozaskor nem fektet nagy hangsúlyt annak a kiemelésére, hogy ő orosz vagy oroszajkú. Mivel egy új ismeretség során az elsődleges kérdés az, hogy a másik ember honnan származik, a legtöbben kielégítő válasznak tartják csak az országot megnevezni. Alacsonyabb azok száma, akik fontosnak tartják kiemelni, hogy az észtországi származásuk ellenére ők nem észt gyökerekkel rendelkeznek, ezért a válaszukat kiegészítik további tényekkel. Pár beszélő kifejezte, hogy úgy érzi, ha magát csupán észtként prezentálja, akkor nem adja át a teljes igazságot a beszédpartnerének. Emellett nem akarja magát kellemetlen szituációba sodorni, ha például az észt nyelvről vagy kultúráról szóló érdeklődő kérdéseket esetleg nem tudná megválaszolni. A beszélők egy kisebb csoportja pedig egyszerűen nem érezte megfelelőnek, helyénvalónak vagy helyesnek, ha beszédpartnere rá mint észtre gondol, ugyanis ők egyáltalán nem tartják saját magukat észtnak. Más személyeknél ugyanennek az ellentétével is találkoztunk – bizonyos válaszadók egyáltalán nem említék orosz származásukat, csupán, ha valaki a nyelvtudásra kérdezné rá, akkor az orosz mint beszélt nyelvet említék meg, viszont nem érzik úgy, hogy az orosz gyökereik őket bármilyen módon definiálják.

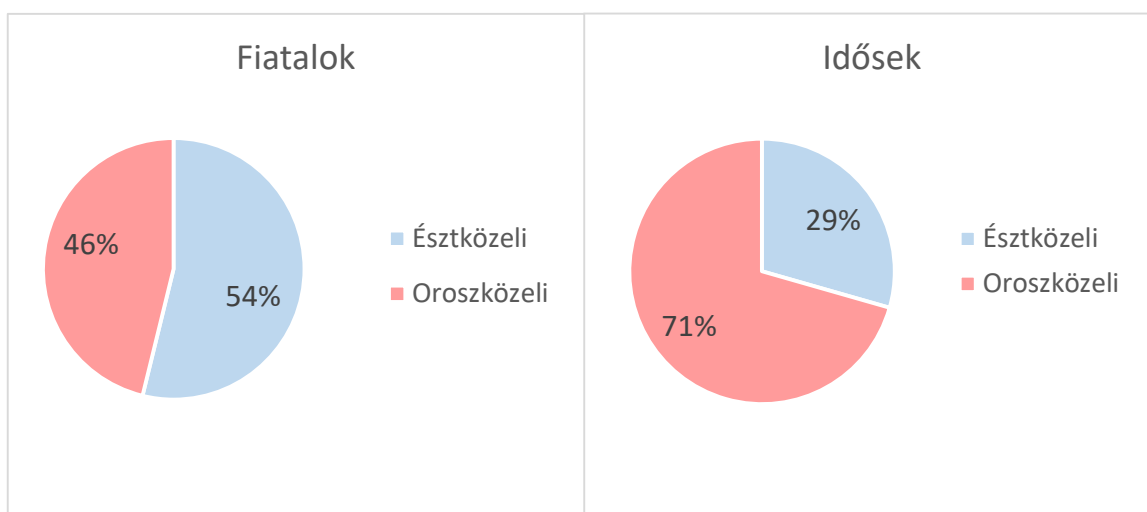
Az identitás emellett nemcsak a beszéd helyétől vagy a beszédhelyzettől függően, hanem idővel is változhat. Több példát láttunk olyan esetekre is, amikor bár egy személy orosz közegben nevelkedett, orosz szülők az orosz kultúra szellemében nevelték a gyermeküket, aki azonban felnőtt vagy fiatal felnőtt korában az észt kultúrával és észtekkel vette magát körül, aminek a hatására eltávolodott az „orosz világtól”, és eljutott arra a pontra, hogy szívesebben nevezi magát észtnak, vagy épp európainak, esetleg nemzetközi világpolgárnak.

Az, hogy az egyén hogyan prezentálja magát a közösségben, változhat a hallgatóság összetételének fényében is. Találkoztunk olyan esetekkel, amikor a kommunikáció nyelve kihatott a címke megválasztására, amikor a *venelane* elfogadható volt, a *Russian* azonban egyáltalán nem, míg a *русский* bizonyos kontextusokban volt csak elfogadható. Emellett hatással lehet a beszélőre a külső csoport elfogadása vagy épp elutasítása – interjúalanyaink beszámoltak olyan esetekről, amikor az érzékelt különbségek miatt az etnikailag észt észtországiak őket nem fogadták el észtnak, vagy épp az oroszországiak nem fogadták el őket oroszoknak. Egyrészt ez hat az önreprezentációs stratégiákra, hosszabb távon azonban azt is okozhatja, hogy a beszélők valóban megkérdőjelezzik önmagukat, hogy ők esetleg „valóban”

észtek vagy oroszok-e, amennyiben a csoport tagjai, ahova tartozni kívánnak, nem fogadják be őket.

Az életkor hatással van az identifikációra és a preferált terminusokra. Azon címkék, vélemények és leírások összességéből, amelyeket a beszélők megosztottak, következtetéseket tudunk levonni arra vonatkozólag, hogy az adott személy inkább az észtek bővebben értelmezett csoportjához (ide tartozhat az észtközeli, az oroszokésztközeli, az orosz észtközeli, vagy az észtközöldi identitás), vagy az oroszok bővebben értelmezett csoportjához (orosz, oroszokésztközeli, észtközöldi orosz) tartoznak.

A beszélőket több alkalommal is megkérdeztük, hogy melyek azok a terminusok, amelyeket elfogadhatónak tartanak magukra nézve, melyeket utasítják el teljes mértékben; majd megpróbáltuk akár további kérdésekkel kideríteni, hogy melyik az a megnevezés, amit saját magukra a legmegfelelőbbnek tartanak mind közül. Az egyes kérdésekre adott válaszok összesítése után minden beszélőhöz hozzárendeltük az általa leginkább preferált terminust. A csoportot (N=30) egy „fiatalabb” (18–26 éves) és egy „idősebb” (27–34 éves) csoportra bontva a következő figyelhetjük meg. A fiatalabb csoport (N=13) több, mint fele, 7 személy vagy észtközeldi vallja magát, vagy elutasítja az „orosz”-t mint jelzőt, vagy az identitásában részt vesz az „észtközeli” kifejezés is (például „oroszokésztközeli észtközeli” vagy „orosz észtközeli”) – 53,8%-uk tehát az észtközeli identitást érzi közelebbinek. Közülük csak 3-an (23%) vallották magukat oroszokésztközeldi, további 3-an pedig észtközöldi oroszokésztközeldi. Így az orosz mivoltához közelebb állók száma 6, tehát 46,2%. Ezzel szemben az idősebb csoportból (N=17) 12 személy (70,6%) vallotta magát oroszokésztközeldi, észtközeldi oroszokésztközeldi, vagy észtközöldi oroszokésztközeldi, az oroszokésztközeldi hangsúlyozva, észtközeldi pedig csak 4 személy (29,4%). Az arányok szemléletesebben láthatók a következő ábrán.

8. ábra: az észtközeli és oroszokésztközeldi jellegű identifikáció megoszlása a két korcsoportban

Nembeli vagy lakhely szerinti különbség meglétére nem lehet következtetni az eredményeinkből, részben a minta kis mérete miatt. Bár a minta túl kicsi és homogén ahhoz, hogy ilyen jellegű következtetéseket vonhassunk le belőle, az anyagban nem volt szembetűnő nembeli, vagy lakhelytől függő különbség a preferált identitásokban. Elvárható lett volna, hogy az alapvetően orosz többségű Ida-Virumaa megyéből származó, vagy ott élő személyek közelebb érzik magukhoz az orosz identitást, míg az elsősorban észti-többségű Tartu lakosai inkább észtnek vallják magukat, azonban ezek ellentétére is találtunk példákat. Egy nagyobb mintán végrehajtott, kvantitatív kutatás, amely figyelembe veszi a demográfiai adatokat a korcsoporton túl is, segíthetne megválaszolni, hogy milyen további tényezők hatnak az identitásra.

Amikor azt vizsgáltuk, melyik faktorok kötik a válaszadókat az orosz csoporthoz, az orosz öntudathoz, az orosz önazonosításhoz, és melyek az észthez, a múlt-jelen szembenállás a válaszadók többségénél felmerült – az oroszországhoz a múltjuk, gyökereik, származásuk, vélhetően a szülőktől kapott nemzettudatuk köti őket, az észtséghez pedig a jelenkori ország, a jelenleg követett szokások, a kortárs értékek, a mindennapi viselkedésformák és életvitel. Ez, bár kisebb mértékben, de már Vihalemm és Masso 2003-as kutatásában is kézzelfogható eredmény volt.

Oroszország és az ahhoz való kapcsolat is két irányba hathat: sokan egyértelmű kötődést éreznek Oroszországhoz, az orosz sajtót, híreket és médiát figyelik, gyakran ellátogatnak az országba és otthon érzik magukat ott, az oroszországiakkal szolidaritást éreznek. Ám szintén számos tagot számol az a csoport, akik épp azért nem érzik úgy, hogy orosznak nevezhetnék magukat, mert bár nyelvük és akár kultúrájuk is orosz, semmi kapcsolatot nem éreznek Oroszországgal, esetenként soha nem is jártak ott, és önmagukról azt állítják, hogy nem ismerik ki magukat az orosz világban.

A vizsgálódásunk egy másik fontos pontja az volt, hogy akik nem „orosz”-ként azonosulnak, azok milyen alternatív identitásokkal élnek. Az interjúkból az volt látható, hogy számos különböző lehetőség létezik azok számára, akik magukat szeretnék akár a nyelv, akár az etnicitás, akár a lakhely alapján azonosítani. Rendelkezésre áll, sőt megkonstruálásra kerül megannyi címke, amelyek a beszélők számára majdnem teljes mértékben szabadon kombinálhatók is. Csupán a beszélőn múlik, hogy az anyanyelve, a lakóhelye, a kulturális kötődése vagy az életvitele alapján nevezi magát meg.

Az egyik legérdekesebb és legtöbb újdonságot jelentő eredmény az, hogy a beszélők közül többen is magukra mint észtre (*эстоней*) utaltak. Számukra az orosz származás egyáltalán nem meghatározó, annak semmiféle jelentőséget nem tulajdonítanak, az észtként való

önmegnevezést teljesen természetesnek tartják. Ezek a fiatalok mindannyian orosz–orosz házasságból származnak, azonban a környezet, esetleg az iskola hatására magukra nem tekintenek oroszként. Számíthatunk arra, hogy a legfiatalabb generációkban egyre többször fogunk ezzel a jelenséggel találkozni. Az eredmény alátámasztja Maykel Verkuyten elméletét, miszerint az olyan közös tevékenységek, mint a közös nyelv beszélése az embereket közelebb hozhatják, ami által egymáshoz hasonlatosabbnak és így egy közösséget alkotóknak érezhetik magukat (Verkuyten 2005: 56). Érdeemesnek bizonyult tehát a legfiatalabb beszélőket is meginterjúvolni (18 és 25 év között), ugyanis a korábbi tanulmányokban nem esett szó eddig olyan észtországi oroszajkú lakosokról, akik magukat észtnek vallották volna.

Az eredményekből azt láthattuk, hogy nagyon sokan valamiféle kettős identitással rendelkeznek, és fontosnak tartják megőrizni oroszságukat, azonban csak azt érzik teljesen helyénvalónak, ha önreprezentációjukban kiemelik az észtn vonásokat is – ugyanis teljes mértékben oroszoknak már nem tudnák magukat vallani. Az ilyen kettős identitásból több változat is felmerült, egyesek kevésbé, mások jobban az orosz, vagy épp az észtn identitás irányába hajlanak. A kettős identitást a beszélők többsége pozitívumnak és az életüket valamilyen módon gazdagabbá tévő tényezőnek tartották, csupán pár ember említett negatív hasonlatokat a keveredésre, egy személy pedig kimondottan negatívan szemlélte azt a tényt, hogy úgy érzi, sem az észtn, sem az orosz csoporthoz nem sorolhatja magát, amiről szerinte a csak részlegesen végbement integráció tehet.

Mivel a kultúra kevert, a beszélők gyermekkoruktól kezdve ki vannak téve észtn és orosz hatásoknak is, és tisztában vannak vele, hogy ők különböznek az oroszországi oroszoktól, így érthető, hogy az „orosz” kifejezést ők megpróbálják valami további jelzőkkel kiegészíteni, vagy akár eltörölni is, amennyiben nem tudnak közösséget vállalni az oroszországiakkal.

A két legnépszerűbb identitásjelzőnek vagy megnevezésnek a „*русский эстеи*” és az „*эстеиский русский*”, tehát az orosz észtn és az észtn orosz bizonyult. Ezeket a szakirodalomban úgynevezett *hyphenated ethnicity*-nek vagy *hyphenated identity*-nek nevezik (‘kötőjeles etnicitás’ vagy ‘kötőjeles identitás’). Az angolban általában ilyen kötőjeles formában jelennek meg bizonyos vegyes identitások, pl. *Irish-American* (‘ír amerikai’), azonban a jelenlegi ajánlások szerint már elhagyható a kötőjel ezekben a kifejezésekben. Elsősorban az Amerikába letelepedett, bevándorló szülőkkel vagy felmenőkkel rendelkező személyekre használják, identitásuk pluralitásának kifejezésére. Ezzel azt tudjuk kifejezni, hogy egyik identitás vagy egyik „összetevő” sem felsőbbrendű vagy fontosabb (Visconti et al. 2014: 1902). Ezek a „kötőjeles”

kifejezések nyelvileg egyszerűek, rövidek, tömörek, és a lehető legegyszerűbb módon fejezik ki, hogy egy bizonyos személy identitáskonstrukciójában több háttér vagy etnicitás is részt vesz.

A frázis kifejezi azt a tényt, hogy ezek a beszélők egyszerre vallják magukat legalább valamilyen mértékben és módon orosznak és észtnak is. Mint említettük, a „*русский эстонец*” és az „*эстонский русский*” közti választás bonyolult lehet, ugyanis a „*русский эстонец*” inkább egy melléknévvel illetett főnévnek hangzik, ahol az „orosz” a kevésbé fontos, és az „észtnak” főnévnek van alárendelve. Az „*русский*” azonban ugyanúgy hangzik mind melléknévként, mind főnévként, ezért az „*эстонский русский*” elemei között a beszélők egyrészt nagyobb egyenlőséget érezhetnek, másrészt azonban valakiket épp a „két melléknév” látszólagos halmozása tántoríthat el ennek a kifejezésnek a használatától. Sokaknál szempont volt az is, hogy a kifejezés második tagját érezték fontosabbnak, hiszen elméletileg ez a jelzett szó, így ez az identifikáció elsődleges pontja, így az „*эстонский русский*” az valamilyen orosz, esetünkben észtnak, azonban a „*русский эстонец*” úgy is értelmezhető, mint egy észtnak ember, aki valamilyen mértékben ezen felül még orosz is. Mivel a kizárólagosan észtként való azonosulástól azért még sokan elzárkóztak a megkérdezettek közül, érthető az is, hogy az észtnak orosz népszerűbb volt a két szópáros közül.

Elmondható, hogy a beszélők többsége azonban találónak tartja ezeket a kifejezéseket, és 30-ból 17 ember egyikkel, másikkal, de akár mindkettővel is szívesen azonosul, és úgy gondolja, ez a szerkezet, amely magában foglalja mind a szülőhazához való tartozást, mind a származást, megfelelő.

Egyes beszélők számára azonban az „orosz észtnak” túl nagy hangsúlyt helyez az oroszországra, amellyel ők nem tudnak azonosulni, mivel úgy érzik, az ő oroszorszáruk legfeljebb csak az anyanyelvükben nyilvánul meg, így ők legfeljebb a kifejezés „oroszországi észtnak” változatát preferálják, amely azonban már az „észtnak” főnevet tartalmazza. A kifejezést spontán módon nem sokan említették, csak a kérdező említésére helyeselték helyességével kapcsolatban. Ez azt jelenti, hogy bár a kifejezés („oroszországi észtnak”), amely az észtnaságra helyezi a hangsúlyt, keveseknél elsődleges identitás, több személy esetében egy lehetséges címke, és használói számára elegendő, ha oroszországi mivoltuk ilyen módon van jelölve, az „észtnak” szót magukra megfelelőnek tartják.

Egyes személyek ennél kevésbé népszerű kategóriákat éreznek leginkább magukénak. Valaki az „európai orosz” kifejezés használatával azt akarja kihangsúlyozni, hogy ő egész Európában otthon érzi magát. Bizonyos esetekben feltételezhetjük azonban, hogy valaki számára maga az „észtnak” kifejezés nemkívánatos, amennyiben az adott személy konkrétan Észtországot nem érzi magához közel, ezért nem szívesen vallja magát észtnak vagy észtnakországi

orosznak. Az „észtföldi” egy sokak számára elfogadható terminus. Bár még nem széleskörűen elterjedt, több, idősebb beszélő nem is találkozott vele, elsősorban a fiatalabb generáció tagjai szívesen operálnak vele. A kifejezés azoknak is megfelel, akik inkább „oroszközeli”, ugyanis a szó nem a nemzeti hovatartozásra, csak a lakhelyre vonatkozik, amivel ők is azonosulni tudnak.

A „baltikumi orosz” megnevezéssel elsősorban az idősebb generáció tagjai szimpatizálnak, a terminust nem ismerő személyek túlnyomó többsége 30 évesnél fiatalabb. Úgy tűnik, hogy a kifejezés népszerűsége csökkenőben van. A fiatalabb generáció tagjai nem tartják fontosabbnak a teljes Baltikummal való azonosulást az egyszerűen Észtországgal való azonosulásnál. Feltételezhető, hogy a 30 éven felüliek egy része, mivel még nem a független Észtországgal született, nem tudott, vagy nem akart Észtországgal különösebben azonosulni, azonban kulturális és sok más értelemben Oroszországtól is túl távol érezte magát – ezért a baltikumi oroszként való önmegnevezés egy megfelelő, köztes megoldás volt, mivel az nem tartalmaz semmilyen nemzetre utaló jelzőt. Az Észtországgal született fiatalok azonban könnyen és természetesen azonosulnak az „észtországi” jelzővel, ezért egy ilyen, tágabb, jelzőre már nincs szükségük.

Az interjúzás során az volt érzékelhető, hogy a legtöbb beszélő tudatában nincsen kialakult, teljes mértékben letisztult kép azzal kapcsolatosan, hogy mitől számít valaki oroszajkúnak, észtországi orosznak, orosz észtnak. Sokak számára a kategóriák határai elmosódtak, de érzékelhető az is, amit Zabrodskaja jegyez: elmosódnak a nyelvi-etnikai határok is (Zabrodskaja 2015), a beszélők gyakorlatilag probléma vagy fenntartások nélkül használják akár ugyanarra a csoportra az „észtek” és az „oroszközeli” kifejezést is, annak ellenére, hogy sejtetően az első alkalomkor az „észtországi lakosokra”, második alkalommal pedig az „oroszközeliakra” gondolnak. Több idézetből látszik, hogy a lakosság egy része nem érzékel éles határt közöttük, hogy adott társaik oroszok vagy észtek. Számukra a kettő megnevezés a saját és a hozzájuk hasonló emberek esetében gyakorlatilag felcserélhető, azokat változtatva, a kontextustól függően használhatják.

Mivel a helyi beszélők identitása nem teljesen kikristályosodott, ezért az identitás szavakba öntésekor is bizonytalanság, esetlegesen további kérdések merülhetnek fel. A beszélők sokszor maguk is vacillálnak különféle kifejezések között, és verbálisan is kifejezik bizonytalanságukat vagy zavarukat azzal kapcsolatosan, hogy mely kifejezéseket lenne a leghelyénvalóbb használni. Ez arról tanúskodik, hogy az identitás, pláne egy ilyen kisebbségi helyzetben sokszor mennyire nehezen megragadható létező.

A kutatás arra a kérdésre próbált választ adni, hogy az észtországi oroszajkú fiatalok identitáskonstrukciójára milyen mértékben hat az a tény, hogy oroszajkú családban nevelkedtek és orosz az anyanyelvük. Arra a kérdésre kerestük a választ, hogy a megkérdezettek mindegyike orosznak vallja-e magát, és amennyiben nem, milyen egyéb elérhető identitások állnak rendelkezésükre, vagy hogy milyen jegyekből tudják megkonstruálni saját identitásukat, illetve, hogy az egyes jegyeknek mekkora fontosságot tulajdonítanak, melyiket prioritizálják. Az elvégzett interjúk elemzése kielégítő mértékben és megfelelően árnyalt módon válaszolta meg kutatási kérdéseinket.

Az észtországi oroszajkú fiatalok identitása meglehetősen sokrétű. Annak ellenére is, hogy a vizsgált csoport meglehetősen homogén volt kor és végzettség szempontjából, nagyon sokféle identitás rajzolódott ki. A megkérdezett észtországi oroszajkú fiatalok több mint fele nem érez kapcsolatot Oroszországgal, orosz gyökereivel és az orosz kultúrával. Sokan tisztelik és esetleg meg is tartják az orosz hagyományokat, szokásokat, ünnepeket, azonban ezen pár tevékenységen és a beszélt nyelven túl orosz mivoltuk nem bír jelentőséggel mindennapi életükben. Az elsősorban harmadik generációba tartozó fiatalok Észtországhoz és az észtnemzethez kötődnek, és ebben a kötődésben nem korlátozza őket az, hogy nem a többségi nyelvet beszélve nőttek fel.

Az orosz anyanyelvű személyek többségéről emellett elmondható, hogy beszélnek az államnyelvet, azzal kapcsolatosan ellenérzéseik nincsenek. Egy kisebbség szerint természetesen továbbra is vitathatatlanul orosz személynek tekintendő mindenki, aki oroszul beszél és oroszul gondolkodik, a többség számára azonban nem kielégítő megoldás az, ha önmagukat csupán orosznak tekintik. Szerintük az általuk beszélt anyanyelv egy őket nem meghatározó tényező, inkább csak egy életet megkönnyítő komoditás, amely lehetővé teszi, hogy több emberrel kommunikáljanak és jobb eséllyel indulhassanak a munkaerőpiacon.

A korábbi kutatásokban megállapított tények, miszerint a szóban forgó beszélőközösség identitását tekintve sokrétű és az egyének identitása is töredezett, a mi kutatásunkból is láthatók. Az összetett, múltbéli, jelenlegi, nevelésből, környezetből és egyéb tényezőkből rétegesen felépülő helyi identitások színterén kialakulóban van egy új identitástípus is. A mi kutatásunk is egyértelműen alátámasztja Zabrodskaja megfigyelését, miszerint a fiatal generáció számos tagja számára a nyelv az egyetlen összekötő kapocs a különféle oroszajkú csoportok közt, és ez a kapocs is lassan eltűnőben van, a fiatalok pedig lassan asszimilálódnak a többségi társadalomba (Zabrodskaja 2015: 236). Ez az asszimiláció azt is eredményezi, hogy egyre többen tekintenek magukra nemcsak az észtnemzetség tagjaként, hanem észtként is.

Bár a korábbi kutatások kiemelték, hogy bizonyos oroszajkú fiatalok az észt nyelven való kommunikációt preferálják, az orosz nyelvre csak mint a csoporton belüli, verbális kommunikációban használt nyelvre tekintenek (Zabrodskaja 2015: 235), a nyelven túlmenően, ennyire erőteljes identitásbeli változás ezekből a kutatásokból még nem volt érezhető. Ez a tendencia azonban minden bizonnyal egyre erősödni fog, legalábbis bizonyos társadalmi rétegekben. Minél inkább távol kerülnek a beszélők a szüleik, vagy nagyszüleik hazájától (elvonat és valós értelemben is, például utazások, látogatások megléte vagy hiánya, média követése, szokások megtartása), annál távolabb kerülnek az orosz identitástól is, és egy újfajta, oroszajkú, ám észt identitást konstruálnak meg maguknak.

Ahhoz, hogy színesebb képet kapjunk az észtországi oroszajkú fiatalok nyelvi identitásáról, célszerű lenne további kutatásokat végezni, figyelembe véve a legfeljebb alapfokú vagy középfokú iskolai végzettséggel rendelkező személyeket, továbbá elemezni egy nagyságrendekkel nagyobb mintán elvégzett kvantitatív kutatást is.

Az 5. fejezet utolsó alfejezete a szlovákiai magyar és az észtországi oroszajkú kisebbség nyelvi attitűdjeit vetette össze. A két csoport anyaországgal való kapcsolata teljesen más, ami sok egyéb különbséget is magával hoz. A megkérdezett szlovákiai magyaroknak a négy ötöde tartja szorosnak a Magyarországgal való kapcsolatait, míg az oroszajkúaknak csak az egy ötöde érez szoros kötődést Oroszországhoz. A másodnyelvvél való viszonyok azonban hasonlóak: az észtországi és a szlovákiai kitöltők szinte megegyező százalékban jelölték az államnyelvet másodnyelvüknek. Szociolingvisztikai szempontból figyelemre méltó azonban az is, hogy mindkét csoportból 4% első és másodnyelvének is a magyart illetve az oroszot jelölte meg.

A két csoport tagjai a kétnyelvűséget nagyjából megegyező mértékben találják pozitívumnak, azonban az oroszajkúak a közösségüket kevésbé tartják kétnyelvűnek. A nyelvvelsajátítással és a kétnyelvűséggel kapcsolatosan hasonló motívumokat találtunk: mindkét csoportban megjelenik az „akarva-akaratlanul is megtanulod a többség nyelvét” megnyilatkozás, továbbá az, hogy a kisebbségben élők azért kétnyelvűek, mert kénytelenek megtanulni az államnyelvet másodnyelvként. Egyedülállóan csak Észtországban jelent meg az a vélekedés, miszerint az észtországi populáció nem az észt, hanem az angoltudása miatt nevezhető kétnyelvűnek.

A kérdőív figyelemreméltó ellentétet mutatott a két csoport identifikációja között. Míg a szlovákiai kitöltők közül mindenki magyarnak, szlovákiai magyarnak vagy felvidéki magyarnak tartotta magát, Észtországban azonban 17,7% „orosz észt”-nek és 12,2% „orosz anyanyelvű észt”-nek tartotta magát (szemben a 59,7% „észtországi orosz”-szal és 29,9% „észtországi oroszajkú”-val). A szlovákiai magyarok közül csak 21,8% jelezte, hogy magára

nézve nem ért egyet a „szlovákiai magyar” elnevezéssel, általában azért, mert vagy a „szlovákiai” jelzőt helytelenítik (ők vagy jobban szeretik a „felvidéki”-t, vagy épp a jelző teljes elhagyását, és az egytagú „magyar” alakot), vagy mert nem tartják az identifikációs kérdést túlságosan fontosnak.

Az észtországi oroszoknak azonban 40,3%-a nem tudott azonosulni a „русский в Эстонии” (észtországi orosz) megnevezéssel. Részben természetesen azért is, mert voltak magukat ukránnak vagy zsidónak tartó kitöltők, de találoztunk egy olyan tendenciával is, amely a kettő közül csak ennél a csoportnál jelent meg. Míg a szlovákiai magyarok legfeljebb a kifejezés „szlovákiai” tagjával nem értettek egyet, a „magyar” mellett pedig kitartottak, az észtországi csoportban épp a kifejezés „orosz” tagja volt az, amellyel néhányan vitába szálltak – mondván, nekik nincs kapcsolatuk Oroszországgal és kulturálisan ők nem oroszok.

Ellentétes eredményeket kaptunk az iskolanyelv-választással kapcsolatos kérdésünkben is: míg a magyarok több mint fele (52,4%) elfogadhatatlannak tartja a többségi nyelvű beiskolázást, az észtországi oroszajkúak majdnem fele (44,4%) mindenképp azt tartja a számára legjobb útnak. Hasonlóan, a szlovákiai magyaroknak csak körülbelül egy hetede (14,5%) válaszolta azt, hogy mindenképp szlovák iskolába íratná a gyermekét. Az észtországi oroszoknak szintén közel egy hetede (16%) épp, hogy nem tartja észt nyelvű iskolát elfogadható opciónak. Az eredmények kicsit közelítenek egymáshoz, ha csak a fiatalabb (18-35) korosztályt nézzük, ebben a csoportban mindkét populációban csökken azoknak a száma, akik egyáltalán nem vennék fontolóra a többségi nyelvű beiskolázást.

A nyelvi tájképpel kapcsolatos feltételezésünk is beigazolódott, miszerint a szlovákiai magyarok sokkal fontosabbnak tartják a kétnyelvű tájékoztatást. Az eredmények a várt módon alakultak – míg a szlovákiaiak majdnem fele (44,4%) szerint elfogadhatatlan, ha a magyar nyelvet nem tüntetik fel a nyilvános tereken, erről csak az oroszajkúak 17,7%-a vélekedik így. Nekik a 14,9%-uk vélekedik úgy, hogy épp ez a leghelyesebb út. Összességében tehát elmondható, hogy több szintéren is megnyilvánul az a tény, hogy az észtországi orosz kitöltők kevésbé ragaszkodnak orosz kultúrájukhoz és nyelvükhöz, mint a szlovákiai magyarok – ami a közösség jellegéből és történelméből adódóan nem tekinthető különösebben meglepő eredménynek.

6. Összegzés

Az értekezés, legjobb értesüléseink szerint, Magyarországon elsőként tekintette át az észtországi oroszajkú kisebbség szociolingvisztikai helyzetét, szintetizálva a kontaktológiai és a nyelvészeti, etnográfiai megközelítésmódokat és eszközöket. Bár Észtországban az észtországi orosz szociolingvisztikai helyzet tanulmányozásának már nagy múltja van, a rendelkezésünkre álló anyagot további ismeretekkel sikerült kiegészítenünk. Bemutattunk olyan, kontaktushatás által létrejött nyelvi (ezen belül elsősorban lexikai) változásokat, amelyekkel az eddig megjelent tanulmányokban még nem találkozhattunk, emellett példákat hoztunk az orosz–észt–angol háromnyelvűségre is. Másik fókuszunk az orosz kisebbségi, nyelvi, etnikai identitás állampolgárrá vagy többségivé való eltolódása volt.

A kutatás során mindkét fő hipotézisünk beigazolódt: a vizsgált korpuszban számos olyan spontán említett, észtből származó lexikai elemmel találkozunk, amelyekkel eddig a szakirodalom nem foglalkozott. Szintén beigazolódt az a feltételezés, hogy adatközlőink körében az „orosz” címke mellett sok egyéb is népszerű. Ezek az önmegnevezések sokszor népszerűbbek magánál az „orosz”-nál, és nem ritkán valamilyen módon az észtiséget hangsúlyozzák. A továbbiakban bemutatjuk a kutatási kérdéseinkre kapott válaszokat is.

Több adatlekérdezési módszerrel is megállapítottuk, hogy az észtországi oroszajkú nyelvhasználók figyelemre méltó módon és mennyiségben használnak olyan lexikai elemeket, amelyek Oroszországban ismeretlenek. Általában ezen elemek megértéséhez szükséges az észt nyelv ismerete, vagy legalábbis az észt közegben való jártasság. A viszonylag kötetlennek, informálisnak tekinthető interjúk és a résztvevő-megfigyelések során készített lejegyzések megmutatták, hogy a beszélők spontán, sokszor előre egyáltalán nem kiszámítható, önkényes módon is használnak észtből származó lexikai elemeket, kölcsönzavakat, vagy az általunk használt elemzési keretben szemlélve, kódmásolatokat. Az internetes hozzászólások körében végzett kutatás megmutatta, hogy a beszélők ezeket a lexikai elemeket írásban is használják, olyan szövegekben, amelyekben lehetőségük van a leírtakat kijavítani (még elküldés előtt, de akár utólag is), és amelyekről tudják, hogy potenciálisan több száz vagy több ezer ember olvashatja. A hiányos mondatokkal operáló, hézagkitöltős feladatlappal dolgozó kutatás megmutatta, hogy több beszélő kontrollált körülmények közt is, egy hangsúlyozottan lexikai tesztben is használ olyan elemeket, amelyeket az oroszországi oroszok egyike sem használ.

A különböző módszerek által lekérdezett, vagy sokszor lekérdezés nélküli említés során lejegyzett észt elemek összhangban támasztják alá azt a tényt, hogy az észtországi

oroszejkú mindennapoknak szerves része az észtt eredetűnek tekinthető szókészleteti elemek spontán használata.

Több interjúból is láthattuk, hogy az elemek morfológiai integrációja nagyrészt a beszélő akaratán múlik, és amikor a beszélő úgy kívánja, az orosz ragozási rendszerbe illeszkedő észtt eredetű elemek teljes integrálására is sor kerülhet, amelyek ilyenkor az orosz megnyilatkozás szerves, teljesen természetes részévé válnak. Ezekben az esetekben a beszélő vagy az észtt másolat végződését, vagy a szó szemantikáját veszi figyelembe a végződés vagy az egyeztetett melléknév (esetleg névmás) megválasztásakor. Azonban, ha a beszélő úgy gondolja, az észtt eredetű elem túlságosan idegen, vagy annak épp ő szeretné kihangsúlyozni idegen mivoltát, az integráció elhagyása mellett is dönthet. Bizonyos helyzetekben a morfológiai integráció jelölése az észtt eredetű szó vagy kifejezés alakja vagy belső szerkezete miatt nehézkes vagy nem lehetséges.

Az észttől származó lexikai elemek szemantikailag igen sokfélék: a korpuszunk jelentősebb statisztikai vagy gyakorisági következtetések levonásához nem volt elégséges, azonban megállapíthatjuk, hogy a kölcsönszavak, vagy kódmásolatok egy része a modern kor informatikai vívmányainak tárgyköréhez kapcsolódik, a digitalizáció, elektronikus ügyintézés világába tartozik. A szavak egy második csoportja a hivatali és munkaügyi ügyintézés szférájához kapcsolódik; többek között az állásinterjúkról, munkaügyi szerződésekről, táppénzről, továbbá különféle biztosításokról folyó diskurzusokban találkozhatunk észtt eredetű szavakkal. Hasonló témakör az egyes személyek konkrét munkakörébe vagy munkahelyi tevékenységéhez tartozó szavak, akár a pozíciók megnevezése, vagy a legszorosabban a munkavégzéshez köthető szakszavak, amelyeket bizonyos esetben a beszélők nem is tudnak pontosan megnevezni oroszul. Az észtt nyelvű elemek oroszhoz viszonyított túlnyomó gyakorisága a nyelvi tájképben különösen erősen befolyásolja a nyelvhasználatot, ennek eredményeként a különféle közúti jelzőtáblák, közlekedési táblák feliratai és az élelmiszerek nevei is sok esetben észttől származó másolatként jelennek meg az orosz nyelvű megnyilatkozásokban. Ezek az elemek megjelenhetnek mint teljes átvétel, tehát globális másolat, de találkozunk szelektív és kevert kódmásolással is, bár ezek száma sokkal alacsonyabb, mint a globális másolatoké.

A kétnyelvűség a mindennapi interakciókat is befolyásolja, a kétnyelvű személyek sokszor a beszédpartner vélt anyanyelve alapján választják meg a kommunikáció nyelvét, és bizonyos szélsőséges esetekben azt is láthatjuk, hogy két oroszzejkú személy észttől kommunikál egymással, más esetekben pedig az oroszzejkúak az angol nyelvet preferálják az észttekkel. A mindennapi életben egy folyamatos nyelvi egyezkedés történik, amikor a beszédpartnerek

interakcióik során közösen próbálják meg kialakítani azt a nyelvi keretet, amiben a kívánt interakciók végbemennek.

Az identitással kapcsolatos interjúk elemzésekor fontos volt kiemelni, hogy a vizsgált csoport meglehetősen homogén, a kutatási résztvevők többsége értelmiségi és szellemi munkát végez, egyetemet végzett, végző, vagy egyetemre készülő személy.

Az identitáskonstrukcióval foglalkozó eredményeink kritikai szociolingvisztikai elemzésekor a következőket állapíthatjuk meg. A fiatal beszélők folyamatosan megkérdőjelezzik oroszországi származásuk és orosz anyanyelvük fontosságát, a rájuk előírt és sokuk szerint számukra kulturálisan vagy családirag meghatározott, átadott anyanyelv elsőbbségét, és helyette más alternatívákat keresnek. Emellett az állam által előírt többségi nyelv hegemoniáját nemcsak, hogy sokan elfogadják, hanem a domináns nyelv elsőbbségének narratíváját reprodukálják és legitimálják saját gyakorlataikkal is. Találkozhatunk olyanokkal, akik egyenesen internalizálják az államnyelv felsőbbrendűségét, és önmaguk hagyják el származási nyelvüket az államnyelv javára – ez azért történhet meg, mert meggyengül az orosz etnikai és nyelvi identitásuk. A leggyengébb orosz identitással rendelkező személyek családjukban az első generáció, akik észtként utalnak és gondolnak saját magukra.

Az orosz nyelv Észtországon belüli másodlagos szerepét az interjúinkban senki nem kérdőjelezte meg. A beszélők nagyon nagy többsége nem mutat ki arra irányuló vágyat, hogy az ő anyanyelvét is láthassa az észt állam hivatalos kommunikációjában – olyanok is vannak, akik kimondottan helyeslik az észt egynyelvűséget a nyilvános szövegekben. Ezek a személyek ezzel gyakorlatilag internalizálják az észt államtörvényt, mely szerint az észt államnyelv elsődleges és a többi helyi nyelvnél fontosabb – így tehát közvetetten az orosz nyelv kevésbé fontos.

A kétnyelvű beszédmódokról való, általunk megismert diskurzusból a purista gondolatok hiányoznak, a beszélők nem törekednek arra, hogy csupán az oroszországi egynyelvű orosz változatait használják. Interjúinkban csupán egy személy állította azt, annak bármiféle fontosságot tulajdonítva, hogy „ő mindent el tud mondani oroszul” – a személy később egy mondatban két foglalkozásmegnevezést is spontán észtül említett. Bár a magát az észt állammal sem azonosító beszélő fontosnak tartotta, hogy úgy tüntesse fel magát, mint akire nem hatott az „elnyomó” nyelv vagy kultúra, ez egy valós beszélgetésben, egy téma megvitatásakor már nem sikerült neki. A beszélő számára fontos volt magát úgy feltüntetni, mint a rendszer áldozata, akinek az integrációja csak félig ment végbe, és ezért nem tartozik sehova sem – elképzelése szerint ő nem lehet boldog vagy teljesértékű ember, mert nem tartozik egyértelműen sem az észt, sem az orosz kultúrához és közösséghez. A beszélőnél azt

láthatjuk, hogy az értéket ahhoz köti, ha valaki erősen kötődik egyik vagy másik nemzetállamhoz, annak nyelvéhez és kultúrájához, ő pedig ennek a feltételnek nem felel meg. A szóban forgó személy azonban mondhatni kivétel volt, a kutatási résztvevők többsége a többnyelvűséget, több kultúrában való jártasságot pozitívumként értékelte.

A legtöbb megkérdezett résztvevő elfogadja és ismeri az észti nyelvet, legalább passzív szinten. Az, hogy az észti az általuk beszélt, orosznak nevezett nyelvbe is „befolyik”, egy gyakorlatias és sokszor szórakoztató jelenség a beszélők szerint, de emellett egy fontos csoporton belüli összekötő elem is – többször elhangzott az interjúban az, hogy ez a „mi nyelvünk”, „mi így beszélünk”, „ez a helyi észti-orosz nyelv”. A nyelvváltozatot tehát az észtiországi oroszok sajátjukénak tartják, és pozitív érzelmeket fűznek hozzá.

Emellett felmerült az is, hogy ezt a nyelvváltozatot az oroszországiak úgy érzékelik, mint egy nem-orosz, idegen akcentust. Ez az akcentussal beszélt orosz egyfajta csoportmarker, amely megkülönbözteti az észtiországiakat az oroszországiaktól. Ez sok észtiországi orosz beszélő számára előny, ugyanis nem szeretnék, hogy őket oroszországiaként azonosítsák, vagy annak higgyék és a különféle, az oroszokkal kapcsolatos negatív sztereotípiák alapján kezeljék – ilyen esetekben a beszélők előnyösebbnek tartják származásuk észtiországi mivoltát kiemelni. Több beszélő fontosnak tartotta, hogy őt ne a szerinte nem elfogadható politikai gyakorlatokkal élő és gyengébb gazdasági helyzetű Oroszországgal azonosítsák – ennek az elérésére nemcsak az akcentussal beszéltnek azonosított orosz nyelv, de bizonyos esetekben az észti nyelven történő megszólalás is megfelelő eszköz. Azt láthatjuk, hogy ezek a beszélők a kétnyelvűségüket a számukra legelőnyösebb módon próbálják mindig kihasználni, bizonyos esetekben akár „letagadva” orosz származásukat vagy anyanyelvüket.

Érdekes ellentétet tapasztalhattunk meg az orosz és a magyar anyanyelvű kisebbségi csoport összevetése során. Az összevető kérdőíves kutatásból kiderül, hogy míg a kétnyelvűségről mindkét populáció hasonlóan gondolkodik, saját identitásukat és nyelvi preferenciákat teljesen más módon élik meg. A kérdőívekben is megtapasztalhattuk az interjúkból már ismeretes tény, miszerint az észtiországi orosz kisebbség nem érez erős kötődést Oroszországgal és az identifikációjában nem fontos az „orosz” elem. Úgy gondoljuk, hogy mivel ezeknek a személyeknek nincsen erős, az orosz kultúrában és az anyaországban gyökerező nemzeti öntudatuk, olyan nyelvi jelenségeket és cselekvéseket sem tartanak fontosnak, mint a kisebbségi nyelv jelenléte a nyilvános tereken, vagy gyermekeik kisebbségi nyelvű beiskolázása. Ez a két attitűd erős szembenállást mutat a szlovákiai magyarokéval, ahol minden adatközlő számára nagyon fontosnak bizonyult a nemzeti öntudat, és ebből eredően a magyar nyelv jelenléte az oktatásban és a nyelvi tájképben.

Az elmondottakból látható, hogy az észtországi oroszok többnyelvű világa egy nagyon sok faktorból összeálló létezmód, amelyben közrejátszik a mindennapi gyakorlatiasság, az észt integrációs és nyelvpolitikai folyamatok hatása, az önreprezentálási módok közötti változtatás és a nyelvi gazdaságosság is.

Úgy gondoljuk, a téma további kutatásra érdemes, elsősorban a fiatal, harmadik generációs beszélők körében, ugyanis a legtöbb nyelvi és identitásbeli változás az ő körükben megy végbe. Ahhoz, hogy a témáról árnyaltabb képet kaphassunk, elengedhetetlen lenne a vizsgált személyek körét kiszélesíteni: eltérő szocioökonómiai háttérű személyek körében kutatni, olyan fiatalokat megkérdezni, akik munkáscsaládból érkeznek, alap-, vagy legfeljebb középfokú végzettséggel rendelkeznek és fizikai munkát végeznek.

Bibliográfia

- A.Gergely 2016 = A. Gergely András, Hány rétegű az identitás? Árnyalatok és víziók a regionális kutatás alanyai ürügyén. Konferenciaelőadás „A kormányzás kérdőjelei”. A Magyar Politikatudományi Társaság Vándorgyűlésén, Eger-Noszvaj. http://www.publikon.hu/application/essay/338_1.pdf (Utolsó elérés dátuma: 2021. július 2.), 2016.
- Androutsopoulos 2013 = Androutsopoulos, Jannis, Code-switching in computer-mediated communication. In: Susan Herring, Dieter Stein, Tuija Virtanen (szerk.), *Pragmatics of Computer-Mediated Communication*. Berlin, Boston: De Gruyter Mouton, 2013: 667–694. <https://doi.org/10.1515/9783110214468.667>
- Auer 1984 = Auer, Peter, *Bilingual conversation* (Pragmatics and Beyond 5,8). Amsterdam Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1984.
- Auer 1990 = Auer, Peter, A discussion paper on code alternation. *Network on Code-Switching and Language Contact, Papers for the workshop on concepts, methodology and data, Basel, January 12-13*, European Science Foundation, Strasbourg, 1990: 69–88. <http://paul.igl.uni-freiburg.de/auer/userfiles/downloads/auer-code-alternation.pdf> (Utolsó elérés dátuma: 2021. július 2.).
- Auer 1995 = Auer, Peter, The pragmatics of code-switching: a sequential approach. In: Lesley Milroy, Pieter Muysken (szerk.), *One speaker, two languages*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995: 115–135. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511620867.006> https://www.cambridge.org/core/product/identifier/CBO9780511620867A015/type/book_part (Utolsó elérés dátuma: 2021. július 2.).
- Auer 1999 = Auer, Peter, From codeswitching via language mixing to fused lects: Toward a dynamic typology of bilingual speech. *International Journal of Bilingualism* 3(4), 1999: 309–332.
- Backus 2015 = Backus, Ad, A usage-based approach to code-switching: The need for reconciling structure and function. In: Gerald Stell, Kofi Yakpo (szerk.), *Code-switching Between Structural and Sociolinguistic Perspectives*. Berlin, München, Boston: De Gruyter, 2015. <https://doi.org/10.1515/9783110346879.19>.
- Barát 2013 = Barát, Andrej, Dvojazyčnosť u firiem funguje. Štát mešká. *Pravda*, 2013. <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/280858-dvojazycnost-u-firiem-funguje-stat-meska/> (Utolsó elérés dátuma: 2021. július 2.).
- Bartha–Hámori 2010 = Bartha Csilla, Hámori Ágnes, Stílus a szociolingvisztikában, stílus a diskurzusban. Nyelvi variabilitás és társas jelentések konstruálása a szociolingvisztika „harmadik hullámában”. *Magyar Nyelvőr* 134 (2010): 298–321.
- Berezcki 1998 = Berezcki András, Mítoszok és sztereotípiák. Észrevételek az észtországi kisebbségi politika magyarországi sajtójáról. *Regio – Kisebbség, politika, társadalom* 9/2 (1998): 192–199.
- Berezcki 2011 = Berezcki András, Az észt állam és az orosz kisebbség. In: Seres Attila (szerk.) *Limes – Tudományos szemle* 91 (2011): 55–70.
- Bilaniuk–Melnik 2008 = Bilaniuk, Laada, Melnik, Svitlana, A Tense and Shifting Balance: Bilingualism and Education in Ukraine. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 11(3–4) 2008: 340–372. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13670050802148731> (Utolsó elérés dátuma: 2021. július 2.).
- Block 2006 = Block, David, Identity in applied linguistics. *The sociolinguistics of Identity* (Advances in Sociolinguistics), London ; New York, NY: Continuum, 2006: 34–49.

- Blommaert 2020 = Blommaert, Jan, *Jan Blommaert on the importance of sociolinguistics*, 2020. <https://www.youtube.com/watch?v=XwUV-NGQHHA> (Utolsó elérés dátuma: 2021. július 2.).
- Blommaert–Rampton 2011 = Blommaert, Jan, Rampton, Ben, Language and Superdiversity. *Diversities* (UNESCO) 13(2) 2011: 1–21.
- Bodnárné Kiss 1998 = Bodnárné Kiss Katalin, Etnicitás. A társadalomtudományi vizsgálatok új dimenziója. *Iskolakultúra* 8 (1998): 81–85.
- Brubaker–Feischmidt–Fox–Grancea 2011 = Brubaker, Rogers, Margit Feischmidt, Jon Fox, Liana Grancea. *Nacionalista politika és hétköznapi etnicitás egy erdélyi városban*. Budapest: L’Harmattan, 2011.
- Bucholtz–Hall 2005 = Bucholtz, Mary, Hall, Kira. 2005. Identity and interaction: a sociocultural linguistic approach. *Discourse Studies* 7(4–5) 2005: 585–614. <https://doi.org/10.1177/1461445605054407>.
- Butler 1990 = Butler, Judith, *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge, 1990.
- Canagarajah 2006 = Canagarajah, Suresh, Ethnographic Methods in Language Policy. In: Thomas Ricento (szerk.), *An Introduction to Language Policy*. Oxford: Blackwell, 2006.
- Cassiodorus–Hodkin 1886 = Cassiodorus, Cassiodorus, Hodkin, Thomas, *The Letters of Cassiodorus: Being a Condensed Translation of the Variae Epistolae of Magnus Aurelius Cassiodorus Senator, With an Introduction*. Forgotten Books. 1886.
- Chambers 2003 = Chambers, Jack K., *Sociolinguistic Theory: Linguistic Variation and Its Social Significance*. Oxford: Blackwell. 2003.
- Cheskin–Kachuyevski 2019 = Cheskin, Ammon, Angela Kachuyevski, The Russian-Speaking Populations in the Post-Soviet Space: Language, Politics and Identity. *Europe-Asia Studies* 71(1) 2019: 1–23. <https://doi.org/10.1080/09668136.2018.1529467>.
- Chinn–Kaiser 1996 = Chinn, Jeff, Robert Kaiser, *Russians as the New Minority: Ethnicity and Nationalism in the Soviet Successor States*. Colorado: WestviewPress, 1996.
- Copland–Creese 2015 = Copland, Fiona, Angela Creese, *Linguistic Ethnography: Collecting, Analysing and Presenting Data*. Sage Publications Ltd, 2015. <http://methods.sagepub.com/book/linguistic-ethnography> (Utolsó elérés dátuma: 2021. július 2.).
- Coupland 2003 = Coupland, Nikolas, Introduction: sociolinguistics and globalization. *Journal of Sociolinguistics*(7/4) 2003: 465–472.
- Crabtree–Miller 1999 = Crabtree, Benjamin F., Miller, William L. (szerk.), *Doing qualitative research*, Thousand Oaks, Calif: Sage Publications, 1999.
- Creese 2008 = Creese, Angela, Linguistic Ethnography. In: King Kendall, Hornberger Nancy (szerk.), *Research Methods in Language and Education* (Encyclopedia of Language and Education) 10 (2008): 229–241. 2. New York: Springer Science.
- Csepregi 2018 = Csepregi Márta, Cseppben a tenger. Esettanulmány a szurguti hanti nyelvi helyzetről. In: Márta Csepregi, Salánki Zsuzsa (szerk.), *A többnyelvűség dinamikája. A többnyelvűség megnyilvánulásai finnugor nyelvű közösségekben* (Budapesti Finnugor Füzetek 23), Budapest, ELTE, 2018: 13–30.
- Csernicskó 2010 = Csernicskó István (szerk.), *Nyelvek, emberek, helyzetek. A magyar, ukrán és orosz nyelv használata a kárpátaljai magyar közösségben*. Ungvár: PoliPrint Kft, 2010.
- Csernicskó–Fenyvesi 2012 = Csernicskó István, Fenyvesi Anna, Sociolinguistic and Contact-induced Variation in Hungarian Language Use in Subcarpathia, Ukraine. *AHEA: E - journal of the American Hungarian Educators Association* 5 (2012): 1–30.
- Dolgorukova 2015 = Dolgorukova, Valeria, *lusikas, lusikka, ložka: vene laensõnad eesti ja soome keeles*. Szakdolgozat. Tartu Ülikool, 2015. http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/47744/Dolgorukova_2015.pdf (Utolsó elérés dátuma: 2021. szeptember 20.)

- Dougherty–Kaljurand 2015 = Dougherty, Jill, Kaljurand, Riina. Estonia’s “Virtual Russian World”: The Influence of Russian Media on Estonia’s Russian Speakers. International Centre for Defence and Security, 2015. https://icds.ee/wp-content/uploads/2014/Jill_Dougherty_Riina_Kaljurand_-_Estonia_s_Virtual_Russian_World.pdf (Utolsó elérés dátuma: 2021. július 2.)
- Drisko–Maschi 2016 = Drisko, James W., Maschi, Tina, *Content analysis* (Pocket Guides to Social Work Research Methods). New York: Oxford University Press, 2016.
- Duranti 1997 = Duranti, Alessandro, *Linguistic anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- Duray 1993 = Duray Miklós, Jelentés a csehszlovákiai magyar kisebbség állapotáról, *In: Duray Miklós (szerk.) Kettős Elnyomásban*. Madách-Posonium, Pozsony, 1993. <https://duray.sk/1982/04/jelentes-a-csehszlovakiai-magyar-kisebbsseg-allapotarol-monografia/> (Utolsó elérés dátuma: 2021. augusztus 13.)
- Eckert 2006 = Eckert, Penelope, Communities of practice. *In: Keith Brown (szerk.), Encyclopedia of language and linguistics*. Cambridge University Press, 2006. <https://web.stanford.edu/~eckert/PDF/eckert2006.pdf> (Utolsó elérés dátuma: 2021. július 2.)
- Efremova 2013 = Efremova, Tatjana, Mondattani kontaktuszerkezetek megítélése és használata a városi marik beszédében. *In: Márta Csepregi, Kata Kubínyi, Jari Sivonen (szerk.), Grammatika és kontextus. Új szempontok az uráli nyelvek használatában III (2013): 181–194*. Budapest: ELTE.
- Egbo 2004 = Egbo, Benedicta, Intersections of Literacy and Construction of Social Identities. *In: Aneta Pavlenko, Adrian Blackledge (szerk.), Negotiation of Identities in Multilingual Contexts*, Bristol, Blue Ridge Summit: Multilingual Matters, 2004: 243–265. <https://doi.org/10.21832/9781853596483-011>
- Ehala 2015 = Ehala, Martin, Blurring of collective identities in the post-Soviet space. *Sociolinguistic Studies* 9(2–3), 2015: 173–190. <http://dx.doi.org/10.1558/sols.v9i2.26734> <http://ekkam.ut.ee/et/data/uploads/martini-artiklid/blurring-published.pdf> (Utolsó elérés dátuma: 2021. július 2.)
- Ehala–Zabrodszkaja 2014a = Ehala, Martin, Zabrodszkaja, Anastassia, Hot and cold ethnicities in the Baltic states. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 35(1), 2014: 76–95. <https://doi.org/10.1080/01434632.2013.845199>
- Ehala–Zabrodszkaja 2014b = Ehala, Martin, Zabrodszkaja, Anastassia, Ethnolinguistic Vitality and Acculturation Orientations of Russian Speakers in Estonia. *In: Lara Ryazanova-Clarke (szerk.), The Russian Language Outside the Nation*, Edinburgh University Press, 2014: 166–188. <https://doi.org/10.3366/edinburgh/9780748668458.001.0001>
- F. Gulyás–Speshilova 2014 = F. Gulyás Nikolett, Speshilova, Yulia. Impersonals and passives in contemporary Udmurt. *Finnisch-Ugrische Mitteilungen* 38, Helmut Buske Verlag, 2014: 59–91.
- Fink–Köllnig–Neyer 2005 = Fink, Gerhard, Köllnig, Marcus, Neyer, Anne-Katrin, *The cultural standard method* (EI Working Papers / Europainstitut 62). Vienna: Europainstitut. WU Vienna University of Economics and Business, 2005. <https://epub.wu.ac.at/450/1/document.pdf> (Utolsó elérés dátuma: 2021. július 2.)
- Gazdag 2021 = Gazdag Vilmos, *Szláv elemek a kárpátaljai beregszászi járás magyar nyelvjárásaiban*. Törökbálint: Termini Egyesület, 2021.
- Grosjean 1995 = Grosjean, François, A psycholinguistic approach to codeswitching. *In: Lesley Milroy, Pieter Muysken (szerk.), One Speaker, Two Languages*, 1995: 259–275.
- Gumperz 1982 = Gumperz, John J., *Discourse Strategies*. Cambridge University Press, 1982. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511611834>.
- Gumpers–Hymes 1972 = Gumperz, John J., Hymes, Dell H. (szerk.), *Directions in sociolinguistics: the ethnography of communication*. Oxford, UK; New York, NY, USA: B. Blackwell, 1972.

- Haraway 1994 = Haraway, Donna J., A szituációba ágyazott tudás. A részleges nézőpont a feminista tudományfelfogásban. In: Miklós Hadas (szerk.), fordította. Violetta Zentai, *Férfiuralm – Írások nőkről, férfiakról, feminizmusról*, Budapest: Replika Kör, 1994: 121–141.
- Hargitai 2015 = Hargitai, Evelin Gabriella, A mirandai nyelv helyzete. Két- és többnyelvűség egy észak-portugáliai kisebbségi közösségben. Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2015. <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/22322>. (Utolsó elérés dátuma: 2021. július 2.).
- Heller 1984 = Heller, Monica, Sociolinguistics: Theory. *Annual Review of Applied Linguistics* 5 (1984): 46–58. <https://doi.org/10.1017/S0267190500001793>.
- Heller 2010 = Heller, Monica. The Commodification of Language. *Annual Review of Anthropology* 39(1) 2010: 101–114. <https://doi.org/10.1146/annurev.anthro.012809.104951>.
- Heller 2011 = Heller, Monica. *Paths to Post-Nationalism: A Critical Ethnography of Language and Identity* (Oxford Studies in Sociolinguistics). New York: Oxford University Press, 2011.
- Heller–Pfaff 1996 = Heller, Monica, Pfaff, Carol W., Code-switching. In: Hans Goebel, Peter H. Nelde, Zdeněk Starý, Wolfgang Wölck (szerk.), *Kontaktlinguistik/Contact linguistics*, vol. 1., Berlin, New York: De Gruyter Mouton, 1996: 594–609.
- Holmes–Marra 2005 = Holmes, Janet, Marra, Meredith Marra, Narrative and the construction of professional identity in the workplace. In: Joanna Thornborrow, Jennifer Coates (szerk.), *Studies in Narrative*, vol. 6., Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2005: 193–213. <https://doi.org/10.1075/sin.6.10hol>.
- Jakobson 1960 = Jakobson, Roman, Linguistics and poetics. In: Thomas A. Sebeok (szerk.), *Style in Language*, 350–377. Cambridge: MA: Massachusetts Institute of Technology, 1960. https://pure.mpg.de/rest/items/item_2350615/component/file_2350614/content. (utolsó elérés dátuma: 2020. december 2.).
- Janurik 2013 = Janurik Boglárka, Igei kódváltások az erza-orosz kétnyelvűek beszédében: a kevert kód kialakulásának jegyei az igei kategóriában. In: Zsuzsanna Gécseg (szerk.), *LingDok 12. Nyelvészdoktoranduszok dolgozatai*, Szeged: Szegedi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola, 2013: 115–138. http://nydi.szte.hu/LingDok_kotetekregi_files/LingDok12.pdf. (Utolsó elérés dátuma: 2021. június 25.).
- Janurik 2010 = Janurik Szabolcs, The Integration of English Loanwords in Russian: An Overview of Recent Borrowings. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 55(1) 2010: 45–65. <https://doi.org/10.1556/sslav.55.2010.1.3>.
- Jašina-Schäfer–Cheskin 2019 = Jašina-Schäfer, Alina, Cheskin, Ammon, Horizontal citizenship in Estonia: Russian speakers in the borderland city of Narva. *Citizenship Studies*, 2019: 1–18. <https://doi.org/10.1080/13621025.2019.1691150>.
- Johanson 2002a = Johanson, Lars, *Structural Factors in Turkic Language Contacts*. London: Curzon, 2002.
- Johanson 2002b = Johanson, Lars, Contact-induced change in a code-copying framework. In: Mari C. Jones, Edit Esch (szerk.), *Language change: The interplay of internal, external and extra-linguistic factors* (Contribution to the Sociology of Language 86), Berlin: Mouton de Gruyter, 2002: 285–313.
- Johnstone 2001 = Johnstone, Barbara, Narrative. In: Deborah Schiffrin, Deborah Tannen, Heidi E. Hamilton (szerk.), *The Handbook of Discourse Analysis*, Oxford: Blackwell, 2001: 635–649.
- Joseph 2004 = Joseph, John Earl. *Language and identity: national, ethnic, religious*. Basingstoke, Hampshire; New York: Palgrave Macmillan, 2004.
- Karpava–Ringblom–Zabrodskaja 2018 = Karpava, Sviatlana, Ringblom, Natalia, Zabrodskaja, Anastassia, Language Ecology in Cyprus, Sweden and Estonia: Bilingual Russian-

- Speaking Families in Multicultural Settings. *Journal of the European Second Language Association* 2(1), 107, 2018. <http://doi.org/10.22599/jesla.41>.
- Katona 2020 = Katona Éva, A szlovák és a magyar nyelv előfordulása egy felvidéki osztályközösségben. In: Heltai János Imre, Oszkó Beatrix (szerk.), *Nyelvi repertoárok a Kárpát-medencében és azon kívül. Válogatás a 20. Élőnyelvi Konferencia (Budapest, 2018. augusztus 30. – szeptember 1.) előadásaiból*, Budapest: Nyelvtudományi Intézet, 2020: 190–201.
- Kiss et. al. 2006 = Kiss Paszkál, Szabó Mónika, Újhelyi Adrienn, Berkics Mihály, *Kutatásmódszertan: szociálpszichológia*. Bölcsész Konzorcium, 2006.
- Kontra 1981 = Kontra Miklós, A nyelvek közötti kölcsönzés néhány kérdéséről, különös tekintettel „elangolosodó” orvosi nyelvünkre. *Nyelvtudományi Értekezések*, 109., Budapest: Akadémiai Kiadó, 1981.
- Kontra 2018 = Kontra Miklós, A 90 éves William Labov, a társadalmilag reális nyelvészet megalkotója. *Magyar Nyelv*(114/1) 2018: 1–22.
- Krippendorff 2013 = Krippendorff, Klaus. *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*. California: Sage Publications, 2013.
- Kull 1990 = Kull, Liivi. Milline on meie rahvuslik koosseis? *Statistika Teataja*(4/1), 1990.
- Labov 1963 = Labov, William. The Social Motivation of a Sound Change. *Word* 19(3), 1963: 273–309. <https://doi.org/10.1080/00437956.1963.11659799>.
- Labov 1966 = Labov, William, *The Social Stratification of English in New York City*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 1966. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511618208>.
- Labov 1972 = Labov, William, *Sociolinguistic patterns* (Conduct and Communication Series), Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972.
- Labov 1997 = Labov, William, Some Further Steps in Narrative Analysis. *Journal of Narrative and Life History* 7(1–4), 1997: 395–415. <https://doi.org/10.1075/jnlh.7.49som>.
- Labov–Waletzky 1997 = Labov, William, Waletzky, Joshua, Narrative analysis: oral versions of personal experience. In: J Helms (szerk.), *Essays on the Verbal and Visual Arts*, 12–44. Újranyomtatva itt: *Journal of Narrative and Life History* 7, Seattle: University of Washington Press, 1997: 3–38.
- Laitin 1995 = Laitin, David D., Marginality: A Microperspective. *Rationality and Society* 7(1), 1995: 31–57. <https://doi.org/10.1177/02F1043463195007001003>.
- Laitin 1998 = Laitin, David D., *Identity in formation: the Russian-speaking populations in the near abroad* (The Wilder House Series in Politics, History, and Culture). Ithaca: Cornell University Press, 1998.
- Landry–Bourhis 1997 = Landry, Rodrigue, Richard Y. Bourhis, Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality: An Empirical Study. *Journal of Language and Social Psychology* 16(1), 1997: 23–49. <https://doi.org/10.1177/02F0261927X970161002>.
- Lanstyák 1998 = Lanstyák István, *Nyelvünkben otthon*. Dunaszerdahely: NAP Kiadó, 1998.
- Lanstyák 2006 = Lanstyák István, A kölcsönzavak rendszerezéséről. *Nyelvből nyelvbe. Tanulmányok a szókölsönzésről, kódváltásról és fordításról*, Pozsony: Kalligram Könyvkiadó. 2006: 15–56.
- Mallinson–Childs–Van Herk 2013 = Mallinson, Christine, Childs, Becky, Van Herk, Gerard (szerk.). *Data collection in sociolinguistics: methods and applications*. New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2013.
- Masso 2010 = Masso, Anu. Geographical perspective on identity construction: Identification strategies of Russian youth in Estonia. *The International Journal of Interdisciplinary Social Sciences* 5(6), 2010: 51–62. https://www.researchgate.net/publication/283613936_Geographical_perspective_on_identity_construction Identification strategies of Russian youth in Estonia (Utolsó elérés dátuma: 2021. július 2.)

- Matras 2009 = Matras, Yaron, *Language Contact*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Misad 2009 = Misad Katalin, *Nyelvi kontaktusok. Szlovákiai magyar vonatkozású alkalmazott nyelvészeti tanulmányok*. Dunaszerdahely: Lilium Aurum, 2009.
- Mishler 1986 = Mishler, Elliot G., *Research interviewing: context and narrative*. Cambridge, Mass London: Harvard University, Press, 1986.
- Mullany 2006 = Mullany, Louise, Narrative constructions of gender and professional identities. *The sociolinguistics of Identity* (Advances in Sociolinguistics), London ; New York, NY: Continuum, 2006: 157–172.
- Muysken 2000 = Muysken, Pieter, *Bilingual speech: a typology of code-mixing*. Cambridge, UK ; New York: Cambridge University Press, 2000.
- Myers-Scotton 1993 = Myers-Scotton, Carol, *Duelling languages: grammatical structure in codeswitching*. Oxford: Clarendon, 1993.
- Myers-Scotton 2006 = Myers-Scotton, Carol, *Multiple voices: an introduction to bilingualism*. Malden, MA: Blackwell Pub, 2006.
- Olach 2014 = Olach Zsuzsanna, Ószövetségi szövegek halicsi karaim fordításának nyelvészeti tanulságai, konferenciaelőadás, 2014. <https://docplayer.hu/7344506-Oszovetsegi-szovegek-halicsi-karaim-forditasanak-nyelvészeti-tanulsagai-olach-zsuzsanna-mta-szeturkologiai-kutatocsoport-2014.html> (Utolsó elérés dátuma: 2021. július 2.)
- Omoniyi 2006 = Omoniyi, Tope, Hierarchy of identities. In: Tope Omoniyi, Goodith White (szerk.), *The sociolinguistics of identity* (Advances in Sociolinguistics), London ; New York, NY: Continuum, 2006: 11–33.
- Omoniyi–White 2006a = Omoniyi, Tope, White, Goodith (szerk.), *The sociolinguistics of identity* (Advances in Sociolinguistics). London ; New York, NY: Continuum, 2006.
- Omoniyi–White 2006b = Omoniyi, Tope, White, Goodith, Introduction. In: Tope Omoniyi, Goodith White (szerk.), *The sociolinguistics of Identity* (Advances in Sociolinguistics), London; New York: Continuum, 2006: 1–8.
- Országh 1977 = Országh László, Angol eredetű elemek a magyar szókészletben, *Nyelvtudományi Értekezések*, 93., Budapest: Akadémiai Kiadó, 1977.
- Pachné Heltai 2017 = Pachné Heltai Borbála, Nyelvcsere és szezonális migráció egy többnyelvű magyarországi közösségben. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar Doktori értekezés, 2017. <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/34207> (Utolsó elérés dátuma: 2021. július 2.).
- Page–Tabouret-Keller 1985 = Page, Le Robert Brock, Tabouret-Keller, Andrée, *Acts of Identity: Creole-based Approaches to Language and Ethnicity*. Cambridge, Cambridge University Press, 1985.
- Palágyi 2011 = Palágyi Angela, Az orosz mint lingua franca a kárpátaljai Aknaszlatinán napjainkban. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Doktori értekezés, 2011.
- Papp Z. 2014 = Papp Z., Attila, Kisebbségi identitáskonstrukciók a kettős magyar állampolgárság által. *Regio – Kisebbség, politika, társadalom* 22. évf(11), 2014: 118–155.
- Parekh 1994 = Parekh, Bhikhu, Discourses on National Identity. *Political Studies*(42), 1994: 492–504.
- Parming 1972 = Parming, Tõnu, Population Changes in Estonia, 1935-1970. *Population Studies* 26(1), 1972: 53–78.
- Pavlenko 2008 = Pavlenko, Aneta, Russian in Post-Soviet Countries. *Russian Linguistics* 32(1), 2008: 59–80.
- Pavlenko 2011 = Pavlenko, Aneta, Language rights versus speakers' rights: on the applicability of Western language rights approaches in Eastern European contexts. *Language Policy* 10(1), 2011: 37–58. <https://doi.org/10.1007/s10993-011-9194-7>.

- Pavlenko 2013 = Pavlenko, Aneta, Multilingualism in Post-Soviet Successor States: Multilingualism in Post-Soviet States. *Language and Linguistics Compass* 7(4), 2013: 262–271. <https://doi.org/10.1111/lnc3.12024>.
- Pennycook 2003 = Pennycook, Alastair, Global Englishes, Rip Slyme, and performativity. *Journal of Sociolinguistics* 7(4), 2003: 513–533. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9841.2003.00240.x>.
- Phinney et. al. 2001 = Phinney, Jean S., Horenczyk, Gabriel, Liebkind, Karmela, Vedder, Paul, Ethnic Identity, Immigration, and Well-Being: An Interactional Perspective. *Journal of Social Issues* 57(3), 2001: 493–510. <https://doi.org/10.1111/0022-4537.00225>.
- Pilipenko 2012 = Pilipenko, Gleb, A vajdasági magyarok nyelvi helyzete, különös tekintettel a szerb és magyar nyelv használatára. *Átmenet és különbözőség, magyartudományok kelet-közép-európai kontextusban, A VII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus*, Kolozsvár, [Budapest], Magyarságtudományi Társaság, 2012: 293–298.
- Potter–Edwards 1999 = Potter, Jonathan, Edwards, Derek, Social Representations and Discursive Psychology: From Cognition to Action. *Culture & Psychology* 5(4), 1999: 447–458. <https://doi.org/10.1177%2F1354067X9954004>.
- Rahi-Tamm 2005 = Rahi-Tamm, Aigi, Human losses. In: Tiina Koitla (szerk.), *The White Book: Losses Inflicted on the Estonian Nation by Occupation Regimes 1940-1991. Estonian Commission on Examination of the Policies of Repression*, Tallinn: Estonian Encyclopaedia Publishers, 2005: 25–46.
- Rampton 1998 = Rampton, Ben, Language crossing and the redefinition of reality. In Peter Auer (szerk.), *Codeswitching in Conversation*, London: Routledge, 1998: 290–317.
- Rampton 2007 = Rampton, Ben, Linguistic Ethnography, Interactional Sociolinguistics and the Study of Identities. Working Papers in Urban Language and Literacies(Paper 43), 2007: 1–14.
- Rampton–Maybin–Roberts 2015 = Rampton, Ben, Maybin, Janet, Roberts, Celia, Theory and Method in Linguistic Ethnography. In: Julia Snell, Sara Shaw, Fiona Copland (szerk.), *Linguistic Ethnography*, London: Palgrave Macmillan UK, 2015: 14–50. https://doi.org/10.1057/9781137035035_2.
- Rampton et. al. 2004 = Rampton, Ben, Tusting, Karin, Maybin, Janet, Barwell Rirchard, Creese, Angela, Lytra, Vally, UK Linguistic Ethnography: A Discussion Paper. 2004. https://www.lancaster.ac.uk/fss/organisations/lingethn/documents/discussion_paper_jan_05.pdf (Utolsó elérés dátuma: 2021. július 2.).
- Rannut 2004 = Rannut, Mart, Language Policy in Estonia. *Noves SL. Revista de Sociolingüística* (La Política Lingüística En Els Nous Estats Membres de La Unió Europea (I), 2004. <http://www.gencat.cat/llengua/noves/noves/hm04primavera-estiu/docs/rannut.pdf> (Utolsó elérés dátuma: 2021. július 2.).
- Rannut 2005 = Rannut, Mart, Keelekeskkonna mõju vene õpilaste eesti keele omandamisele ja integratsioonile Eestis, doktori disszertáció. Tallinni Egyetem, 2005.
- Raun 2001 = Raun, Toivo U., *Észtország története*. Debrecen: Csokonai Kiadó, 2001.
- Rüütel 1990 = Rüütel, Arnold, *Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi keeleseadus*. 1990. <https://www.riigiteataja.ee/akt/30669>. (Utolsó elérés dátuma: 2021. július 2.)
- Safran 1991 = Safran, William, Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies* 1(1), 1991: 83–99. doi:10.1353/dsp.1991.0004.
- Salánki–Kondratieva 2018 = Salánki Zsuzsa, Kondratieva, Natalia Kondratieva, Interferencia és kódváltás a mai udmurt beszélt nyelvben. In: Csepregi Márta, Salánki Zsuzsa (szerk.), *A többnyelvűség dinamikája. A többnyelvűség megnyilvánulásai finnugor nyelvű közösségekben* (Budapesti Finnugor Füzetek 23), Budapest: ELTE, 2018: 165–206. http://finnugor.elte.hu/BUFF/BUFF23_A_tobbnyelvuseg_dinamikaja.pdf (Utolsó elérés dátuma: 2021. július 2.)

- Sandelowski 2000 = Sandelowski, Margarete, Whatever happened to qualitative description? *Research in Nursing & Health* 23(4), 2000: 334–340.
- Sándor 2014 = Sándor Klára, *Határtalan nyelv*. Bicske: SZAK Kiadó, 2014.
- Sapir 1933 = Sapir, Edward, Language. *Encyclopaedia of the Social Sciences*, 1933: 155–169.
- Schiffrin 1996 = Schiffrin, Deborah, Narrative as self-portrait: Sociolinguistic constructions of identity. *Language in Society* 25(2), 1996: 167–203. <https://doi.org/10.1017/S0047404500020601>.
- Schmidt 2008 = Schmidt Szonja Emese, *Kontaktushatások vizsgálata a törökországi karacsáj-balkár nyelvben*. Szegedi Tudományegyetem, 2008.
- Schulze 2011 = Schulze, Jennie, Contact and crisis in interethnic relations. *The Russian Second Generation in Tallinn and Kohtla-Järve* (The TIES Study in Estonia), Amsterdam University, 2011: 165–182. <https://www.jstor.org/stable/pdf/j.ctt46mzdc.12.pdf?refreqid=excelsior%3Ad0e9d28251b23a8dded5a534dc5304c1> (Utolsó elérés dátuma: 2021. július 2.).
- Serdült 2015 = Serdült Sára, Lenni és lehetni: Az identitás és az inkluzív kiválóság kapcsolata. In: Arató Ferenc, Varga Aranka (szerk.), *Befogadó Egyetem: Az akadémiai kiválóság fejlesztése az inkluzió szempontjainak érvényesítésével*, Pécs: PTE-BTK Neveléstudományi Intézet, 2015: 61–73. <http://kompetenspedagogus.hu/sites/default/files/Arato-Ferenc-Varga-Aranka-szerk-Befogado-egyetem-PTE-BTK-NI-Pecs-2015.pdf> (Utolsó elérés dátuma: 2021. július 2.).
- Shaw–Copland–Snell 2015 = Shaw, Sara, Copland Fiona, Snell, Julia, An Introduction to Linguistic Ethnography: Interdisciplinary Explorations. In: Julia Snell, Sara Shaw, Fiona Copland (szerk.), *Linguistic Ethnography*, London: Palgrave Macmillan UK, 2015: 1–13. https://doi.org/10.1057/9781137035035_1.
- Suleiman 2006 = Suleiman, Yasir, Constructing languages, constructing national identities. *The sociolinguistics of Identity* (Advances in Sociolinguistics), London; New York, NY: Continuum, 2006: 50–71.
- Szabómihály–Lanstyák 2011 = Szabómihály Gizella, Lanstyák István (szerk.), *Nyelv* (Magyarok Szlovákiában). VII. kötet. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2011.
- Szűts–Törteli Telek 2019 = Szűts Zoltán, Törteli Telek Márta, Norma és szabadság a netnyelv talaján. *Hungarológiai Közlemények* 19(1), 2019: 101–119. <https://doi.org/10.19090/hk.2018.1.101-119> <http://hungarologiaikozlemenyek.ff.uns.ac.rs/index.php/hk/article/view/2122/2138> (Utolsó elérés dátuma: 2021. július 2.).
- Taagepera 1982 = Taagepera, Rein, Size and ethnicity of Estonian towns and rural districts, 1922–1979. *Journal of Baltic Studies* 13(2), 1982: 105–127.
- Tabouret-Keller 1997 = Tabouret-Keller, Andrée. Language and Identity. In: Florian Coulmas (szerk.), *The Handbook of Sociolinguistics*, Oxford, UK: Blackwell Publishing Ltd., 1997: 315–326. <https://doi.org/10.1002/9781405166256.ch19>.
- Tajfel 1978 = Tajfel, Henri, Social Categorization, Social Identity and Social Comparison. In Henri Tajfel (szerk.), *Differentiation Between Social Groups: Studies in the Social Psychology of Intergroup Relations*, London: Academic Press, 1978: 61–76.
- Tajfel 1981 = Tajfel, Henri, *Human groups and social categories: studies in social psychology*, Cambridge, New York: Cambridge University Press, 1981.
- Thomason 2001 = Thomason, Sarah Grey, *Language contact: an introduction*. Washington, D.C: Georgetown University Press, 2001.
- Thomason–Kaufman 1991 = Thomason, Sarah Grey, Kaufman, Terrence, *Language contact, creolization, and genetic linguistics*. Berkeley: University of California Press, 1991.
- Thornborrow–Coates 2005 = Thornborrow, Joanna, Coates, Jennifer, The Sociolinguistics of Narrative: Identity, performance, culture. In: Joanna Thornborrow, Jennifer Coates

- (szerk.), *Studies in Narrative*, vol. 6, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2005: 1–16. <https://doi.org/10.1075/sin.6.01tho>.
- Trudgill 2000 = Trudgill, Peter, *Sociolinguistics: an introduction to language and society*, London, New York: Penguin, 2000.
- Tuisk 1994 = Tuisk, Tarmo, Identity Structure Analysis in Estonia – An Interplay of National Allegiance or Ethnic Hostilities. *Changing Identities in Estonia: Sociological Facts and Commentaries*. Tallinn: Estonian Science Foundation, 1994.
- Valdés 2012 = Valdés, Guadalupe, Multilingualism. *Linguistic Society of America*, 2012. <https://www.linguisticsociety.org/resource/multilingualism>. (Utolsó elérés dátuma: 2021. július 2.)
- Verkuyten 2005 = Verkuyten, Maykel, *The social psychology of ethnic identity*. New York and Hove: Psychology Press, 2005.
- Verschik 2002 = Verschik, Anna, Russian-Estonian contacts and mechanisms of interference. *Trames* 3(6(56/51)), 2002: 245-265.
- Verschik 2004 = Verschik, Anna, Aspects of Russian-Estonian codeswitching: Research perspectives. *International Journal of Bilingualism* 8(4), 2004: 427–448. <https://doi.org/10.1177%2F13670069040080040201>.
- Verschik 2005 = Verschik, Anna, The language situation in Estonia. *Journal of Baltic Studies* 36(3), 2005: 283–316. <https://doi.org/10.1080/01629770500000111>.
- Verschik 2008 = Verschik, Anna, *Emerging bilingual speech: from monolingualism to code-copying*. London: Continuum, 2008.
- Verschik 2010 = Verschik, Anna, Contacts of Russian in the post-Soviet space. In: Li Wei (szerk.), *Applied Linguistics Review*, vol. 1, Berlin, New York: De Gruyter Mouton, 2010: 85–128. <https://doi.org/10.1515/9783110222654.85>.
- Verschik 2016 = Verschik, Anna, Mixed Copying in Blogs: Evidence from Estonian-Russian Language Contacts. *Journal of Language Contact* 9(1), 2016: 186–209. https://brill.com/view/journals/jlc/9/1/article-p186_9.xml?language=en (Utolsó elérés dátuma: 2021. július 2.).
- Vihalemm–Masso 2003 = Vihalemm, Triin–Masso, Anu, Identity dynamics of Russian-speakers of Estonia in the transition period. *Journal of Baltic Studies* 34(1), 2003: 92–116. <https://doi.org/10.1080/01629770200000271>.
- Viimaranta et al. 2018 = Viimaranta, Hannes, Protassova, Ekaterina, Mustajoki, Arto, Russian-Speakers in Finland: The Ambiguities of a Growing Minority. *Revue d'études comparatives Est-Ouest*. 2018/4 (No 4). 2018: 95–128. <http://dx.doi.org/10.3917/receo1.494.0095>.
- Viimaranta 2019 = Viimaranta, Johanna, Russian and its speakers in Finland. In: Arto Mustajoki, Ekaterina Protassova, Maria Yelenevskaya (szerk.), *The Soft Power of the Russian Language: Pluricentricity, Politics and Policies*. Abingdon: Routledge. 2019: 175–182. <https://doi.org/10.4324/9780429061110-15>.
- Visconti et al. 2014 = Visconti, Luca M., Jafari, Aliakbar, Batat, Wided, Broeckerhoff, Aurelie, Dedeoglu, Ayla Özhan, Demangeot, Catherine, Eva Kipnis, et al. Consumer ethnicity three decades after: a TCR agenda. *Journal of Marketing Management* 30(17–18). Routledge, 2014: 1882–1922. <https://doi.org/10.1080/0267257X.2014.951384>.
- Wardhaugh–Fuller 2014 = Wardhaugh, Ronald, Fuller, Janet M., *An introduction to sociolinguistics* (Blackwell Textbooks in Linguistics no. 4). Seventh edition. Chichester, West Sussex, UK ; Malden, MA: Wiley Blackwell, 2014.
- Weinreich 1953 = Weinreich, Uriel, *Languages in contact: findings and problems*. New York: Publications of the linguistic circle of New York, 1953.
- Welch et al 2002 = Welch, Catherine, Marschan-Piekkari, Rebecca, Penttinen, Heli, Tahvanainen, Marja, Corporate elites as informants in qualitative international business

- research. *International Business Review* 11(5), 2002: 611–628. [https://doi.org/10.1016/S0969-5931\(02\)00039-2](https://doi.org/10.1016/S0969-5931(02)00039-2).
- Zabrodskaja 2006a = Zabrodskaja, Anastassia, Russian-Estonian conversational code-switching in student interviews. In: Ineta Savickienė (szerk.), *Language, diversity and integration in the enlarged EU: challenges and opportunities* (Regioninės Studijos 2), 2006: 131–140.
- Zabrodskaja 2006b = Zabrodskaja, Anastassia. 2006b. Russian-Estonian Code-Switching Among Young Estonian Russians: Developing a Mixed Linguistic Identity. *Kansas Working Papers in Linguistics* 28, 2006: 127–166. <https://doi.org/10.17161/KWPL.1808.1231>, <https://kuscholarworks.ku.edu/bitstream/handle/1808/1231/KWPL28-zabrodskaja.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Utolsó elérés dátuma: 2021. július 2.).
- Zabrodskaja 2007 = Zabrodskaja, Anastassia, Russian-Estonian code-switching in the university. *Arizona Working Papers in Second Language Acquisition & Teaching*(14), 2007: 123–139.
- Zabrodskaja 2009a = Zabrodskaja, Anastassia, Russian-Estonian language contacts: grammatical aspects of language use and change, 2009.
- Zabrodskaja 2009b = Zabrodskaja, Anastassia, Towards establishing the matrix language in Russian-Estonian code-switching: A corpus-based approach. In: Stavroula Tsiplakou, Marilena Karyolemou, Pavlos Pavlou (szerk.), *Language Variation – European perspectives II* (Studies in Language Variation), vol. 5, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2009: 225–240. <https://doi.org/10.1075/silv.5.19zab>.
- Zabrodskaja 2013 = Zabrodskaja, Anastassia, Morphosyntactic contact-induced language change among young speakers of Estonian Russian. In: Isabelle Léglis, Claudine Chamoreau (szerk.), *Studies in Language Variation*, vol. 12, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2013: 77–106. <https://doi.org/10.1075/silv.12.04zab>.
- Zabrodskaja 2014 = Zabrodskaja, Anastassia, Tallinn: monolingual from above and multilingual from below, *International Journal of the Sociology of Language* 228., 2014: 105–130. <https://doi.org/10.1515/ijsl-2014-0007>.
- Zabrodskaja 2015 = Zabrodskaja, Anastassia, ‘What is my country to me?’ Identity construction by Russian-speakers in the Baltic countries. *Sociolinguistic Studies* 9(2–3), 2015: 217–242. <http://dx.doi.org/10.1558/sols.v9i2.26885>.
- Zabrodskaja–Ehala 2014 = Zabrodskaja, Anastassia, Ehala, Martin, Inter-ethnic processes in post-Soviet space: theoretical background. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 35(1), 2014: 1–8. <https://doi.org/10.1080/01434632.2013.845194>.
- Zabrodskaja–Ehala 2015 = Zabrodskaja, Anastassia, Ehala, Martin, Language and identity in the late Soviet Union and thereafter. *Sociolinguistic Studies* 9(2–3), 2015: 159–172. <http://dx.doi.org/10.1558/sols.v9i2.26828>.
- Zabrodskaja–Verschik 2015 = Zabrodskaja, Anastassia, Verschik, Anna, Morphology of Estonian items at the interface of Russian-Estonian language contact data. *Sociolinguistic Studies* 8(3), 2015, 449–474. <http://dx.doi.org/10.1558/sols.v8i3.25505>.
- Адамсон 2009 = Адамсон, Инна Владимировна, Динамические процессы в лексике таллиннских газет на русском языке (на примере двуязычных изданий). In: Ирина Павловна Кюльмоя (szerk.), *Humaniora: Lingua Russica. Активные процессы в русском языке метрополии и диаспоры. Труды по русской и славянской филологии. Лингвистика XII*, Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus / Издательство Тартуского университета, 2009: 27–42.
- Адамсон 2011 = Адамсон, Инна Владимировна. Особенности русского языка в Эстонии по данным поисковых систем. In: Ирина Кюльмоя (szerk.), *Humaniora: Lingua*

- Russica. Труды по русской и славянской филологии. Лингвистика XIV*, Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. 2011: 29–47.
- Адамсон 2018 = Адамсон, Инна Владимировна, Исследование особенностей русского языка за пределами России при промоции «Интегрума» (на примере Эстонии и Латвии). In: Iğors Koškins, Tatjana Stoikova (szerk.), *Problems of Contact Linguistics*, Ventspils: Ventspils augstskola, 2018: 55–70.
- Адамсон 2019 = Адамсон, Инна Владимировна, Особенности русского языка в Эстонии как следствие языковых контактов. In: Anna Kretschmer, Gerhard Neweklowsky, Stefan Michael Newerkla, Fedor Poljakov (szerk.), *Minderheiten in der slavischen Welt. Sprachkontakte und kulturelle Identitäten*. Peter Lang, 2019: 59–70. <https://doi.org/10.3726/b15251>.
- Адамсон–Росс 2016 = Адамсон, Инна Владимировна, Росс, Маре Хейнриховна, Русский язык в современной Эстонии как родной и как иностранный. *Динамика языковых и культурных процессов в современной России*, Казань: Издательство Казанского университета, 2016: 1585–1590.
- Деци 2019 = Деци, Алессандра, Иноязычные вкрапления как средство псевдоцитации в интернет-дискурсе русскоязычных жителей Эстонии. *Русский язык в современном мире: динамика языковых контактов, Русский язык: система и функционирование*, Minsk, 2019: 221–225.
- Евстратова 2001 = Евстратова, Светлана, Языковые средства выражения оценочности в газетных заголовках (на материале русского и эстонского языков). *Русский язык: система и функционирование* (Труды По Русской и Славянской Филологии. Лингвистика. Новая Серия; V), 2001: 7–19.
- Евстратова 2011 = Евстратова, Светлана. Речевые особенности русскоязычных телепередач в Эстонии. *Humaniora: Slavica Tartuensia IX*, Tartu University Press, 2011: 398–408.
- Евстратова 2012 = Евстратова, Светлана. Использование русского языка в средствах массовой информации Эстонии. *Слово.ру: Балтийский акцент* 3(2), 2012: 44–48.
- Евстратова–Ремчукова 2014 = Евстратова, Светлана, Ремчукова, Елена, Актуализация национально-культурных компонентов в русскоязычной прессе Эстонии. *Acta Slavica Estonica V. Антропоцентризм в языке и речи*. (Труды По Русской и Славянской Филологии. Лингвистика. XVI.), 2014: 182–192.
- Ермакова 1996 = Ермакова, Ольга Павловна, Семантические процессы в лексике. *Русский язык конца XX столетия (1985-1995)*, 1996: 32–66.
- Кюльмоя 2000 = Кюльмоя, Ирина, Специфические черты языка русской диаспоры Эстонии. *Специфические черты языка русской диаспоры Эстонии. Труды по русской и славянской филологии. Лингвистика. Новая серия*, Tartu Ülikooli Kirjastus / Издательство Тартуского университета, 2000: 84–93.
- Кюльмоя 2002 = Кюльмоя, Ирина, Об исследовании языка русской диаспоры в странах Балтии. *Проблемы языка диаспоры. Труды по русской и славянской филологии. Лингвистика. Новая серия*, Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus / Издательство Тартуского университета, 2002: 9–19.
- Кюльмоя 2009 = Кюльмоя, Ирина Павловна, Речь русской диаспоры Эстонии: тенденции развития. In: Ирина Павловна Кюльмоя (szerk.), *Humaniora: Lingua Russica. Активные процессы в русском языке метрополии и диаспоры. Труды по русской и славянской филологии. Лингвистика XII*, Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus / Издательство Тартуского университета, 2009: 11–26.
- Мечковская 1994 = Мечковская, Нина Борисовна, Языковая ситуация в Беларуси: Этические коллизии двуязычия. *Russian Linguistics* 18(3), 1994: 299–322.

- Палади 2006 = Палади, Ангела, Заметски слависта в Закавказье: Русский язык сегодня в Грузии, Армении и Азербайджане. *ВЕСТНИК «Современный русский язык: функционирование и проблемы преподавания»*(30), 2006: 226–233.
- Рингблом–Забродская–Карпова 2018 = Рингблом, Наталия, Забродская, Анастасия, Карпова, Светлана, Вызовы для стратегии «Один родитель - один язык»: из опыта двуязычных семей в Швеции, Эстонии и на Кипре. *In: Ахти Никунласси, Екатерина Протасова (szerk.), Многоязычие и семья, Retorika GmbH, 2018: 37–48.*
- Степанов 2004 = Степанов, Евгений Николаевич, *Російське мовлення Одеси*. Одеса: Астропринт, 2004.
- Щаднева 2002 = Щаднева, Валентина Петровна, Языковые качества русскоязычных изданий Эстонии. *Проблемы языка диаспоры. Труды по русской и славянской филологии. Лингвистика. Новая серия.*, Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus / Издательство Тартуского университета, 2002: 297–307.
- Щаднева 2011 = Щаднева, Валентина Петровна, Характеристика современного эстонско-русского перевода утилитарных официально-деловых текстов. *Русистика и современность. Сборник научных статей*, Рига: Издательство БМА, 2011: 540–545.
- Щаднева 2012 = Щаднева, Валентина Петровна, Перевод как средство межъязыковой коммуникации (на материале переводов с эстонского языка на русский. *Scientific Papers University of Latvia (Linguistics. Linguistics Problems of Russian and Slavic Linguistics)*, Riga: University of Latvia, 2012: 24–35.
- Щаднева–Вельман–Омелина 2011 = Щаднева, Валентина Петровна, Елена Вельман-Омелина, Елена, Официально-деловой эстонско-русский перевод как вид межъязыковой коммуникация: к проблеме поиска переводческих соответствий. *Функциональная семантика и семиотика знаковых систем. Сборник научных статей. Часть I.*, Москва: Издательство РУДН, 2011: 586–591.
- Щаднева–Вельман–Омелина 2013 = Щаднева, Валентина Петровна, Вельман-Омелина, Елена, Сложное слово и словосочетание в свете внутри- и межъязыкового взаимодействия (на материале переводов деловых текстов). *In: Александр Дмитриевич Дуличенко (szerk.), Acta Slavica Estonica III. Slavica Tartuensia X. Славистика в Эстонии и за ее пределами*, vol. III, Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2013: 247–258.
- Янурик 2011 = Янурик, Сабольч, Рост аналитизма в русском языке и англо-русские языковые контакты. *In: Agyagási Klára (szerk.), Исследования по теоретической лингвистике: Материалы симпозиума «Смена парадигмы в венгерской лингвистической русистике» (= Tractata Slavica Universitatis Debreceniensis III)*. Debrecen: Debrecen University Press, 2011: 101–115.

Mellékletek

1. számú melléklet – Az első terepmunka adatközlői

Interjú	Részvevők	Kor	Foglalkozás	Lakhely
1	Elena	65	nyugdíjazott tanár	Tallinn
2	Aleksandr	28	fizikai munkás	Tallinn
3	Polina	30	biotechnológus	Tallinn
4	Andrej	29	informatikus	Tallinn
5	Diana	22	diák	Tallinn
6	Julija, Dmitrij	29, 31	tanár, tanár	Tallinn
7	Ilja	32	freelancer	Tallinn
8	Maria	20	diák	Tallinn
9	Andrej	40	kamionsofőr	Tallinn
10	Marina	27	egészségügyi nővér	Tallinn
11	Maarika, Jegor	23, 31	óvónő, banki informatikus	Tallinn
12	Darja, Sasha	22, 3	diák, bolti eladó	Tallinn
13	Diana, Tina, Lera	48, 17, 15	irodai alkalmazott, diák, diák	Tallinn
14	Kira	28	élelmiszermérnök	Tallinn
15	Nadia	26	orvos	Tallinn
16	Rufina	38	gyári munkás	Tallinn
17	Olka	34	projektmanager	Narva
18	Natasa	50	tanár	Narva
19	Sergei	44	szaküzleti eladó	Narva
20	Stanislav	32	rendezvényszervező	Narva
21	Veera	27	ifjúsági központ vezetője	Narva
22	Natalja	41	boltvezető	Tallinn
23	Katarina, Petra	36, 34	közgazdász, jogász	Tallinn
24	Marina	45	gyári munkás	Tallinn

2. számú melléklet – Az első terepmunka interjúkérdései

Расскажите немножко о себе, пожалуйста!

Чем вы занимаетесь?

Какие ваши любимые блюда? Ходите ли вы в рестораны, в столовые?

Где вы делаете покупки? Какие товары обычно покупаете?

Где самые дешёвые продукты в Таллинне?

На каком языке проходило обучение в вашей школе? Какие предметы вам нравились больше всего?

На каком языке вы говорите чаще всего?

На каком языке вы общаетесь дома?

На каком языке вы обычно общаетесь с коллегами?

Кем вы считаете себя?

Можно сказать, что вы русский эстонец?

Что бы вы сказали, который или которые у вас родные языки?

Как вы думаете, что такое родной язык?

Какой или какие языки вы бы назвали вашими родными?

Как вы думаете, отличается ли ваш русский язык от языка в России?

Если да, то в чем?

Считаете ли вы важным, чтобы у ваших детей было русское имя, и они знали русскую культуру?

Какие самые важные русские праздники? А эстонские? Какие из них вам близки и важны?

Когда вы отмечаете рождество?

Куда можно ходить и что можно делать в вашем городе в пятницу вечером?

Что значит для вас быть русским?

У вас есть эстонское гражданство?

Что значит для вас быть эстонским гражданином?

В каких случаях вы используете эстонский язык?

В каких ситуациях вы используете русский язык в Эстонии, кроме семьи?

Говорите ли вы дома на эстонском?

С каким языком вы отождествляете себя?

С какой культурой вы связываете себя больше всего?

Посещаете ли вы культурные мероприятия? Какие?

У вас есть друзья и русские, и эстонцы?

Чувствуете ли вы себя полноценными гражданами Эстонии?

Знаете ли вы, что такое переключение кодов? И как вы думаете, это может быть хорошо и полезно, или это некрасиво? (смешение языков в предложении, или при говорении)

Важно ли для вас, или в стране хорошо знать эстонский язык?

Какие возможности существуют для сохранения русского языка и культуры?

Есть в вашем городе культурные программы для детей и для взрослых – русских?

Вы когда-нибудь чувствовали себя подверженными дискриминации из-за родного языка?

Требовал ли кто-либо из Эстонцев обращаться к нему только на эстонском языке? (Например, врач или государственный служащий)

Что вы думаете о двуязычном воспитании ребёнка?

Где вы бы предпочли жить, если бы у вас был сейчас выбор?

Чувствуете ли вы иногда необходимость переходить на эстонский язык в публичном месте? Знаете вы о ком-нибудь, кто так делает?

Вы чувствуете, что вы должны выучить эстонский язык?

Дети: В какую школу ходят ваши дети? Как вы думаете, какая школа будет лучше для ваших детей?

Что вы бы советовали будущим русским родителям в Эстонии? На каком языке или каких языках воспитать своих детей?

Когда вы встречаете людей из России, чувствуете ли вы, что относитесь к ним как-то по-другому? Думаете ли вы, что они к вам относятся по-другому?

Если бы вам пришлось переехать жить в другое место (например, в другую европейскую страну), по чему бы скучали больше всего?

Представьте себе, вы попали на международный бал/вечеринку в Лондоне. Все приветствуют друг друга и представляются. Как вы бы представились, как вы бы сказали кто вы и откуда вы приехали?

Что вы думаете о словосочетании "ближнее зарубежье"?

3. számú melléklet – A második terepmunka adatközlői

Kód	Nem	Kor	Szül.he.	Lakhely	Végzettség	Gen.	Foglalkozás
34FéTKö2GA	Ffi	34	Tallinn	Tallinn	Középfokú	2	Futár
27FéTAI3G	Ffi	27	Tallinn	Tallinn	Alapfokú	3	Szakács
18NőJKö3G	Nő	18	Tallinn	Jõhvi	Középfokú (folyamatban)	3	Tanuló
18FéJKö2G	Ffi	18	Jõhvi	Jõhvi	Középfokú (folyamatban)	2	Tanuló
24NőTFe3GA	Nő	24	Tallinn	Tallinn	Felsőfokú	3	Vágó
30NőTFe3GA	Nő	30	Narva	Tallinn	Felsőfokú	3	Marketingszöveg
24NőTFe3GB	Nő	24	Tallinn	Tallinn	Felsőfokú	3	Kurátor
30FéTFe2G	Ffi	30	Tallinn	Tallinn	Felsőfokú	2	Minőségellenőr
34FéTKö2GB	Ffi	34	Tallinn	Tallinn	Középfokú	2	Mechatronikus
28FéTFe2G	Ffi	28	Narva	Tallinn	Felsőfokú	2	Termékmanager
19FéUFe3G	Ffi	19	Tallinn	Tartu	Felsőfokú (folyamatban)	3	Hallgató
24FéTKö2G	Ffi	24	Narva	Tallinn	Középfokú	2	Raktáros
30NőTFe3GB	Nő	30	Tallinn	Tallinn	Felsőfokú	3	Újságíró
30NőTFe3GC	Nő	30	Tallinn	Tallinn	Felsőfokú	3	Élelmiszermérnök
30NőTFe3GD	Nő	30	Tallinn	Tallinn	Felsőfokú	3	Ápoló
32NőTFe2GA	Nő	32	Tallinn	Tallinn	Felsőfokú	2	Radiológus
30FéTKö3G	Ffi	30	Tallinn	Tallinn	Középfokú	3	Villanyszerelő
26FéTFe3G	Ffi	26	Tallinn	Tallinn	Felsőfokú	3	Helpdesk
30NőTFe3GE	Nő	30	Tallinn	Tallinn	Felsőfokú	3	Logisztikus
23NőTFe3G	Nő	23	Tallinn	Tallinn	Felsőfokú	3	Rendezvényszerv
20NőUFe3G	Nő	20	Tallinn	Tartu	Felsőfokú (folyamatban)	3	Hallgató
34NőTFe2G	Nő	34	Tallinn	Tallinn	Felsőfokú	2	Projektmanager
20FéPKö3G	Ffi	20	Tallinn	Tapa	Középfokú (folyamatban)	3	Tanuló
32NőTFe2GB	Nő	32	Tallinn	Tallinn	Felsőfokú	2	Könyvelő
33FéTKö2G	Ffi	33	Tallinn	Tallinn	Középfokú	2	Mechatronikus
25NőTFe3G	Nő	25	Narva	Tallinn	Felsőfokú	3	Bölcsész
34NőNKö3G	Nő	34	Narva	Narva	Középfokú	3	Designer
30NőNFe2G	Nő	30	Narva	Narva	Felsőfokú	2	Kurátor
26NőTFe3G	Nő	26	Narva	Tallinn	Felsőfokú	3	Szemész
18NőUFe3G	Nő	18	Narva	Tartu	Felsőfokú (folyamatban)	3	Hallgató

4. számú melléklet – A második terepmunka interjúkérdései

- Расскажите немножко о себе – Где вы родились, сколько вам лет, кем вы работаете?
Расскажите о своей семье, кто где родился?
Кто и когда переехал в Эстонию, откуда?
Сколько языков вы знаете?
Какой или какие у вас родной/-ые язык(и)?
На каком языке вы общаетесь с друзьями?
и на работе?
Как вы думаете, что такое родной язык?
Родной язык — это всегда тот, на котором вы лучше всего общаетесь?
Вы считаете себя двуязычным?
Можно сказать о вас, что благодаря родному языку, вы являетесь частью русскоязычной общины Эстонии? Существует ли одна община вообще?
Что это значит для вас?
Есть какие-нибудь заметные реакции, когда кто-то узнает, что вы русскоязычный?
- Как вы думаете, способны ли вы обсуждать все сферы вашей жизни, в том числе вашу профессиональную деятельность, на русском языке?
На каком языке у вас на работе ведется документация, и это как влияет на ваш язык?
Читаете ли вы произведения русских писателей?
Вы когда-либо замечали за собой, что эстонское слово приходит в голову быстрее, чем русское?
Есть ли у вас темы, которые вам проще обсуждать на эстонском?
 Если вы ответили "да": Мешает ли вам это, считаете ли вы это проблемой?
 если вы ответили "нет": Как вы считаете: есть ли люди, уровень русского языка которых понижается?
Посещаете ли вы какие-либо русскоязычные культурные мероприятия?
Что вы думаете по поводу подмешивания людьми эстонских слов в русской речи?
Как вы считаете, отличается ли менталитет эстонцев и русских, родившихся в Эстонии (второе, третье и т. д. поколение)?
Какие, по вашему мнению, имеются общие черты между русскоязычными жителями Эстонии и россиян?
Как вы считаете, какие критерии позволяют человеку считать себя русским?
Чувствуете ли вы, что вы можете с этими критериями или свойствами отождествляться?
насколько эти критерии важны для вас?
Если бы кто-то сказал вам, что вы эстонец, насколько вы посчитали бы это неправильным? Задело бы это вас?
Что вы бы посчитали о том, если кто-то думал, что вы из России?
Считаете ли вы, что мышление людей в Эстонии современнее мышления в России?
Насколько определяет вас, во-первых, как человека, и во-вторых, вашу жизнь тот факт, что у вас происхождение русский/украинец?
Это важнее того факта, что вы родились и выросли в Эстонии?
В каком-то виде определяет вас, что вы родились в Эстонии?
Вы чувствуете принадлежность к эстонскому обществу? Как это появляется?
Если кто-то прекрасно выучит русский, может себя назвать русскоязычным, или таким всё-таки надо родиться?
Если да: тогда он будет точно таким же русскоязычным, как вы?
Как можно назвать человека, который здесь родился и у которого родной язык русский?
Вы рады, если кто-то хвалит Эстонию? Почему?
Вы рады, если кто-то хвалит Россию? Почему?

По вашему мнению, определяет ли родной язык, как или кем человек себя идентифицирует?

Что вас делает русским/эстонцем?

Как вы думаете, русскоязычный человек — это автоматически русский человек?

Как вы думаете, русскоязычный человек — это автоматически "не-эстонец"?

По вашему мнению, русский и русскоязычный — однозначные понятия, то есть, это те же самые люди, или есть разница?

Вы гордитесь тем, что вы русскоязычный? Этим возможно / надо гордиться?

Вы гордитесь тем, что вы из Эстонии? Этим возможно / надо гордиться?

С удовольствием говорите, что вы из Эстонии?

С удовольствием говорите, что вы из русский/украинец?

Какие еще значения или последствия имеет факт того, что кто-то русскоязычный в Эстонии?

Как вы думаете, русскоязычные в Эстонии такие же по менталитету и по мироощущению, как и в России?

Какие главные отличия русских эстонцев и российских русских? По каким критериям вы другие люди?

А что вас связывает?

Как вы думаете, какой может быть лучший термин для описания русскоязычного населения Эстонии? Как бы вы сказали, в Эстонии живут эстонцы и еще кто?

Как вы думаете, есть такое понятие, как русскоговорящий эстонец, или есть такое, что человек — эстонец, с родным языком русским?

Что вы думаете о выражении «балтийский русский»?

Вы уже слышали понятие «эстоноземелец»? Что вы про него думаете?

Вы можете отождествляться с каким-либо из этих названий?

Как вы обычно представляетесь иностранцам, кто вы?

Определяет возможности жизни в Эстонии, если у человека родно язык русский? Почему?

У вас много друзей?

Кто они по национальности? Как они сами себя определяют?

У вас есть предпочтение, с кем дружить?

Как вы думаете, труднее дружить с эстонцами в общем?

Если труднее, почему?

Вам нравится жить здесь?

Как вы думаете, в каких отношениях эстонцы и русские в общем?

Можете ли вы рассказать какой-то случай из вашего опыта по поводу русско-эстонских отношений?

Могли бы вы представить себе жизнь в России?

Ваша жизнь отличается в каком-то плане от жизни эстонцев, из-за того факта, что вы русскоязычный?

Вы свободно общаетесь на эстонском?

Как вы думаете, если большую часть дня человек проводит в эстоноговорящей среде (например, на работе) и разговаривает на эстонском, может ли это привести к ухудшению его русского языка?

Как вы считаете, имеете ли вы представление о русском сленге и способны ли вы использовать его в вашей речи?

Надо ли, по вашему мнению, защищать русский язык?

Какие возможности существуют для сохранения русского языка?

Мешает ли вам отсутствие информации по ряду тем (например, новостей) на русском языке? Считаете ли вы это несправедливым?

Сам принцип мешает вам, что не все есть написано на русском?
Насколько хорошо надо говорить по-русски / знать русский язык, чтобы назвать себя русским?
Важно для вас лично хорошо знать эстонский? Почему?
Чем вы занимаетесь?
Хотели вы бы другую работу?
Думаете, что ваши возможности работы ограничены в каком-то виде из-за вашего происхождения?
Какие газеты и интернет-сайты вы обычно читаете? На каком языке смотрите телевизор, фильмы и сериалы?
Когда вы заходите в магазин в своём родном городе, на каком языке вы обычно здороваетесь с продавцами?
Попробуйте перечислить все ситуации, когда вы используете русский язык в течение дня!
У вас есть дети или хотели бы??
На каком языке вы воспитываете своего ребенка или хотели бы воспитать?
В какую школу ходит ваш ребенок / ваши дети или вы бы хотели отдать ребенка?
Для вас важно, чтобы ваш ребенок знал русскую культуру и умел писать на русском?
По вашему имени можно догадаться, кто вы по национальности?
(Да: Хотели бы вы иметь более нейтральное имя?)
Труднее здесь жить с русским именем?
Была бы ваша жизнь более легкая с эстонским именем?

5. számú melléklet – A szóbehelyettesítő feladat mondatai

1. Возможно, этот товар стоит дорого, но мне кажется, что он стоит своих денег, потому что он **к.....ный**.
2. Полиция потребовала предъявить паспорт, чтобы установить человека.
3. Наше радио более современное, чем ваше. Ваше ещё аналоговое, а наше уже**ое** .
4. В первые я побывала в Финляндии 4 года, то есть в 2014 году.
5. Магазин закрыт на **инв**..... .
6. Дом уже старый, его надо **ре**..... .
7. Инвестиции в этот бизнес вызывают большой коммерческий **инт**..... .
8. Красный и почти чёрный — эти два цвета **пре**.....**ют** на картине.
9. У Ивана будет день рождения. Мы могли бы **орга**..... вечеринку.
10. Сегодня дождливая погода, но по телевизору сказали, что завтра всё изменится и погода будет
11. Пожалуйста, **скорр**.....те ваши расчёты.
12. Взять 1 кг черешков **р**..... нарезать кусочками, пересыпать сахаром (500 — 600 г), выдержать 8-10 часов, чтобы **р**..... выделил сок, и слить.
13. Чтобы попасть в школу искусств, человек должен быть **т**....., то есть уметь красиво рисовать, писать стихи.
14. **К**..... китайских товаров очень низкое, я их не покупаю.
15. Это стоит €4.13. С вас ещё 13**ов**.

6. számú melléklet - Az interjúk észt kódmásolatokat tartalmazó frázisai

Spontán elhangzott másolatok az első terepmunka interjúiban

В Ида-Вирумаа, где я росла, где я родилась, там *превалирует* русскоязычное население.

Я пришла, начинаю разговаривать по-эстонски, документ какой-то дали мне, и там *теенинда* вот обслуживает. У вас - смотрю - русское имя, фамилия, и я такая: А вы по-русски, да?

Сейчас там делали туристический *кескус*. Это дало почти 500 рабочих мест городу, этот *кескус*. Центр.

Если у тебя нет с собой *партнеркарт*, там очень дорого, вообще.

Ещё у нас певческое поле, очень известные люди приезжают на *Лаулувяляк* наш.

По всей Эстонии почти делали так, как *мааконнаксене*, по уезду, да? По всему Ида-Вирумаа можно бесплатно на автобусе.

Просто в любом случае как бы *кодумаа* у тебя есть.

Мы покупаем творожки...

Пока я не пошёл в институт, *юликоол*, я даже не знал, что в Таллинне столько эстонцев.

-Мы пробовали танцевать бальными танцами, но так случилось, что не понравился ему... У меня эстонское слово в голове...

-Rääkige eesti keeles

-Я свободно не умею.

-Только слово.

- *Korraldus*. Вот, устройство. Устройство.

Они естественно эстоноязычные, либо русские, но с *перфектным* эстонским.

У него сейчас проходят такие предметы, как *lauseõpetus*, *sõnamoodustus*, [...] но по расписанию мне никак не успеть в введение в науку... *sisse*... введение в науку, в языкознание вот.

Сейчас *кандидирую*... *кандидирую*, хаха, на должность *iirituste juht* в Нарва *Линна Муuseum*.

На этом мероприятии стоит палатка священная *Eesti Vabariik* сто.

Яанова ночь. *Яанов* день. Мы отмечаем тоже, вся Эстония причём.

Также у нас *Яанипяев* в июне, *Яанов* день.

День укорачивается после *Яанипяева*.

Сейчас, например здесь в центре *Каубамайя* у нас эти *Остуралли*.

Моя работа иногда заказывать товар, вообще следить, чтобы всё правильно было, *инвентуру* делать, так больше организационный, именно.

И *левасупп*, это хлебный суп, тоже вкусный десерт очень.

Манна Роса, это такой ресторан, это на Мере *Пуиестез*.

Я очень люблю *вериворст*.

Обычно мы едем не прямо *мулгикапсад*.

А сейчас, когда устраивают рабочий *вестлус*...

Я ходила в Таллиннский университет, там есть такая штука, как *Õpilaskadeemia*, она для учеников школы.

Потому что у нас это *тантсуниду*, праздник танца.

Эстонские танцы он брал те, которые на *тантсуниду* используются.

Я никогда не стану говорить, что вы должна со мной на русском общаться, потому что вы там *клиендитеениндая*.

Наш врач с Нарвы, либо он не сможет сказать, объяснить что-то, и тогда он просит объяснить *абиаарт*, это помощник-врач, ну там студент, допустим, практикант.

Мне очень нравится новый *идентитет*.

Spontán elhangzott másolatok a második terepmunka interjúiban

если человек собирается жить в Германии, может будет теряться свой культурный *идентитет*

Нет, не свободно, но если мы берём категорию знания языка, я думаю, что на C1, это высшая категория, я думаю что дам свободно. Но это не *перфектно*

Чтобы открыть бизнес в Эстонии, тебе нужен лэптоп, *ИД карт*, и пол часа времени в худшем случае

Keelekümblus, вот это класс погружения, это очень хороший пример именно такой ситуации.

Или тоже говорила, про учительницу, несмотря на то, что она на русском свободна говорит, у меня язык не поворачивается говорить на русском, потому что она моя *классиюхатая*, и я с ней всегда на эстонском говорила, и буду говорить на эстонском

Я никогда не думала, какие чувства я испытывала, когда я говорю, что я русская эстонка. Потому что вообще это вопрос *идентитетов*, как такового.

У меня есть подруга, у неё это был очень острый вопрос, и она очень переживала. Она не знала, кем себя назвать, к кому себя отнести. Очень хорошее слово есть, *kuulusetunne* на эстонском. На русском я его сейчас не могу подобрать, но сейчас пробую. Принадлежность, всё-таки, наверное.

Я сказала *et* „*ma olen eesti venelane*”.

какие-то скажем так общественные там народные гулянья или организованные какие-то штуки на Певческом поле, или в парке *Пирукафестиваль*, на такие вещи я не хожу.

Сейчас работаю почти по специальности, вообще у меня было *Mehanika Teaduskond*, работаю в производстве, в отделе качества

а так у меня далеко от совершенства знание в эстонском. Как бы хватает его, но честно скажу, что, да, *перфект*, далеко ещё.

У нас есть какие-там фестивали, в Теллискиви например фестивали, *Toidufestival* еды, без проблем, пришёл, поел.

Сейчас вот, режим, но, *эрилукорд* у нас, чрезвычайное положение, то есть, все знают, да. как будто бы если у нас тут какие-то экономические послабления, там помощь, там даже *төөтукасса*, а в России вот... нам кажется, это нормально, да? А в России это только говорят в телевидении, а на самом деле ничего нету.

я говорю, что у нас, например, даже *больничная касса*

там выплачивают *хаигуслехта*,

когда *төөтукасса*, например, если у тебя там сократили, ты например будешь ещё получать 60 или 70% зарплаты какое-то время

Я думаю, вряд ли. Не, не думаю. Если бы знание языка было бы *перфект*, то тогда, да.

Яанипяев, у всех международное.

В детстве ещё *Kadri-Madripäev*,

не знаю, *Mihklipäev*. А 24 февраля.... Как бы для меня, это выходной день.

Emade päev, завтра, мамин день,

Isade päev тоже, но, как бы это семейные.

пошёл после этого в Tallinn Centre of Industrial Education, он же эстонский *Tallinna Tööstushariduskeskus* по-русски нет такого названия...

Конечно, это семьи... проходит хороший отбор, чтобы была полная семья, мать, отец, желательно, чтобы они там были добрые, дружелюбные, и так далее. В общем, я был в двух семьях разных, три раза. Мне оба раза повезло, очень дружелюбные *перенайнэ* и *перемеес*, где он был. Ну да, там не везде был *перемеес*.

Я не настолько суперпатриот, чтобы пойти в *Кайтселит*.

Потому что, опять же, у нас было этот... революция Эстонии, всё время называют поющая революция, там *Balti kett*, это тоже было, вообще уникальное явление

То есть, я считаю, как по-русски сказать, сообщенность, *kogukond*, или как-то так, у эстонцев выше, чем у местных русских.

По работе, у меня допустим, те же клиенты в Эстонии, с которыми я по работе езжу, я сразу говорю, что если там долго объяснять, какой-то *коолитус* делать, а сразу говорить ребята, извините, я в Эстонии бываю редко, я общаюсь на эстонском редко, по этому, скорее всего, какие-то грамматические ошибки будут, по этому, если что, не стесняйтесь меня переспрашивать

но я знаю, что там были эстонские разработчики в этой команде, которые Skure придумали, но это эстонцы всю славу взяли себе, но я говорю, да, придумали! И там *e-kool, e-government*, и так далее, говорю, что есть и есть.

Когда я иду в обычный магазин, я скорее чаще всё становлюсь *нутикасса*, да, и мне там все-равно, какой язык выбирать

Максим: Не все предметы, там *keelekõmblus*, это погружение в язык, то есть, 60% на эстонском и 40% на русском.

просто он *ruotsikeelne eestlane*. И я точно такой же, я *venekeelne eestlane*. Если так можно сказать.

именно с 24-го, по 26-ое, когда можно отдохнуть, посидеть с друзьями дома, покушать *пипаркоогид с глэги*.

А в Таллинне, где есть русский театр, русский культурный центр, и также в *Ласнамяе* *Линдакиви кескус*, там тоже есть всякие мероприятия на русском языке.

я чуть-чуть обучался бармен-делу в ПТУ, Нарва *Kutse- ja õpekeskus-e*.

Я просто пошла работать на почту, ну, как сказать, *клиентитеениндая*, обслуживающий клиентов, вот.

У эстонцев, по сравнению с русскими, очень большой праздник – *Яанипяев*. То есть, во-первых, он в плане масштабов гораздо более значимый, чем у русских, ну типа у русских Иван... У русских Иванова ночь, у эстонцев Янов день, получается.

Я его особо никогда не праздновала, но сейчас, если разрешат, я обязательно схожу в *Vabaõhmuuseum*, и постараюсь изучить традиции именно эстонские.

Ярмарки не имеют языка, там не важно, на каком языке. Когда например „*Õllesummer*“, когда у нас проводился раньше, как фестиваль пива, на Певческом поле, сейчас его уже закрыли пару лет назад.

Ходила в Таллинне в школу, 19. школа была, сейчас *Tallinna Tõnismäe Reaalkool*.

мне нравится в принципе по большей части, как всё устроено, даже там, не знаю, *дигитальная* система, и всё вот это.

Но или тот же *Jaanipäev*, его празднуем, но у нас нету этой исторической, этой национальной, который есть у эстонцев, скажем так.

у нас так много всего можно делать, не выходя из дома, онлайн. Это просто вау! Страна *дигитальных* возможностей!

Он вряд ли будет русский, он может просто *перфектно* знать русский язык, даже лучше, чем многие русские.

Я родился в 94-ом году в городе Таллинн. Родился в Коплинской... еее... *Sünnitusmaja*.

Я расскажу, какой мой родной язык, я расскажу больше о своем *идентитете*, о своей личности

12 классов, я пошла в университет и училась уже на *риигитеадус* – это что-то на подобие государственное управление, на эстонском языке, 3 года.

Сейчас и работаю в этом *Eesti Keele Instituut*, вот там помогаю делать словарь

Ну, да, наверно еда, это, ну, не эстонская. Но хотя, тоже там на Рождество, может быть, какие-нибудь эти *вериворстид*, и так далее.

у нас ещё дедушка, получается, но, не родной, но дедушка, он вот эстонец, и получается, он тоже внёс какую-то эстонскую часть культуры, и получается, он как-то может быть там приготовить хоть *мульгикапсас* там ещё что-нибудь.

у нас факультет делится на то, что ты идёшь учиться эстонский как родной язык, или ты идёшь учить его как... эээ... „*teise keele*”, и вот он разделяется так сразу

И, например я не знаю сленг эстонский, почти. То есть, получается, что вот я говорю на таком этом *kirjakeel*, я вот говорю так, а как бы они всё сокращают, и я понимаю, что это тоже проблема.

Но я почему-то, я спрашивала, я никогда не видела особо, чтобы постоянно около этого памятника, когда он стоял на... около *Kaarli kirik*-а, что-то я не помню, что там было паломничество цветами вот это вот.

Марек: Я работаю *клиндитеениндая*, точнее, бармен.

Да, это в Таллинне, да, это здесь около Палдиски *маантеэ*.

Светлана: Я бакалавр социальных наук в сфере экономики, это так звучит. То есть, в принципе, предприниматель, можно так сказать. То есть, по-эстонски это звучало, как *ärijuhtimine*, то есть, управление бизнеса.

я пошёл в магазин электроники работать. То есть, *kassapidaja*,

или, но, получается, что не *kassapidaja*, а просто *пõunik*. Я советовал людям, что выбирать и так далее.

Да, всё было на русском языке, но вторая специальность была художественное, это *maailmakunst*, по-моему, называется. *Maailmakunst*, да.

Сейчас пока не работаю, на курсы хожу, вот это, от кассы безработицы, *тётукасса*.

Ну, мне кажется, что единственный, что отмечаю, это *Яанипяев*, Иванова ночь.

У меня есть знакомая Дарья, которая в *Eesti Kunstihoone*, или *Kaasaegse Kunsti Hoone*, который на *Vabaduse väljak*, вот она там.

Кроме *Яанипяев*. Правда. Кроме *Яанипяев*. Поэтому... спокойно.

Ну все-равно приходится говорить на эстонском языке, когда звонишь там в Полицию, или любые там *teabemõie* пишешь.

Вот у меня диабет, и если здесь мне *хайгекасса* оплачивает девяносто процентов, то там мне не платят почти ничего.

Az első terepmunka interjúi során kérésre, példaként említett másolatok

когда будет *вахетунд*?

У нас говорят тоже, и украинцы говорят, "*закинутуй*".

Я помню, мы ещё детьми были: "Диа, сходи в магазин, там купи *кирде саи*, *ластеворст* возьми двести грам, и сыра." Ты так и приходишь, *ластеворст*, двести грам.

Она всегда говорила "пока" или что, и сейчас я стала замечать, что говорит *чауки*, как эстонцы.

Например у нас есть *теениндусьюхт* - вот как это по-русски называть правильно, то есть, специалист по организации работы с клиентами, или вот что это? [...] *Теениндусьюхт*, он всем понятно.

Также как например, называют лестницу "*трепка*".

У меня мама например может спокойно сказать на рынке: давай возьмём *калькунятину*. [...] Мне проще сказать *калькун*, чем индюк.

Мы говорим "встретимся на *буссияам*".

Ко мне подошли россияне, и спросили: с чем этот творог? Я говорю: он с *макрой*. С чем?! С *макрой*. А что это? Тогда я понял - это не русское слово! А потом думаю: А, это же крабовые палочки!

Мой муж иногда меня спрашивает: Ну что, какие у нас *тегевуси* на выходные?

7. számú melléklet – A résztvevő megfigyelés során lejegyzett kódmásolatok és kódváltások

Я сказала, *et* «*ma olen eesti venelane*».

Всё зависит от индивидуального человека. Есть люди типа там «все эстонцы отстой», есть эстонцы «*ah, kuradi sibulad*» и так далее.

Я не скажу, что у меня эстонский перфект, но в тоже время общаться могу довольно нормально. Другие эстонцы, с которыми я работала, им тоже не мешало, говорили всегда, что «*Väga hea oli sinuga töötada*», всегда всё очень нормально было.

но самое обидное то, что когда приходишь делать паспорт в полицию и там спрашивают: «*Mis on sinu keel*», и я сказал вене, и потом я хожу на сайт, где можно посмотреть все данные о себе, и там написано, что мой «*емакеел - вене кеел*» и мой «*рахвус – венелане*» автоматически это поставили. А кто им об этом сказал. Может быт я и не *венелане*.

Я пару раз встречался с такими националистами, «*o, venelane, kurat*», короче, пару случаев.

Ну если я бы себя называл русскоязычной, ну как «*vene keelt kõnelevad inimesed*», тоже как часто употребляется.

-Надо два месяца оставить, чтобы канал сформировался.

-*Сельге*.

Такая иерархия там, главный инженер и *вахетусеванем*.

-Ты 15 лет не выезжал со своего *кихелконд* или *мааконд*
...за пределами своего *мааконда*

Такая нормальная булка, с *нисуяху*

В *Сяястумаркет*, где было *сяястунилснер*...

-Сливками можно.

-А не сметаной.

-Не, сливка, *koorega*

- Знаешь, что я хочу?

- Что?

- *Õllevorstid*. Колбаски.

Лауавиина будешь взять?

-Собираюсь поступит в *Kunstiakadeemia*

-На кого

-На художника

Ну *lähme*, товарищи!

Типа на *eramaa* зайти?

Надо пройти этого *keelatud* говна.

...а там еще и *texas* строится.

или могу *digi* подпись ставить.

Haigekassa компенсирует какую-то часть

Лекарство оплачивает *хайгекасса*

...по этому я хочу это *тёту*...

8. számú melléklet – A gyűjtött kétnyelvű Facebook-kommentárok

в *буухаусе* вкусная столовка, на неделе на *нумерском* *Amanda söögituba*, это если вку но и не дорого... *Ingver* на *мустакиви* вроде неплохо кормят, *dodo* или *чонстик* на крайний случай :)

Ещё *аутоярелмакс24* всегда на встречу пойдут

Ребята и девчата! Может кто знает, где сейчас *AirPods* по скидкам? *Hinnavaatlus* просмотрен

-Хочу купить, но эта мода типо бодика мне не понятна, как это может быть удобно?
-У меня есть. Периодически ношу! ♥ Но если на гриль куда-то, то мимо конечно)))
metsapeatus не удобно будет делать)))

Ну и какой же декабрь без *пипаркоков*

Кто-нибудь видел: в магазинах уже продается тесто и глазурь для *пипаркоков*?

Скажите, всегда ли вы делаете *reisikindlustus*, если едете за границу или на авось?

Это китайское г... Дороже *эсти*, но чеснок.

Мне одному кажется, что это не Таллин и может вообще не *Ээсти*?

-А это не тебя взяли семейные утренники проводить?)
-неа, я просто одна из обычных гидов + *эламус-* и *харидуспрограммы* тоже иногда.

Насколько мне известно, сейчас на законодательном уровне, работодатель не обязан отпускать человека на похороны, если по-другому не написано в Вашем *töölepinge*.

-Где можно здесь недорого проверить зрение?
-мы годилиза 5 евро по *хаигекассе*, на *Pitane*.

-В школе объявили, что один день в месяц дети будут обучаться дома, частично онлайн (с учителем через *Zoom*). Может ли школа по законодательству устанавливать новые формы обучения (помимо одного) без согласования с родителями?
-Они и раньше делали *e-õppe päev*

Исанд юмал

-Всё я убежала снимать деньги €
-я за *sms laen*
-Плюсую за кредит!!

Я не верю этому *тойдубанку*.

Не, типа *кпндидировать* конечно можно, но вот получить это место... :)

-Kitchen Rõõm, если в ласна
-в *китчен рьгм* мясо отвратно, жарят на какой-то химии

Расходы на временное жильё покроит арендодатель. Если этого пункта нет в договоре и он не описан иначе. Если договор у хозяина есть. То есть платит налоги. Он подаст в страховку и страховка платит временное жильё.. Возместит ущерб. Если страховки нет... То разговор с *korteriühisto*. Они погасят частично или полностью расходы.

Ищу совета... У кого была такая ситуация? Ребенок в 15 лет... Тяжелый возраст ...были проблемы в 8м классе с учебой. Перевели в 9й класс с 2мя двойками... С начала 9го класса я поговорила с ребенком что нужно посещать все уроки... Проблема в том что школьный соц. Работник и зауч школы и кл.руководитель все пугают меня *лайстекайте*.... Решила сама перед очередным визитом в школу сходить в *лайстекайте* и аце объяснить.. ну правда достали уже такое ощущение что какой то монстр а не ребенок...

И еще у моего мужа сестра за границей живёт, ребёнку уже 4, я пришла на ратушную площадь и мне ее ложку дали в *инфокескусе*... может вым тоже туда сходить?

лет так 5 назад ходили со своим мужчиной на *балтияаам* огурчики бочковые покупали

Почти тоже самое [дали]. Макароны, кефир, маленькая упаковка сыра, 1 яблоко, куриные *пихвиды* (3шт. В пачке), масло сливочное, и рапсовое масло.

С *интрессов* по квартире тоже не возвращают теперь ничего?

-Если мужу передать, нужно только имя фамилию вписать? подскажите пожалуйста?
-*Личный код* тоже нужен.

-Скажите пожалуйста, свое мнение о заведении *majanduskool*, кто что может рассказать.
-*miks*

- Закончила *ärikorraldus*, все прошло отлично, необходимые знания получила, без проблем дали *starditoetus* от EAS.

-*Turundus* сейчас актуально, надо подспрашивать вам у тех, кто именно на этой специальности учился, насколько качественно дают.

-У нас с курса тоже много специалистов вышло. Почти все работают по профессии специалистами. *Kindlustuspetsialist*.

Я погляжу в 10 вечера на *fox kanaal*:D

Дамы-господа, поможем человеку с диссертацией?;) Приятная беседа и возможность выговориться / обложить хуями / похвалить *каллис Псамаа* прилагается!

Снимаю квартиру и как подобает плачу за нее, а недавно заметил в связи с ремонтом в подъезде в счете *ремондифонд* за который платить нужно 50€.

-Удачи *Каллис* ♥

-спасибо, *каллис*

-[név1] [név2] *калликесед*! хаха!

-очень!

Я позвонила в *политсей* и *пиривалвеамет*, спросила, они сказали, не знают.

Но оказалось у Лёхи нет *хаигекассы*

vstrechaemsja v *lennujaame*

Надо сначала выявить микроб, что вызвал воспаление, а потом назначать антибиотик, для этого надо, хотя бы сдать анализы мочи, в том числе посев/ *urini kult*/, к семейному идите.

В ласнамяе *keskuse* была на выходных, на лотках типа ярморочных, да. Они там вроде каждые выходные.

Надо мной однажды так ещё в *сясту маркете* прикололись.

-Добрый день! Подскажите как и где оформляют опекунство и что для этого надо. Я мама и мне нужно оформить опекунство на дочку 15 лет. В разводе.

-Наверное вы про полный *hooldusõigus* на ребёнка? Напишите лс.

-Всем доброго утра! На всякий случай сразу уточню, что день рождения не входит в категорию «*avalik üritus*», поэтому все будет проходить по плану.

-А что входит? Где можно точно узнать? И разве запрещены только «*авалик*», а не вообще общественные?

9. számú melléklet – Egy interjú a második terepmunkáról

Az interjú készítésének dátuma: 2020. július. 16.

Adatközlő: A.S., tallinni származású húszéves egyetemi tanuló, észt mint idegen nyelv szakon a Tartui Egyetemen

Интервьюер: Расскажи о себе!

A.C.: Я родилась в Таллинне, в Эстонии. Ходила в русский детский садик, но мы там учили эстонский. В школе я училась тоже в русской, но с пятого класса я училась в классе погружения, то есть, у меня был какой-то процент предметов на эстонском языке. В гимназии я пошла у нас приняли закон 60 на 40, то есть, 60 процентов мы должны были учиться на эстонском, и 40 на русском. И вот в гимназии так происходило обучение, но опять же, наверно мне помог больше класс погружения выучить язык. В 11-том классе я сдала на С1 эстонский, но у нас правда были очень хорошие учителя, только благодаря этому всему я его выучила. Но допустим параллельные классы, которые также учили с нами в школе, ну, там большинство не знали эстонский язык так хорошо. То есть, непонятно, от чего это зависит.

Интервьюер: Это тоже был класс погружения?

A.C.: Нет. Они в основном пришли так... они не учились в классе погружения, они просто в обычном русском классе, да, и у них всё было по хуже с языком. После школы я долго думала... Я до этого думала, что пойду на зубного врача. И я всё сдала, всё поступила, ну потом так села, и „это то, что я хочу, смотреть в рот?“, и я поняла, что наверно и нет, у меня и другие сильные качества. Я в итоге поступила, но пошла на эстонскую филологию, и вот так и учусь, ни раз не жалела- Сейчас и работаю в этом Eesti Keele Instituut, вот там помогаю делать словарь. Там переносится из одной системе в другой. Не знаю, очень рада, очень довольна своей профессией и уже хочу пойти работать в школу. Вот так у меня всё сложилось.

Интервьюер: Твои родители здесь родились?

A.C.: Да, родители родились здесь, обе в Таллинне, но их родители, получается были из России. Но, например мама училась эстонский в школе, знала его наверно до лет двадцати, но потом он не был нужен почему-то, потому что работала там, где это не был нужен, и сейчас уже его не знает особо. То есть, она понимает, но не говорит. Папа, он очень долго занимался футболом, и там выучил язык. Но тоже не на идеальном каком-то эстонском, но как бы знает.

Интервьюер: И бабушка с дедушкой переехали?

A.C.: Бабушка с дедушкой, да. Они, получается переехали сюда из России и тоже не особо знают язык.

Интервьюер: Сколько языков ты знаешь?

A.C.: Получается, эстонский, русский, английский и финский вот я тоже учила. И учу и экзамен должен быть в августе на категорию. Ну, четыре, да.

Интервьюер: А который является родным?

A.C.: Русский.

Интервьюер: Только русский?

A.C.: Да.

Интервьюер: А как ты думаешь, что такое родной язык?

A.C.: Мне кажется, это язык, на котором ты говоришь дома, мне кажется, с родителями, со своим... Язык... Я не знаю. Это очень сложно, когда ты вообще растёшь в двуязычной среде, это очень сложно определить. Но я думаю, язык на котором ты говоришь дома, если вот как бы так, на котором ты говоришь большую часть времени, там с друзьями, с близкими, так.

Интервьюер: Ты считаешь себя двуязычной?

A.C.: Это вообще сложный вопрос, потому что я не использую эстонский язык, у меня нет например эстонских друзей, то есть, с которыми я бы вот так могла каждый день общаться. Я думаю, что мой основной как бы язык общения, это русский язык. Но там на работе это эстонский, и скорее всего на каждой работе это эстонский. Где-то на каких-то таких, вот что касается университета, учёбы и дальше профессии, это всё будет тогда эстонский язык больше. Ну пока, что сейчас окружение, друзья, это как бы русский язык, мне не кажется, что... Да, я росла в двуязычной среде, но я не могу сказать, что это было бы 50 на 50. В основном всё-таки был русский. Эстонский – язык, который я учила всегда.

Интервьюер: Что знаешь лучше, английский или эстонский?

A.C.: Эстонский.

Интервьюер: Как ты думаешь, можно сказать для тебя, что благодаря родному языку ты являешься частью русскоязычного общества?

А.С.: Ну, наверно только что касается языка, что я его знаю и знаю я его как бы с рождения. Наверно да, можно сказать... А что касается вот какой-то культуры, то что там бабушки и дедушки принесли, какие-то такие там традиции... наверно да, а прям чтобы я причисляла себя к людям, которые живут в России, которые там каждый день общаются, и... нет, то есть, я нет, я не могу сказать, я всё-таки себя причисляю к эстонскому обществу и мне здесь гораздо ближе всё, вообще, чем что там вообще происходит.

Интервьюер: Ты думаешь, что местные русские уже не очень похожие на русские из России по менталитету?

А.С.: Да, конечно. Это абсолютно разные. И это говорили люди, которые там допустим ездили в Россию, или кто-то по проектам приезжали и говорили, что мы по-другому говорим, у нас слышно, что мы, ну, не чисто, да, не чисто русские, что мы как бы подтягиваем гласные. То есть, что нет такого... Они вот как-то по-своему, у нас как-то своё все-равно. И что все равно отличается.

Интервьюер: И менталитет.

А.С.: Мхм. Тоже, мне кажется. Но, конечно, я думаю, что что-то есть, все равно оттуда, это кровь, там корни, гены, и так далее, вот какая-то наверно открытость, наверно эстонцы, они более закрыты как бы может быть. Мы как-то громче можем говорить, жестикуляция...

Интервьюер: Да, это тоже, как насчёт менталитета местных русских и эстонцев?

А.С.: Но, есть отличия все равно, конечно. Я думаю, что но как бы все-равно сложно судить о всех людях, но если так, я думаю, они более спокойные, более сдержанные, менее какие-то эмоциональные. Я думаю, вот именно это эмоциональность отличает, мы как-то более эмоциональные, как-то вот улыбочивые, правда открыты по-хорошему, а они тоже с хорошим настроем, но как бы они вот более сдержанные, они как-то наверно стесняются больше. Но, конечно, не все, но если прям вообще в общем, то наверно так.

Интервьюер: А как ты думаешь, к кому местные русские ближе?

А.С.: Я думаю, что средне... Это... мне кажется, что-то оттуда взято и отсюда взято, и как-то... И наверно, что касается эмоциональности, какой-то чувственности, это наверно больше относится ну вот к русским. Что касается какой-то расчётливости, спокойствия, серьёзности, наверно это больше, как бы от эстонцев взято. Так что вот такой микс.

Интервьюер: Как ты думаешь, кто такой русский человек, что такой русский, какие критерии есть, чтобы мы кого-то могли назвать русским?

А.С.: Ну вот мне кажется это эта эмоциональность, наверно вот душа какая-то, глубокая такая, такая сентиментальность какая-то наверно. Может быть какая-то иногда агрессия, но это наверно, наверно относится... Но я думаю о людях в России сразу, то есть, я не думаю о людях здесь, я думаю о тех людях.

Интервьюер: Почему?

А.С.: А не знаю.

Интервьюер: О местных уже не можно сказать, их уже не можно так назвать, что русские?

А.С.: Но я бы не хотела, чтобы меня назвали прям русской, я так не считаю. У меня родной язык русский, но у меня гражданство эстонское и... но я себя всё-таки причисляю, ну к этому обществу, а не то, что я приехала откуда-то, я здесь живу. Нет, всё-таки я выросла здесь, я всё делаю для этой как бы страны. Мне, наоборот, очень не нравится всегда, что у „там русские идут“. А я думаю: Почему?! Я же... не знаю... Знаю государственный язык на максимальную вообще категорию, говорю спокойно, но это всегда как-то обижало, что ты как бы вне общества. То есть, ты как бы... а ты так не считаешь. То есть, в какой-то части да, есть разделение в этом явное, что ты ощущаешь себя немножко по-другому, в том же Ласнамея ты живёшь, как бы, но ты правда немножко отрезан от какого-то эстонского мира, то есть, ну вот есть это разделение, это, но это из-за того, что есть вот разные школы, то есть русскоязычные, эстоноязычные, конечно это всё разделяет изначально. Так что да, как-то описать русского человека, это наверно вот это эмоциональность, сентиментальность и душевность.

Интервьюер: Но ты тогда с этими категориями не можешь отождествляться?

А.С.: Ну нет, я как бы считаю, что во мне это есть. Но мне кажется, всё равно зависит и ещё от того, где ты растёшь, какое общество окружает тебя. Мне кажется изначально все люди это одно, и потом окружающая среда влияет на человека. Поэтому идёт какое-то различие. Но мне так кажется, что начало у всех одно.

Интервьюер: Я правильно поняла, что для тебя это уже почти обидно, если русской называют.

А.С.: Ну, да, потому что здесь это не в хорошем контексте, в основном, не знаю. То есть, здесь это как-то стереотипно, и если бы это не чувствовалось, наверно, как-то стереотипно и плохо здесь, что «ты там русский», то, наверно, может, что я бы это не так воспринимала.

Интервьюер: Только из-за того?

А.С.: Да, здесь это вот больше с негативной стороны, то есть не с позитивной.

Интервьюер: А если кто-то нейтрально говорит?

А.С.: Ну это наверно логично. Мы даже обсуждали этот момент в университете на каком-то предмете – как вот называть людей, которые живут здесь, а родной язык русский. Что-то мы как-то пришли к какому-то, слово, вот так называется, eestivenelased, как-то так, и так и есть, наверно. И хотя, вообще, по логике, мне бы не хотелось, чтобы вот меня вот так выделяли отдельно. И вообще, что касается вопроса к кому ты себя причисляешь, это так сложно. Я помню, я пришла в полицию менять ИД-карту, или паспорт, и

там спрашивали ваше национальность эстонский или русский. А я не знала, что от меня хотят услышать, как бы. И я не понимаю, что мне выбрать. Если ты по паспорту эстонка, я не понимаю, почему тебя называют русской и вообще кто ты. Постоянно это как бы не понятно до сих пор, куда вообще деть.

Интервьюер: Если кто-то называет эстонкой, это тоже неправильно?

А.С.: Как будто бы тоже не до конца правда, потому что тебя как бы навязали, это уже не так. Что как бы ты нет... У тебя русский родной язык, значит, ты, как, но как ты эстонка. В основном же, ну так вообще люди думают: какой родной язык, такая национальность. То есть, по крайней мере у нас в стране так. В Финляндии я знаю например, что вообще наоборот, там не важно, на каком языке ты разговариваешь, то есть, там нет такого разделения, а у нас людей до сих пор разделяют, и я не знаю, как самой тебе ответить на вопрос.

Интервьюер: Если ты сама себя представляешь, например за границей, то как?

А.С.: Из Эстонии, эстонка. Просто родной язык русский, да.

Интервьюер: А ты сказала, что здесь многие думают, что на каком языке ты говоришь, то и ты по национальности. Но ты сама с этим согласна? Родной язык определяет самоидентификацию?

А.С.: Ну вот мне бы не хотелось, чтобы так было. Мне кажется, что если ты здесь живешь и ты владеешь государственным языком, ну ты как бы здесь находишься, ты всё делаешь в этой стране, как бы не знаю, строишь семью, карьеру, мне кажется, ты имеешь право... ты имеешь эстонское гражданство и ты имеешь право называться эстонцем и не сомневался в этом. А получается, что ты в этом сомневаешься, и конкретно, в этой стране, ты не знаешь, как, куда себя, в какое вообще... А потом думаешь: русский? Да какой я русский вообще? При чем я здесь? Я там не живу, я бывал там раза три, почему я вообще оттуда?

Интервьюер: Значит быть русским настолько связано с самой страной?

А.С.: Мхм. Но, я думаю с языком связано, всё-таки. Всё-таки, я думаю, в большинстве странах, у вообще у нас конкретно, это связывается с языком. Мне бы не хотелось, чтобы это связывалось с языком, наверное, было бы логичнее связать это с гражданством, как-то официально, а не просто там, если говорит по-русски, значит там он русский. Наверно так бы не хотелось.

Интервьюер: Если например эстонкой назвать тебя, если так правильнее по гражданству, тогда нет такого чувства, что этим отрицаешь часть себя?

А.С.: Но я не отрицаю это, не совсем. То есть, я это понимаю, я понимаю, что это всё равно часть меня, и я ни в коем случае как бы это не отрицаю, но, наверное, это такой сложный вопрос, на который я не знаю, как ответить. То есть, я не знаю. И когда я смотрю на эстонцев, даже в университете, так думаю «блин, так классно. они знают, кто они», а ты как будто бы где-то посередине, и то есть ты и не там, не здесь. Но тогда где ты? Ты не можешь как бы понять, на что тебе ориентироваться, чтобы определить, кто ты. то есть на язык или на гражданство, или на этот... то есть ты не понимаешь, то есть это такой... это внутренний получается конфликт, что ты не знаешь, кто ты.

Интервьюер: У нас похожая ситуация, потому что я венгерка из Словакии, но у нас в Словакии есть два слова, как бы народность и гражданство.

А.С.: Ну, наверное, да, тогда если есть национальность, если вот брать как ... как какое-то вот... вот твоих родственников, да, наверное, твой язык, культуру, которую ты вот несешь, наверное, да, русская получается. потому что, ну даже смотрю на эстонцев, у них какие-то бабушки, дедушки тут отсюда, там оттуда, а у меня такого нет. то есть, у меня там либо из Таллинна родители, прямо чтобы род куда-то шел я не знаю. такого чувства к Эстонии у меня нет. получается из России, да. А так, по гражданству, получается, я эстонка, а национальность, наверно внешнее, по каким-то этим всяким... получается, русская.

Интервьюер: А если какой-то другой человек тебя называет эстонкой, это не задевает?

А.С.: Нет. Но это если из-за границы в основном, да, если ничего не знает, то эстонка. Если из Эстонии, то эстонка и всё. Там как бы никто не углубляется вот в этом по национальности. Но все удивляются, почему ты говоришь по-русски так хорошо, никто не понимает, почему.

Интервьюер: Если то так говорит, ты его не станешь поправлять.

А.С.: Нет. Потому что это по факту так и есть. Если они начнут углубляться и спрашивать, почему ты знаешь русский, я просто объясню и всё. Так это абсолютно нормально, логично.

Интервьюер: Какие у тебя связи с русской культурой? Классику, например читали в школе и

А.С.: Мхм

Интервьюер: И посещаешь какие-то мероприятия, русские?

А.С.: Что касается каких-то прям мероприятий, нет. Мне кажется, вот как раз здесь больше как-то к эстонской культуре, то есть... Но вот у нас некоторые разделяются. У меня дедушка по маминной линии, получается, это мамин отчим, то есть, не родной папа, и он эстонец сам по себе, прям вот эстонец, но он говорит с нами по-русски. И получается, так как он католик, ну, по-моему, католик, насколько я знаю. Мы празднуем рождество католическое, всегда, то есть, мы всегда собираемся в семье и никаких вопросов, это тебе рождество. И потом православное, когда-то седьмого, что ли, января, ну мы тоже собираемся. То есть это уже меньше такой праздник, но мы собираемся всё равно. И то есть, получается даже праздник, когда на два делится вот здесь даже, и такой, и такой. А остальное, ну вот... Что касается Пасхи какой-то,

это всё православное, по-моему, все равно. Я знаю, что у эстонцев есть там, они своё празднуют, а мы тоже православную. Так всё разделяется.

Интервьюер: А государственные праздники?

А.С.: Всё вот абсолютно тоже празднуется.

Интервьюер: Эстонские?

А.С.: Мхм. Ну как бы... Например какие?

Интервьюер: Что важнее, 23. февраля или 24-тое?

А.С.: Ну, прям чтобы праздника у нас нет, чтобы так собрались бы, такого нет, но... Но мне кажется может идти на парад, посмотреть, то есть, ты знаешь об этом, что это есть, как ты там как-то отдельно не празднуешь, но ты знаешь, что есть. Например, девятое мая, у меня это прабабушка, например, уже ушла к сожалению, но когда она была жива, мы собирались. Она была на войне и ей это было важно. Ну вот так, мы можем сходить к солдату, например, цветочки. Потому что там дедушки, прадедушки. Ты здесь и в этой культуре, и в этой культуре. Нет такого, что только эти или только эти праздники, получается, что обе.

Интервьюер: Ни одна часть не ближе к сердцу?

А.С.: Ну наверно тоже, что касается еды, как бы это наверно это всё русское, что бабушки готовили как бы русскую кухню. Ну, да, наверно еда, это, ну, не эстонская. Но хотя, тоже там на рождество, может быть, какие-нибудь эти *verivorstid*, и так далее, то есть... Тоже так всё по-разному, у нас ещё дедушка, получается, но, не родной, но дедушка, он вот эстонец, и получается, он тоже внёс какую-то эстонскую часть культуры, и получается, он как-то может быть там приготовить хоть *mulgikapsas* там ещё что-нибудь. То есть, это тоже так по-разному, но в основном, наверно, русская кухня, такая. А что-то вот прям, чего-то больше... ну, наверно побольше к русской культуре, именно к культуре. Но эстонской не прям, чтобы намного меньше.

Интервьюер: Ты сказала у тебя не много эстонских друзей – кажется более трудным дружить или просто так сложилось?

А.С.: Просто так сложилось, вот наверно просто да. Не потому, что, мы как-то сложные, или что-то ещё, нет. Просто это так получилось, и жизнь, я была в русской школе, там в русском садике, и в основном, как бы жила в Ласнамея, где эстонцев в принципе нет. С эстонцами не сложнее. Ну я бы хотела иметь друзей эстонцев, может быть, они появятся.

Интервьюер: А в университете не легче?

А.С.: Нет, потому что там тоже всегда есть разделение. Но вот у нас также произошло, но у нас это логично, потому что у нас факультет делится на то, что ты идёшь учиться эстонский как родной язык, или ты идёшь учить его как... еее... „*teise keele*”, и вот он разделяется так сразу как бы. У нас эстонцев нет, чтобы для иностранцев преподавала.

Интервьюер: Значит предпочтения нет, с кем дружить?

А.С.: М-м, вообще такого нет. Ну, конечно, просто на уровне того, что если так будешь общаться с человеком, который знает русский язык, конечно тебе проще выразить свои мысли, тебе не напрягается мозг, и не надо думать что сказать, как сказать, и у них ещё там сленг. И, например я не знаю сленг эстонский, почти. То есть, получается, что вот я говорю на таком этом *kirjakeel*, я вот говорю так, а как бы они всё сокращают, и я понимаю, что это тоже проблема. Это попрактиковать желается, но не с кем.

Интервьюер: А как ты думаешь, у тебя есть всё-таки какая-то эмоциональная связь с Россией?

А.С.: Вообще нет. Вообще нет связи. Ну, наверно, я люблю там каких-то русских старых фильмов, мне прям нравится атмосфера, именно того времени наверно, просто атмосфера сама. Прям какие-то определенные связи, такого вообще нет. То есть, у меня не было такого, чтобы мы к бабушке в деревню ездили бы, такого не было никогда.

Интервьюер: Если например в России происходит что-то очень хорошее, и кто-то хвалит Россию, это у тебя не особо вызывает радости и гордости?

А.С.: М-м. Вообще нет.

Интервьюер: А если в Эстонии?

А.С.: Да, я радуюсь, конечно. Хотя раньше было такое, что я занималась художественной гимнастикой очень долго, и вот одно время. Ну как бы Россия, в этом плане, в художественной гимнастике, ну вот на первом месте, вообще нет равных. И как бы какое-то время наверно в плане спорта, я прям ну вот так на них смотрела на девочки, ну правда восхищалась, и из-за них я очень радовалась, то есть на олимпиаде, если там они выигрывали. Но за своих, за Эстонию, я тоже всегда болею. И если ну да, это интересно, если мы ездили там в Финляндию на хоккей, и там играла Россия с кем-то, может быть даже со Словакией... Ну и я типа ощущаю, что это мои, и давайте, ребята, как бы тоже... Но это раньше было наверно больше, сейчас уже наверно нет, уже нет такого со спортом какого-то связи.

Интервьюер: А если русская и эстонская команда?

А.С.: За эстонскую. Это все-равно ближе.

Интервьюер: Гордишься тем, что ты из Эстонии? Или, с удовольствием говоришь?

А.С.: Да. Но, с начала я помню, когда была ещё по меньше, когда о Эстонии, мне кажется, никто не знал, но прям нам приходилось объяснять. Раньше просто люди не знали, а сейчас уже так более-менее все

знают, раньше так не было. Я очень люблю Эстонию, я никуда не хотела бы из сюда уехать, мне всегда хотелось остаться здесь жить. И вот меня в плане жизни вот всё устраивает. Например, в России мне ничего не понятно, туда я не хочу уехать никогда.

Интервьюер: Тоже с удовольствием говоришь, что ты русская?

А.С.: Я никогда прям вот так не говорила, мне кажется, что я русская. Я знаю, что кто-то есть ребята, которые так говорят, и для них это очень важно. Но это в основном из семьи идёт, если папа так „я русский”, но это в основном и те люди, которые не хотят учить язык, и гордятся, ну как бы... Я как бы будущий учитель эстонского, я не за это, я за другое немножко... Всё-таки если ты живёшь здесь, мне кажется, что... если ты не хочешь стереотипов, или каких-то проблем, чтобы не было раскола, мне кажется, что нужно уважать страну, где ты живёшь, и знать государственный язык, тем более, для себя самого уже, как бы это нужно.

Интервьюер: Понятия русский и русскоязычный это те же понятия, та же группа людей, или есть разница?

А.С.: Мне кажется, они разные. Мне кажется, русский, это подразумевает и национальность, и гражданство, как это будет всё вместе. А мне кажется, русскоязычный, это вот именно, ну, связано с языком, конкретно. Ни с гражданством, ни с чем, только с языком, вот родной язык русский, или говорит там по-русски больше там, чем по-эстонски, не знаю. Как-то так.

Интервьюер: Может быть, что термин русскоязычный, русскоговорящий подходит больше всего для людей, кто здесь живут?

А.С.: Да, русскоговорящий, мне кажется, это как-то правильное, более... точнее означает, чем просто русский... Русский это как бы человек, приехавший из России, и здесь живёт теперь. А например, я не приезжала из России, мои родители не приезжали из России, почему я русская? Я вот здесь родилась, здесь живу, просто да, русскоговорящая.

Интервьюер: Слышала термин эстоноземец?

А.С.: Да.

Интервьюер: Он тебе нравится, подходит

А.С.: Да не думала, кстати, эстоноземец. Ну, тоже, почему нет. Тот, кто живёт в Эстонии, да.

Интервьюер: Как насчёт термина прибалтийский русский? Что о нём думаешь?

А.С.: Прибалтийский русский... Я слышала. Но тоже как бы какое-то отделение вообще людей, что вот... Не знаю, мне кажется, что так вот в России могут сказать. Потому что для них вот важно, что это наши, здесь и наши, там и наши, и прибалтийские русские как бы... И там это наверно нормально. Здесь, не знаю, я бы не хотела, чтобы меня так называли.

Интервьюер: А эстонский русский?

А.С.: Ну тоже спорно. Как бы, получается, что и такой, и такой... Мне кажется, лучше вот русскоговорящий, или... как я говорила про это eesti venelane. Но это есть, получается, эстонский русский, да, да.

Интервьюер: И русский эстонец?

А.С.: Ну да, лучше эстонский русский. Так на первом месте там уже... Русский эстонец, ну, это хотя бы, но это ещё ладно, потому что это включает и то и другое. Это лучше, чем русский просто. Это уточнение.

Интервьюер: А „русский эстонец” и „эстонский русский”, есть разница, который лучше?

А.С.: Ну да, если говорить „русский эстонец”, тот русский там уже, а „эстонец” где-то в конце, а все-таки, но я себя ощущаю по-другому, вот наоборот, что все-таки эстонский как бы русский. Но да, это на первом месте. Потому что для меня это всё-таки сильно связано со страной. А я вообще ничего не сделала в жизни для России, причём я здесь... Я там никак в политической жизни не участвую, ничего, я ничего там не решаю. Поэтому я не могу вообще себя там так причислять. Только к культуре, по национальности

Интервьюер: А все остальное эстонское?

А.С.: Да.

Интервьюер: В тебе больше эстонскости чем русскости?

А.С.: Наверно если говорить по эмоциональности, вот наверно каких-то вот чертах, возможно, да, вот оттуда. Ну вот что касается жизни, там работы, учёбы, не знаю, праздников, всё равно, всего остального моей жизни, то как бы Эстония, и мне всегда надо сюда возвращаться и даже когда в России были, я прям уже хотела, я уже не могла видеть тот русский язык везде, мне уже хотелось в Эстонию, мне было уже странно видеть всё на родном языке. Я так ходила, и почему я всё понимаю, как-то странно было, но то первое ощущение... Потому что ты здесь живёшь, и ты не свой родной язык видишь вокруг себя в основном. А там ты приезжаешь, и такое и, ты всё реально понимаешь, надо думать не о чём, и ты ощущаешь себя как-то странно, не так, как обычно.

Интервьюер: Здесь тебе мешает, что не всё написано на русском языке?

А.С.: Мне это никак не мешает, абсолютно. Мне кажется, чтобы ушла вообще эта проблема эстонского и русского языка, мне кажется, и должно быть так, чтобы был как бы один язык, по крайней мере здесь, по-

другому это просто не уйдёт. Чтобы была одна школа, как бы, чтобы не было такого большого разделения. К сожалению, сейчас уже по-другому никак.

Интервьюер: Это не приводит к тому, что дети не будут знать свой родной язык грамотно?

А.С.: Почему, не будут. Будут учителя также учить, и конечно...

Интервьюер: Но если одна школа...

А.С.: Это сложно. Просто для меня это не в приоритете. Мне кажется, если я бы жила в России, не было бы этого, здесь это конечно важно, мне кажется, что если родителям так надо, чтобы их ребёнок правильно знал русский язык, мне кажется, что они тоже этим занимаются. Это сложно. Смотря, для кого это важно. Я ни в коем случае не жалею, как бы что я знаю русский, знаю его грамотно, там у нас было много уроков в школе. Но вот мне никогда не было это прям очень важно. Всё-равно говорю в работе, здесь... Русский ты только используешь с друзьями, с родными. Как-то, да... Сложно, не знаю.

Интервьюер: Если у тебя будут дети, ты бы в эстонский садик и школу отправила?

А.С.: Я об этом думала, в садик бы... мне кажется, да, я бы отдала в эстонский. Наверно, не знаю. И скорее всего я бы отдала... это тоже зависит от того, что и там, и с кем я буду, вдруг это будет эстонец какой-нибудь, тогда, но не будет вопросов, вообще, по-моему. Но тоже зависит, не знаю. Это будем уже решать потом. Но я всё-таки если бы меня тоже отправили в эстонскую школу, я была бы наверно благодарна, тоже за этого. Потому что изначально вот проблем меньше, мне кажется, у тебя. Просто ты знаешь язык и всё. К тебе уже другое отношение изначально, мне кажется, это очень много стереотипов убирает в твою сторону.

Интервьюер: А какие имена ты бы дала своим детям, тоже думала?

А.С.: Да...

Интервьюер: Более нейтральные или русские?

А.С.: Ну, мне нравятся русские имена, вообще просто сами по себе. Правда, нравятся. Но я думала даже об этом, я думала, конечно, лучше каких-то наверно нейтральных, чтобы... Хотя, в этом плане, вот тоже в зависимости с кем я буду. Вот тоже от этого зависит. А так, как бы в этом плане мне все равно, даже если бы ходят в эстонскую школу, и я зову даже русским именем, ну мне как бы, я считаю, что всё нормально. Ну так да, мне больше русские имена нравятся. Вот у мальчиков, почему.

Интервьюер: Если ты заходишь в какой-то магазин, то на каком языке здороваешься?

А.С.: На эстонском. Я в этом плане, да, на эстонском. Если как бы... Но бывает, что допустим, даже не знаю. Когда я даже работала, мне было неприятно, когда ко мне обращаются на русском языке, я думаю – а почему я как бы должна его знать? То есть, неприятно, если к тебе подходят и говорят по-эстонски „tere”, и дальше что-то по-русски. Но я отвечу по-русски, если спросят по-русски. А в остальном, по-эстонски.

Интервьюер: Русскоязычный человек, это автоматически и русский человек?

А.С.: Мне бы не хотелось, чтобы так было. Я бы хотела, чтобы русскоязычный человек это был вообще не автоматически русский. Вот я, наоборот, за то, чтобы так не было.

Интервьюер: А как ты думаешь, русскоязычный человек автоматически не-эстонец?

А.С.: Ну вот тоже так бы не хотелось. Русскоязычный у нас здесь, он эстонец, а если человек сам себя причисляет к русским, то он русский. А если человек причисляет себя к русскоязычным, то он эстонец.

Интервьюер: А если сама можешь выбирать термин, который самой подходящий?

А.С.: Это так всегда сложно. Я тоже об этом думала, как было бы корректно назвать.

Интервьюер: А если сама себя?

А.С.: Но в этом и проблема, что ты не знаешь, как ты вот сама себя... Но мне кажется, я эстонка с родным русским, ну, у которой родной язык русский, я бы так сказала. Но это длинное. А какое-то короткое, короткое это наверно, вот не знаю. Надо придумывать такое слово.

Интервьюер: А как ты думаешь, как твои друзья себя определяют?

А.С.: Все тоже очень по-разному. Кто-то так прям „я русский”, „я русский и всё”. А так я прям не спрашивала.

Интервьюер: На каком языке читаешь сайты, газеты?

А.С.: На русском. В основном, но русском. Но я пытаюсь иногда на эстонском читать, но, конечно, для удобства, читаешь на родном языке, если есть на это возможность. Если нет, то на эстонском. А книги — вот тоже, конечно, для понимания на русском читаю. Ну, на английском бывает, тоже. На эстонском, но это просто получается двойная работа, если ты хочешь понимать суть, это проще понять на родном языке.

Интервьюер: Как ты думаешь, будет труднее найти работу из-за того, что у тебя русское имя, фамилия?

А.С.: Я никогда так не считала, потому что, но мне кажется, что в принципе это такой бред, потому что, если ты профессионал в своем деле, как это вообще может вращать. Я никогда не поддерживала этот стереотип, а я, наоборот, говорю, что нет. Это какие-то установки в голове, которые человек сам себе ставит, „вот у меня там русское имя с фамилией, значит я ничего не могу. Не знаю, мне это ни разу в жизни не мешало, то есть, вообще никак.

Интервьюер: Значит, не труднее здесь жить с русским именем.

А.С.: Мне кажется, нет. Мне кажется, это просто вот люди придумали, отмазывают свою лень, или так, недостаточное знание или умение, просто на это скидывают.

Интервьюер: Как ты думаешь, в каких отношениях русские и эстонцы в общем?

А.С.: Я скажу так: я считаю, что проблема во взрослом поколении, у них там какие-то проблемы друг с другом, а сейчас наше поколение абсолютно никаких проблем нет, никакого негатива, никаких вообще вопросов друг к другу, все очень хорошо, дружелюбные и говорят, проблема во взрослом поколении. Я говорю, у них там обиды друг на друга, из-за этого всё разбивается очень сильно... А у нас вообще нет, мне кажется, эстонцы русские сейчас вот моего возраста и вообще чуть старше, абсолютно это не важно. Я опять же такое ни разу не встречала.

Интервьюер: Твою личность не определяет никак, что ты родилась в русскоязычной семье, а это только твой родной язык?

А.С.: Да, да. Ну какая-то часть культуры всё равно, как бы, это неизбежно.

Интервьюер: Это было всё, большое спасибо тебе!

А.С.: Спасибо, было очень интересно!

10. számú melléklet – Az észtországi oroszajkúak nyelvi attitűdjeit vizsgáló online kérdőív

Какой язык является первым (родным) для вас? *

Русский

Эстонский

Украинский

Другое:

Какой язык является для вас вторым? (Язык, которым пользуетесь часто, как минимум каждую неделю, или с которым чувствуете какую-то связь) *

Русский

Эстонский

Английский

Украинский

У меня нет второго языка

Другое:

Который язык является для вас третьим? (Третий язык - который используете при общении с друзьями , в работе, в семье, во время путешествий, и которым владеете на хорошем уровне) *

Эстонский

Английский

Украинский

Немецкий

Нет такого

Другое:

Как вы думаете, можно ли назвать русское/русскоязычное население Эстонии двуязычным? *

Да

Нет

Почему? *

Как вы думаете, двуязычие – это выгодно и хорошо? Двуязычие – это способность человека разговаривать на двух языках во время своих повседневных обязанностей *

Да

Скорее да, чем нет

Скорее нет, чем да

Нет

Почему? *

Как хорошо вы владеете эстонским? *

Как носители

Владею на очень хорошем уровне, но не как носители

Для повседневной жизни мое знание вполне устраивает меня-

Знаю только несколько важных слов и выражений

Не знаю эстонский

Как вы думаете, это преимущество в Эстонии, если человек хорошо знает эстонский? *

Да

Нет

Может быть

Как вы думаете, это преимущество в Эстонии, если человек русско-эстонский билингв? *

Да

Нет

Может быть

Как вы думаете, имеют ли на работе русско-эстонские билингвы преимущество перед теми, кто владеет только эстонским языком? *

Да

Нет

Имеется ли у вас личный опыт такого преимущества, перед теми, кто владеет только эстонским языком? *

Да

Нет

Какие преимущества и какие недостатки имеет русское-эстонское двуязычие? *

Где вы выучили эстонский? *

От родителей

В школе

В университете

В армии

На работе

От друзей, в окружении или в языковой среде

Я не знаю эстонский

Другое:

Как вы думаете, выгодно ли русским/русскоязычным хорошо выучить эстонский? *

Да

Нет

Как вы думаете, выгодно ли эстонцам, живущим в Эстонии, выучить русский? *

Да

Нет

Отдали бы вы вашего ребёнка в эстонскую школу? Или чем вы руководствовались при выборе школы? *

Да, безусловно

Да, если у нас только такие условия (хотим в специальную школу или все русскоязычные школы далеко

Маловероятно, но может быть

Абсолютно нет

Что бы думаете о том, что во многих местах, где живут и русские/русскоязычные, в городе, в магазинах, на вокзалах многие объявления, заголовки, информация, рекламы не написаны на русском, а только на эстонском? *

Это вообще неприемлемо, что в городах, где живут и русские, их язык не учитывается

Было бы лучше, если бы переводили и на русский, но это не самая большая проблема

Меня не раздражает, что они одноязычные

Мне кажется, что это правильно (на эстонском)

Почему? *

Как вы бы сказали, в Эстонии живут эстонцы и кто ещё? (Можете написать 2-5 групп людей или национальностей) *

Вы называете себя как "русский в Эстонии"? *

Да

Нет

Почему? *

Вы называете себя как "русскоязычный в Эстонии"? *

Да

Нет

Почему? *

Какое определение подходит больше всего? *

Русский в Эстонии

Русскоязычный в Эстонии

Русский эстонец

Эстонец с родным языком русским

Почему? *

Что значит для вас, быть русским(-эстонским)/русскоязычным жителем Эстонии? *

Какие связи у вас с Россией? *

Много езжу (ездил перед вирусом), слежу за новостями из России или смотрю/читаю российские СМИ

У меня есть связи с Россией, иногда бываю, но мой фокус - Эстония

У меня очень мало связей с Россией, не слежу за новостями и мало знаю о культуре и жизни в России

У меня вообще нет никаких связей, Россия это только одна из многих зарубежных стран

К какой возрастной группе вы относитесь? *

18-26

27-35

36-44

45-53

54-62

63+

Ваш пол *

Женщина

Мужчина

Не хочу отвечать

Вы выросли в смешанной семье? *

Да

Нет

На каком языке вы учились в начальной школе? *

Русский

Эстонский

Другое:

На каком языке вы учились в средней школе? (Не обязательный вопрос)

Русский

Эстонский

Другое:

На каком языке вы учились в университете? (Не обязательный вопрос)

Русский

Эстонский

Английский

Другое:

Место проживания *

Таллинн

Нарва

Кохтла-Ярве

Йыхви

Тарту

Пярну

Маарду

Силламяе

Другое:

Город и страна рождения *

Если вы хотите еще что-то добавить, пожалуйста, напишите сюда *

11. számú melléklet – Az szlovákiai magyarok nyelvi attitűdjeit vizsgáló online kérdőív

Mit tart elsőnyelvének? (Anyanyelvének) *

Magyar

Szlovák

Egyéb

Mit tart második nyelvének? (Amelyik nyelvvel kapcsolatosan úgy érez, szintén valamilyen módon közel áll magához, vagy heti rendszerességgel használja) *

Magyar

Szlovák

Angol

Nincs ilyen

Egyéb:

Mit tart harmadik nyelvének? (Egy harmadik nyelv, ami szintén a mindennapi életének részét képezi munkahely, utazás, barátok vagy család okán) *

Szlovák

Cseh

Angol

Német

Nincs ilyen

Egyéb:

Ön szerint a szlovákiai magyar lakosság nevezhető egy kétnyelvű lakosságnak? *

Igen

Nem

Kérem, indokolja válaszát *

A kétnyelvűség egy jó, előnyös és pozitív dolog? (Tehát amikor valaki természetesen, problémamentesen, folyékonyan tud egy második nyelven is kommunikálni a mindennapi tevékenységei során) *

Igen

Inkább igen

Nem

Inkább nem

Kérem, válaszát indokolja meg *

Értékelje saját szlováktudását *

Anyanyelvi szintű

Nagyon magas szinten tudok kommunikálni, de nem anyanyelvi

Elegendő a tudásom a mindennapi boldoguláshoz

Csak pár szót, mondatot tudok elmondani és megérteni

Nem tudok szlovákul

Ön szerint előny Szlovákiában, ha valaki jól tud szlovákul? *

Igen

Nem

Talán

Ön szerint előny Szlovákiában, ha valaki magyar-szlovák kétnyelvű? *

Igen

Nem

Talán

Ön szerint bizonyos munkahelyeken előnye van annak, aki magyar-szlovák kétnyelvű, azzal szemben, aki csak szlovákul tud? *

Igen

Nem

Önnek személyesen származott előnye abból, hogy tud szlovákul? (Akár szakmai, akár a személyes életben) *

Igen

Nem

Milyen előnyei és hátrányai vannak a magyar-szlovák kétnyelvűségnek? *

Hol tanult meg elsősorban szlovákul? *

Szülő(k)től

Alap- és középiskolában

Egyetemen

Katonaságban

A munkahelyen

Barátoktól, nyelvi környezetből a lakhelyemen

Nem tanultam meg szlovákul

Egyéb:

Mit gondol, a szlovákiai magyaroknak érdekében áll megtanulni jól szlovákul? *

Igen

Nem

Mit gondol, a szlovákiai szlovákoknak előnyére válna megtanulni magyarul? *

Igen

Nem

Saját gyermekeit íratná szlovák iskolába? Vagy mielőtt beíratta volna, hogy gondolta? *

Igen, mindenképpen

Igen, ha ezt kívánják a körülmények (szakiskola, vagy nincs a közelben megfelelő magyar)

Kevés az esélye, de nem vetem el mint lehetőséget

Semmiképp sem

Mit gondol szlovák egynyelvű feliratokról? Amikor magyarok által is lakott városokban, boltokban, állomásokon látható felirat, reklám vagy tájékoztatás nincs kiírva magyarul? *

Elfogadhatatlan, hogy magyarok által is lakott területeken nem veszik figyelembe a magyarnyelvű lakosokat

Szerintem jobb megoldás lenne a kétnyelvű feliratok alkalmazása, de nem ragaszkodom hozzá

Nem különösebben zavar, hogy bizonyos feliratok szlovák egynyelvűek

Mindent rendben találok ezzel kapcsolatosan

Kérem, indokolja válaszát *

Ön hogy fogalmazna, Szlovákiában szlovákok és még kik élnek? (Legfeljebb 5 csoportot soroljon fel) *

Ön "szlovákiai magyar"-ként definiálja magát? *

Igen

Nem

Kérem, indokolja válaszát *

Mit jelent szlovákiai magyarnak lenni? *

Jellemezze a kapcsolatát Magyarországgal *

Gyakran járok látogatóba, kirándulni Magyarországra, és/vagy magyarországi TV-t, újságot nézek, olvasok

Vannak kapcsolataim Magyarországgal, de inkább Szlovákiára fókuszálok

Kevés a kapcsolatom Magyarországgal, nem követem a magyar híreket vagy kulturális- és médiaeseményeket (pl. magyarországi magyar zene, színház, sport)

Egyáltalán semmi, számomra egyszerűen ez egy külföldi ország

Kérem, jelölje melyik korcsoportba tartozik! *

18-26

27-35

36-44

45-53

54-62

63+

Neme *

Nő

Férfi

Nem kívánok válaszolni

Ön vegyesházasságban nőtt fel? *

Igen

Nem

Milyen nyelven végezte alapfokú tanulmányait? *

Magyar

Szlovák

Egyéb:

Milyen nyelven végezte középfokú tanulmányait? (Nem kötelező kérdés)

Magyar

Szlovák

Egyéb:

Milyen nyelven végezte felsőfokú tanulmányait? (Nem kötelező kérdés)

Magyar

Szlovák

Egyéb:

Melyik településen él jelenleg? *

Születési hely *

Ha bármilyen hozzáfűznivalója van az itt elhangzottakhoz, kérem, itt fejtse ki! *